

**ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ ҲУҚУҚ, БИЗНЕС ВА СИЁСАТИ
ТОҶИКИСТОН
ФАКУЛТЕТИ ҲУҚУҚШИНОСӢ**

УДК: 347:349.4 (575.3)

ББК: 67.404

А – 78

Бо ҳуқуқи дастнавис

АКИЛОВА МУҚАДДАС МИРМУҲАМАДОВНА

**ТАҲЛИЛИ ҲУҚУҚӢ–ЦИНОЯТИИ ТАҶОВУЗ БА ҲАӢТИ
АРБОБИ ДАВЛАТӢ Ӣ ЧАМӢИЯТИИ ЧУМӢУРИИ ТОҶИКИСТОН**

ДИССЕРТАТСИЯ

барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯйи
ихтисоси 12.00.08 – Ҳуқуқи ҷиноятӣ ва криминология; ҳуқуқи иҷроӣ ҷазои
ҷиноятӣ (илмҳои ҳуқуқшиносӣ)

РОҲБАРИ ИЛМӢ:

Доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент,
Қудратов Н.А.

ДУШАНБЕ – 2022

**ДАР ДИССЕРТАТСИЯ ИХТИСОРОТИ ЗАЙЛ ИСТИФОДА
(ПАЗИРУФТА) ШУДААНД:**

ҚТ – Ҷумҳурии Тоҷикистон

ҚМШС Тоҷикистон – Ҷумҳурии Мухтори Шӯравии Сотсиалистии
Тоҷикистон

ҚШФСР – Ҷумҳурии Шӯравии Федеративии Сотсиалистии Россия

РСФСР (РСФСР) – Республикаи Советии Сотсиалистии Федеративии Россия

КМИУ (ВЦИК) – Кумитаи Марказии Иҷроияи Умумироссиягӣ

АМО ҚТ – Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон

ВҚД ҚТ – Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон

ИДМ – Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил

СММ – Созмони Милали Муттаҳид

СО ҚТ – Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон

ФР – Федератсияи Россия

ИҶШС – Иттиҳоди Ҷумҳурии Шӯравии Сотсиалистӣ

КГ ҚТ – Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон

КМЧ ИДМ – Кодекси моделии ҷиноятии ИДМ

КО ҚТ – Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон

КЧ – Кодекси ҷиноятӣ

КЧ Арманистон – Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Арманистон

КЧ Беларус – Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Беларус

КЧ Қазоқистон – Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Қазоқистон

КЧ Қирғизистон – Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Қирғизистон

КЧ Латвия – Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Латвия

КЧ Литва – Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Литва

КЧ Туркманистон – Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Туркманистон

КЧ Украина – Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Украина

КЧ ФР – Кодекси ҷиноятии Федератсияи Россия

КҶ ҚТ – Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон

КҶ ҚШС Тоҷикистон – Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Шӯравии

Социалистии Тоҷикистон

НММ ШХТҚ ШВҚД – Нозири минтақавии милитсияи Шуъбачаи ҳифзи

тартиботи ҷамъиятии Шуъбаи Вазорати корҳои дохилӣ

қ. – қисм

м. – модда

с. – саҳифа

С. – саҳифа

с. – сол

б. – банд

ғ. – ғайра

МУНДАРИЧА

ИХТИСОРОТ.....	2-3
МУҚАДДИМА.....	5-21
БОБИ 1. ТАШАККУЛ, ИНКИШОФ ВА ТАҲЛИЛИ МУҚОИСАВӢ – ҲУҚУҚИИ ТАҶОВУЗ БА ҲАӢТИ АРБОБИ ДАВЛАТӢ Ё ҶАМЪИЯТӢ	
1.1. Ташаккул ва инкишофи ҷинойти таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӢ ё ҷамъиятӢ дар таърихи ҳуқуқи ҷинойтии Тоҷикистон.....	22-59
1.2. Таҳлили муқоисавӣ ҳуқуқи таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӢ ё ҷамъиятӢ дар доираи қонунгузори ҷинойтии давлатҳои аъзои ИДМ.....	59-76
БОБИ 2. ТАҲЛИЛИ ҲУҚУҚӢ–ҶИНОЯТИИ УНСУРҲОИ ҶИНОЯТИ ТАҶОВУЗ БА ҲАӢТИ АРБОБИ ДАВЛАТӢ Ё ҶАМЪИЯТИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН	
2.1. Таҳлили ҳуқуқӣ–ҷинойтии объекти таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӢ ё ҷамъиятӢ.....	77-111
2.2. Таҳлили ҳуқуқӣ–ҷинойтии тарафи объективии таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӢ ё ҷамъиятӢ.....	111-134
2.3. Таҳлили ҳуқуқӣ–ҷинойтии нишонаҳои субъективии таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӢ ё ҷамъиятӢ.....	135-156
2.4. Фарқияти таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӢ ё ҷамъиятӢ аз таркибҳои ба он монанд.....	156-172
ХУЛОСА.....	173-177
ТАВСИЯҶО.....	178-180
РӢЙҲАТИ АДАБИӢТ (МАӢХАЗӢО)	181-206
ФЕҲРИСТИ ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРӢФТИ ДАРАҶАИ ИЛМӢ.....	207-209

МУҚАДДИМА

Мубрам будани мавзӯи (предмети) таҳқиқот. Таърих гувоҳи он аст, ки дар марҳилаҳои гуногуни давлатдорӣ рушди давлат, таъмини сулҳу субот ва амнияти давлату ҷамъият ва шаҳрвандони он аз пешвоён, шахсиятҳои сарсупурдаи миллат, арбобони баргузидаи сиёсату ҷамъиятӣ вобастагӣ дорад. Ҳаёти сиёсӣ аз раванду ҳодисаҳо ва муносибатҳои мухталифу баҳамзид, муқовиматомезу мочароғар ва мутаносибу мутассил дар ҷомеа таркиб ёфтааст. Дар маркази ҳамаи ин ҳодисаҳо ва муносибатҳои ҳаёти сиёсӣ инсон истодааст, ки моҳиятан он маҳсули муносибатҳо ва робитаҳои ҷомеаи сиёсӣ аст.

Инсон ба рафтор ва фаъолияти хеш дар доираи муносибатҳои ҷамъиятӣ ва робитаҳо мақом ва нақши пешбарро соҳиб аст. Шахсони зиёде дар масири таърих буданд ва ҳастанд, ки ба ҳаёти ҷомеаву давлат такони пурзӯре додаанд. Бузургии ин гуна одамон дар он аст, ки тавонистаанд манфиатҳои умумии давлату миллатро ифода намоянд ва баҳри ҳимояи асосҳои соҳти конституционӣ ва амнияти давлатӣ ва истиқлолияти давлатӣ, дахлнопазирӣ ва тамомияти арзӣ, иқтисодии мудофиавӣ, ҳамчунин амнияти дохиливу берунии давлат кӯшишҳо ба харҷ диҳанд. Аз ин хотир, оммаи мардум ва ҳокимияти давлатӣ ин гуна шахсонро эҳтиром намуда, ҳамчун арбоби давлативу ҷамъиятӣ эътироф менамоянд ва ба онҳо боварӣ доранд. Дар ҷунин маврид давлат бояд ба ҳимояи ҳуқуқи арбоби давлатӣ ва ҷамъиятӣ аз таҷовузҳои қинояткорона аҳамияти ҷиддӣ диҳад.

Таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятии ҚТ дар шакли терроризми сиёсӣ яке аз роҳҳои ба амалбарорӣ ва тарзу усули бурдани муборизаи сиёсӣ бо истифодаи афкори даҳшатзо ва тарсафканӣ бо роҳи таҳдиду таҷовуз ва зӯрварӣ ҷиҳати бедор кардани тарсу ҳарос, ваҳмангезӣ дар вучуди инсонҳо мебошад.

Дар таърихи давлатдорӣ тоҷикон таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ қариб, ки дар ҳамаи давраҳои он ҷой дошт ва ҷой дорад. Сабабҳои

истифодаи терроризми сиёсӣ асосан муқовиматҳои шадид бо ноадолатии иҷтимоӣ, ихтилофоти мазҳабӣ ва ҳудудӣ, рукуди ҷомеа алоқаманд мебошад.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти ҶТ муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳамеша зимни ироаи паёмҳо ба Маҷлиси Олӣ ва суҳанрониҳояшон дар мулоқоту сӯҳбатҳо оид ба афзоиши хатари терроризм ва экстремизм дар ҷаҳони муосир изҳори назар менамоянд. Аз ҷумла, Сарвари давлат зимни пешниҳоди Паёми навбатии худ охири моҳи декабри соли 2018 дар ин робита гуфта буданд: «Дар Паёмҳои қаблӣ ва дигар суҳанрониҳо ман андешаҳои худро доир ба афзоиши хатари терроризм ва экстремизм дар ҷаҳони муосир изҳор карда будам. Шиддати ин хатару таҳдидҳои ҷаҳонӣ, мутаассифона, имрӯз ҳам паст нашудааст». Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ин Паём бо таҳлили дурбиниҳои вазъ ва ёдоварӣ аз ҳодисаҳои мудҳиши террористии солҳои охир дар ҷаҳони муосир мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва сохторҳои низомиро ба ҳушёриву зиракии сиёсӣ даъват намуда, ба Прокуратураи генералӣ, ВКД ва КДАМ супориш дода буданд, ки дар ҳамкорӣ бо Вазорати адлия ҷиҳати такмили заминаҳои ҳуқуқии пешгирӣ кардани экстремизм ва таҳияи тарзу усулҳои муосири муқовимат бо ин зуҳурот ҷиҳати мукаммалномаии қонунгузории мамлакатро дар ин самт чораандешӣ намоянд.

Ҳукумати ҶТ ва мақомоти марбутаи он ҷиҳати мубориза бар зидди терроризм ва экстремизм тавачҷуҳӣ ҳамешагӣ зоҳир намуда, як қатор корҳоро амалӣ мегардонад. «Стратегияи муқовимат ба экстремизм ва терроризм дар ҶТ барои солҳои 2021-2025», ки бо Фармони Президенти ҶТ 1 июни 2021-ум тасдиқ шудааст, ҳамчун ҳуҷҷати муҳими барномавии миллӣ баҳри тақвияти муқовимат бо терроризм ва экстремизм заминаи ҳуқуқӣ дошта, дар доираи он аксари масоил бо назардошти вазъи муқовимат бо ин зуҳурот дар кишвар ва таҷрибаи ниҳодҳои ҳифзи ҳуқуқи давлатҳои узви ИДМ пешбинӣ гардидааст.

Дар арсаи байналмилалӣ, вобаста ба раддабандии давлатҳои аз рӯи

шохиси терроризм (бо дарназардошти омери м. 310 КЧ ҚТ) Тоҷикистон чандон мавқеи хуб надорад. Масалан, вобаста ба раддабандӣ дар соли 2016 ҷойи 56 (бо шохиси 3.086), 2017 ҷойи 72 (бо шохиси 2.43), 2018 ҷойи 74 (бо шохиси 2.233), 2019 ҷойи 50 (бо шохиси 3.948), 2020 ҷойи 45 (бо шохиси 4.180), 2021 ҷойи 97 (бо шохиси 2.095), 2022 ҷойи 47 (бо шохиси 3.988)¹. Ин нишондаҳо нигаронкунанда буда, асосҳои илмӣ решақан кардани терроризм, ба хусус терроризми сиёсӣ тақозои замон мебошад.

Асоси ҳуқуқии мубориза бар зидди терроризм Кодекси ҷиноятии амалкунандаи ҚТ (минбаъд КЧ ҚТ) соли 1998 мебошад. Ҷавобгарии ҷиноятӣ барои таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятии ҚТ, ки дар м. 310 КЧ ҚТ муқаррар шудааст яке аз намудҳои терроризм мебошад.

Таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятии ҚТ ва инчунин як қатор омилҳои, ки ҷинояти террористиро ба вуҷуд меоранд, яке аз таҳдидҳои асосӣ ба асосҳои сохти конституционӣ ва амнияти миллии Тоҷикистон номида шудааст. Таҳлили таҷрибаи судӣ-тафтишотӣ, ҳамчунин таҷрибаи хориҷии муқовимат бо таркиби ҷинояти тадқиқшаванда нишон медиҳад, ки терроризми сиёсӣ дар шароити муосир аз тарафи ташкилотҳои террористӣ ҳамчун яке аз методҳои муборизаи сиёсӣ истифода мегардад. Дар сатҳи қонунгузорӣ мавҷуд набудани мафҳуми “терроризми сиёсӣ” яке аз камбудии ҷиддӣ мебошад. Дар КЧ ҚТ терроризми сиёсӣ дар шакли таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ва арбоби ҷамъиятӣ ифода мегардад.

Қонуни ҚТ «Дар бораи амният» ба таври возеҳ изҳор менамояд, ки таҳдидҳо ба амнияти ҚТ ин фаъолияти ҷосусӣ, террористӣ, таҳрибкорӣ ва фаъолияти дигари ҳадамоти махсус, ташкилотҳои давлатҳои хориҷӣ ва шахсони алоҳида, ки барои расонидани зарар ба амнияти миллии ҚТ равона шудаанд.²

Акти террористӣ (м. 310 КЧ ҚТ) ҳамчун усули муборизаи сиёсӣ барои

¹ Global terrorism index 2016-2022.

² Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи амният» аз 28 июни соли 2011 // АМО ҚТ, 2011. - №6. - м. 434; 2014. - №11. - м. 646; - 2016. - №3. - м.136

ба даст овардани ҳадафҳои сиёсӣ истифода мешавад. Сабабҳои содир намудани ҷинойти таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ва арбоби ҷамъиятӣ асосан муқовиматҳои шадид бо ноадолатии иҷтимоӣ, ихтилофоти мазҳабӣ ва ҳудудӣ ва руқуди ҷомеа алоқаманд мебошад. Вақте террористон роҳи дигаре намеёбанд, ё аз сабаби мавҷуд набудани дигар захираҳо ва ё кӯшиши тағир додани рафтори одамон ва тарсонидани онҳо аз амалҳои террористӣ истифода мебаранд.

Барои таҳқиқи таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятии ҚТ ҳамчун терроризми сиёсӣ, пеш аз ҳама, таҳлили моҳият ва мундариҷаи ҳуди категорияи терроризми сиёсӣ талаб карда мешавад. Дар таълимоти ҳуқуқи ҷинойтӣ, ҳуқуқи байналмилалӣ ва сиёсатшиносӣ, мафҳуми ягонаи таърифи терроризми сиёсӣ вучуд надорад.

Бояд қайд кард, ки дар ҚЧ ҚТ маънидод кардани ҷунин ҷинойт, ба монанди таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ ба мафҳуми умумии муқарраротҳои дар ҚЧ ҚТ барои ҷинойтҳои хотимаёфта ва сӯиқасд ба ҷинойт муҳолифат мекунад ва он имкон намедиҳад, ки ба тафриқагузориҳои ҷавобгарии ҷинойтӣ вобаста аз оқибатҳои руҳдодаро муайян намоем. Ҳамзамон дар м. 310 ҚЧ ҚТ муайян намудани моҳияти мафҳумҳои “таҷовуз”, “арбоби давлатии ҚТ” ва “арбоби ҷамъиятии ҚТ”, ки дар рафти бандубаст ба мақомоти тафтишотӣ мушкилӣ меоварад, асосноккунии илмӣ талаб мекунад.

Гуфтаҳои дар боло зикргардида мубрамияти мавзӯи таҳқиқотро ҳам аз ҷиҳати назариявӣ ва ҳам аз ҷиҳати амалӣ муайян намуда, таҳияи пешниҳодҳоеро талаб мекунад, ки ба такмили ҷавобгарии ҷинойтӣ барои таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ва ҷамъиятии ҚТ равона гардида бошад ва имконияти самаранокии бандубасти онро боз ҳам зиёд гардонад. Дар ин робита, муайян кардани роҳҳои боз ҳам самарабахш ва саривақтии ҳалли масоили дар боло зикршуда дар шароити воқеияти муосир басо муҳим арзёбӣ мегардад.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Дар илми ҳуқуқи ҷиноятӣ баъзе паҳлуҳои таърихӣ, назариявӣ ва амалии таҳлили ҳуқуқӣ–ҷиноятӣ тачовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асарҳои олимони зерини ватанӣ, ба монанди А.И. Сафарзода³, А.К. Назаров⁴, А.Х. Имомов⁵, А.Ғ. Холиқов⁶, Д. Назиров⁷, З.Ҷ. Маҷид⁸, М.М. Муллоев⁹, Н.А. Қудратов¹⁰, К.Х. Солиев¹¹, С.Э. Баҳриддинов¹² Т.Ш. Шарипов¹³, У.А. Азизов¹⁴, Ф.А. Мирзоаҳмедов¹⁵, Х.С. Сафаров¹⁶, Ш.Х. Ҳафиззода¹⁷ ва олимони хориҷӣ, аз қабили А.А. Игнатев¹⁸, А.В. Седих¹⁹, А.В. Маликов²⁰,

³ Ниг.: Шарипов Т.Ш., Сафаров А.И. Таҳлили баъзе масоили принципҳои конституционии ҳуқуқи ҷиноятӣ // Осори Академияи милитсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. - 2015. - № 3 (27). - С. 218-226.

⁴ Ниг.: Назаров А.К. Уголовно–правовые нормы Корана и хадисов и их классификация по институтам уголовного права. – Душанбе: Дакики, 2014. – 207 с.

⁵ Ниг.: Имомов А.Х. Терроризм – форма организованной преступности. – Душанбе, 2003. – 200 с.

⁶ Ниг.: Холиқов А.Ғ. Таърихи давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистон. Қисми 1. – Душанбе: Эр–граф, 2014. – 380 с.

⁷ Ниг.: Назиров Д. Проблемы терроризма, религиозного экстремизма и пути их преодоления: автореф. дис. ... д-ра филос. наук. - Душанбе, 2009. - 347 с.

⁸ Зоиров Д. От межтаджикского конфликта к постконфликтному миру: общее и особенное в этнополитических конфликтах / Д. Зоиров // Россия и мусульманский мир. – 2015. – № 3. – С. 88-114.

⁹ Ниг.: Муллаев М.М. История уголовного права Таджикской ССР. – Сталинабад: Идв–во Таджик, гос. ун–та, 1960. - Ч. 1. – 159 с.; Муллаев М.М. Происхождение и реакционная сущность шариата. – Душанбе: Ирфон, 1988. – 187 с.

¹⁰ Ниг.: Қудратов Н.А. Уголовно–правовая охрана основ конституционного строя и безопасности государства: проблемы доктрины, правоприменения и совершенствования законодательства. Дис. ... док-ра. юрид. наук. – М., 2021. – 539 с.

¹¹ Ниг.: Тафсир ба моддаҳои алоҳидаи қисми махсуси Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон. Зери назари Вазири қорҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, ҳуқуқшиноси шоистаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, генерал–полковники милитсия Қаҳҳоров А.А. – Душанбе, 2010. – С. 680;

¹² Ниг.: Шарипов Т.Ш., Баҳриддинов С.Э. Мафҳум ва намудҳои ҷиноятҳо ба муқобили асосҳои соҳти конституционӣ ва амнияти давлатӣ // Давлат ва ҳуқуқ. - 2007. - №3. - С. 56-63;

¹³ Ниг.: Шарипов Т.Ш., Сафаров Х.С. Некоторые взгляды о соотношении понятий «Экстремизм», «Фундаментализм», «Радикализм», «Национализм» и «Сепаратизм» // Труды Академии управления МВД России. - 2015. - № 4. - С. 34-41

¹⁴ Ниг.: Азизов У.А. Становление и развитие институтов преступления и наказания на территории дореволюционного Таджикистана. Монография. – Душанбе: Андалеб–Р, 2014. – 200 с.; Азизов У.А. Эволюция институтов преступления и наказания на территории исторического и современного Таджикистана: историко–правовое исследование: дис. ... д-ра. юрид. наук. – Душанбе, 2015. – 413 с.

¹⁵ Ниг.: Мирзоаҳмедов Ф.А. Уголовная ответственность за терроризм по законодательству Республики Таджикистан и Российской Федерации (сравнительно–правовое исследование): дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2016. – 194 с.

¹⁶ Ниг.: Сафаров Х.С. Терроризм: проблемы законодательного закрепления и квалификации (на материалах Республики Таджикистан и стран СНГ): дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2004. – 157 с.

¹⁷ Ниг.: Ҳафиззода Ш.Х. Политико–правовые меры противодействия экстремизму и терроризму в Республике Таджикистан // Труды Академии МВД Республики Таджикистан. 2018. – №4 (36). – С. 153–160.

¹⁸ Ниг.: Дьяков, С.В., Игнатев А.А., Карпушин М.П. Ответственность за государственные преступления / Под ред. Л.И. Баркова. – М.: Юрид. лит., 1988. – 224 с.

¹⁹ Ниг.: Седих А.В. Посягательство на жизнь государственного или общественного деятеля по уголовному праву Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук. – Казань, 2007. - 228 с.

²⁰ Ниг.: Маликов А.В. Проблемы типологии государства: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1998. – 149 с.

А.Г. Мустафозаде²¹, А.Г. Хлебушкин²², А.И. Долгова²³, А.С. Сотула²⁴, А.Ф. Бантишев²⁵, В.М. Геворгян²⁶, В.С. Клягин²⁷, Г. Виктория²⁸, Е.В. Пономаренко²⁹, Е.А. Смирнов³⁰, И.Н. Галвина³¹, О.А. Чуваков³², О.Ю. Звонарев³³, С.В. Дьяков³⁴, С.У. Дикаев³⁵, Т. Гумбатов³⁶, Э.Ф. Побегайло³⁷ ва дигарон мавриди таҳқиқи илмӣ қарор дода шудааст.

Таҳқиқоти илмии гузаронидаи олимони дигар, ки номашон дар боло зикр гардид дар ҳалли масоили гуногуни ҷавобгарии ҷиноятӣ барои таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятии ҚТ назаррас мебошад. Дар баробари ин, бояд қайд кард, ки мавзӯи ҷавобгарии ҷиноятӣ барои таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятии ҚТ ба таври кофӣ таҳлилшуда эътироф намудан

²¹ Ниг.: Мустафозаде А.Г. Квалификация убийства по мотиву и цели: автореферат дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2004. – 30 с.

²² Ниг.: Хлебушкин А.Г. Уголовно–правовая политика Российской Федерации в сфере охраны основ конституционного строя: дис. ... докт–ра. юрид. наук. – СПб., 2016. – 480 с.

²³ Ниг.: Долгова А.И. Экстремизм и терроризм, террористические и иные экстремистские преступления: понятие, анализ, динамика. Экстремизм и другие криминальные явления. – М.: Российская криминологическая ассоциация, 2008. – 239 с.

²⁴ Ниг.: Сотула А.С. Уголовно–правовая охрана жизни человека в странах романо германской правовой семьи (сравнительное теоретико–правовое исследование): дис. ... докт–ра. юрид. наук (на украинском языке). – Одесса, 2016. – 424 с.

²⁵ Ниг.: Бантышев А.Ф. Уголовная ответственность за особо опасные преступления против государства (основы квалификации): Монография.– К.: Изд–во НА СБУ, 2000.– 136 с.

²⁶ Ниг.: Геворгян В.М. Уголовно–правовая и криминологическая характеристика убийства по найму: автореферат дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2008. – 29 с.

²⁷ Ниг.: Клягин В.С. Ответственность за особо опасные государственные преступления. – Минск: «Вышэйшая школа», 1973. – 268 с.

²⁸ Ниг.: Виктория Г., Игорь Р. Покушение на Эмомали Рахмонова. – Независимая газета, 05.05.1997. – №80 (1405).

²⁹ Ниг.: Пономаренко, Е.В. Преступления против основ конституционного строя и безопасности государства. Учебное пособие. – М.: Издательство «Юрлитинформ», 2016. – 190 с.

³⁰ Ниг.: Смирнов Е.А. Особо опасные государственные преступления (Вопросы квалификации в связи с применением уголовно–правовой нормы). – Киев: КВШ, 1974. – 180 с.

³¹ Ниг.: Галвина И.Н. Охрана и защита основ конституционного строя Российской Федерации: автореферат дис. ... канд. юрид. наук. – Челябинск, 2006. – 27 с.

³² Ниг.: Чуваков О.А. Посягательство на жизнь государственного или общественного деятеля в системе преступлений против основ национальной безопасности Украины. – Правовая держава. 2009. – № 11. – С. 147–152.

³³ Ниг.: Звонарев О.Ю. Уголовная ответственность за посягательства на жизнь государственного или общественного деятеля. – Донецк, 2005. – 140 с.

³⁴ Ниг.: Дьяков С.В. Преступления против основ конституционного строя и безопасности государства: уголовно–правовое и криминологическое исследование. 2–е изд., испр. и доп. – СПб.: издательство «Юридический центр–Пресс», 2012. – 267 с.

³⁵ Ниг.: Дикаев С.У. Уголовно–правовой анализ некоторых преступлений террористического характера (статьи 277 и 360 УК) // Проблемы совершенствования законодательства и правоприменительной деятельности: сборник трудов докторантов, адъюнктов и соискателей. Выпуск 16. – СПб.: Санкт–Петербургский университет МВД России, 2002. – С. 113–114.

³⁶ Ниг.: Гумбатов Т. Террор и терроризм: плоскость понятийной взаимодействия // Научный журнал НПУ имени М.П. Драгоманова. Серия 22: Политические науки и методика преподавания социально–политических дисциплин. – 2013. – № 10. – С. 31–40.

³⁷ Ниг.: Побегайло Э.Ф. Умышленные убийства и борьба с ними. – Воронеж, 1965. – 205 с.

мумкин нест, зеро ҳама масъалаҳои алоқаманд ба бандубаст ва таҳлили унсурҳои таркибии ҷинойти мазкур пурра омӯхта нашудаанд ва онҳо то имрӯз мубрам боқӣ монда, таҳлили минбаъдаи илмиро талаб мекунанд. Ҳамзамон, қайд кардан бамаврид аст, ки то кунун таҳқиқотҳои бунёдӣ вобаста ба масъалаи ҷавобгарии ҷинойтӣ барои таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ, бандубасти ҷинойти мазкур, фарқияти он аз дигар ҷинойтҳои ба он монанд ва роҳҳои такмили қонунгузори ҷинойтии миллӣ роҷеъ ба масъалаи мазкур дар ҚТ чой надорад.

Дар робита бо гуфтаҳои боло, бо дарназардошти саҳми олимони ватанӣ ва хориҷӣ, дар инкишофи масоили ҷавобгарии ҷинойтӣ барои таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятии ҚТ, то кунун паҳлуҳои зиёди масъалаи мазкур ниёз ба таҳқиқоти навро дошта, зарурати таҳқиқоти комплексиро тақозо менамояд.

Бо дарназардошти гуфтаҳои боло, масоили ҷавобгарии ҷинойтӣ барои таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятии ҚТ мубрам ба ҳисоб рафта, дар замони муосир таҳқиқоти диссертатсиониро тақозо менамояд.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо ва ё мавзӯҳои илмӣ. Диссертатсия дар доираи барномаҳои дурнамои корҳои илмӣ-таҳқиқотии кафедраи ҳуқуқи ҷинойтӣ, криминалистика ва пешгирии коррупсия, ки ба мавзӯи «Сиёсати ҳуқуқии ҷинойтии ҚТ дар даврони муосири рушд (барои солҳои 2016-2020)» бахшида шуда, дар факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон омода карда шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот. Мақсади таҳқиқоти диссертатсиониро омӯзиши таърихи ҷинойти пешбининамудаи м. 310 КҚ ҚТ, яъне таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятии ҚТ, унсурҳои таркибии ин ҷинойт яке аз мақсадҳои марказии таҳқиқоти мазкур ба шумор меравад. Дар робита бо мақсадҳои дар боло зикршудаи таҳқиқот, ҳамзамон доираи муайяни вазифаҳо низ муқаррар гардидаанд, ки ҳалли масъалаҳои назариявӣ ва

амалии онҳо мазмуну мӯҳтавои таҳқиқоти диссертатсионии мазкурро дар самти ҷавобгарии ҷинойтӣ барои таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятии ҚТ ташкил медиҳанд.

Вазифаҳои таҳқиқот. Ҷиҳати ноил гардидан ба мақсадҳои зикргардида, дар таҳқиқоти диссертатсионии мазкур иҷрои чунин вазифаҳо ба нақша гирифта шудаанд:

– таҳқиқи илмию амалии ташаккул ва инкишофи ҷинойти таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ дар таърихи ҳуқуқи ҷинойтии Тоҷикистон;

– таҳлили қонунгузори ҷинойтии амалкунандаи давлатҳои ИДМ оид ба ҷавобгарӣ барои таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ аз нуқтаи назари самаранокии амалии онҳо ва истифодаи минбаъдаи ин таҷриба дар тақмили қонунгузори ҷинойтии кишвар;

- таҳлили ҳуқуқӣ-ҷинойтии аломатҳои объективии ҷинойти таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятии ҚТ;

- таҳлили ҳуқуқӣ-ҷинойтии аломатҳои субъективии ҷинойти таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё а ҷамъиятии ҚТ;

- муайян намудани фарқияти таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятии ҚТ аз таркибҳои ба он монанд;

– таҳияи тавсияҳо оид ба тақмили додани қонунгузорӣ ва амалияи ҳуқуқатбиқкунӣ доир ба мубориза бар зидди ҷинойти таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятии ҚТ.

Объекти таҳқиқотро маҷмӯи муносибатҳои ҷамъиятӣ ташкил менамоянд, ки бинобар сабаби содир намудани ҷинойти таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятии ҚТ ба вучуд меоянд.

Мавзӯи (предмети) таҳқиқотро хусусиятҳои хоси ҷавобгарии ҷинойтӣ барои таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятии ҚТ, ки дар қонунгузори ҷинойтии ҚТ пешбинӣ шудааст, инчунин нашрияҳои илмӣ, маълумотҳои оморӣ, маводҳои амалияи таҷриба қонунгузорӣ ташкил медиҳанд.

Марҳила, макон ва давраи таҳқиқот (доираи таърихӣ таҳқиқот).

Таҳқиқоти диссертатсионии мазкур фарогири се марҳилаи рушди қонунгузорию ҷиноятӣ мебошад: 1) то шӯравӣ; 2) қонунгузорию ҷиноятӣ шӯравӣ–соцсиалистӣ; 3) даврони соҳибистиклолӣ. Дар доираи таҳқиқоти диссертатсионии мазкур ташаккул ва инкишофи танзими ҳуқуқии ҷавобгарии ҷиноятӣ барои таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятии ҚТ дар қаламрави Тоҷикистони таърихӣ ва муосир мавриди омӯзиш қарор гирифтааст. Қобили зикр аст, ки дар рисолаи илмӣ мазкур бо истифода аз методи муқоисавӣ-ҳуқуқӣ танзими ҳуқуқии ҷавобгарии ҷиноятӣ барои таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятии ҚТ дар таҷриба ва қонунгузорию давлатҳои хориҷӣ мавриди омӯзиш қарор нагирифтааст. Давраи таҳқиқоти диссертатсионӣ фарогирандаи солҳои 2017-2022 мебошад.

Асосҳои назариявии таҳқиқот. Асосҳои назариявии таҳқиқотро қорҳои илмӣ-назариявии олимони ватанӣ ва хориҷӣ ташкил медиҳанд, ки дар онҳо ҷанбаҳои гуногуни ҷиноятӣ таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятии ҚТ мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Дар таҳияи рисола муаллиф ба асарҳои А.И. Сафарзода, А.К. Назаров, А.Х. Имомов, А.Ғ. Холиқов, Д. Назиров, М.М. Муллоев, Н.А. Қудратов, К.Х. Солиев, С.Э. Баҳриддинов Т.Ш. Шарипов, У.А. Азизов, Ф.А. Мирзоаҳмедов, Х.С. Сафаров, Ш.Х. Ҳафиззода, А.А. Игнатъев, А.В. Седих, А.В. Маликов, А.Ғ. Мустафазаде, А.Ғ. Хлеббушкин, А.И. Долгова, А.С. Сотула, А.Ф. Бантишев, В.М. Геворгян, В.С. Клягин, Г. Виктория, Е.В. Пономаренко, Е.А. Смирнов, И.Н. Галвина, О.А. Чуваков, О.Ю. Звонарев, С.В. Дяков, С.У. Дикаев, Т. Гумбатов, Э.Ф. Побегайло ва дигарон таъям намудааст.

Асоси методологии таҳқиқот. Дар омода намудани рисолаи илмӣ усулҳои умумиилмӣи фалсафӣ, усулҳои илмӣи диалектикий дарки ҳодиса ва раванди ҳаёти ҷамъиятӣ, ягонагии мазмуни иҷтимоӣ ва шаклҳои ҳуқуқие, ки раванди омӯзиши илмӣ онҳоро таъмин менамоянд, ташкил медиҳад. Инчунин, дар рафти таҳқиқи мавзӯи мазкур аз усулҳои умумӣ ва махсуси

дарки падидаҳои таҳқиқшаванда дар робита бо алоқамандӣ ва вобастагии мутлақ; истифодаи усулҳои умумии таҳлил (анализ) ва таркиб (синтез), инчунин усулҳои махсуси илмӣ: мантиқӣ-расмӣ, муқоисавӣ-ҳуқуқӣ ва махсуси ҳуқуқӣ самаранок истифода шудаанд.

Заминаи эмпирикӣ. Дар раванди таҳқиқот маълумотҳои оморӣ Сармаркази иттилоотӣ-таҳлилии ВКД ҚТ ва Суди Олии ҚТ «Дар бораи омӯзиш ва ҷамъбасти амалияи судӣ оид ба парвандаҳои вобаста ба терроризм алоқаманд» таҳлилу баррасӣ гардида, мавриди омӯзиш қарор дода шудаанд. Ҳамчунин, дар таҳқиқи рисолаи диссертатсионӣ қарорҳои Пленумҳои Суди Олии ҚТ, ҳукмҳои айбдоркунии судӣ, хулосаҳои айбдоркунӣ ва дигар ҳуҷҷатҳои марбут ба мавзӯи таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятии ҚТ истифода шудааст. Дар таҳқиқот инчунин, маводҳое, ки дар ВАО нашр шудаанд, бахусус Паёми Президенти ҚТ, ҳисоботҳои мақомоти ҳифзи ҳуқуқ (ВКД, Прокуратураи генералӣ), ки боэътимод ва асоснокӣ хулосабарориҳо дар асоси онҳо бароварда шудааст, истифода гардидаанд.

Навгонии илмӣ таҳқиқот. Таҳқиқоти диссертатсионӣ мазкур аз нуқтаи назари масъалагузорӣ, мавзӯи интиҳобшуда, усули баррасӣ ва роҳҳои илмӣ ҳалли масоили мавҷудаи ҷавобгарии ҷиноятӣ барои таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятии ҚТ навгонии ҷиддӣ дар фазои илми ҳуқуқшиносӣ, махсусан ҳуқуқи ҷиноятӣ кишвар маҳсуб мегардад. Навгонии илмӣ таҳқиқоти диссертатсионӣ дар он ифода мегардад, ки аз ҷониби муаллиф дар доираи таҳқиқоти диссертатсионӣ аввалин пажӯҳиши мукамал, ҳаматарафа, сохторӣ-пуррагӣ, таҳлили муқоисавӣ ҷавобгарии ҷиноятӣ барои таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятии ҚТ мувофиқи доктринаи ҳуқуқи ҷиноятӣ, қонунгузори ҷиноятӣ ҚТ ва амалияи татбиқи ин ҷиноят ба шумор меравад.

Навгонии илмӣ таҳқиқот бо нуқтаҳои илмӣ зерин, ки ба ҳимоя пешкаш карда мешаванд, собит мегардад:

I. Пешниҳодҳое, ки хусусияти назариявӣ доранд:

1. Терроризм ҳамчун усули муборизаи сиёсӣ, ки дар ҳолатҳои фавқулодда барои ба даст овардани ҳадафҳои сиёсӣ истифода мешавад, буд ва менамояд. Сабабҳои истифодаи терроризми сиёсӣ асосан муқовиматҳои шадид бо ноадолатии иҷтимоӣ, ихтилофоти мазҳабӣ ва ҳудудӣ, рукуди ҷомеа алоқаманд мебошад. Дар сурати набудани усулҳои алтернативии муборизаи сиёсӣ ва ё аз сабаби набудани қувваҳои воситаҳо, ки пеш аз ҳама ба тарсонидани аҳолии нигаронида шудааст, тактикаи террори сиёсиро ба кор мебаранд. Аслан, терроризм идомаи муборизаи сиёсии таҷовузкорона ва бераҳмона мебошад, ки алайҳи созмонҳои сиёсӣ, роҳбарони сиёсӣ ё сохторҳои қудратии давлатӣ равона карда шудааст. Террор бо муборизаи ғайриқонунии сиёсӣ ҳамчун шакли ғайриқонунии мубориза ба муқобили ҳарифони ғуноғуни сиёсӣ ва синфӣ баромад карда, аксар вақт роҳи аз байн бурдани ҷисмонии онҳоро пеш мегирад;

2. Яке аз мушкилии асосии м. 310 ҚҚ ҚТ ин дарҷ нагардидани ҷабрдида дар шахсияти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ дар таркиби ин ҷиноят мебошад. Дар сатҳи таҳқиқоти диссертатсионӣ асоснок карда шудааст, ки кӣ метавонад ба сифати арбоби давлатӣ ва ҷамъиятӣ баромад кунад. Ба арбоби ҷамъиятӣ аслан шахсе, ки дар ғайриқонунии ҷамъиятҳои сиёсӣ, ҳизбҳои ғайриқонуни иштирок мекунад, дохил мебошад ва бояд дорои хусусиятҳои зерин бошад:

1) шахрванди ҚТ бошад;

2) аз номи як гурӯҳи ҷомеа ва ба манфиати ин гурӯҳи ҷомеа ҳам дар дохили давлат ва ҳам берун аз он амал кунад;

3) инъикоси манфиатҳои гурӯҳҳои дахлдори ҷомеа дар соҳаҳои ғуноғунро (масалан, дар соҳаҳои иқтисод, фарҳанг, сиёсат) ба амал барорад;

4) аз ҷониби аъзо ё иштирокчиёни иттиҳодияи ҷамъиятӣ интиҳоб ё таъин карда шавад;

5) ғайриқонуният ва ваколатҳои он ба воситаи Конститутсияи ҚТ ва санадҳои

меъёрии ҳуқуқӣ, инчунин оинномаи иттиҳодияи ҷамъиятӣ ба таври қатъӣ танзим карда шавад;

б) кодир бошад, ки ба як қисми ҷомеа таъсир расонад;

3. Бо сабаби он ки мафҳуми арбоби давлатӣ ва ҷамъиятӣ мафҳуми васеъ мебошад ва на аз ҳамаи онҳо пайдории асосҳои сохти конституционӣ ва амнияти давлат вобаста аст, пешниҳод мегардад, ки ҷинояти таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ (м. 310 КҶ ҚТ) дар таҳрири нав бо назардошти хусусияти вазифавии шахс (арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ), ки бевосита бо таъмини амнияти давлатӣ алоқаманд аст, коркард карда шавад;

4. Тарафи объективи ҷиноят кирдор дар намуди таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятии ҚТ ифода мегардад. Истилоҳи “таҷовуз” дар таркиби ин модда хусусияти ба худ хосро дорад, яъне он бояд дар шакли куштор ё сӯйиқасд ба куштор ифода гардад, зеро истилоҳи “таҷовуз” дар доктринаи ҳуқуқи ҷиноятӣ ва амалияи он одатан ҳамчун «куштор», «сӯйиқасд ба куштор» ва «расонидани зарар» дарк карда мешавад;

5. Бо қабули Қонуни ҚТ дар бораи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат дар назди қонуни ҷиноятӣ масъалаи ҳифзи ҳуқуқӣ–ҷиноятии таҷовуз ба ҳаёти Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат ба миён омадааст. Ҳарчанд Қонун соли 2015 қабул шуда бошад ҳам, аммо то ҳол дар КҶ ҚТ меъёри мушаххаси алоҳида вобаста ба таҷовуз ба ҳаёти Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат ҷой надорад. Бинобар ин пешниҳод карда мешавад, ки дар КҶ ҚТ барои таҷовуз ба ҳаёти Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат ҷавобгарии ҷиноятӣ дар шакли моддаи алоҳида пешдинӣ карда шавад;

II. Пешниҳодҳое, ки ба такмили қонунгузорию ҷиноятӣ равона гардидаанд:

6. Дар қисми 2 м. 23 КҶ ҚТ чунин илова карда шавад: “барои содир намудани ҷиноятҳои таҷовуз ба ҳаёти Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат (м. 310), таҷовуз ба ҳаёти Президенти ҚТ ё дигар арбоби

давлатӣ ё ҷамъиятӣ, ки таъмини амнияти давлатӣ аз онҳо вобаста аст (м. 3101), таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятии давлати дигар (м. 3102) ҷавобгарии ҷиноятӣ аз синни 14 солагӣ муқаррар карда шавад”. Зеро синну соли субъект, бо мазмуни тарафи объективии м. 310 КҶ ҚТ мувофиқат намекунад. Объективан оқибатҳои воқеии таҷовуз ин фаро расидани марг ва ба саломатии ҷардида дараҷаи гуногуни зарар расонидан мебошад, пас синну соли субъекти ҷиноят низ бо ҷиноятҳои одамкушӣ (м. 104) ва расонидани зарари вазнин ё дараҷаи миёна ба саломатӣ моддаҳои (110–111 КҶ ҚТ) бояд мувофиқ бошад;

7. Дар м. 1 Қонуни ҚТ “Дар бораи муқовимат бо терроризм” мафҳуми терроризми сиёсӣ дар шакли зерин илова карда шавад: “терроризми сиёсӣ яъне таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ, ки таъмини амнияти давлатӣ аз онҳо вобаста аст ва ин кирдор бо мақсади сушт кардани асосҳои сохти конституционӣ ё амнияти давлат, ҳамчунин бо мақсади қатъ гардонидани фаъолияти давлатӣ ё дигар фаъолияти сиёсӣ ё содир намудани чунин кирдор бинобар интиқом барои чунин фаъолият (акти террористӣ) содир шуда бошад”;

8. Аз матни м. 310 КҶ ҚТ чунин ибораҳо бояд хориҷ карда шаванд:

8.1. “акти террористӣ”, зеро мафҳуми “акти террористӣ” васеъ буда, намудҳои дигари ҷиноятҳои хусусияти террористидоштаро фаро мегирад;

8.2. “асосҳои сохти конституционӣ”, зеро категорияи мазкур қисми таркибии (яке аз унсурҳои асосӣ) категорияи “амнияти давлатӣ мебошад”;

9. Таҳлил ва омӯзиши ҷавобгарии ҷиноятӣ барои таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятии ҚТ-ро ҷамъбаст карда, пешниҳод мешавад, ки диспозитсияи моддаи 310 ва 3101 КҶ ҚТ дар таҳрири зерин пешниҳод карда шавад:

9.1. Моддаи 310. Таҷовуз ба ҳаёти Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат

1. Таҷовуз ба ҳаёти Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат,

бочазо дода мешавад.

2. Кирдори пешбиниамудани қисми 1 моддаи мазкур агар:

А) Аз тарафи гуруҳи муташаккил;

Б) Боиси марги инсон ё дигар оқибатҳои вазнин гардида бошад... чазо дода мешавад.

9.2. Моддаи 3101. Таҷовуз ба ҳаёти Президенти ҚТ ё дигар арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ, ки таъмини амнияти давлатӣ аз онҳо вобастааст

Таҷовуз ба ҳаёти Президенти ҚТ ё дигар арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ, ки таъмини амнияти давлатӣ аз онҳо вобастааст, агар ин кирдор бо мақсади суғурт кардани амнияти давлат, ҳамчунин бо мақсади қатъ гардонидани фаъолияти давлатӣ ё дигар фаъолияти сиёсӣ ё содир намудани ҷунин кирдор бинобар интиқом барои ҷунин фаъолият содир шуда бошад, бочазо дода мешавад.

2. Кирдори пешбиниамудани қисми 1 моддаи мазкур агар:

А) Аз тарафи гуруҳи муташаккил;

Б) Боиси марги инсон ё дигар оқибатҳои вазнин гардида бошад... чазо дода мешавад;

10. Асоснок карда шудааст, ки дар сатҳи м. 310 ҚҚ ҚТ меъёри ҳавасмандкунанда, яъне эзоҳ дар шакли зерин илова карда шавад. Дар мавридҳои, ки шахс ҳангоми тайёри ё сӯиқасд ба ҷиноят ихтиёран, саривақт огоҳ намудани мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ё ба таври дигар ба пешгирии содир намудани ин ҷиноят мусоидат кардааст, аз ҷавобгари ҷиноятӣ озод карда шавад, ба шарте ки дар кирдори ӯ таркиби ҷиноят дигар мавҷуд набошад.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Натиҷаҳои таҳқиқот аз ҳулосаҳои илмӣ ва пешниҳодҳои ҷиҳати мукаммалномаҳои қонунгузори ҷиноятӣ оид ба ҷавобгари ҷиноятӣ барои таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъияти ҚТ ҳамчун ҷиноят, иборат мебошад.

Ҳулосаҳо ва нуқтаҳои илмие, ки дар рафти таҳқиқи диссертатсия ба даст омадаанд, метавонанд дар ҷараёни таҳқиқоти минбаъдаи ҳуқуқи ҷиноятӣ,

криминология, ҳуқуқи иҷроӣ ҷазои ҷиноятӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо дарназардошти ҳифзи манфиатҳои миллӣ, устуворӣ ва эътимоднокии ҳокимияти давлатӣ, ҳифзи сохти конститусионӣ ва амнияти давлат истифода шаванд. Натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ метавонанд боиси такмили меъёрҳои амалкунандаи қонунгузори ватанӣ, аз ҷумла КҶ ҚТ, қонунгузори ҷиноятӣ давлатҳои аъзои ИДМ, Қонунҳои конститусионии ҚТ «Дар бораи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат», «Дар бораи судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Дар бораи мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Дар бораи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон», Қонунҳои ҚТ «Дар бораи амният», «Дар бораи муқовимат ба терроризм» ва ғайра гарданд; дар амалия тартиби дуруст бандубаст кардан ва татбиқи қонунгузори ҷиноятӣ ҷиҳати ҷавобгарии ҷиноятӣ барои таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятии ҚТ дуруст танзим карда шаванд, фаъолияти қонунгузорӣ ва қонунтатбиқкунии судҳо ва дигар мақомоти ҳифзи ҳуқуқ истифода гарданд.

Ҳамзамон, ҳулосаҳои диссертатсия барои таълими фанҳо дар раванди таълим, зимни омӯзиши фанҳои таълимии ҳуқуқи ҷиноятӣ, криминология, ҳуқуқи иҷроӣ ҷазои ҷиноятӣ, курси махсуси таълимии ҳуқуқӣ, аз ҷумла, фанни “Ҷиноятҳо ба муқобили ҳокимияти давлатӣ”, таҳқиқоти диссертатсионӣ аҳамияти калон доранд.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот. Эътимоднокии таҳқиқоти диссертатсия тавассути истифодаи усулҳои умумии илмӣ ва махсуси илмӣ, таҳлили қонунгузори ватанӣ ва хориҷӣ, омӯзиши адабиёти умумӣ ва махсус оид ба мавзӯи таҳқиқот ва рисолаҳои як қатор олимони, ки нуқтаҳои назари илмӣ муосирро дар бораи институти шартан татбиқ накардани ҷазо инъикос менамояд, ба даст оварда шудааст. Натиҷаҳои илмӣ, пешниҳоду ҳулосаҳо ва тавсияҳои амалии дар таҳқиқоти диссертатсионӣ пешбинигардида, дар асоси манбаи қонунгузорӣ ва амалияи судӣ анҷом дода шудааст. Эътимоднокии таҳқиқоти диссертатсия, инчунин, аз истифодаи

заминаҳои васеи таҷрибавӣ, ки дар шакли маълумотҳои гуногуни оморӣ, чамъбасти маводи таҷрибаи судӣ ва таҳлили як қатор парвандаҳои ҷиноятӣ оварда шудаанд, бармеояд. Ҳамчунин, натиҷаҳои таҳқиқоти рисолаи илмӣ ба он хотир эътимодноқанд, ки онҳо дар асоси таҳлили Конститутсияи ҚТ, ҚЧ ҚТ, КИИ ҚТ, Концепсияи сиёсати ҳуқуқии ҚТ, Қарорҳои Пленуми Суди Олии ҚТ ва ғайра ба даст омадаанд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзӯ ва мазмуни таҳқиқот ба шиносномаи ихтисоси 12.00.08 – Ҳуқуқи ҷиноятӣ ва криминология; ҳуқуқи иҷроӣ ҷазои ҷиноятӣ мувофиқ мебошад.

Саҳми шахсии докталаби дарёфти дараҷаи илмӣ. Саҳми шахсии муаллиф бо ширкати бевоситаи ӯ дар таҳқиқоти диссертатсионӣ, пешбарии ақидаҳо, мафҳумҳо, хулосаҳо ва нуқтаҳои илмӣ, ба сатҳи навгонии илмии таҳқиқоти диссертатсионӣ, нуқтаҳои илмӣ, ки ба ҳимоя пешниҳод мешаванд, мақолаҳои илмӣ, маърузаҳо дар конференсияҳои илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ исбот карда мешаванд.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои таҳқиқот. Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар кафедраҳои ҳуқуқи ҷиноятӣ, криминалистика ва пешгирии коррупсияи, ҳуқуқи судӣ ва назорати прокурорӣ факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон омода ва мавриди муҳокимаи илмӣ қарор гирифтааст. Оид ба муҳтавои диссертатсия 10 мақолаҳои илмӣ, аз ҷумла, 5 мақолаҳо дар нашрияҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти ҚТ ва 5 мақолаҳо дар нашрияҳои дигар интишор шудаанд.

Натиҷаҳои асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ дар конференсияҳои илмӣ назариявӣ ва илмию амалии сатҳи байналмилалӣ, ҷумҳуриявӣ, мизҳои мудаввар ва дигар ҳамоишҳои илмӣ дар шакли маърузаи илмӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд:

– конференсияи илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи: хусусиятҳои субъекти таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ва ҷамъиятии Ҷумҳурии Тоҷикистон: 20

соли Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон: маводҳои конференсияи якуми илмӣ-амалӣ доир ба мавзӯи “Ҳуқуқ ва иқтисод” (Душанбе, 2019).

– конференсияи илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи: фарқияти таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ аз ҷиояти одамкушӣ: Ҳуқуқ ва иқтисод: масъалаҳои ҳуқуқии иқтисоди рақамӣ (Душанбе, 2021).

– конференсияи байналмилалии илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи: Сравнительно-правовой анализ посягательства на жизнь государственного или общественного деятеля в уголовном праве: LX Международная научно-практическая конференция «Масъалаҳои мубрами ҳуқуқшиносӣ» (Новосибирск, 2022).

Интишорот аз рӯи мавзӯи диссертатсия. Оид ба муҳтавои диссертатсия мақолаҳои илмӣ, аз ҷумла 5 мақола дар нашрияҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 5 мақола дар нашрияҳои ватанӣ бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ интишор гардидааст.

Соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия. Таҳқиқоти диссертатсионӣ аз муқаддима, 2 боб, 6 зербоб, хулоса ва рӯйхати адабиёти истифодашуда иборат аст. Ҳаҷми умумии диссертатсия 208 саҳифаро ташкил медиҳад.

БОБИ 1. ТАШАККУЛ, ИНКИШОФ ВА ТАҲЛИЛИ МУҚОИСАВӢ ҲУҚУҚИИ ТАЧОВУЗ БА ҲАӢТИ АРБОБИ ДАВЛАТӢ Ё ЧАМӢИЯТӢ

§1. Ташаккул ва инкишофи ҷинойти таҷовуз ба ҳаӢти арбоби давлатӢ ё ҷамӢиятӢ дар таърихи ҳуқуқи ҷинойтии Тоҷикистон

УстуворӢ ва эътимоднокии ҳокимияти давлатӢ ҳамеша аз он вобаста буд ва ҳаст, ки чӢ гуна давлат намояндагони худро аз таҷовузҳои ҷинойткорона ба ҳаӢт, саломатӢ ва дахлнопазирии онҳо муҳофизат мекунад. Маълум аст, ки қонунгузори ҷинойтӢ ҳамеша дар таъмини ҷунин ҳимоят аҳамияти аввалиндараҷа дорад. Омӯзиши таърихи давлат ва ҳуқуқ таснифбандии гуногуни пайдоиш ва инкишофи давлат ва ҳуқуқро пешниҳод намудааст³⁸. Яке аз ин таснифбандихоро Т.Ш. Шарипов пешниҳод намудааст. Профессор Т.Ш. Шарипов марҳалаҳои асосӣ дар барпокуни ва инкишофёбии қонунгузори ҷинойтиро ба марҳилаҳои то шӯравӣ, қонунгузори ҷинойтии шӯравӣ–социалистӣ ва даврони соҳибистиқлолӣ ҷудо намудааст, ки намунаи маҳдуди таснифбандии ташаккул ва инкишофи ҳуқуқи ҷинойтӣ мебошад³⁹.

Мувофиқи сарчашмаҳои таърихӣ Пешдодиён ва Каёниён аввалин давлатҳои тоҷикон мебошанд⁴⁰. Таҷовуз ба ҳаӢти арбоби давлатӢ ва ҷамӢиятӢ маҳз аз ҳамин лаҳза ҳамчун ҷинойт пайдо гардид. Ҷуноне, ки таърихнавис М. Исоматов қайд менамояд «Ҷамшед аз мувафаксиятҳои худ

³⁸ Ниг.: Қудратов Н.А. Ҷинойтҳо ба муқобили давлат дар таърихи давлатдории тоҷикон // Паёми Донишгоҳи давлатии тижорати Тоҷикистон. – Душанбе, 2019. - №2 (27). - С. 124-129; Холиқов А.Ғ. Таърихи давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистон. - Душанбе: Эр-граф, 2014. - С. 12-13; Маликов А.В. Проблемы типологии государства. Дисс. ... канд. юрид. наук. - М., 1998. - С. 130; Азизкулова Г.С., Хакимов Н.Х. История государства и права Таджикистана. - Душанбе, 2018. - С. 21; Буриев И.Б. История государства и права Таджикистана. Т. 1, ч. 1-4 (от древнейших времен до начала XX века). – Душанбе: Ирфон, 2007. – С. 23.

³⁹ Шарипов Т.Ш., Салимов Ҳ.С., Сатторов Ғ.С., Камолов З.А., Сафаров А.И., Саидов Ш.Н., Икромов Ҷ.З. Барномаҳои таълимӣ аз фанҳои кафедраи ҳуқуқи ҷинойтӣ ва криминалистика. - Душанбе: Матбааи ДМТ, 2012. - С. 12.

⁴⁰ Ғафуров Б. Тоҷикон. Таърихи қадимтарин, қадим, асри миёна ва давраи нав. - Душанбе: Ирфон, 1998; Буриев И.Б. История государства и права Таджикистана. Т. 1, ч. 1-4 (от древнейших времен до начала XX века). - Душанбе: Ирфон, 2007.

мағрур шуд ва даъвои худой кард. Мардум аз ў рўй гардонданд ва фарру шукўҳи шоҳӣ аз ў бирафт ва подшоҳӣ рў ба харобӣ ниҳод. Дар ин миён Заҳҳок хурўҷ намуд ва Чамшедро шикаст дода, ҳалок кард ва худаш подшоҳ шуд. Дар давраи ҳукмронии ў дар ҷаҳон адлу инсоф намонд, раият дар шиканча афтод ва мулк хароб гардид, мардумони зиёде ба ҳалокат расиданд»⁴¹. Куштори Сиёвуш писари шоҳ Кайковус, Куруши Кабир, Спитамен, Монӣ (яке аз рўҳониёни машҳур) мисоли дигари таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ва ҷамъиятӣ шуда метавонанд.

Омўзиши таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки терроризм ва экстремизм ҳамқадами доимии инсоният мебошанд. Ҳанўз дар асри 1–уми то мелод дар Иуде (Яҳудистон) мазҳаби ханҷардорон (секта сикарев) амал мекард, ки ҷонибдорони он дар ҳамкорӣ бо римиён донишмандон, устодон, аъёну ашрофон ва олимақомони яҳудиёро несту нобуд мекарданд. Фома Аквинский ва падарони дини христианӣ бошанд, ақидаи қатли ҳокиме, ки ба фикри халқ душман ё хиёнаткор аст, иҷозат медоданд. Мазҳабҳои алоҳидаи дини ислом низ дар миёнаҳои асри пайдоиши хеш ба куштори халифаҳо ва сардорону мансабдорони тақсимотҳои маъмурӣ ва ҳарбию ҷонибдор буданд ва ба ин амал намояндагони онҳо даст мезаданд. Дар ин давра, баъзе ҷамъиятҳои махфӣ дар Ҳиндустон ва Хитой низ ба террори сиёсӣ машғул буданд. Дар ҳудуди Эрон, Афғонистон, Тоҷикистон, умуман мамлакатҳои Осиёи Марказӣ, ҷонибдорони мазҳаби исмоилиён нисбати донишмандони ислом муборизаи пинҳониро бо истифода аз ҷисман нобуд кардани рақибони сиёсии хеш амалӣ мекарданд⁴².

Таъмини амнияти давлат аз ҷониби подшоҳон ва шахсони барӯманди ҷамъиятӣ дар давраи пайдоиши аввалин давлатҳо дар ҳудуди Тоҷикистони имрӯза аҳамияти калон дошт. Масалан, истилогарони Ҳахоманишӣ мулкҳои Осиёи Миёнаро ба пуррагӣ тасхир менамоянд. Халқ дар зери итоату

⁴¹ Ҳотамов Н., Довуди Д., Муллоҷонов С., Исоматов М. Таърихи халқи тоҷик. - Душанбе, 2011. - С.24

⁴² Имомов А.Х. Терроризм ва экстремизм. Дар ҳафтаномаи «Тоҷикистон» - № 4 (370) аз 27.01 соли 2005. - № 5 (371)

истисмори дутарафа қарор мегирад, аҳволи иҷтимоии мардум вазнин мегардад. Шӯришҳои халқӣ бар ғосибон дар аҳди Дорой I дар Марғиён, Порт ва кишвари сақоиҳо сар мезанад. Истилогарон бо кӯмаки хоинону ҳокимони дохилӣ ин шӯришҳоро дар солҳои 522–518 бераҳмона паҳш менамоянд⁴³. Яке аз чунин қорнамоиҳо, ки баҳри ҳифзу таъмини амнияти миллӣ равона гардида буд, ин қорнамоии Шерак – қаҳрамони тоҷик мебошад. Дар китоби “Тоҷикон”-и Б. Ғафуров қорнамоии Шерак чунин шарҳ дода шудааст: «Дорой I бо кӯшуни сершуморе ба муқобили сақоиҳо равона мешавад. Замоне ба ўрдугоҳи ў саиси сақои Шерак омад. Аъзои баданаш маъюб, рӯяш аз чароҳат баднамо, гӯшу биниаш бурида буд. Шерак арз кард, ки ҳамқавамонаш ҳамин тариқа чазояш додаанд, ва инак, ў ташнаи ниқор аст. Ў роҳбалади ро ба зимма гирифта, ваъда кард, ки кӯшуни форсҳоро бо пайраҳаи фақат ба худаш маълум якбора ба ақибгоҳи сақоиҳо мерасонад. Пас аз ҳафт рӯзи роҳи пурмашақат аскарони форс ба биёбони хушк холи баромада монданд. Форсҳо фиреб хӯрдани худро фаҳмиданд. Шерак, дар ҳолате ки душман ба сараш теғ мекашид, бо ифтихор ҷавоб дод: «ман ғалабаро ба даст овардам, зеро барои аз сари ҳамватанонам – сақоиҳо дур кардани фалокат форсҳоро аз гушнагиву ташнагӣ ба ҳалокат супоридам». Форсҳо сари қаҳрамони тоҷикро аз сар ҷудо карданд»⁴⁴.

А. Фирдавсӣ ба мақоми подшоҳ ва нақши лашкаркашону паҳлавонон дар таҳкими давлатдорӣ ва ваҳдати ҷомеа аҳамияти хосро насиб доништааст. Паҳлавонон ба Ватан ва шоҳ содиқанд. Ҳатто онҳо ба хотири манфиатҳои умумии давлатӣ ҳар гуна шоҳи ноодилро мебахшанд. Зеро ки шоҳро ифодагари ваҳдату қудрати давлат ва кишвар медонанд. Дар навбати худ қаҳрамонони Фирдавсӣ шахсиятҳои барҷастаанд, ки онҳо ба қадри худ мерасанд, шаъну шарафи худро ҳимоя менамоянд ва мақоми худро дар кишвардорӣ амиқ дарк кардаанд. Аммо манфиатҳои давлатро аз

⁴³ Холиқов А.Ғ. Таърихи давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистон. Қисми I. - Душанбе: Матбуот, 2002. - С. 42.

⁴⁴ Ғафуров Б. Тоҷикон. Таърихи қадимтарин, қадим, асри миёна ва давраи нав. - Душанбе: Ирфон, 1998. - С. 96.

манфиатҳои шахси авлотар дониста, анъанаҳо ва суннатҳои давлатдориро лашкаркаширо бечуну чаро риоя менамоянд⁴⁵.

Унсурулмаолии Кайковус сиёсатмодору давлатдорро ба Офтоб монанд менамояд. «Подшоҳ чу Офтоб аст. Нашояд, ки ба яке тобаду бар яке натобад». Адлу адолатро чун пояи давлатдорӣ меҳисобад. Шоҳу шоҳигарию ба масъалаҳои ахлоқӣ мепайвандад. Мисолҳои зиёдро дар бораи нопокию бадахлоқии тоифае аз ашрофон меорад ва онҳоро маҳкум менамояд. Ба шоҳон тавсияҳои муҳим дар боби ба айшу ишрат дода нашудан ва ба қорҳои давлатдорӣ машғул гаштанро медеҳад. Шоҳ ҳамеша ақлу хирадро бояд машваратчи худ интихоб намояд. Ба эҳсосот дода нашавад. Тафаккур бояд дар қабули қарор ҷойи асосӣ дошта бошад. Кайковус яке аз аркони давлатдориро дар равонию аниқии фармону супоришоти шоҳ мебинад. Муносибат ба лашкар ва раият низ аҳамияти муҳим дорад. Вазъияти иқтисодӣ низ ба омили муҳими давлатдорӣ дохил мешавад. Фақат ба воситаи адлу инсоф хазинаи давлатро пур қардан мумкин аст⁴⁶.

Шоҳ – дар империяи Ҳахоманишиҳо мақоми олии идоракуниро ба ӯҳда дошт. Тамоми ҳуқуқҳои сиёсӣ ва ҳарбиро, аз ҷумла таъмини амнияти давлатӣ аз шоҳ вобастагии калон дошт. Дар солҳои охири давлатдорӣ вазъият дар империя на он қадар хуб буд. Профессор А.Ф. Холиқов ин вазъиятро чунин менависад: Байни 15 писари Ардашери II Мнемон дар империя барои тахт ҷанҷол мерафт. Ардашери III ба тахт омада тамоми ҳешони худро ба қатл мерасонад ва каме дар соҳаи давлатдорӣ ва дар тобеият нигоҳ доштани сатрапҳо ба муваффақият ноил мегардад. Вале аз сабаби суст будани назорат дар дастгоҳи давлатӣ ӯ аз ҷониби хочасароии худ Боҳуй кушта мешавад. Ҳамин хочасарой дар идораи давлат мақоми хоса дошта, мансабдори асосии давлатӣ ба ҳисоб мерафт. Маҳз бо дастури он

⁴⁵ Зокиров Г.Н. Сиёсатшиносӣ. Китоби дарсӣ барои донишҷӯёни мактабҳои олий. Нашри сеюми такмилёфта. - Душанбе: «ЭР-граф», 2010. - С. 89.

⁴⁶ Зокиров Г.Н. Ҳамонҷо. - С. 90.

чандин шоҳзодаҳои Ҳахоманишӣ кушта мешаванд⁴⁷. Барои куштори шоҳзодагони империяи Ҳахоманишинӣ Дорой III Хочасарой–Боҳуйро ба қатл мерасонад.

То зуҳури дини ислом сарчашмаи асосии ҳуқуқро, баҳусус ҳуқуқи ҷинойтиро китоби Авесто, Қонунномаи Сососиён ташкил меоданд. Дар ин давра ҳамаи ҷинойтхоро ба се гуруҳ ҷудо мекарданд: а) ҷинойтҳо ба муқобили тартиботи ҷамъиятӣ; б) ҷинойтҳо ба муқобили дин ва арзишҳои динӣ; в) ҷинойтҳо ба муқобили ҳокимияти давлатӣ⁴⁸. Таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ (шоҳон, вазирон, оилаи онҳо) ҳамчун ҷинойт ба муқобили ҳокимияти давлатӣ эътироф шуда, барои ҷунин кирдор ҷазои қатл дода мешуд⁴⁹.

А.А. Королев қайд мекунад, ки ҳанӯз 340 сол пеш аз солшумории мо падари Искандари Мақдунӣ дар натиҷаи амали террористӣ ба ҳалокат расидааст. Таҳлилгарони дигар аввалин гуруҳи муташаккили террористиро гуруҳи яҳудии Сикариев (ханҷардорон), ки дар асри I то милод дар Яҳудия амал мекард, эътироф менамоянд. Аъзоёни ин гуруҳи террористӣ намояндагони донишманди яҳудиҳо, ки мехостанд бо римиҳо сулҳ баста шаванд, ба дуршавӣ аз дин ва нодида гирифтани манфиатҳои миллӣ гунаҳгор дониста, ба қатл мерасониданд. Онҳо ба сифати силоҳ, ханҷар ё «сику» шамшери кӯтоҳро истифода мебарданд. Дар фаъолияти сикариевчиён унсурҳои фанатизми динӣ ва терроризми сиёсӣ ба ҷашм мерасид⁵⁰.

⁴⁷ Холиқов А.Ф. Таърихи давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистон. Қисми 1. - Душанбе: Матбуот, 2002. - С. 52-53.

⁴⁸ Азизкулова Г.С., Ҳақимов Н.Х. История государства и права Таджикистана. - Душанбе, 2018. - С. 115; Талезари А.А. Становление и развитие институтов преступления и наказания в истории права Ирана: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - Душанбе, 2014. - С. 11.

⁴⁹ Ниг.: Азизов У.А. Становление и развитие институтов преступления и наказания на территории дореволюционного Таджикистана. Монография. - Душанбе, Андалеб-Р, 2014. - 200 с.; Азизов У.А. Эволюция институтов преступления и наказания на территории исторического и современного Таджикистана: историко-правовое исследование: дис. ... д-ра. юрид. наук. - Душанбе, 2015. - 413 с.; Муртазо М. Даври ҳуқуқи ҷазои умумӣ. Ҷ.1. - Техрон: Ҷангал, 1391 х./2013; Холиқов, А.Ф. Таърихи давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистон. Қисми 1. - Душанбе: Эр-граф, 2014. - 380 с.; Халиков, А.Г. Древнее уголовное право таджиков (Зороастрийская эпоха): учеб. пособие. - Душанбе: Джамаил, 2004. - 104 с.

⁵⁰ Терроризм: Таърихи пайдоиш ва механизми пешгирии он [Захираи электронӣ]. - Манбаи дастрасӣ: <http://javonon.tj/news/politics/terrorism-tarikhi-paydoish-va-mekhanizmi-peshgirii-on/> (Санаи мурочиат 04.01.2020).

Олимони дигар А.Г. Периханян⁵¹, А.А.Толезарӣ⁵², А.Ғ. Холиқов⁵³ хангоми таснифи чиноят таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатиро ба гуруҳи чиноятҳо ба муқобили шахсият дохил мекунад, ки чандон дуруст нест. Чунин ақидарони профессор У.А. Азизов баҳснок эътироф намуда, менависад, ки яке аз камбудии чунин таснифи чиноятҳо ин чудо накардани яке аз гуруҳи асосии чиноятҳо, яъне чиноятҳо ба муқобили ҳокимият мебошад⁵⁴. Ақидаи У.А. Азизовро мо дастгирӣ намуда, қайд менамоем, ки таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ ба гуруҳи чиноятҳо ба муқобили ҳокимият дохил шуда, он дар ҳамаи давраи замон вуҷуд дошт ва барои чунин кирдор ҷазои аз ҳама вазнин яъне ҳукми қатл дода мешуд. Масалан, шоҳ Камбиз II хангоми забти Юнон ба пойтахти он шаҳри Мемфис сафири худро равон менамояд, ки то ки онҳо шаҳрҳо бе ҷанг ба он супоранд. Лекин юнониҳо сафирро бо ҳамроҳонаш кушта, молу мулки онҳоро ғорат намуданд. Баъди чунин ҳодиса Камбиз II шаҳри Мемфисро ихота намуда, онро ба даст овард ва парвандаи куштани сафир ва ҳамроҳонашро ба баррасии суди шоҳӣ супорид. Суд чунин ҳукм намуд: барои куштори ҳар як ҷанговари форс даҳ ҷанговари машҳури Юнон кушта шавад. Дар ниҳоят ду ҳазор шаҳрванди Мемфис барои куштори сафир кушта гардиданд⁵⁵.

Куштори шоҳон, вазирон, оилаҳои онҳо ва дар умум инсон на танҳо дар Авесто, балки дар дигар сарчашмаҳои ҳуқуқии замони зардуштия гуноҳи вазнин (кабира) эътироф мегардид. Масалан, дар «Мулоҳизаи Рӯҳи хирад (Суждение Духа разума)» куштор дар баробари дигар чиноятҳои махсусан

⁵¹ Периханян А.Г. Общество и право Ирана в Парфянский и Сасанидский периоды. - М.: Наука, 1983. - С. 247.

⁵² Толезари А.А. Становление и развитие институтов преступления и наказания в истории права Ирана: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - Душанбе, 2014. - С. 11

⁵³ Халиков А.Г. Правовая система зороастризма (древнее право). - Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2005. - С. 322-358.

⁵⁴ Азизов У.А. Эволюция институтов преступления и наказания на территории исторического и современного Таджикистана: историко-правовое исследование: дис. ... д-ра. юрид. наук. - Душанбе, 2015. - С. 67-68.

⁵⁵ Ниг.: Худодиён А. Таърихи Эрони Бостон. (Маҷмӯаи 3: Ҳахоманишиҳо). - Техрон: «Беҳдид», 1378 х./2000. - С. 66; Шустов В.Е. Войны и сражения древнего мира. - Ростов н/Д: Феникс, 2006. - С. 67; Азизов У.А. Эволюция институтов преступления и наказания на территории исторического и современного Таджикистана: историко-правовое исследование: дис. ... д-ра. юрид. наук. - Душанбе, 2015. - С. 70.

вазнин номбар гардидааст: «Аз ҳакиме пурсиданд: «Кадом гуноҳ вазнинтар аст?», ӯ ҷавоб дод: «Аз ҳамаи гуноҳҳое, ки инсон мекунад куштори шахси порсо, такводор, додгар, додрас...»⁵⁶. Куштори бадқасдона кирдори махсусан вазнин эътироф гардида, барои ҷазои аз ҳама вазнинтар дода мешуд⁵⁷.

Зухури дини ислом, ки он сабаби ташкили давлати муттаҳидаи арабҳо, – Хилофати Араб (622–1258) гардид, дар ташаккул ва инкишофи ҳуқуқи ҷиноятии давлатҳои Шарқ ва Осиёи марказӣ, аз ҷумла давлатҳои дар ҳудуди Тоҷикистони имрӯза мавҷудбуда нақши муҳим бозид.

Ин давра бо ташкил ва фаъолияти давлатҳои феодалӣ, ки бо сулолаҳои гуногун алоқаманданд (Тоҳириён, Саффорӣён, Сомониён, Қарахониҳо, Ғуриён, Ғазнавиён, Салҷуқиён, Хоразмшоҳиён, Шайбониҳо, Аштархониҳо) ва хонигариҳо (Бухоро ва Қўқанд) алоқаманд мебошад. Қонуни ҷиноятии ин давра дар зери таъсири дини ислом ва санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ба монанди Ёсуи Чингизхон, Тузукии (Кодекси) Тимур ва ғайра ташаккул ёфтааст.

Сарчашмаҳои ҳуқуқӣ вобаста ба қувваи ҳуқуқиашон дар ислом одатан ба якчанд гуруҳ ҷудо мешаванд. Маъмулан онҳоро ба се гуруҳ ҷудо намудан мумкин аст: сарчашмаҳои аввалиндараҷаи ҳуқуқи исломӣ: Қуръон ва суннат (маҷмӯи ҳадисҳо); сарчашмаҳои дуввуминдараҷа, ки аз усулҳои фикҳии эҷоди ҳуқуқӣ ибтидо мегиранд: иҷмоъ, иҷтиҳод, фатво ва қиёс; сарчашмаҳои саввуминдараҷа: ба ин гурӯҳ шомил мешавад, ҳуқуқи позитивии соҳибони фармон ва ҳуқуқҳои одатии халқияту қавмҳои мухталиф⁵⁸.

Ҳама ҷиноятҳо дар ҳуқуқи ҷиноятии мусулмонӣ ба ҳадд, қиссос ва тазир гурӯҳбандӣ карда шуданд. Барои содир кардани намудҳои алоҳидаи ҷиноят, ки ба гурӯҳи ҳадд ё ҳудуд дохил карда мешаванд, барои онҳо ҷазо дар Қуръон ва суннат пешбинӣ шудааст. Ҷиноятҳо ба муқобили шахс (ҳаёт

⁵⁶ Ниг.: Зороастрийские тексты. Суждения Духа разума (Дадестан-и меног-и храд) / Издание подготовлено О.М. Чунаковой. - М., 1997. - С. 104-105.

⁵⁷ Халиков А.Г. Правовая система зороастризма. - Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2005. - С. 333.

⁵⁸ Холиқов А.Ғ. Таърихи давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистон. Кисми 1. - Душанбе: Матбуот, 2002. - С. 96.

ва саломатӣ) бо қиссос – «чазои баробар» чазо дода мешавад ва ҷиноятҳое, ки барои онҳо чазоҳои дастурӣ ва ислоҳӣ истифода мешаванд, амалҳои категорияи тазир мебошанд⁵⁹.

И.Д. Сафаров меъёрҳои ҷиноятӣ–ҳуқуқии давраи Сомониёнро ба се гурӯҳ тақсим мекунад: 1) ҷиноятҳо бар зидди ҳаёт ва саломатӣ; 2) ҷиноятҳое, ки, ки талаботи Қуръонро вайрон мекунад; 3) ҷиноятҳо ба муқобили ҳокимияти давлатӣ⁶⁰. Меъёрҳои ҳуқуқии Қуръон ва ҳадисҳоро таҳлил намуда, А.Қ. Назаров чунин таснифи ҷиноятҳоро дар ҳуқуқи ҷиноятии мусулмонӣ ҷудо менамояд: хиёнат ба Худо, ҷиноятҳо бар зидди ҳаёт, саломатӣ, озодии ҷинсӣ ва тамомияти ҷинсӣ, зидди шаъну шараф, зидди тартиботи ҷамъиятӣ, моликият, зидди ҷомеаи исломӣ⁶¹.

Дар асрҳои миёна ташкилоти террористие, ки дар инкишофи тактикаи пинҳонкорӣ, таҳрибкорӣ ва истифодаи зӯрварӣ чун воситаи иҷрои мақсад нақши бориз гузоштааст, ин созмони ассасинҳо мебошад. Тақрибан соли 1090–и милоди Ҳасан ибни Саббоҳ қалъаи Аламутро, ки дар дараи кӯҳии самти шимолии шаҳри Ҳамадон (воқеъ дар Эрони имрӯза) ҷойгир аст, ишғол менамояд ва ба қароргоҳи худ табдил медиҳад. Аъзои ин ташкилот ғайолияти худро дар ҳудуди баҳри Миёназамин то Халиҷи Форс густариш дода, дар муддати тӯлонии амалиётҳои худ шумораи зиёди халифаҳо, султонҳо, рӯҳониёни бонуфуз ва мансабдорони баландмақоми давлатиро ба қатл расонидаанд. Мисоли гуфтаҳо, қатли сарвазири дарбори Салҷуқиён, олими машҳур Низомулмулк шуда метавонад. Бо ин амалҳои хеш ин ташкилоти террористӣ дар дарбори шоҳону ҳокимони он замон тарсу

⁵⁹ Муллаев М.М. Происхождение и реакционная сущность шариата. – Душанбе: Ирфон, 1988. – 187 с.; Назаров А.К. Уголовно-правовые нормы Корана и хадисов и их классификация по институтам уголовного права. - Душанбе: Дакики, 2014. - 207 с.; Елаян Г.Ф. Основы мусульманского уголовного права. - Махачкала, 2002. - С. 48-49; Буриев И.Б. Действие мусульманского права в дореволюционном Таджикистане (VIII - начало XX вв.). – Душанбе, 1999. – 199 с.

⁶⁰ Ниг.: Сафаров И.Д. Правовая система государства Саманидов // Государство и право. - Душанбе, 1997. - № 1. - С. 19-23.

⁶¹ Ниг.: Назаров А.К. Уголовно-правовые нормы Корана и Хадисов и их классификация по институтам уголовного права. - Душанбе, 2014. - С. 103-109.

харосро ба вучуд оварда буд⁶².

Дар давраи давлатдории Сомониён (асрҳои IX–X) содир намудани ҷинойтҳо ба муқобили давлат ва амирҳо (шоҳҳо, сарвари давлат) бештар ба назар мерасиданд, ба монанди сарнагун кардани амирон (Нӯҳ ибни Наср аз ҷониби амакаш сарнагун карда шуд, Абдул–Малики I танҳо давлатро як рӯз ҳукмронӣ карда, аз ҷониби Алп–Тегин – сардори гвардияи туркӣ сарнагун карда шуд), куштори амир (соли 914, амир Аҳмади Сомониён аз ҷониби ситезаҷӯён, ки посбони қаср буд, кушта шуд), кӯшиши куштори амир (ҷонибдорони мазҳаби Қарматия ва рӯҳониёни мусулмон кӯшиши куштори амири Наср II–ро ташкил намуданд) ва ғайра⁶³.

Дар асрҳои XIII – XIV дар натиҷаи ҳуҷуми берунаи муғулҳо ба қаламрави Тоҷикистон, таҳти сарвари Чингизхон як давлати нав ташкил ёфт. Қонуни муғулҳо ҷинойт ва ҳуқуқвайронкунии гражданиро аз ҳамдигар ҷудо накарда буд. Сарчашмаҳои қонуни ҷинойтӣ бо баробарии меъёрҳои шариат, Ёсуи Чингизхон буданд. Дар бораи мундариҷаи Ёсу ягон маълумоти боэътимод мавҷуд нест, танҳо ҷузъҳои он дар сарчашмаҳои гуногун мавҷуданд. Қонуни ҷинойтии давраи муғулҳо ба муҳофизат ва нигоҳ доштани тартибот дар давлат ва ҷомеа нигаронида шудааст. Масъалаҳои категорияи «ҷинойт алайҳи давлат» дар Ёсу хеле хуб муқаррар карда шудааст. Ҷинойтҳо бар зидди хон, ҳокимон, мансабдорон ва давлат бо ҳукми қатл ҷазо дода мешуд⁶⁴.

Меъёрҳои қонуни ҷинойтӣ дар Ёсу ба таҳкими сохтори нави сиёсии ҷомеа, қудрати хон дар қаламрави тобеи муғулҳо, таъмини муносибатҳои баробари империя бо давлатҳои хориҷӣ дар соҳаи савдо ва муносибатҳои шартномавӣ равона карда шуда буданд. Ёсу – ба ҳама субъектҳо новобаста

⁶² Терроризм: Таърихи пайдоиш ва механизми пешгирии он [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://javonon.tj/news/politics/terrorism-tarikh-paydoish-va-mekhanizmi-peshgirii-on/> (Санаи муроҷиат 04.01.2022).

⁶³ Гафуров Б.Г. Таджики: древнейшая, древняя, средневековая и новейшая история. - Душанбе.: Ирфон. 1998. - С. 451.

⁶⁴ Кудратов Н.А. Классификация преступлений против основ конституционного строя и безопасности государства // Уголовная юстиция, 2017. - №9. - С. 9-15.

аз пайдоишашон, муқаррар намуда буд, ки қонунро қатъиян риоя кунанд.

Темурнома (тузукӣ) ба ақидаи И.Б. Бӯриев низ сарчашмаи ҳуқуқи ҷинойтӣ буд ва он барои содир кардани ҷинойт бар зидди давлат ва шоҳигарӣ ҷазо муқаррар мекард⁶⁵. Темурнома дастуре аз таҷрибаи шахсии Темур ва маслиҳат барои фарзандон, забткунандагони давлатҳо ва насли онҳо буд. Дар Темурнома дувоздаҳ қоида (боб) мавҷуд аст, ки ба Темур барои соҳиб шудан ба қудрат ва забт кардани давлат кӯмак карданд.

Дар боби ҷазо бораи фарзандони худ, хешовандон, амирҳо ва вазирон суҳан дар бораи ҷунин ҷинойтҳо алайҳи давлат, ба монанди поймол кардани ҳокимияти олий аз ҷониби писарон, шӯриши наберагон ва дигар хешовандон бар зидди хон (шоҳ), ва даҳолати сардорон ба кори давлат меравад, ки таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ва ё ҷамъиятӣ аз ҷумлаи ҷунин ҷинойтҳо низ башумор мерафт. Темур дар Темурнома қайд мекунад, ки агар ягон писари ман ҷуръат кунад, ки ба қудрати олий даст занад, ман амр надодаам, ки ӯро аз ҳаёт маҳрум ё маҷрӯҳ созед, аммо розӣ ҳастам, ки ӯ то даъвои худро тарк кардан дар зиндон монад. Агар набераи ман ё дигар хеши ман бар зидди ман исён бардорад, пас ман онҳоро аз иззату иқром маҳрум мекунам⁶⁶.

Дар боби қарор барои вазирон – ашхосе, ки бовафо хидмат мекунанд, Темур дар бораи хоинон, сарнагунии ҳокимияти олий ва барангехтани душманон ба муқобили ҳокимият аз ҷониби вазирон навиштааст. Агар ҷунин ҷинойтҳоро вазирон содир мекарданд, Амир Темур талаб мекард, ки ҳукми қатлро саросемавор эълон накунанд⁶⁷. Пеш аз ҳама, ҷамъ овардани далелҳои мукамал дар бораи айбдошавандаҳо зарур аст, инчунин бояд ҳуди адолатнокии айбдоркунӣ тафтиш карданро талаб мекард.

Новобаста аз он, ки Темурнома ва дигар қоидаҳо амал мекарданд, ҷараёни муборизаи династикӣ (ҷинойтҳои давлатӣ), ба монанди таҷовуз ба

⁶⁵ Бӯриев И.Б. История государства и права Таджикистана. Т. 1, ч. 1-4 (от древнейших времен до начала XX века). - Душанбе: Ирфон, 2007. - С. 263.

⁶⁶ Якубовский А. Тамерлан: эпоха, личность, деяния. - М.: Гураш, 1992. - С. 55-56.

⁶⁷ Кудратов Н.А. Классификация преступлений против основ конституционного строя и безопасности государства // Уголовная юстиция, 2017. - №9. - С. 9-15.

хаёти арбоби давлатӣ ва ё чамбиятӣ дар байни Темуриён афзоиш меёфт. Масалан, пас аз марги Темур империяе, ки ӯ сохта буд, барҳам хӯрд ва Мовароуннаҳр ба арсаи муборизаи хунини династӣ табдил ёфт. Дар вақти хаёти худ Тимур қисмҳои давлатдории худро байни писаронаш Ҷаҳонگیر, Умар–Шайх, Мирон–Шох, Шохрух ва наберагон Муҳаммад Султон, Пир Муҳаммад, Иброҳим ва Улуғбек тақсим карда буд. Пас аз чанд рӯз пас аз марги Тимур ҳар яке писарон ва наберагони Темур худро мустақил эълон карданд. Набери Тимур, ҳокими Тошканд Халил–Султон (писари Мирон–Шох) артишро чамъ овард ва пеш аз дигар набери Тимур, писари Ҷаҳонگیر Пир Муҳаммад, ки Темур вориси худ таъин карда буд, пойтахти давлат Самарқандро соҳиб шуд. Кӯшишҳои такрории Пир Муҳаммад барои барқарор кардани ҳуқуқҳои ӯ бенатича буданд ва соли 1406 вай кушта шуд⁶⁸.

Ҷамин тавр, чи хеле аз таърих бармеояд таҷовуз ба хаёти арбоби давлатӣ ва ё арбоби чамбиятӣ дар давраҳои гуногун яке аз роҳҳои барканор кардани амир (шоҳ) аз тахт буда, аз ҷониби душманон бештар содир карда мешуд.

Пас аз оне, ки соли 1867 ҳудуди имрӯзаи Тоҷикистон ба Генерал губернатории Туркистон шомил гардид, дар ҳудуди он санадҳои меъёрии ҳуқуқии Россияи подшоҳӣ дар баробари меъёрҳои шариат ба қувваи амал даромаданд. Дар Россияи подшоҳӣ соли 1845 Маҷмӯи Қонунҳо дар бораи ҷазоҳои ҷиноятӣ ва ислоҳӣ қабул гардид, ки дар он ҷиноятҳои давлатӣ ба боби алоҳида ҷудо карда шуданд. Боби аввали Маҷмӯи Қонунҳо дар бораи ҷазоҳои ҷиноятӣ ва ислоҳӣ, доираи гуруҳи афзалиятноки шахсонро муайян кард, ки манфиатҳои онҳо бо меъёри махсуси қонуни ҷиноятӣ ҳифз карда мешуданд.

Ҷабрдидагони ҷиноятҳое, ки дар моддаҳои 223–263 Маҷмӯаи қонунҳо дар бораи ҷазоҳои ҷиноятӣ ва ислоҳӣ пешбинӣ шудаанд, метавонанд танҳо «шахси муқаддаси салтанати император» ва аъзои хонадони император

⁶⁸ Гафуров Б.Г. Таджики: древнейшая, древняя, средневековая история. - Душанбе.: Ирфон. 1989. - С. 221-222.

бошанд.

Тарафи объективии чиноят мутобиқи м. 263-и ин Маҷмӯа аз кирдоре иборат аст, ки ба ҳаёт, саломатӣ ва шаъну шарафи император ва инчунин маҳрум кардани ҳаёти император равона карда шуда буд. Ҳамзамон, бо ҳадафи махсус содир кардани чиноят дар моддаи мазкур зикр гардидааст, яъне аз тахт маҳрум кардан, маҳрум кардани император аз ҳокимияти олий ё маҳдуд кардани ҳуқуқи ин ҳокимияти олий.

Ҳамин тариқ, дар мувофиқа аз сарчашмаҳои ҳуқуқии қаблии чиноятӣ, Маҷмӯаи қонунҳо дар бораи ҷазоҳои чиноятӣ ва ислоҳӣ соли 1845 мустақиман изҳор дошт, ки объекти ҳифзи ҳуқуқӣ–чиноятӣ ҳангоми содир кардани чиноятҳои давлатӣ на танҳо ҳаёт, саломатӣ ва шаъну шарафи шахсияти император, балки ҳокимияти олии давлатӣ, ки шахсияти он император буд, баромад мекард. Ҷавобгарӣ барои кирдорҳои ғайриқонунии қасдона ва ҳам барои ҳама қасди чинояткорона нисбати ин шахс, яъне император пешбинӣ шуда буд.

Дар баробари ин, ҷавобгарии чиноятӣ барои содир намудани ҳама гуна зӯрварӣ нисбат ба шахсияти император бидуни зикри мақсади содир кардани ин кирдор ба таври алоҳида муқаррар шуда буд.

Дар моддаи 264–и Маҷмӯаи қонунҳо дар бораи ҷазоҳои чиноятӣ ва ислоҳӣ соли 1845 бошад, ҷавобгариро барои тайёри ба чиноят пешбиниамудай моддаи 263 муқаррар шуда буд.

Чиноят дар чунин маврид хотимаёфта эътироф мегардид агар гунаҳгор шахси дигарро барои иштирок дар кирдорҳои чиноятӣ зидди император даъват карда бошад, ё барои иҷрои нияти чинояткорона забон як карда бошанд, ё ин шахс ба гуруҳи чиноятӣ дохил шуда ё ба ин забоняккунӣ ҳамроҳ шуда бошад, ё ин шахс ба таври шифоҳӣ ё дар шакли хаттӣ фикру фарзияи худро оид ба содир намудани ин кирдор баён намуда, ё ба тариқи дигар дар бораи содир намудани ин чиноят омодагӣ дида бошад. Чӣ тавре ки маълум гардид, ҷавобгарии чиноятӣ на танҳо барои фароҳам овардани

шароити воқеии содир кардани ҷиноят, балки барои изҳори нияти содир кардани ҷиноят (қасди хушку холи) низ ба миён омадааст.

Дар м. 265–и ин Маҷмӯа (Кодекс) барои ба ҷавобгарию ҷиноятӣ кашидани шарикон барои амалҳои ҷинояткоронашон нисбат ба шахси муқаддаси император сухан меравад. Ҷолиб он аст, ки дар ин кирдор ҳама шаклҳои шарикӣ то ба имрӯз маъмул номбар карда шуда, ҳамзамон ҷавобгарию ҷиноятӣ барои хабар надодани ҷиноят низ муқаррар карда шудааст, яъне агар шахсе дар бораи рафтори ҷинояткорона ё ҷинояткорон медонист бояд сари вақт мақомоти дахлдорро хабар диҳад, дар сурати хабар надодан кирдори ӯ ҳамчун иҷро накардани ӯҳдадорӣ баҳо дода мешуд.

Барои ҳамаи кирдорҳо, новобаста аз дараҷаи иштирок ва гуноҳ, санксияи ин моддаҳо муҷозоти якхеларо, яъне маҳрум кардани ҳамаи ҳуқуқҳо ва ҷазои қатл пешбинӣ шуда буд.

Соли 1903 бошад, дар Россияи подшоҳӣ Маҷмӯи қонунҳои ҷиноятӣ қабул гардид ва дар он масъалаи ҷавобгарию ҷиноятӣ барои таҷовуз ба ҳаёт, саломатӣ ва дахлнопазирии император ва аҳли оилаи ӯ ба таври мушаххас пешбинӣ гардид.

Моддаи 99–и Маҷмӯи қонунҳои ҷиноятӣ соли 1903 ҷавобгарию ҷиноятиро барои таҷовуз ба ҳаёт, саломатӣ, озодӣ ва дар умум дахлнопазирии ҳам император, ҳамсараш ва вориси тахт бидуни зикри мақсади чунин таҷовуз, ё алоҳида, сарнагун кардани императори амалкунанда аз тахт, маҳрум кардан аз ҳокимияти олий он ё маҳдуд кардани ҳуқуқҳои ин ҳокимият муқаррар намуда буд.

Ба таври алоҳида муқаррар гардид, ки таҷовуз, ин ҳам содир намудани ҷинояти вазнин ва ҳам кӯшиши содир намудани он ба ҳисоб меравад. Дар ҳама ҳолатҳо, санксияи ин модда як ҷазоро пешбинӣ мекард – ҳукми қатл.

Ҷиҳати мусбӣ он буд, ки диспозитсияи ин модда ихтисор, дақиқтар, возеҳтар ва мушаххас гардид, ҷиноят бевосита вазнин эътироф карда шуд, ҳарчанд аз мазмуни санксия ва дар санадҳои ҳуқуқии қаблӣ маълум буд, ки

ин ҷиноятҳо вазнин ҳисобида мешуданд ва ҳифзи ҳокимияти олии монарх самти афзалиятноки ҳифзи ҳуқуқи ҷиноятӣ мебошад.

Ҷиҳатҳои манфии онро метавон он ҳолатро эътироф намуд, ки дар Маҷмӯи қонунҳои ҷиноятӣ соли 1903 мафҳуми «ҳокимияти олий», чун пештара, танҳо бо шахсоне, ки император ва аъзои хонадони императорӣ буданд, маҳдуд карда шуда буд.

Пас аз барҳам хӯрдани Русияи подшоҳӣ, Тоҷикистон натавонист, ки давлати мустақили худро таъсис диҳад. Октябр–ноябри соли 1917 инқилоби болшевикӣ дар Имперотурии Русия ғалаба кард ва болшевикон Ҳукумати муваққатиро сарнагун карда, ҳокимиятро ба даст гирифтанд. Дар натиҷаи ин инқилоб дар қаламрави Имперотурии Рус чумҳуриҳои шӯравии Русия, Украин, Беларус ва Қазқоз ташкил карда шуданд. 30 декабри соли 1922 қарордоди таъсиси Иттиҳоди чумҳуриҳои шӯравии сотсиалистӣ байни ҳамин чумҳуриҳо имзо шуд. Пас аз инқилоб соли 1920 Чумҳурии Халқии Шӯравии Бухоро ташкил шуд. Соли 1924 Чумҳурии Мухтори Шӯравии Сотсиалистии Тоҷикистон дар ҳайати ҶШС Ёзбекистон ташкил ёфт⁶⁹.

Аввалин санадҳои ҳуқуқӣ–ҷиноятӣ давраи шӯравӣ: «Декрет дар бораи сулҳ» аз 26 октябри соли 1917, Декрет «Дар бораи қатъ намудани ҷазои қатл» аз 26 октябри соли 1917, Декретҳои судии рақамҳои 1, 2 ва 3, Асосҳои роҳбарикунанда оид ба ҳуқуқи ҷиноятӣ РСФСР соли 1919, Кодекси ҷиноятӣ РСФСР соли 1922, Асосҳои қонунҳои ҷиноятӣ Иттифоқи РСС ва республикаҳои иттифоқӣ соли 1924, Низомнома дар бораи ҷиноятҳои ҳарбӣ с. 1924 (дар с. 1927 бо таҳрири нав қабул шуда), Низомнома дар бораи ҷиноятҳои давлатӣ (контрреволюционӣ) ва махсусан барои Иттифоқи Шӯравӣ ҷиноятҳои хавфноки зидди тартиботи идоракунии соли 1927, КҶ РСФСР соли 1926 ва КҶ РСС Ёзбекистон соли 1928⁷⁰ масъалаи ҷавобгарии ҷиноятӣ барои таҷовуз ба

⁶⁹ Кудратов Н.А. Теоретические основы уголовно-правовой охраны конституционного строя и безопасности государства. Монография. – Душанбе: Бахманруд, 2019. – С.31-32.

⁷⁰ Устав о наказаниях, налагаемых мировыми судьями 1864 г. // Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР 1917–1952 гг. – М., 1953. – 462 с.; Военский устав о наказаниях 1868 г. // Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР

хаёти арбоби давлатӣ ва чамъиятиро ба таври васеъ ва маҳдуд, умумӣ ва мушаххас ҳал карда буданд⁷¹.

Дар солҳои аввали ташаккули ҳокимияти шӯравӣ, ҷанги шаҳрвандӣ ва мудохилаи хориҷӣ, ҳамлаҳо ба ҳаёти ходимони давлатӣ ё ходимони чамъиятӣ (бо аломатҳои амали террористӣ) асосан бар зидди роҳбарони ҳаракати инқилобӣ, давлати шӯравӣ ва ҳизби болшевикӣ равона карда шуда буданд. Ташкилкунандагони ин амалҳои террористӣ он вақт одамон аз табақаҳои иҷтимоӣ буданд, ки тахти фишор ва ҳизбҳои мухталифи низоми шӯравӣ буданд, аз ҷумла Ҳизби Инқилоби Сотсиалистӣ (эсерҳо). 30 августи соли 1918 инқилобчиёни сотсиалистӣ ба ҳаёти В. Ленин таҷовуз карданд.

Дар муроҷиати Кумитаи иҷроияи Марказии Умумирусиягӣ дар робита ба сӯиқасд ба раиси Шӯрои Комиссарҳои Халқӣ В. Ленин 30 августи соли 1918 изҳор кард, ки ба сӯиқасдҳое, ки алайҳи роҳбарон ва синфи коргар равона гардидаанд, бо нерӯҳои бузургтарашон посух медиҳад, бо терроризми оммавии зидди ҳама душманони инқилоб посух хоҳад дод⁷². Ба маънои қонуни ҷиноятӣ, истилоҳи «террор» бори аввал дар қонуни шӯравӣ дар қарори КИМУ аз 2 сентябри соли 1918 истифода шудааст.

Ин қарор, ки моҳияти террори сафедро ифшо мекунад, нишон медиҳад, ки ҳарчанд амалҳои алоҳидаи терроризми сафед ба ҳамла ба шахсони алоҳида,

1917–1952 гг. – М., 1953. – 462 с.; Уголовное уложение 1903 г. // Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР 1917–1952 гг. – М., 1953. – 462 с.; Декрет о суде №1, ноябрь 1917 г. // СУ, 1917 г. – №4. – Ст. 50; Декрет СНК «Об аресте вождей гражданской войны против революции». От 28 ноября 1917 г. // СУ. – №5.; Постановление ВЦИК «О признании контрреволюционным действием всех попыток присвоить себе функции государственной власти» от 5 января 1918 г. // Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР 1917–1952 гг. – М., 1953. – 462 с.; Постановлением СНК «О набатном звоне». От 30 июля 1918 г. // СУ, 1918 г. – №57. – Ст. 628; Декрет ВЦИК 20 июня 1919 г. «Об изъятиях из общей подсудности в местностях, объявленных на военном положении» // СУ, 1919 г. – №27. – Ст. 301; Уголовный кодекс РСФСР // СУ РСФСР. –1922. – № 15. – Ст.153.; Основные начала уголовного законодательства СССР и союзных республик. 31 октября 1924 г. // Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР 1917–1952 гг. – М., 1953. – 462 с.; Уголовный кодекс РСФСР 1926 г. // Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР 1917–1952 гг. – М., 1953. – 462 с.; Положением о преступлениях государственных. 25 февраля 1927. // Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР 1917–1952 гг. – М., 1953. – 462 с.

⁷¹ Кудратов Н.А. Ҷиноятҳо ба муқобили давлат дар таърихи давлатдорӣ тоҷикон // Паёми Донишгоҳи давлатии тоҷикони Тоҷикистон. - Душанбе. 2019. - №2 (27). - С. 124-129.

⁷² Драгоценко А.А. Соучастие в совершении убийства: Дис. канд. юрид. наук. - Х., 2011. - С. 101.

роҳбарони ҳукумати шӯравӣ ва интиқолдиҳандагони ғояҳои инқилоби сотсиалистӣ равона шуда бошад ҳам, ҳадафи асосии онҳо шикаст додани дастовардҳои бузурги Инқилоби Октябр ва зарбаи вазнин ба синфи коргар задан аст. Дар ин қарор таъкид шудааст, ки «... барои ҳар як сӯиқасди сарварони Ҳукумати Шӯравӣ ва барандагони ғояи инқилоби сотсиалистӣ, ҳама нафарони зиддиинқилобӣ ва хоҷагони онҳо ҷавобгар хоҳанд буд».

Дар соли 1927, бо қарори КИМ ИҶШС Тоҷикистон аз 28 феввали соли 1927, бо тағйиротҳои зерин Низомнома дар бораи ҷиноятҳои давлатӣ (контрреволюционӣ) ва махсусан барои Иттифоқи Шӯравӣ ҷиноятҳои хавфноки зидди тартиботи идоракунии қабул карда шуд. Он ба кодексҳои ҷиноятӣ чумхуриҳои иттифоқӣ мувофиқ ва ворид карда шуд. Дар асоси ин Низомнома таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ва ҷамъиятӣ ҳамчун акти (амали) террористӣ арзёбӣ гардид. Моддаи 8 Низомномаи болозикр таърифи акти террористиро чунин муайян кардааст: «содир намудани акти террористӣ ба муқобили намояндагони Ҳукумати Шӯравӣ ва роҳбарони коргарони инқилобӣ ва ташкилотҳои деҳқонӣ ва иштирок дар амалӣ кардани ин гуна амалҳо, ҳатто аз ҷониби шахсони ба ташкилоти зиддиинқилобӣ шомилнабуда, бо ҳукми қатл, бо эълон намудани душмани меҳнаткашон, мусодираи молу мулк ва маҳрум шудан аз шаҳрвандии Ҷумҳурии Иттиҳод ва ИҶШС, инчунин абадан бадарға кардан аз қаламрави ИҶШС ё бо имконияти ҳолатҳои сабуқӣ ба маҳрумият аз озодӣ ба мӯҳлати на камтар аз се сол бо мусодираи пурра ё як қисми молу мулк ҷазо дода мешуд»⁷³, фаҳмида мешавад.

Ба ҳамин монанд, ин модда дар моддаи 54.8 Кодекси ҷиноятӣ ҚШС Ўзбекистон соли 1928 ворид карда шуд. Қонун аломатҳои амали террористиро алайҳи намояндагон ё арбобони коргарони инқилобӣ ва ташкилотҳои деҳқонӣ ошкор накардааст. Муайян кардани мундариҷа ва мазмуни мушаххаси амали террористӣ дар амалияи судӣ дода шуда буд, ки дар ҷараёни он доираи ашхос

⁷³ Ковалевский М.М. Историко-сравнительный метод в юриспруденции и приёмы изучения истории права. – М.: Типография Ф.Б. Миллера, 1880. – С. 37.

муайян ва мушаххас гардид, ки тачовуз ба он дар шароити муайян бояд амали террористӣ эътироф мешуд. Бо қарори Пленуми Суди Олии РСФСР, ки 1 ноябри соли 1924 қабул карда шуд, куштори арбобони коргарон ва деҳқонон, чун қоида, ҳамчун амали террористӣ алайҳи амалҳои ташкилотҳои инқилобии коргарону деҳқонон эътироф карда шавад.

Дар соли 1929 КХА (комиссариати халқии адлия) РСФСР ҳамла ба кормандони чамбиятро ҳамчун амали террористӣ эътироф кард, агар ин ҳамлаҳо бо куштор, латуқӯб ва дигар амалҳои зӯрварӣ алоқаманд бошанд. 8 марти соли 1930 Пленуми Суди Олии РСФСР пешниҳод намуд, ки ҳуҷум ба аъзои комиссия барои мусоидат ба хариди ғалла, ки бо мақсадҳои зиддиинқилобӣ содир карда шуда буданд, ҳамчун амали террористӣ бандубаст карда шавад.

Бо қарори Пленуми Суди Олӣ аз 6 августи соли 1931, эътироф карда шуд, ки ҳамла ба зарбдорони меҳнати коммунистӣ дар робита бо фаъолияти фаъоли онҳо дар истехсолот, инчунин бояд амали террористӣ эътироф карда шавад.

Дар дастури КХА РСФСР № 5 аз соли 1934 қайд гардида буд, ки таъқиб кардани аскарони савора (кавалерӣ) ва пионерон барои хидмати ҷомеа, новобаста аз он, ки ин таъқиб чӣ гуна буд (тарсондан, осеб дидан, латуқӯб кардан), бояд ҳамчун амали террористӣ бандубаст карда шавад.

Ин нишондод бо он сабаб сураг гирифт, ки диққати мақомоти судӣ ва чамбиятӣ бояд ба амалҳои террористие, ки зидди пешравон (пионерон) содир карда мешаванд, равона гардад.

Объекти тачовуз дар амали террористӣ баъзан на танҳо намояндагони худӣ мақомот ё фаъолони иҷтимоӣ, балки аъзоёни оилаҳо ва хешовандони онҳо низ эътироф мешуданд.

Мувофиқи м. 1 Низомнома дар бораи ҷиноятҳои давлатӣ (контрреволюционӣ) ва махсусан барои Иттифоқи Шӯравӣ ҷиноятҳои хавфноки зидди тартиботи идоракунӣ с. 1927, мафҳуми ҷинояти зиддиинқилобӣ тачовуз

ба музаффарони миллии инқилоби пролетариатро фаро гирифт. Яъне, ин ҳамлаҳо ба ҳаёт ва саломатӣ ҳамчун амали террористӣ доништа мешуданд ва ҳамзамон ҳадафи онҳо ба пешгирии забти миллии инқилоб буданд. Азбаски мубориза алайҳи аз зулму асорат озод кардани занони ҷумҳуриҳои миллий яке аз шаклҳои чунин муқовимат буд, куштори занони Шарқ барои баргардонидани ҷодар (фаранҷӣ), қатъ кардани издивоҷи мазҳабӣ ва иштирок дар корҳои ҷамъиятӣ ҳамчун амали террористӣ эътироф карда шуд. Дар ин хусус 16 феввали соли 1930 Президиуми КИМ ИҶШС ба комитетҳои марказии иҷроияи ҷумҳуриҳои иттифоқӣ тавзеҳот фиристод ва дар он гуфта шудааст, ки барои куштори занон, агар ба таври возеҳ муайян карда шуда бошад, ки ин куштор аз асорат кардани онҳо аз озодӣ сурат гирифтааст, кирдори онҳо бояд бо м. 8 Низомнома дар бораи ҷиноятҳои давлатӣ бандубаст карда шавад⁷⁴.

Ҳамчун амали террористӣ, амалияи судӣ на танҳо куштор ё сӯиқасд ба кушторро, ки ба интиқоми синфи намояндаи ҳукумати шӯравӣ асос ёфтааст, балки расонидани зарари вазнини ҷисмонӣ ва сӯиқасд ба онҳо, инчунин шиканҷаи ин ашхосро дохил менамуд. Ҳамчун амали террористӣ амалияи судӣ (Қарори Пленуми Суди Олии РСФСР аз 26 марти соли 1931), инчунин вайрон ё несту нобуд кардани амволе, ки ба намояндаи ҳукумати шӯравӣ ё ҷаҳолони коргарони инқилобӣ ва ташкилотҳои деҳқонӣ, ки дар шакли қасосҳои синфӣ содир карда мешуданд, дохил мегардиданд⁷⁵.

Ҷавобгарии ҷиноятӣ барои таҷовуз ба ҳаёи арбоби давлатӣ ва ҷамъиятӣ дар аввалин Кодекси ҷиноятӣи РСФСР Тоҷикистон соли 1935, ки дар асоси санадҳои болозикр қабул шуда буд ба таври муқаммал ва кофӣ ҳалли худро ёфт.

Баъдан соли 1958 Асосҳои қонунгузори ҷиноятӣи Иттифоқи Шӯравӣ ва республикаҳои иттифоқӣ ва Қонуни ҷиноятӣи умумиттифоқӣ дар бораи ҷавобгарии ҷиноятӣ барои ҷиноятҳои давлатӣ ва ҳарбӣ ва дар заминаи ин

⁷⁴ Карпец И.И. Уголовное право и этика. - М.: Юрид. лит., 1985. - С. 5.

⁷⁵ Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР 1917–1952 гг. - М., 1953. - 462 с.

санадҳо соли 1961 Кодекси ҷиноятии РСС Тоҷикистон қабул гардиданд, ки таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ва ҷамъиятиро ҳамчун акти террористӣ эътироф намуда, диспозитсияи онро боз ба таври мукаммалтар пешниҳод намуданд.

Дар адабиёти ҳуқуқӣ қайд гардидааст, ки соли 1958 дар маърузаи худ раиси кумитаи қонунгузорӣ пешниҳоди Шурои Олии ИЧШС аз 5 декабри соли 1958 лоиҳаи ин оқнуни ҷиноятии умумиттифоқӣ дар бораи ҷавобгарии ҷиноятӣ барои ҷиноятҳои давлатӣ ва ҳарбӣ ба таври мушаххас қайд кард, ки қонунҳои қаблӣ (моддаи 8 Қонун дар бораи ҷиноятҳои давлатии соли 1927) тавсифи дақиқи мушаххаси чунин ҷиноятро ҳамчун амали террористӣ надоштанд ва дар амалия ба тафсири васеи ин муқаррароти мувофиқ оварда расонид⁷⁶. Дар м. 3 Қонуни 25 декабри соли 1958 (м. 63 Кодекси ҷиноятии РСС Тоҷикистон аз соли 1961) ҷавобгариро барои яке аз ҷиноятҳои хатарноки давлатӣ – амали террористӣ муқаррар кардааст. Тавре ки аллакай қайд шуд, ин модда, дар мувофиқа ба м. 8–и Қонуни ҷиноятҳои давлатӣ мафҳуми акти террористиро ба таври дақиқ муайян карда, аломатҳои объективӣ ва субъективӣ ҷиноятро нишон дод.

Мувофиқи Қонуни мазкур, амали террористӣ ин куштори ходими давлатӣ ё ҷамъиятӣ ё шахси мансабдори давлатӣ эътироф мегардид, ки бо мақсади хароб ё суст кардани Ҳокимияти шӯравӣ ба шахсони мазкур вобаста ба фаъолиятҳои давлатӣ ё ҷамъиятиашон, зарари ҷисмонии вазнин расонида мешуд.

Дар м. 63 Кодекси ҷиноятии РСС Тоҷикистон қонунгузор акти террористиро ҳамчун куштани ходими давлатӣ ё ҷамъиятӣ ё намояндаи ҳокимият, бино ба фаъолияти давлатӣ ё ҷамъиятии вай бо мақсади хароб ё суст кардани Ҳокимияти Советӣ, инчунин бо худи ҳамон мақсад зарари вазнини ҷисмонӣ расонидан ба шахсони зикршуда ифода намуд.

Ҳамин тавр, м. 63 Кодекси ҷиноятии РСС Тоҷикистон вобаста ба

⁷⁶ Жалинский А.Э. Современное немецкое уголовное право. - М.: Велби, Проспект, 2006. – С.245.

санксия, яъне ҳад ва андозаи чазоро ба назар гирифта дар ин моддаи акти террористиро ба ду таркиб чудо намудааст:

1. барои куштани ходими давлатӣ ё чамъиятӣ ё намояндаи ҳокимият;
2. барои расонидани зарари вазнини ҷисмонӣ.

Чи тавре маълум гардид, ин намуди таркибҳо вобаста ба объект, предмет ва тарафи субъективӣ якхела буда, танҳо вобаста ба тарафи объективӣ аз ҳамдигар фарқ мекунанд. Барои ба ҷавобгариӣ ҷиноятӣ кашидан барои амали террористӣ, муайян кардан лозим буд, ки кирдори содирнамудаи шахс дорои кадом аломатҳои тарафи объективиӣ дар қ. 1 ё қ. 2 м. 63 Кодекси ҷиноятӣи РСС Тоҷикистон нишондодашударо дорад.

Амали террористӣ дар асоси Қонуни соли 1958 ба асосҳои сиёсии ИҶШС – Ҳокимияти Шӯравӣ таҷовуз меовард⁷⁷. Хусусияти хоси ин ҷинояти махсусан хавфноки давлатӣ дар он буд, ки воситаи муборизаи террористӣ алайҳи ҳокимияти шӯравӣ, таҷовуз ба шахсияти намояндаи ҳокимияти давлатӣ ё чамъиятӣ буд. Зарар ба манфиатҳои Ҳокимияти Шӯравӣ тавассути куштор ё расонидани зарари вазнини ҷисмонӣ ба ин ашхос расонида мешуд. Ҳамин тариқ, амали террористӣ ҷинояте аст, ки ду объекти мустақим дорад: Ҳокимияти Шӯравӣ ҳамчун асоси сиёсии ИҶШС (дар робита ба ин, амали террористӣ ҳамчун ҷинояти махсусан хатарноки давлатӣ тасниф карда шудааст) ва шахс (ҳаёт ва саломатии ходими давлатӣ ё ходими чамъиятӣ ё намояндаи ҳокимият)⁷⁸.

Мувофиқи м. 2 Конститутсияи ИҶШС соли 1978, асоси сохти давлати

⁷⁷ Основы уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик // Сборник документов по истории Уголовного законодательства СССР и РСФСР. (1953–1991). Ч.1. Законодательство СССР. – Казань, 1992. – 197 с.; Уголовный кодекс Таджикской ССР. От 17 августа 1961 г. // – Душанбе, 1961; Закон СССР «Об уголовной ответственности за государственные преступления», 25 декабря 1958 г. // Сборник документов по истории Уголовного законодательства СССР и РСФСР. (1953–1991). Ч. 1: Законодательство СССР. – Казань, 1992. – 197 с.

⁷⁸ Ниг.: Кудратов Н.А. Объект и потерпевший в составе посягательства на жизнь государственного или общественного деятеля Республики Таджикистан: проблемы, доктрина и законодательство // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. -Душанбе, 2019. - №2. - С. 212-218; Кудратов Н.А. Квалификация «посягательства на жизнь государственного или общественного деятеля» Республики Таджикистан по субъективным признакам // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. - Душанбе, 2019. - №3. - С. 191-195.

сотсиалистӣ Шӯрои депутатҳои меҳнаткашон мебошад⁷⁹. Муҳофизати Ҳокимияти Шӯравӣ тавассути Қонуни ҷиноятӣ (моддаи 63 Кодекси ҷиноятии РСФСР Тоҷикистон аз соли 1961) тавассути ҳимояи шахсони мансабдори давлатӣ ва ходимони давлатӣ ё ходимони ҷамъиятӣ аз ҳамлаҳои террористӣ амалӣ карда мешуд.

Мувофиқи Қонуни ҷиноятии умумитифоқӣ дар бораи ҷавобгарии ҷиноятӣ барои ҷиноятҳои давлатӣ ва ҳарбӣ соли 1958 ба намояндагони ҳокимият, пеш аз ҳама вакилони Шӯрои депутатҳои меҳнаткашон (коргарон) буданд. Ҳамин тавр, содир намудани куштор ё расонидани зарари вазнини ҷисмонӣ ба вакили ягон Шӯро, махсусан аз Шӯрои Олии ИҶШС сар карда то Шӯрои деҳа, дар сурати мавҷуд будани нишонаҳои дигари дар моддаи мазкур нишондодашудаи м. 63 ҚҚ РСФСР Тоҷикистон бояд ҳамчун амали террористӣ доништа мешуд. Ба ғайр аз вакилони Шӯроҳо, ба сифати намояндагони ҳокимияти давлатӣ он шахсони мансабдор, ки дар ҳолатҳои пешбиниамудаи қонун ҳуқуқ доштанд, ки на танҳо дар дохили дастгоҳҳои (аппарат) худ, балки нисбат ба дигар шахрвандон барои иҷрои фармонҳои ҳокимияти давлатӣ чораҳои маҷбуриро истифода баранд, дохил мешуданд. Ба сифати намояндагони ҳокимият судяҳо, кормандони прокурорӣ ва муфаттишони прокуратура, кормандони оперативӣ–тафтишотии КДБ (КГБ), кормандони милитсия ва дигар шахсоне дохил мешуданд, ки вазифаҳои ҳокимияти давлатиро иҷро мекарданд. Таҷовуз ба ҳаёт ва саломатии ин шахсон дар амалҳои тафтишотӣ ва судӣ ҳамчун амали террористӣ доништа мешуд, агар дар баробари ин ҷинояткор қасд дошт, ки қудрати шӯравиро хароб ё суст кунад.

Дар баробари намояндагони ҳокимият ҳангоми акти террористӣ, таҷовуз метавонад бар зидди арбобони давлатӣ ё ҷамъиятӣ равона карда шавад, ки кормандони он муассисаҳои давлатӣ (корхонаҳо) ва аъзоёни

⁷⁹ Сотула А.С. Уголовно-правовая охрана жизни человека в странах романо германской правовой семьи (сравнительное теоретико-правовое исследование): дис. ... д-ра юрид. наук (на украинском языке). - Одесса, 2016. - С. 26.

ташкilotҳои чамбиятӣ ба корҳои фаъоли ғоиданоки чамбиятӣ чиҳати таҳким ва рушди соҳти иҷтимоӣ ва давлатии шӯравӣ машғул буданд. Таҳти мафҳуми «ташкilotҳои чамбиятӣ», ҳама ташкilotҳои, ки дар модда 126 Конститутсияи СССР аз соли 1978 пешбинӣ шудаанд, дохил мешуданд. Моддаи мазкури Конститутсия ҳуқуқи шаҳрвандони ИҶШС–ро барои дохил шудан ба ташкilotҳои чамбиятии зерин таъмин кард: а) иттиғоқҳои қасаба; б) иттиҳодияҳои кооперативӣ; в) ташкilotҳои ҷавонон; г) ташкilotҳои варзишӣ ва мудоғия; д) чамбиятҳои фарҳангӣ, техникӣ ва илмӣ. Шаҳрвандони фағолтарин ва бошуур аз сағҳои синфи корғар ва дигар кишрҳои мардуми меҳнатӣ тибқи Конститутсияи ИҶШС соли 1978, ки дар Ҳизби Коммунистии Иттиҳоди Шӯравӣ муттаҳид шудаанд⁸⁰, мебошад.

Чунин маънидодкунии мафҳуми арбоби (ходими) давлатӣ ё чамбиятӣ бо он асоснок карда мешавад, ки Қонун (моддаи 63 Кодекси ҷиноятии РСФСР Тоҷикистон аз соли 1961) маркази вазниниро аз мақоми расмӣ ё мансабии шахс дар муассисаи давлатӣ ё ташкilotи чамбиятӣ ба лаҳзаҳои субъективии ҷинояти содиршуда интиқол додааст. Қатл ё расонидани зарари вазнини ҷисмонӣ ба ягон корманди фағоли муассисаи давлатӣ (корхона) ё ҳар узви фағоли ташкilotи чамбиятӣ дар робита бо фағолияти давлатӣ ё чамбиятии онҳо, амали ҷинояти террористӣ дониста мешуд, агар ҷинояткор Ҳокимияти Шӯравиро хароб ё суғт карда тавонад.

Дар ин фаҳмиш ба ходимони (арбобони) давлатӣ кормандони қаторӣ ва кормандони мақомоти давлатӣ баробар карда шуданд ва аъзои ташкilotҳои чамбиятӣ (ҳизбҳо, комсомолҳо, пионерон, иттиғоқҳои қасаба ва ғайра) ба ходимони чамбиятӣ баробар карда шуданд, ба шарте, ки агар онҳо дар амалисозии ҷорабиниҳои ҳизбҳо ва давлат фағолона иштирок намуда, ва амали террористӣ нисбати онҳо маҳз ба фағолияти онҳо алоқаманд ва ин ҷиноят бо мақсади хароб ё суғт кардани Ҳокимияти Шӯравӣ нигаронида шуда бошад.

⁸⁰ Сотула А.С. Асари зикршуда. - С. 28.

Ҳамин тавр, куштан ё расонидани зарари вазнини ҷисмонӣ ба дружиначиёни халқӣ, аъзои бригадаҳои ёрии милитсия, аъзоёни судҳои рафиқона дар робита бо ғайриқонунии қарбонаи иҷтимоии ин шахсон, агар дар амали ҷинояткор мақсади хароб ё суст кардани Ҳокимияти Шӯравӣ мавҷуд бошад, ин кирдор амали террористӣ дониста мешуд ва мувофиқи м. 63–и Кодекси ҷиноятии РСС Тоҷикистон соли 1961 шахс ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида мешуд.

Яке аз тарафҳои мусбии м. 63 ҚҚ РСС Тоҷикистон соли 1961 дар он буд, ки ҳадафи махсус ба таври возеҳ нишон дода шуда буд – хароб ё суст кардани Ҳокимияти Шӯравӣ.

Ҳамин тавр, агар куштори шахрванд (ё расонидани зарари вазнини ҷисмонӣ) дар асоси ўҳдадорихои шахрвандии ў (ва баъзан иҷроии ўҳдадории ҳуқуқӣ) рух дода бошад, чунин куштор тибқи м. 63 ҚҚ РСС Тоҷикистон соли 1960 бандубаст карда намешуд, зеро дар чунин ҳолат шахрванд ҳамчун шахси воқеӣ баромад мекард.

Дар робита ба ин, куштори шоҳид аз рӯи қасос дар парвандаи ҷинояти махсусан хавфноки давлатӣ ё шахсе, ки чунин ҷиноятро хабар додааст, корманди КБД (КГБ) ҳангоми иҷроии вазифаҳои худ, сарбоз ҳангоми иҷроии ўҳдадорихои ҳарбии худ, шахрванд ба дастгир кардани ҷинояткор кўмак кардааст ва шахсони дигар ҳамчун ақти террористӣ баҳо дода намешуданд, балки бояд ҳамчун одамкушии оддӣ қасдона бо ҳолатҳои вазнинкунанда ва мувофиқи моддаҳои дахлдори -и ҷумҳуриҳои иттифоқӣ бандубаст карда мешуданд. Асоси чунин бандубаст аз он иборат буд, ки куштори шахсе рух дода аст, ки ходими давлатӣ ё ҷамъиятӣ нест ва на дар робита бо чунин ғайриқонунӣ ҷиноят содир шудааст, балки дар асоси қасоси шахсӣ, вобаста ба иҷроии ўҳдадорихои маънавӣ ё ҳуқуқии шахрванд ҷиноят содир шудааст, яъне мақсади асосии одамкушӣ дар чунин ҳолат на ҳамчун хароб ё суст кардани Ҳокимияти Шӯравӣ, балки қасоси шахсӣ баромад кардааст.

Инчунин, яке аз ҷиҳатҳои мусбии моддаи 63 Кодекси ҷиноятии ҚШС

Тоҷикистон вобаста ба таркиби акти террористӣ дар он буд, ки он танҳо нисбати таҷовуз ба намояндагони ҳокимият, ходимони давлатӣ ё ҷамъиятӣ сухан меравад ва таҷовуз ба узви оилаи ин шахсон ҳамчун акти террористӣ эътироф карда намешавад. Пештар, ҳам дар амалияи судӣ ва ҳам дар назарияи қонуни ҷиноии Шӯравӣ, тафсири беасоси васеи м. 58–8 Кодекси ҷиноятии РСФСР аз соли 1926 оид ба ин масъала дида мешуд⁸¹.

Ҷиҳатҳои манфӣ ва иштибоҳӣ, ба назари мо, дар консепсияҳои эъломияи ҳамбастагии коргарони байналмилалӣ чунин буданд, ки намояндаи ҳукумат ё шахсияти давлатӣ ё ҷамъияти давлатӣ, таҷовуз ба ҳаёти коргарони дигар низ метавонист объекти бевоситаи акти террористӣ бошад. Дар баробари ин, бо ақидаҳои идеологӣ, баъзе муаллифон бар он ақидаанд, ки норасоӣ дар қонуни ҷорӣ ҷиноятӣ набудани масъулият барои сӯиқасд ба ҳаёт ё саломатии як шахсияти прогрессивии ҷамъиятии (олим, фаъолони сулҳ ва ғайра) як давлати хориҷӣ дар ҳудуди ИҶШС буд ва ин ҳолат то имрӯз дар ҚҶ ҚТ (соли 1998) мушоҳида мешавад.

Мувофиқан ба мазмун ва мундариҷаи моҳияти объективии акти террористӣ, ки дар м. 63 Кодекси ҷиноятии ҚШС Тоҷикистон соли 1961 пешбинӣ шудааст, он дар амале ифода меёфт, ки ҷинояткор куштори ходими давлатӣ ё ҷамъиятӣ ё намояндаи ҳокимиятро содир мекунад ва ба шахсони мазкур вобаста ба фаъолияти ҷамъиятӣ ё давлатии онҳо зарари ҷисмонӣ мерасонад. Истилоҳи «амал» ба маънои васеи он, яъне амал (рафтори фаъоли субъект) ва беамалӣ (рафтори ғайрифавлонаи субъект) истифода шудааст. Гарчанде амали террористӣ ҳамчун ҷинояти махсусан хавфнок, чун қоида, тавассути амали фаъол содир мешуд, содир кардани ин ҷиноят дар шакли беамалӣ, масалан, духтуре, ки дидаю дониста бо мақсади хароб ва суғуст шудани Ҳокимияти Советӣ ба шахсони мансабдори давлатӣ, ходими давлатӣ ё ҷамъиятӣ роҳ медиҳад, ки шахсони зикршуда ба ҳалокат расанд,

⁸¹ Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР 1917-1952 гг. - М., 1953. - 462 с.

ифода мегардид. Мувофиқи м. 63–и Кодекси ҷиноятии ҚШС Тоҷикистон соли 1961, тарафи объективии акти террористӣ метавонист танҳо дар қатли ин шахсон (қ. 1 м. 63) ё расонидани зарари вазнин ба саломатӣ (қ. 2 м. 63) ифода карда шавад. Ин ду намуди ҷинояти дар қонун пешбинишуда имкони баррасии ҳама гуна ҳамлаи дигар ба ходимони давлатӣ ё ҷамъиятӣ ё шахси мансабдори давлатро ҳамчун амали террористӣ, новобаста аз он, ки онҳо дар кадом шакл ифода карда мешаванд, истисно кард. На лату кӯб, на зарари ҷисмонӣ ё ҷароҳати миёна ё шиканча, агар онҳо ба марг ё расонидани зарари вазнин ба саломатӣ вобаста набошанд, сарфи назар аз мақсади содиркарда, амали террористӣ шуда наметавонистанд. Иҷрои чунин амалҳои ҷиноятӣ алайҳи мансабдорони давлатӣ ё ходимони давлатӣ ё ҷамъиятӣ ҳамчун ҷиноятҳои оддӣ баррасӣ шуда, мутобиқи моддаҳои дахлдори Кодекси ҷиноятии ҷумҳуриҳои Иттиҳод ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида мешуд.

Мувофиқи нишонаҳои объективӣ таркиби акти террористӣ, ба ҷиноятҳо бо таркибҳои моддӣ тааллуқ дошт ва аз ин рӯ барои хотимаёфта эътироф намудани ҷиноят, оқибатҳои дар қонун пешбинишуда талаб карда мешуд, яъне куштори ходими давлатӣ ё ҷамъиятӣ, намояндаи ҳокимият ё расонидани зарари вазнини ҷисмонӣ ба ин шахсон. Дар он ҳолатҳое, ки ҷинояткор куштор ё расонидани зарари вазнини ҷисмонӣ ба ходими давлатӣ ё ҷамъиятӣ, намояндаи ҳокимият содир кардааст, вале оқибат ба ҳеч вачҳ ба вучуд наомадааст, ин амалҳо тибқи м. 15 ва м. 63 Кодекси ҷиноятии ҚШС Тоҷикистон соли 1961, яъне ҳамчун сӯиқасди амали террористӣ бандубаст карда мешуд⁸². Амалҳои омодагӣ ба содир намудани амали террористӣ низ ҳамин тавр бандубаст карда мешуданд.

Дар м. 63 ҚШС Тоҷикистон махсус муқаррарот таъкид шуда буд, ки қисми ҷудонопазири тарафи объективии акти террористӣ дар он аст, ки куштори шахсони дар қонун пешбинишуда ё зарари вазнини ҷисмонии ба онҳо расонидашуда бояд бо фаъолияти давлатӣ ё ҷамъиятии онҳо алоқаманд

⁸² Кодекси ҷиноятии РСФСР Тоҷикистон. - Душанбе: Ирфон, 1989.

бошад. Агар куштор ё расонидани зарари вазнини ҷисмонӣ на дар робита бо ҷаъолияти давлатӣ ё ҷамъиятии ҷабрдидагон содир шуда бошад, балки натиҷаи муносибатҳои оилавӣ ё шахсӣ (хизматӣ) бошад, он гоҳ онҳо акти террористӣ ҳисобида намешуданд ва бояд мувофиқи моддаҳои дахлдори Кодекси ҷиноятии бандубаст мешуданд.

Мақомоти тафтишотӣ ва судии он замон парвандаҳои шахсонеро, ки нияти содир кардани акти террористӣ доштанд, баррасӣ карданд. Баъзан чунин ниятҳо дар шакли таҳдиди куштор бар зидди намояндаи ҳокимият, ходими давлатӣ ё ҷамъиятӣ баён мешуданд. Дар баъзе ҳолатҳо, чунин ният ва таҳдидҳо дар номаҳои номаълум ба варақаҳои часпанда ба ин шахсон ғиристода мешуданд. Қарор дар бораи ҷавобгарии ашхосе, ки чунин ният ё таҳдидро ифода мекарданд, аз табиати (мундариҷаи) ин қасд, ният ё таҳдид вобаста буд. Ҳамин тавр, агар қасди содир кардани акти террористӣ хусусияти ошкор шудани қасди субъект барои содир намудани амали мушаххаси террористӣ бар зидди шахси мушаххас дошта бошад (қасди хушқу ҳолӣ), пас дар ин ҳолатҳо ҷавобгарии ҷиноятӣ мутобиқи м. 63 ҚҶ ҚШС Тоҷикистон бавучуд намеомад. Қонуни ҷиноятии Шӯравӣ ҷавобгариро барои ҳама гуна ҷиноятҳо бо марҳилаҳои омодагии барои ҷамъият хатарнок алоқаманд кард. Дар сурати таҳдиди куштор, расонидани зарари вазнин ба саломатӣ, несту нобуд кардани амвол ба воситаи сӯхтор ё содир кардани зӯроварӣ нисбат ба шахсони мансабдор ё кормандони давлатӣ, агар ин таҳдидҳо барои қатъ кардани ҷаъолияти расмӣ ё ҷамъиятии онҳо ё тағир додани характери онҳо ба манфиати шахсе, ки таҳдид мекунад, алоқаманд бошад, пас гунаҳгорон на бо моддаи 63 балки бо м. 204 ҚҶ ҚШС Тоҷикистон, яъне муқобилият ба намояндаи ҳокимият ё намояндаи ҷамъият, ки вазифаҳои оид ба муҳофизати тартиботи ҷамъиятиро иҷро мекунанд, ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида мешуданд.

Агар қасди содир кардани амали террористӣ дар даъвати умумӣ оид ба содир намудани амали террористӣ, тасдиқи террор ҳамчун усули мубориза

бо ҳокимияти шӯравӣ бошад, пас онҳо бояд ҳамчун таблиғ ва таблиғоти зидди шӯравӣ баррасӣ мешуданд ва шахсони масъули чунин изҳорот мутобиқи моддаҳо 67–и КҶ ҚШС Тоҷикистон соли 1961 ба ҷавобгарӣ кашида мешуданд. Чунин ҷиноят дар ҳолатҳое рух додааст, ки ин гуна зангҳо дар номаҳои номаълум, кортҳои почта ё дигар ҳуҷҷатҳо паҳн карда мешуданд.

Дар ҳолатҳое, ки ин гуна изҳорот хусусияти умумӣ дар бораи терроризмро ҳамчун усули мубориза бо Ҳокимияти шӯравиро нашошта бошанд ва дар маҷмӯъ даъват ба терроризм набошанд, балки онҳо бо барангехтани шахсе ё гурӯҳи ашхос ба содир кардани амали муайяни террористӣ бар зидди шахси мушаххас содир шуда бошад (бо дарки он, ки таҳриқдихӣ ба м. 17 КҶ ҚШС Тоҷикистон соли 1961 муайян карда шудааст), чунин шахсон дар якҷоягӣ бо моддаҳои 17 ва 63 КҶ ҚШС Тоҷикистон ба ҷавобгарию ҷиноятӣ кашида мешаванд. Дар мавриде, ки таҳриқкунӣ ба ҳадафи худ нарасида бошад ва ё ҷинояткор ихтиёран содир намудани амали террористиро рад кунад, пас чунин айбдоркуниҳои номуваффақ бояд ба таври умум ҳамчун тайёрӣ ба содир намудани амали террористӣ баррасӣ карда мешуданд ва амалҳои ҷинояткорон мувофиқи моддаҳои 15 ва 63–и КҶ ҚШС Тоҷикистон ба ҷавобгарию ҷиноятӣ кашида мешаванд.

Тарафи субъективии ҷинояти акти террористӣ, ки шахси гунаҳкор қасд дошт куштори ходими давлатӣ ё ҷамъиятӣ, мансабдори давлатӣ ё ба шахсони мазкур зарари вазнини ҷисмонӣ расонад, то ин ки Ҳокимияти Шӯравиро заиф ё суст кунад, тавсиф меёбад. Набудани ҳадди ақал яке аз ду аломати тарафи субъективӣ (қасди бевосита ё ҳадафи махсус – «хароб ё суст кардани Ҳокимияти Шӯравӣ») маънои набудани амали террористиро дорад.

Ангезаи содир намудани амали террористӣ, чун қоида, ё муносибати манфӣ ба Ҳокимияти Шӯравӣ ё интиқоми сиёсӣ ба намояндагони алоҳидаи ҳокимияти шӯравӣ, ходимони давлатӣ ва ҷамъиятӣ дар робита бо корҳои давлатӣ ё ҷамъиятии онҳо барои таъмини чорабиниҳои ҳизбӣ ва давлатӣ

буданд.

Дар ҳолатҳое, ки таҷовуз ба ҳаёт ё саломатии ходими давлатӣ ё чамбиятӣ, намояндаи ҳукумат дорои хислати шахсӣ буда, дар асоси ҳавасмандӣ, ҳасад ё ҳисси қасос, ки аз муносибатҳои расмӣ байни гунаҳгор ва ҷабрдида бармеояд ва дар доираи чунин амал содир шудааст, чунин кирдор бояд бо моддаи 104 КҶ ИҶШ Тоҷикистон, яъне одамкушӣ бояд бандубаст карда мешуд.

Пошхӯрии Империяи Шӯравӣ дар охири асри гузашта, на танҳо ба парокандагии давлати абарқудрат, балки ба вайрон гардидани як системаи мукаммали бехатарӣ дар шашяки масоҳати (6/1) сайёра овард. Дар заминаи аз байн рафтани Иттифоқи Шӯравӣ, кишварҳои соҳибистиклолу мустақил пайдо шуданд, ки онҳо ба ивази системаи мукаммали қонунгузорӣ ба тағйироти ҷиддӣ, рӯҳафтадагии ҳуқуқӣ, зиддиятҳои сиёсӣ ва талоши ҳокимият гирифта гардиданд. Аз ин раванди сиёсӣ ва таърихӣ, Тоҷикистони тозабунёд низ берун намонд ва бо соҳибистиклол гардидани худ ба гирдоби ҷанги шаҳрвандӣ кашида шуд. Ихтилофи андешаҳо дар масоили гуногун ба зиддиятҳои мусаллаҳона табдил ёфта, маҳз ҳамин вазъӣ ба миёномада боиси дар ҷумҳурӣ пайдо шудан ва ташаккули гурӯҳҳои террористӣ экстремистӣ гардид. Бо истифода аз гурӯҳҳои террористӣ роҳбарони тарафҳои муқобил зидди рақибони сиёсии худ мубориза мебуданд, дар мавридҳои алоҳида ба ҷисман нобуд кардани онҳо даст мезаданд ва бо ин роҳ на танҳо рақибон ва муқобилони хеш, балки аҳолии осоиштаро ба ваҳму таҳлука меандохтанд. Дар баробари фаълони сиёсӣ, инчунин ходимони давлатӣ, шахсиятҳои соҳибэҳтирому боэътибори давлатӣ ва чамбиятӣ, зиёиён, кормандони соҳаҳои гуногуни илму фарҳанг ва намояндагони ташкилотҳои байналхалқӣ қурбонии нав ба нав гурӯҳҳои террористӣ мегардиданд, ки ин амалҳо боиси ҳавотириву таҳлукаи асосноки аҳолии ҷумҳурӣ ба тақдирӣ ояндаи худ ва давлату миллат гардида буд. Бинобар ин, роҳбарияти сиёсии мамлакат роҳи пешгирии амалҳои

террористӣ ва экстремистиро дар мамлакат дар оштии миллӣ ва сиёсӣ дар ҷомеаи тоҷикон дид ва тавонист, дар муддати кӯтоҳтарин ба ҷанги шаҳрвандӣ дар ҷумҳуриамон хотима бахшад, ки ин ба қариб ба пуррагӣ аз байн рафтани содиршавии актҳои террористӣ дар мамлакат овард ва ин боиси шукронаи пеш аз ҳама кормандони мақомоти ҳифзӣ ҳуқуқ аст. Зеро аз рӯи моҳияти худ ҳам терроризм ва ҳам экстремизм яке аз ҷинойтҳои хавфноктарини ҷомеаи ҷаҳони муосир буда, онҳо на танҳо характери миллӣ, балки байналхалқӣ доранд.

16 ноябри соли 1999 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди терроризм» қабул гардид, ки он асосҳои ҳуқуқӣ ва ташкили мубориза ба зидди терроризмро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян менамояд. Тибқи Қонуни болозикр «терроризм – зӯрварӣ ё таҳдиди истифодаи он нисбати шахсони воқеӣ, маҷбур кардан ё таҳдиди истифодаи он нисбати шахсони ҳуқуқӣ, ҳамчунин нобуд сохтани (зарар расонидан) ё таҳдиди нобуд сохтани (зарар расонидан) амвол ё дигар объектҳои моддӣи шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, ки боиси хавфи ҳалокати одамон, расонидани зарари басо ҷиддӣ ба амвол ё ба миён омадани оқибатҳои барои ҷамъият хавфнок, ки бо мақсади ҳалалдор сохтани амнияти ҷамъиятӣ, тарсонидани аҳоли ё расонидани таъсир ҷиҳати аз ҷониби мақомоти ҳокимият қабул намудани қарори барои террористон мақбул ё қаноатбахш намудани манфиатҳои ғайриҳуқуқӣ амволӣ ва (ё) дигар манфиати онҳо, инчунин таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ бо мақсади қатъ гардидани фаъолияти давлатӣ ё дигар фаъолияти сиёсӣ ё содир намудани ҷунин кирдор бинобар интиқом барои ҷунин фаъолият, инчунин сӯиқасд ба ҳаёт, расонидани зарари ҷисмонӣ ба ходими давлатӣ ё ҷамъиятӣ ё намояндаи ҳукумат вобаста ба фаъолияти давлатӣ ё ҷамъиятии онҳо, бо мақсади ноором сохтани вазъият ё расонидани таъсир ҷиҳати қабули қарор аз тарафи мақомоти давлатӣ ё монетъ шудан ба фаъолияти сиёсӣ ё ҷамъиятӣ, инчунин ҳамла ба намояндаи давлати хориҷӣ ё корманди ташкилоти байналхалқӣи

таҳти ҳимояи байналхалқӣ қарордошта ё аъзои оилаи бо ӯ истиқоматкунанда, инчунин ба биноҳои хизматӣ ё истиқоматӣ ё воситаи нақлиёти ашхосе, ки таҳти ҳимояи байналхалқӣ қарор доранд, агар ин ҳаракатҳо бо мақсади барангехтани ҷанг ё мураккаб сохтани муносибатҳои байналхалқӣ содир шуда бошанд, мебошад»⁸³.

Ҳамчун амали террористӣ дар асоси ин Қонун, бевосита содир намудани ҷиноятҳои дорои хусусияти террористиро дар шакли тарқиш, оташзанӣ, истифода ё таҳдиди ядрӣ, моддаҳои радиактивӣ, биологӣ, токсикӣ, захрнокӣ сахттаъсир, захролуд, нобуд сохтан, зарар расонидан ё забт кардани воситаҳои нақлиёт ва дигар объектҳо; сӯйқасд ба ҳаёти ходими давлатӣ, ҷамъиятӣ, намояндаи миллӣ, этникӣ, динӣ ё дигар гурӯҳҳои аҳоли; гаравгонгирӣ, дуздӣ одам; ба вучуд овардани хатари расонидани зарар ба ҳаёт, саломатӣ ё амволи шахсони доираи номуайян тавассути ташкили шароит барои садама ва фалокатҳои дорои хусусиятҳои техногенӣ ё таҳдиди воқеии ташкили ҷунин хатар; паҳн намудани таҳдид дар ҳар гуна шакл тавассути ҳар гуна воситаҳо; содир намудани дигар амалҳои, ки боиси хавфи ҳалокати одамонро доранд; расонидани зарари басо ҷиддӣ ба амвол ё ба вучуд овардани дигар оқибатҳои барои ҷамъият вазнинро ҳисоб намудааст⁸⁴.

Ҳамчунин, Қонуни мазкур ба сифати ҷиноятҳои дорои хусусияти террористӣ дошта, ҷиноятҳои дар моддаҳои 179 (терроризм), 180 (ғасби гаравгон), 182 (ғасби бино, иншоот, воситаҳои иттилоот ва алоқа), 185 (ташкили воҳидҳои мусаллаҳи ғайриқонунӣ), 187 (ташкили иттиҳоди ҷиноятӣ (ташкилоти ҷинотӣ), 310 (таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятии Ҷумҳурии Тоҷикистон) ва 402 (ҳамла ба ашхос ва муассисаҳои таҳти ҳимояи байналмилалӣ қарордошта) КҶ ҚТ пешбинишударо ҳисобидаст. Инчунин, ҳамин Қонун муқаррар кардааст, ки ба ҷиноятҳои

⁸³ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди терроризм» // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 1999. - №11. - м. 275.

⁸⁴ Имомов А.Х. Терроризм ва экстремизм. Дар ҳафтаномаи «Тоҷикистон» - № 4 (370) аз 27.01 соли 2005. - № 5 (371).

дорои хусусиятҳои террористӣ дошта, мумкин аст дигар ҷиноятҳои, ки ҚЧ ҚТ пешбинӣ намудааст, дар ҳолати бо мақсади террористӣ содир намудани онҳо дохил карда шаванд.

Терроризм – кирдоре ва ё таҳдид ба иҷрои кирдоре, ки дорои хавфи оммавӣ буда, ба таври ошкоро ва дурушт содир мешавад ва барои ба тарсу таҳлука овардани аҳоли, ё қисме аз он равона шуда, бо ҳамин роҳ бо таври бевосита ё бавосита қабул намудани қарор, ҳамчунин даст кашидан аз қарори қабулшуда, ки ба манфиати террористон, ҷонибдорон ва ҳаммаслакони он аст ба давлат, мақомоти он, ташкилотҳои байналхалқӣ, шахсони алоҳида, мансабдорони дараҷаи олӣ ва маҳаллӣ, инчунин шахсони ҳуқуқӣ фишор оварда мешавад.

Боиси тазаққур аст, ки бори аввал бо Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 17 майи соли 2004 «Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон» моддаи 179¹ таҳти номгӯи «Қалб кардан барои содир намудани ҷиноятҳои хусусияти террористӣ дошта ё мусоидати дигар барои содир намудани онҳо» ворид карда, ҷиноятҳои дар моддаҳои 179 (терроризм), 181 (ғасби гарвгон), 184 (ғайриқонунӣ ҳай карда бурдан ё ғасби киштии ҳавоӣ, обӣ ё қаторай роҳи оҳан), 185 (ташкили воҳидҳои мусаллаҳи ғайриқонунӣ), 310 (таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятии Ҷумҳурии Тоҷикистон) ва 402 (ҳамла ба ашхос ва муассисаҳои таҳти ҳимояи байналмилалӣ қарор дошта) ҚЧ ҚТ пешбинӣ шуда ҷиноятҳои хусусияти террористӣ дошта ҳисоб карда шуданд. Ҳамзамон, бар ҳилофи муқаррароти моддаи 4 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди терроризм» аз номгӯи ҷиноятҳои хусусияти террористӣ дошта, ҷиноятҳои дар моддаҳои 180 (иттилооти баръало бардурӯғ оид ба кирдори террористӣ), 182 (ғасби бино, иншоот воситаҳои иттилоот ва алоқа) ва 187 (ташкили иттиҳоди ҷиноятӣ (ташкилоти ҷиноятӣ) ҚЧ ҚТ пешбинишуда бароварда шуда, ба ивази онҳо ҷинояти дар моддаи 184 (ғайриқонуни ҳай карда бурдан ё ғасби киштии ҳавоӣ, обӣ ё қаторай роҳи оҳан) ҚЧ ҚТ пешбинишуда,

чинояти хусусияти террористӣ дошта ҳисобида шудааст. Дар натиҷа, дар байни ду қонуни ҷумҳурӣ, ки бар зидди терроризм равона карда шудаанд, тавофут ба миён омадааст, ки онро бояд бо роҳи ворид намудани тағйирот ба яке аз онҳо дар мӯҳлати кӯтоҳтарин бартараф намуд. Зеро, муҳолифати ба миён омада, дар мавридҳои алоҳида боиси нофаҳмиҳо хоҳад гардид, ки ин ба манфиати мубориза бар зидди терроризм неমেбошад⁸⁵.

Тоҷикистон дар сафи пеши мубориза бо терроризму ифротгароӣ дар ҷаҳони муосир қарор дошта, бо сиёсати устувори худ дар таъмини суботу амнияти минтақавӣ ва байналмилалӣ саҳми ҷиддӣ мегузорад. Ҳанӯз баҳри мубориза бо терроризм ва экстремизм соли 1999 як зумра санадҳои ҳуқуқии меъёрӣ қабул шуданд. Пешвои миллат 16 ноябри соли 1999 ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи мубориза бо терроризм” имзо гузоштанд ва 21 ноябри соли 2003 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи мубориза бо экстремизм” ба тасвиб расид. Ин ду қонун барои Ҷумҳурии Тоҷикистон заминаҳои ҳуқуқии мубориза бо терроризм ва экстремизмро фароҳам овард. Ҷумҳурии Тоҷикистон низ яке аз мамлакатҳои мебошад, ки дар ин самт тадбирҳои мушаххас андешида, онҳоро амалӣ намуда истодааст. Инчунин, соли 2016 бо Фармони Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Стратегияи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба муқовимат ба экстремизм ва терроризм барои солҳои 2016-2020» тасдиқ гардид. Стратегияи мазкур самтҳои асосии сиёсати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар самти муқовимат ба экстремизм ва терроризм муайян намуда, вазифаҳои мақомоти давлатиро ҷиҳати аз байн бурдани омилҳои ба экстремизм ва терроризм мусоидаткунанда мушаххас намуда, яке аз қадамҳои устувори мамлакати мо дар самти пешгирии ин зуҳурот мебошад.

Терроризм ва инчунин як қатор омилҳои, ки ҷинояти террористиро ба

⁸⁵ Имомов А.Х. Терроризм ва экстремизм. Дар ҳафтаномаи «Тоҷикистон» - № 4 (370) аз 27.01 соли 2005; - 5 (371) аз 03.02.2005; - № 6 (372) аз 10.02.2005; - № 7 (373) аз 17.02.2005; - № 8 (374) аз 24.02.2005; - № 9 (375) аз 03.03.2005; - № 10 (376) аз 10.03.2005; - № 11 (377) аз 17.03.2005; - № 12 (378) аз 24.03.2005 ва - № 13 (379) аз 31.03.2005

вучуд меоранд, яке аз таҳдидҳои асосӣ ба амнияти миллии Тоҷикистон номида шудааст. Тибқи раддабандии байналмилалӣ, Тоҷикистон давлати дорои сатҳи баланди терроризм доништа мешавад.

Раддабандии кишварҳои ҷаҳон аз рӯи сатҳи терроризм дар соли 2016⁸⁶.

№	Раддабандӣ	Давлат	Шоҳис
1.	1	Ироқ	9.96
2.	2	Афғонистон	9.444
3.	3	Нигерия	9.314
4.	4	Покистон	8.613
5.	5	Сирия	8.587
6.	11	Украина	7.132
7.	30	Россия	5.43
8.	56	Тоҷикистон	3.086
9.	84	Қирғизистон	1.445
10.	86	Беларусия	1.357

Раддабандии кишварҳои ҷаҳон аз рӯи сатҳи терроризм дар соли 2017⁸⁷.

№	Раддабандӣ	Давлат	Шоҳис
1.	1	Ироқ	10.0
2.	2	Афғонистон	9.44
3.	3	Нигерия	9.01
4.	4	Сирия	8.62

⁸⁶ Global terrorism index 2016. - New York, 2017. - P. 124 с.

⁸⁷ Global terrorism index 2017. - New York, 2018. - P. 136 с.

5.	5	Покистон	8.40
6.	17	Украина	6.56
7.	33	Россия	5.33
8.	67	Қазақистон	2.95
9.	72	Тоҷикистон	2.43
10.	75	Арманистон	2.37

Дар соли 2020, вебсайти Vision of Humanity (аз ҷониби Институти иқтисодиёт ва сулҳ нашр шудааст) рейтингҳои солони кишварҳои ҷаҳон аз рӯи сатҳи терроризм (Global Terrorism Index)–ро дар соли 2019 интишор намуд. Тибқи ин рейтинг Тоҷикистон ҷойи 50–умро ишғол мекунад ва ин ташвишвар аст.

Раддабандии кишварҳои ҷаҳон аз рӯи сатҳи терроризм дар соли 2019⁸⁸

№	Раддабандӣ	Давлат	Шоҳис
1.	1	Афғонистон	9.603
2.	2	Ироқ	9.241
3.	3	Нигерия	8.597
4.	4	Сирия	8.006
5.	5	Покистон	7.889
6.	24	Украина	5.547
7.	37	Россия	4.9
8.	50	Тоҷикистон	3.947
9.	85	Қазақистон	1.566

⁸⁸ Global terrorism index 2019. - Sydney, 2019. - P. 101 с.

10.	87	Қирғизистон	1,467
-----	----	-------------	-------

Сабаби яқбора боло рафтани шохиси терроризм дар Тоҷикистон ин содир кардани баъзе амалҳои террористӣ дар солҳои 2018–2019 мебошад. Масалан, ҳамлаи чангҷӯёни созмони террористии Давлати Исломи (ДИИШ) 6 ноябри соли 2019 дар назди посгоҳи марзии Ишқобод дар Тоҷикистон⁸⁹ ва ғайра.

Қонуни ҚТ «Дар бораи амният» ба таври возеҳ изҳор менамояд, ки таҳдидҳо ба амнияти Ҷумҳурии Тоҷикистон ин фаъолияти ҷосусӣ, террористӣ, таҳрибкорӣ ва фаъолияти дигари хадамоти махсус, ташкилотҳои давлатҳои хориҷӣ ва шахсони алоҳида, ки барои расонидани зарар ба амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон равона шудаанд.⁹⁰

Терроризм ҳамчун усули муборизаи сиёсӣ, ки дар ҳолатҳои фавқулодда барои ба даст овардани ҳадафҳои сиёсӣ истифода мешавад, буд ва менамояд. Сабабҳои истифодаи терроризми сиёсӣ асосан муқовиматҳои шадид бо ноадолатии иҷтимоӣ, ихтилофоти мазҳабӣ ва ҳудудӣ, рукуди ҷомеа алоқаманд мебошад. Вақте онҳо роҳи дигаре намеёбанд, ё аз сабаби мавҷуд набудани дигар захираҳо ва ё кӯшиши тағир додани рафтори одамон ва тарсонидани онҳо аз амалҳои террористӣ истифода мебаранд.

Аслан, терроризм идомаи муборизаи сиёсии таҷовузкорона ва бераҳмона мебошад, ки алайҳи созмонҳои сиёсӣ, роҳбарони сиёсӣ ё сохторҳои қудратии давлатӣ равона карда шудааст⁹¹. Террор шакли фаврии мубориза алайҳи рақибони сиёсӣ ва табақавӣ бо истифодаи зӯроварӣ то нобудшавии ҷисмонӣ мебошад.

⁸⁹ Боевики ИГИЛ напали на погранзаставу в Таджикистан [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.dw.com/ru/боевики-иг-напали-на-погранзаставу-в-таджикистане/a-51130134> (Санаи муруҷиат 04.01.2022).

⁹⁰ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи амният» аз 28 июни соли 2011 // АМО ҚТ, 2011. - №6. - м. 434; 2014. - №11. - м. 646; с.2016. - №3. - м.136.

⁹¹ Гумбатов Т. Террор и терроризм: плоскость понятийной взаимодействия // Научный журнал НПУ имени М.П. Драгоманова. Серия 22: Политические науки и методика преподавания социально-политических дисциплин. - 2013. - № 10. - С. 36.

Терроризм дар шароити муосири таърихӣ ва иҷтимоию иқтисодӣ, бешубҳа, яке аз усулҳои муборизаи сиёсӣ гардид. Дар қонунгузориҳои ҷиноии Ҷумҳурии Тоҷикистон категорияи «терроризми сиёсӣ» вучуд надорад ва ин яке аз холигиҳо дар қонуни ҷиноятӣ мебошад. Дар ҚЧ ҚТ терроризми сиёсӣ дар шакли таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ва арбоби ҷамъиятӣ ифода мегардад.

Барои таҳқиқи ҳамла ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун терроризми сиёсӣ, пеш аз ҳама, ҳуди моҳият ва мундариҷаи категорияи терроризми сиёсиро бояд таҳлил кард. Дар таълимоти ҳуқуқи ҷиноятӣ, ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятӣ ва сиёсатшиносӣ, мафҳуми ягонаи таърифи терроризми сиёсӣ вучуд надорад.

Терроризми сиёсӣ як намуди фаъолияти террористӣ буда, асосноксозии маънавиро талаб мекунад. Воқеияти имрӯза чунинанд, ки проблемаи омӯзиши зухуроти терроризми сиёсӣ пеш аз ҳама дар сурати мавҷуд набудани фаҳмиши ягона вучуд дорад. Бояд қайд кард, ки ҳеч як назарияи омӯзиши терроризм то ҳол ба саволҳои марбут ба терроризми сиёсӣ ҷавоби мукамал дода наметавонад. Баррасии зухуроти терроризми сиёсӣ ба андозаҳои муҳим ва моҳияти он дар сатҳи инъикоси иҷтимоӣ–фалсафӣ ба мо имкон медиҳад, ки танҳо ҷанбаҳои алоҳидаи ин масъаларо омӯзем. Ҷомеа бояд сиёсати мутавозини мубориза бар зидди терроризми байналмилалиро дар маҷмӯъ ва сиёсӣ, аз ҷумла, стандартҳои дақиқи ҳамкориҳои байналмилалиро барои ҳалли ин мушкилот пеш барад.

Ба ақидаи мутахассиси маъруф Г. Вордлоу «... терроризми сиёсӣ ин истифода ё таҳдиди зӯрварӣ аз ҷониби як шахс ё гурӯҳи одамон, ки бар зидди ҳукумати мавҷуда амал мекунанд, дар сурате, ки чунин амал ба фароҳам овардани фазаи изтиробӣ шадид ё эҷоди тарсондан нигаронида шавад, таъсир ба гурӯҳи дахлдори аҳолий, ки теъдоди онҳо аз шумораи қурбониёни бевосита (яъне одамоне, ки дар ҳамлаи террористӣ зарар дидаанд) зиёдтар аст, бо мақсади маҷбур кардани ин гуруҳ оиди гузашт

кардани талаботҳои сиёсии террористон равона карда шудааст»⁹².

Олими дигар соҳа Э. Миколас инчунин мутмаин аст, ки терроризм воситаи расидан ба ҳадафҳои сиёсӣ мебошад. Дар асари «Терроризми байналмилалӣ дар солҳои 1980: хронологияи рӯйдодҳо» муаллиф аҳамияти имкони воқеии содир кардани амали террористиро таъкид мекунад, зеро ҳадафи он тарсондани ҳукумат ва аҳоли барои қабули қарорҳое, ки барои террористон муфид аст, мебошад⁹³.

Ҳамин тавр, хусусияти терроризми сиёсӣ ин тарсонидани аҳоли ҳамчун роҳи таъсир расонидан ба ҳукумат ва воситаи фишор ба он мебошад. Терроризми сиёсӣ бар гурӯҳҳои қавмӣ, мазҳабӣ, идеологӣ ва дигар гурӯҳҳо асос ёфта бошад ҳам, аммо ҳадаф ҳамеша як аст. Мақсади сиёсиро дар терроризми сиёсӣ бояд ҳамчун хоҳиши ба даст овардан ва нигоҳ доштани кудрат, сарнагун кардани режими мавҷуда, таъсир расонидан ба қабули қарор аз ҷониби мақомоти давлатӣ ба равандҳои сиёсии дохилӣ, минтақавӣ ва ҷаҳонӣ фаҳмида шавад. Унсури марказии терроризми сиёсӣ амали террористӣ мебошад. Терроризми сиёсӣ дар таҳриқи шаъну эътибори давлат, куштори одамон, расонидани зарари ҷисмонӣ ба онҳо, хароб кардани иншооти гуногуни стратегӣ ва иқтисодӣ, гаравгонгирӣ, даҳолати ҷиноӣ ба кори системаи нақлиётӣ ва дигар амалҳои зӯрварӣ зоҳир мешавад.

Акти террористӣ яке аз намудҳои амали террористӣ буда, он аз таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади суст кардани асосҳои сохти конституционӣ ё амнияти давлат, ҳамчунин қатъ гардонидани фаъолияти давлатӣ ё дигар фаъолияти сиёсӣ, ё содир намудани чунин кирдор бинобар интиқом барои чунин фаъолият буда, барои он дар м. 310 КҶ ҚТ ҷавобгарии ҷиноятӣ муайян карда шудааст.

⁹² Wardlaw G. Political Terrorism: Theory, tactics, and counter measures (Политический терроризм: теория, тактика и меры противодействия) / G. Wardlaw. - N.Y.: Press Syndicate of the University of Cambridge. - 1986. - 268 p.

⁹³ Тимофеева Н. К вопросу об определении терроризма в работах зарубежных правоведов // Вестник Российского университета дружбы народов. - 2008. - № 3. - С. 88.

§2. Таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё чамъиятӣ дар доираи қонунгузории ҷиноятии давлатҳои аъзои ИДМ

Дар доктринаи ҳуқуқи ҷиноятӣ ақидаҳо вобаста ба он, ки ҳуқуқи ҷиноятӣ танҳо моли миллӣ мебошад, яъне ҳар як давлат дорои ҳуқуқи ҷиноятии худ мебошад, ба талаботи замони нав ҷавобгӯ намебошад. Зеро бо инкишофи раванди ҷаҳонишавӣ муносибатҳои чамъиятии наво пайдо шуданд, ки фарогири ҷиноятҳо ба муқобили сулҳ ва амнияти башарият, ҷинояткориҳои фаромиллӣ дар шаклҳои муомилоти ғайриқонунии молу мулк, ярок, маводи муҳаддир, хариду фурӯши одамон, предметҳои мероси фарҳангӣ, коррупсияи низомнок, киберҷиноятҳо ва монанди инҳо мебошад. Чунин равандҳо сабаби татбиқи усулҳои нави ҳуқуқи ҷиноятӣ гардиданд⁹⁴. Усули муқоисавӣ-ҳуқуқӣ дар илми ҳуқуқи ҷиноятӣ ҷиҳати муайяннамоии мазмун ва моҳияти меъёрҳои ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ ва институтҳои он, хусусияти сиёсати ҳуқуқӣ-ҷиноятии давлат ё гуруҳҳои байнидавлатӣ, инчунин қонунгузории ҷиноятии давлатҳо бо мақсади муайян намудани нишонаҳои муҳим ва хусусияти догмавии ҳуқуқ ва қонуниятҳои инкишофи он истифода мегардад ва он барои дар оянда муайян намудани самти мукамалнамоии қонунгузории ҷиноятӣ ва татбиқи амалии он нақши муҳим дорад.

Усули муқоисавӣ-ҳуқуқии таҳқиқот ҷиҳати муқаррар намудани сохти иҷтимоии ҷавобгарии ҷиноятӣ ва ҷазо, ҷиноят ва ғ. ҳамчун унсурҳои объективии ҳақиқият ҷой доранд ва дар чамъият функцияҳои муайянро иҷро мекунанд⁹⁵, ки баҳри таъмини амнияти шахс, чамъият, давлат ва тартиботи ҳуқуқии ҷаҳонӣ равона гардидаанд. Ҳамин тавр, истифодаи усули муқоисавӣ-ҳуқуқӣ дар илми ҳуқуқи ҷиноятӣ имконият медиҳад, ки ба таври мушахас қонуниятҳои пайдоиши манъи ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ, ҳастӣ ва татбиқи он,

⁹⁴ Туляков В.О. Сравнительный метод в науке уголовного права // Вестник Ассоциации уголовного права Украины. - 2014. - № 1 (2). - С. 29.

⁹⁵ Ingthorsson R.D. The Natural vs. The Human Sciences: Myth, Methodology and Ontology // Discusiones Filosóficas. - №. 22. - January-June. - 2013.

ояндаи инкишоф ва мукамалгардии он муайян карда шавад⁹⁶.

Илми ҳуқуқи ҷиноятӣ ватанӣ таҷрибаи бисёреро дар татбиқи ин гуна метод андӯхтааст. Вале гузариш ба ғояҳои арзишноки умумибашарӣ дар соҳаи ҳуқуқи ҷиноятӣ аз нав дида баромадани вазифаҳоеро дар назар дорад, ки дар назди муҳаққиқон ҳангоми истифодаи ин метод меистанд. Зеро вазифаи қаблӣ ҳизбӣ–ғоявӣ илми ҳуқуқи ҷиноятӣ имконияти потенциалии методи номбурдари ба таври ҷиддӣ маҳдуд намуда, асосан онро бо ғош кардани назарияи реаксионии ҳуқуқи ҷиноятӣ буржуазӣ ва моҳияти реаксионӣ доштани ҳуди қонунгузории ҷиноятӣ буржуазӣ алоқаманд менамуд. Дар ин чода дар назарияи ҳуқуқи ҷиноятӣ шӯравӣ кушоду равшан ба «зиёдати» даст задан роҳ дода шудааст. Танқид меъри объективонаи худро аз даст дода, ҳуди назарияи ҳуқуқи ҷиноятӣ табиатан аз чунин муносибат бисёр хислатҳоро гум кардааст⁹⁷.

Усули муқоисавӣ–ҳуқуқӣ усуле мебошад, ки: а) муайян кардани ҳолати номаълум бо роҳи муқоисаи он бо омилҳои маълум; б) муайян кардани сифат ё хосиятҳои зухурот бо муқоисаи дигар сифатҳо ё хосиятҳои он ё сифатҳо ё хосиятҳои зухуроти дигар; в) муқаррар кардани қонуниятҳо бо роҳи муқоисаи объектҳо дар замонҳои гуногун, муқоисаи сифати онҳо дар гузашта бо ҳамон сифатҳо дар ҳолати ҳозира барои муқаррар кардани тағирот ё тамоюлҳои инкишоф. Дар қонуни ҷиноятӣ муосир усули ҳуқуқшиносии муқоисавӣ яке аз пешрафтатарин ва универсалӣ дар низоми заминаи методологии таҳқиқоти илмӣ мегардад, ки он имкон медиҳад то низоми ҳуқуқи ҷиноятӣ байналмилалӣ бо низоми ҳуқуқи ҷиноятӣ миллии ҳар як давлати мушаххас муқоиса карда шавад. Ҳамин тавр, яке аз роҳҳои мукамалнамоии қонунгузорӣ ин истифодаи таҷрибаи қонунгузории хориҷӣ

⁹⁶ Сердюк П.П. Теория уголовной ответственности в современном уголовном праве: сравнительно правовое исследование: дис. ... д-ра. юрид. наук. - Запорожье, 2013. - С. 11.

⁹⁷ Қудратов Н.А., Зоҳидова М.М. Таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқӣ ҷавобгарии ҷиноятӣ барои таҳрибкорӣ мувофиқи қонунгузории ҷиноятӣ тоҷикистон ва украинна вобаста ба объекти ҷиноят // Паёми Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон. - 2020. - №3. С.101-102.

дар конунгузории ҷиноятии ватанӣ мебошад⁹⁸.

Истифодаи усули ҳуқуқшиносии муқоисавӣ дар соҳаи ҳуқуқи ҷиноятӣ ба ақидаи олим рус А.А. Малиновский аҳамияти зерин дорад: а) таҳлили конунгузорӣ ва татбиқи сиёсати ҳуқуқи ҷиноятӣ метавонад шакли идоракунии давлат ва режими сиёсии онро тавсиф диҳад. Масалан, ҳангоми таҳлили ҷиноятҳои давлатӣ мо метавонем муайян намоем, ки ин давлат президентӣ аст ё монархӣ; б) тавассути усули муқоисавӣ ҳуқуқӣ муайян намудан мумкин аст, ки чаро дар як давлат ҳамон як кирдор ҷиноят аст ва дар дигар давлат он ҳаракати қонунӣ аст; в) ин усул яке аз тарзу воситаи муқаммалнамоии қонуни ҷиноятӣ мебошад⁹⁹.

Дар марҳилаи қонунии рушди ҳар як давлат, мушкилии асосӣ ҳифзи амнияти миллӣ мебошад, яъне, ҳифзи манфиатҳои ҳаётан муҳими инсон ва шаҳрванд, ҷомеа ва давлате, ки дар он рушди устувори ҷомеа, саривақт ошкор, пешгири ва бартараф кардани таҳдидҳои воқеӣ ва эҳтимоли ба манфиатҳои миллӣ таъмин карда мешаванд.

Интихоби мавзӯи муқоисашаванда ин ҷавобгарии ҷиноятӣ барои таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё арбоби ҷамъиятӣ дар асоси қонунгузории ҷиноятии давлатҳои аъзои ИДМ мебошад. Зеро, низоми қонунгузорӣ ва давлатдорӣ ин давлатҳо, ки дар доираи ИДМ муттаҳид шудаанд ва дар он мақомоти Асамблеяи байнипарлумонӣ амал менамояд, ки барои ин давлатҳо қонунҳои намунавии тавсиявӣ пешниҳод мекунад.

Дар масири собиқ давлатҳои ИҶШС, ҳангоми омода намудани қонунгузории ҷинояти худ муқаррароти Кодекси намунавии ҷиноятӣ (минбаъд КНҶ ИДМ) барои давлатҳои аъзои ИДМ-ро, ки 17 феввали соли 1996 аз ҷониби Асамблеяи байнипарлумонии давлатҳои аъзои ИДМ қабул

⁹⁸ Савченко А.В. Понятие сравнительного уголовного права и общая характеристика основных современных правовых семей / Мультимедийный учеб. пособие «Уголовное право: Общая часть [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: http://www.naiu.kiev.ua/books/mnp_krum_pravo_zag/Files/Lekc/T21/T21_P1.html. (санаи мурочиат 10.01.2022).

⁹⁹ Малиновский А.А. Сравнительное правоведение в сфере уголовного права. - М., 2002. - С. 8-9.

шудааст ва хусусияти тавсиявиरो дорад, истифода бурдаанд¹⁰⁰. Кодекси намунавӣ бояд ҳамчун асоси нисбатан ягона барои ҳамаи давлатҳои аъзои ИДМ, чиҳати ташаққули қонунгузориҳои ҷинойтӣ мегардид. Шартҳои мутақаддим чиҳати ягонашакли қонунгузориҳои миллӣ тавассути КНҚ ИДМ ба ақидаи профессор Б.В. Волженкин чунин ҳолатҳои асосӣ баромад мекунад:

а) амалан ҳамаи давлатҳои аъзои ИДМ низоми нави афзалиятро эътироф намуда, роҳ ба сӯи ташкили ҷомеаи демократии шаҳрвандиро дар мамлакати худ эълон намуданд, ки дар он инсон, ҳуқуқ ва озодиҳояш арзиши олии мебошад;

б) низоми иқтисодии давлатҳои аъзои ИДМ ба эътирофи баробарии ҳамагуна шаклҳои моликият, озодии фаъолияти соҳибкорӣ ва дигар фаъолияти иқтисодӣ, ки қонунгузорӣ манъ накардааст, тарафдори рақобати солим асос меёбад;

в) инкишофи ҷинойткорӣ дар давлатҳои аъзои ИДМ дорои хусусиятҳои ва тамоюлҳои асосии умумӣ мебошад ва бештари шаклҳои ҷинойт хусусияти фаромилиро касб намудаанд;

г) низоми ҳуқуқӣ–ҷинойтии давлатҳои аъзои ИДМ мушобихат (айният), умумияти одатҳои ҳуқуқӣ, ки ҳангоми дар як давлат дар масири якҷанд даҳсолаҳо ҳастӣ намудан, ба як шакли муайян даромааст, ҳифз намудаанд¹⁰¹.

Н.А. Қудратов дуруст қайд менамояд, ки ҳарчанд қонунгузориҳои ҷинойтии давлатҳои аъзои ИДМ аз КНҚ пайравӣ намуда бошанд ҳам, омӯзиши алоҳидаи онҳо зарур аст. Зеро, имрӯз онҳо субъекти мустақили ҳуқуқи байналмилалӣ буда, дорои қонуни ҷинойтии худ мебошанд ва таҳлили муқоисавии онҳо метавонад барои баратараф намудани камбудихо

¹⁰⁰ Модельный Уголовный кодекс для государств - участников СНГ // Правоведение. - 1996. - №1. - С. 92.

¹⁰¹ Волженкин, Б.В. Предпосылки и концептуальные проблемы разработки модельного Уголовного кодекса для государств-участников СНГ // Вестник Межпарламентской ассамблеи. - СПб., 1995. - № 4. - С.37.

ва мукаммалгардии қонуни ҷиноятии Тоҷикистон асос бошад¹⁰².

КНҶ ИДМ дар фасли XIII «Ҷиноятҳо ба муқобили ҳокимияти давлатӣ» боби 31 «Ҷиноятҳо ба муқобили асосҳои сохтори конституционӣ ва амнияти давлат» таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё арбоби ҷамъиятро ҳамчун акти террористӣ эътироф намуда онро дар моддаи 298 дар таркиби алоҳида пешбинӣ намуд. Мувофиқи моддаи мазкур акти террористӣ, яъне дар куштани арбоби давлатӣ ё арбоби ҷамъиятӣ бо мақсади қатъ намудани ҷаҳолияти сиёсии он ифода мегардад¹⁰³. Бояд қайд намуд, ки дар моддаи 298 КНҶ ИДМ аслан таҷрибаи ҚҶ ИҶШС соли 1960 истифода гардидааст. Ҷи тавре муайян гардид ҚҶ ҚТ соли 1998 муқаррароти м. 298 КНҶ ИДМ–ро ҷандон ба инобат нагирифтааст ва ин ҳолат дар амалия татбиқи м. 310 ҚҶ ҚТ мушкилиҳои зиедеро бавучуд оварда истодааст. Масалан, категорияи «таҷовуз» дар м. 310 ҚҶ ҚТ ҳамчун категорияи баҳододашаванда буда, зери мафҳуми он ҳам куштор ва ҳам расонидани зарар ба саломатӣ дар назар дошта мешавад. Таҷрибаи м. 298 КНҶ ИДМ бошад ба таври мушаххас нишон медиҳад, ки ҷиноят танҳо дар намуди куштор содир карда мешавад. Лекин бояд қайд намуд, ки яке аз камбудии м. 298 КНҶ ИДМ ин нишон надодани ҳаракати расонидани зарар ба саломатии арбоби давлатӣ ё арбоби ҷамъиятӣ мебошад. Бояд қайд намуд, ки дар м. 298 КНҶ ИДМ арбоби давлатӣ ё арбоби ҷамъиятӣ низ ба таври норавшан пешниҳод шудааст, яъне ба сифати арбоби давлатӣ ё арбоби ҷамъиятӣ киҳо дохил мешаванд, маълум нест. Ин ҳолат дар моддаи 310 ҚҶ ҚТ низ ба мушоҳида мерасад. Аз рӯи сохти таркибӣ м. 298 КНҶ ИДМ ба гуруҳи ҷиноятҳо бо таркибҳои расмӣ дохил мешавад. Таркиби расмӣ – ин чунин таркиби ҷинояте мебошад, ки дар он қонунгузор танҳо ҳуди кирдори ба ҷамъият хавфнокро ҳамчун аломати ҳатмии тарафи объективии ҷиноят ҳисоб карда, оқибатҳои зарарнокро пешбинӣ накардааст. Дар таркиби расмӣ кирдори хавфнок, новобаста аз ба

¹⁰² Кудратов Н.А. Уголовная ответственность за преступления, связанные с банкротством: проблемы теории, практики и законодательства. Дисс. канд. юрид. наук. - М., 2012. - С. 38.

¹⁰³ Модельный Уголовный кодекс для государств - участников СНГ // Правоведение. - 1996. - №1.

вуқўъ омадани оқибатҳои зарарнок ҷинойт эътироф мешавад¹⁰⁴.

Мақсади ҷинойт дар м. 298 КНҚ ИДМ ҳамчун аломати ҳатмӣ буда, он бо мақсади қатъ намудани фаъолияти сиёсии арбоби давлатӣ ё арбоби ҷамъиятӣ содир карда мешавад. Дар м. 310 КҚ ҚТ бошад мақсади ҷинойт низ аломати ҳатмии он эътироф карда шудааст, лекин он аз мақсади дар м. 298 КНҚ ИДМ пешбинишуда фарқ дорад. Ҷинойти пешбинишудаи м. 310 КҚ ҚТ бо мақсади сушт кардани асосҳои сохти конституционӣ ё амнияти давлат, ҳамчунин бо мақсади қатъ гардонидани фаъолияти давлатӣ ё дигар фаъолияти сиёсӣ ё содир намудани ҷунин кирдор бинобар интиқом барои ҷунин фаъолият содир карда мешавад.

Ҷумҳурии Ўзбекистон аз собиқ давлатҳои аъзои ИДМ аввалин шуда 22 сентябри соли 1994 Кодекси ҷинойтии худро қабул намуд, ҳатто пеш аз КНҚ ИДМ ва он аз 1 апрели соли 1995 ба қувваи амал даромад.

Дар КҚ ҚЎЗ таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё арбоби ҷамъиятӣ дар шакли таҷовуз ба Президенти Ҷумҳурии Ўзбекистон пешбинӣ шудааст. Мувофиқи м. 158 КҚ ҚЎЗ¹⁰⁵ таҷовуз ба Президенти Ҷумҳурии Ўзбекистон ҷинойт буда, он ба муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки фаъолияти муътадили давлатро ба танзим мебарорад, таҷовуз мекунад.

Бояд қайд намуд, ки дар баробари таҷовуз ба Президенти Ҷумҳурии Ўзбекистон, қасдан расонидани зарари ҷисмонӣ ба Президенти Ҷумҳурии Ўзбекистон, таҳқири оммавӣ ва тўҳмати Президенти Ҷумҳурии Ўзбекистон, ҳамчунин бо истифодаи ВАО ва дигар воситаҳои таъбу нашр ҳамчун таҷовуз ба Президенти Ҷумҳурии Ўзбекистон бандубаст карда мешавад.

Объекти намудии ҷинойти таҷовуз ба Президенти Ҷумҳурии Ўзбекистонро ҳуди Ҷумҳурии Ўзбекистон ташкил медиҳад. Бояд қайд намуд, ки эътирофи Ҷумҳурии Ўзбекистон ҳамчун объекти ҷинойт чандон

¹⁰⁴ Ҳуқуқи ҷинойтӣ. Китоби дарсӣ Зери таҳрири номзади илми ҳуқуқ, дотсент Ҳ.С. Салимов ва номзади илми ҳуқуқ, дотсент Н.А. Фафорова. - Душанбе: Ирфон, 2011. - С. 88-89.

¹⁰⁵ Уголовный Кодекс Республики Узбекистан // Утвержден Законом РУ от 22.09.94 г. - № 2012-ХП. - Ташкент, 2020.

дуруст нест ва ба мафҳуми объекти чиноят зид мебошад. Умуман объекти чиноят он аст, ки ба он кирдор (ҳаракат ё беҳаракатӣ) равона шудааст ё чинояткор даҳолат мекунад. Дар саҳифаҳои адабиётҳои махсус ба саволи: худи «он» чист, яъне кирдор ба кадом муносибатҳои ҷамъиятӣ таҷовуз мекунад, посухҳои гуногун мавҷуданд. Масалан, то Инқилоби Октябр як қатор олимони намоёни рус чунин манфиатҳои ҳаётан муҳимро объекти чиноят эътироф мекарданд, ки онҳоро давлат бо воситаҳои меъёрҳои ҳуқуқии чиноятӣ ба зери ҳимояи худ гирифтааст¹⁰⁶.

Дар давраи шӯравӣ бошад, объекти чиноят гӯё муносибатҳои ҷамъиятиро эътироф мекарданд. Масалан, Б.А. Куринов дар яке аз асарҳои охириини худ навишта буд: «Ҳамин тавр, объекти чиноят фақат муносибатҳои ҷамъиятии сотсиалистие, ки аз ҷониби қонуни чиноятӣ ҳифз шуда метавонад»¹⁰⁷. Муносибатҳои ҷамъиятӣ дар Энциклопедияи советии тоҷик чунин таъриф карда шудааст: «Муносибатҳои ҷамъиятӣ, робитаҳои мухталифи байни гурӯҳҳои иҷтимоӣ, синфҳо, миллатҳо, ки дар рафти ҳаёт ва фаъолияти иқтисодӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ ва маънавии онҳо ба миён меоянд»¹⁰⁸. Ҳамин тавр объекти чиноят ин муносибатҳои ҷамъиятиё мебошад, ки қонуни чиноятӣ онро ҳифз намудааст. Бинобар ин давлат объекти чиноят буда наметавонад. Дар ин ҷода таҷрибаи Ҷумҳурии Тоҷикистон дуруст мебошад, яъне объекти намудии таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ва ё ҷамъиятӣ муносибатҳои ҷамъиятӣ дар соҳаи асосҳои сохтори конституционӣ ва амнияти давлат мебошанд.

Объекти чинояти м. 158 ҚҚ ҚҶ васеъ буда, он фарогири муносибатҳои ҷамъиятиё мебошад, ки ҳаёт саломатӣ ва обрӯву эътибори қорини Президенти Ҷумҳурии Ўзбекистонро ҳифз менамоянд.

Тарафи объективии м. 158 ҚҚ ҚҶ, яъне таҷовуз ба Президенти

¹⁰⁶ Ҳуқуқи чиноятӣ. Китоби дарсӣ Зери таҳрири номзади илми ҳуқуқ, дотсент Ҳ.С. Салимов ва номзади илми ҳуқуқ, дотсент Н.А. Фафорова. - Душанбе: Ирфон, 2011. - С. 88-89.

¹⁰⁷ Куринов Б.А. Научные основы квалификации преступлений. - М., 1984. - С. 62.

¹⁰⁸ Энциклопедияи советии тоҷик. Ҷилди 4. - Душанбе, 1983. - С. 550.

Ҷумҳурии Ўзбекистон аз чунин кирдорҳо иборат аст:

- а) таҷовуз ба Президенти Ҷумҳурии Ўзбекистон;
- б) қасдан расонидани зарари ҷисмонӣ ба Президенти Ҷумҳурии Ўзбекистон;
- в) таҳқири оммавӣ ва тӯҳмати Президенти Ҷумҳурии Ўзбекистон;
- г) таҳқири оммавӣ ва тӯҳмати Президенти Ҷумҳурии Ўзбекистон бо истифодаи ВАО ва дигар матбуот.

Аз кирдорҳои зикршуда таҳқири оммавӣ ва тӯҳмати Президенти Ҷумҳурии Ўзбекистон ва таҳқири оммавӣ ва тӯҳмати Президенти Ҷумҳурии Ўзбекистон бо истифодаи ВАО ва дигар матбуот дар ҚҚ ҚТ ҳамчун таркиби алоҳида (м. 137 ҚҚ ҚТ) баромад менамоянд.

Аз рӯи сохти таркибӣ м. 158 ҚҚ ҚЎ ба гуруҳи ҷиноятҳо бо таркибҳои расмӣ дохил мешавад, яъне ҷиноят аз лаҳзаи содир шудани ҳаракатҳои зикршуда хотимаёфта доништа мешавад.

Субъекти ҷиноят – шахси мукаллафи ба синни 16 солагӣ расида.

Тарафи субъективии м. 158 ҚҚ ҚЎ гуноҳ дар шакли қасд содир мегардад. Мақсад ва ангезаи ҷиноят аломати ҳатмии он набуда, онҳо метавонанд гуногун бошанд.

Федератсияи Россия 24 майи соли 1996 Кодекси ҷиноятӣ (минбаъд ҚҚ ФР) худро қабул намуд, ки он аз 5 июни ҳамон сол ба қувваи амал даромад¹⁰⁹. Таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ дар м. 277 ҚҚ ФР мустаҳкам шуда, он бо мақсади қатъ гардидани фаъолияти давлатӣ ё сиёсӣ ё ҳамчун қасд содир карда мешавад.

Объекти бевоситаи ҷиноятро муносибатҳои ҷамъиятӣ вобаста ба низоми сиёсии Федератсияи Россия, ки аз асосҳои сохти конституционӣ ё амнияти давлат бармеоянд, тақдир медиҳанд. Асосҳои ҳуқуқии муайянкунандаи низом, вазифаҳо ва тартиби фаъолияти мақомоти таъминкунандаи амният

¹⁰⁹ Уголовный Кодекс Российской Федерации. - М.: Инфра-М., 2019.

дар Конститутсияи Федератсияи Россия, Қонуни Федератсияи Россия «Дар бораи амният», Қонуни федералӣ «Дар бораи мақомоти хадамоти федералии амнияти Федератсияи Россия ва сохтори он», Фармонҳои Президенти Федератсияи Россия «Дар бораи ҳайати Шӯрои амният» ва «Дар бораи тасдиқи концепсияи амнияти миллии Федератсияи Россия», инчунин дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дарҷ гардидаанд.

Ҳамин тариқ, системаи сиёсии Россия ҳамчун объекти таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ гурӯҳи муносибатҳои ҷамъитӣ мебошанд, ки дар асоси қонун ва дигар меъёрҳои иҷтимоӣ фаъолияти мурағабии системаи ниҳодҳои давлат ва умуман ҷомеа ро таъмин менамояд, ки дар доираи он ҳокимияти сиёсӣ амалӣ карда мешавад ва ҳаёти сиёсии ҷомеа сурат мегирад.

Ба сифати объекти иловагӣ ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятии Федератсияи Россия баромад менамояд.

Аломати ҳатмии объекти ҷиноят дар диспозитсияи м. 277 ҚҚ ФР ва м. 310 ҚҚ ҚТ ҷабрдида аз ҷиноят мебошад. Ба сифати ҷабрдида аз ҷиноят арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ баромад мекунад. Мафҳуми ҳуқуқӣ–меъёрии арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ ҷой надорад. Ба арбоби давлатӣ ва ҷамъиятӣ шахсоне бояд дохил шаванд, ки пойдорӣ ва ҳалли масъалаҳо вобаста ба асосҳои сохти конституционӣ ё амнияти давлат аз онҳо вобастагӣ дошта бошад. А.В. Седих чунин қайд менамояд, ки арбоби давлатӣ – роҳбарон ва шахсони дигаре, ки дар низоми ҳокимияти давлатӣ дар сатҳи федералӣ ё минтақавӣ вазифаҳои баландро ишғол мекунад, вазифаҳои расмӣ он дорои хусусияти сиёсии намоён мебошанд (Президенти ФР, аъзои Шӯрои Федератсия ва вакилони Думаи Давлатӣ ва Маҷлиси Федералии ФР, Раиси Ҳукумати ФР, Муовинони Сарвазири Ҳукумати ФР ва вазирони федералӣ, кормандони Дастгоҳи Президент, судяҳои Суди конституционӣ ФР, Суди Олии Федератсияи Русия, Суди олии ҳақамии Федератсияи Русия, Прокурори генералии Федератсияи Россия ва муовинони ӯ, роҳбарони мақомоти давлатии субъектҳои ФР, раисони судҳои конституционӣ, олий ва

хакамӣ ва прокурорҳои субъектҳои ФР)¹¹⁰.

«Арбоби чамбиятӣ дар маънои м. 277 ҚҶ ФР, – менависад А.Н. Попов, «ин шахсест, ки дар иттиҳодияи чамбиятӣ функцияҳои роҳбарикунандаро ишғол намудааст»¹¹¹. Баъзе муаллифон, масалан, А.С. Самойлов, Мирзоев Г.Б., Ежов А.Н. ба арбоби чамбиятӣ роҳбарон ё аъзоёни намоёни созмонҳои гуногуни чамбиятӣ ё ҳизбҳоро шомил мекунанд¹¹².

Профессор Ю.М. Антонян менависад, ки арбоби чамбиятӣ як шахси чамбиятии дорои миқёси мувофиқ ва дараҷаи баланд, на узви оддӣ, инчунин ҷонибдори ҳизб ё ҳаракати мухталиф аст. Ин роҳбар ё узви намоёни иттиҳодияи чамбиятӣ, ташкилот, ҳизб, ҳаракат мебошад. Он метавонад нависанда, рассом, ходими калисо, ба ибораи дигар, шахси маъруф, ки ақидаи онҳоро дигарон гӯш мекунанд ва дар баъзе ҳолатҳо эҳтиром мекунанд¹¹³. Дар ҳамин рӯҳия В.А. Казакова чунин менависад: «Ба арбоби чамбиятӣ шахсиятҳои намоёни сиёсии ҳизбҳои сиёсӣ ва дигар иттиҳодияҳои чамбиятӣ, ҳаракатҳои оммавӣ, ташкилотҳои касбӣ ва динӣ, васоити ахбори омма, фарҳанг ва илм дохил мешаванд»¹¹⁴.

Ҳангоми бандубасти ҷиноят вобаста ба хусусиятҳои ҷабрдида ба якҷанд ҳолатҳо диққат додан зарур аст: на ҳамаи таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё чамбиятӣ таркиби ҷинояти мазкурро ташкил медиҳанд. Аломатҳои ҳатмии таркиби ҷиноят бояд дар алоқамандии таҷовуз бо асосҳои соҳти конституционӣ ё амнияти давлат бошад. Таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ, дар намуди истифодаи зӯрварие, ки барои ҳаёт ё саломатӣ хавфнок нест ё хавфнок аст ё таҳдиди истифодаи зӯрварӣ, ҳамчунин таҳдиди несту нобуд

¹¹⁰ Седых А.В. Посягательство на жизнь государственного или общественного деятеля по уголовному праву Российской Федерации. Дис... канд. юрид. наук. - Казань, 2007. - С.66.

¹¹¹ Попов А.Н. Преступления против жизни, совершенные при отягчающих обстоятельствах, относящиеся к личности потерпевшего (пп. «б», «в», «г» ч. 2 ст. 105 УК РФ). - СПб.: С-Петербургск. юрид. ин-т Генер. Прокуратуры Рос. Федерации, 2002. - С. 92.

¹¹² Самойлов А.С., Мирзоев Г.Б., Ежов А.Н. Уголовная ответственность против основ конституционного строя и безопасности государства: Лекция. - М.: Московский гор. ин-т управления. Правительства Москвы, Рос. акад. адвокатуры, ООО «Печатный салон «Граница», 2004. - С. 28.

¹¹³ Антонян Ю.М. Терроризм. Криминологическое и уголовно-правовое исследование. - М.: Изд-во «Щит-М», 2001. - С. 289.

¹¹⁴ Борьба с терроризмом / Отв. ред. И.Л. Трунов - М.: Изд-во «Мир», 2004. - С. 143.

кардани молу мулк нисбат ба намояндаи ҳокимият ё наздиконаш вобаста ба иҷрои вазифаашон таркиби ин ҷинойтро ташкил намедихад ва он бо м. 295 КҶ ФР ва м. 328 КҶ ҚТ бандубаст карда мешавад.

Тарафи объективи ҷинойт дар кирдор дар намуди таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятии Федератсияи Россия, яъне дар шакли куштор ё сӯйикасд ба куштор ё расонидани зарар ба саломатӣ ифода мегардад.

Субъекти ин ҷинойт ҳамагуна ашхосе, ки ба синни 16–солагӣ расидааст, мебошад.

Тарафи субъективи ин ҷинойтро қасди бевосита ташкил медиҳад. Аломати асосии ин таркиб мақсад мебошад, яъне бо мақсади қатъ гардидани фаъолияти давлатӣ ё сиёсӣ ё ҳамчун қасд содир карда мешавад.

Ҷумҳурии Озарбойҷон 30 декабри соли 1999 Кодекси ҷинойтии худро қабул намуд, ки он аз 1 сентябри соли 2000 ба қувваи амал даромад. Ба ақидаи В. Максимов ҳангоми таҳияи лоиҳаи КҶ ҚО дастовардҳои муносири доктринаи ҳуқуқӣ–ҷинойтӣ ва таҷрибаи қонунгузори дигар давлатҳо ба назар гирифта шудааст¹¹⁵.

Дар КҶ ҚО таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ (акти террористӣ) дар моддаи 277 ҳамчун ҷинойт эътироф гардид. Мувофиқи моддаи мазкур акти террористӣ, яъне дар таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё арбоби ҷамъиятӣ, ҳамчунин намояндаи давлати хориҷӣ бо мақсади қатъ намудани фаъолияти хизматӣ ё сиёсӣ ё ҳамчун қасд вобаста ба фаъолиятҳои он ифода мегардад¹¹⁶.

Бояд қайд намуд, ки дар байни КҶ давлатҳои аъзои ИДМ КҶ ҚО ягона кодексе мебошад, ки ҳаёти намояндаи давлати хориҷаро низ ҳифз менамояд. Таҷрибаи КҶ ҚТ нишон медиҳад, ки таҷовуз ба ҳаёти намояндаи давлати хориҷӣ дар моддаи алоҳида, яъне моддаи 402 КҶ ҚТ ҳамчун ҷинойти алоҳида пешбинӣ шудааст, ки вобаста ба объекти ҷинойт, яъне сулҳу

¹¹⁵ Максимов В. Новое уголовное законодательство Азербайджанской Республики (вопросы общей части) // Уголовное право. - 2001. - №4. - С. 49.

¹¹⁶ Уголовный кодекс Азербайджанской Республики. [Заҳираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.crime.vl.ru/index.php?p=1318&more=1&c=&tb=1&pb=1> (санаи мурочиат: 02.03. 2022).

амнияти инсоният, ҷойгиршавии он дуруст мебошад.

Тарафи объективӣ, субъект, тарафи субъективии ҷинойти дар м. 277 пешбинишудаи КҶ ҚО бо диспозитсияи м. 310 КҶ ҚТ шабоҳат дошта, танҳо бо ҷабрдидаи иловагӣ, яъне намонядаи давлати хориҷӣ фарқ мекунад.

Таҷрибаи КҶ ҚО нишон дод, ки он низ чандон мукамал набуда, ба монанди м. 310 КҶ ҚТ ислохталаб мебошад. Зеро дар он мафҳумҳои норавшан ба монанди арбоби давлатӣ, арбоби ҷамъиятӣ, таҷовуз ба ҳаёт дида мешаванд, ки ҳангоми бандубасти ҷинойт ба мушкилиҳо меоварад.

Дар Кодекси ҷинойтии Ҷумҳурии Арманистон, ки 18 апрели соли 2003¹¹⁷ қабул шудааст ва меъёри махсус вобаста ба ҷавобгарии ҷинойтӣ барои куштори арбоби давлатӣ, сиёсӣ ва ҷамъиятӣ дар м. 305 муқаррар намудааст.

Вобаста ба объекти ҷинойт он танҳо ҳаёти арбоби давлатӣ, сиёсӣ ва ҷамъиятӣ эътироф гардидааст. Саломатӣ ба сифати объекти ин ҷинойт баромад карда наметавонад.

Дар м. 305 КҶ ҚА арбоби сиёсӣ ҳамчун ҷабрдида эътироф шудааст, ки дар таҷрибаи ҚТ ва дигар давлатҳо дида намешавад.

Тарафи объективии ҷинойти м. 305 КҶ ҚА дар куштор ифода мегардад, яъне ҳаракат дар шакли аз ҳаёт маҳрум кардани арбоби давлатӣ, сиёсӣ ва ҷамъиятӣ мебошад. Тарафи объективии куштор аз се нишона иборат мебошад: а) кирдор; б) фаро расидани оқибат; в) робитаи сабабии байни кирдор ва оқибати фарорасида.

Кирдор ҳамчун нишонаи тарафи объективии одамкушӣ дар «аз ҳаёт маҳрум сохтани одами дигар» ифода мегардад. Одамкушӣ ҳам бо роҳи таъсиррасонии ҷисмонӣ ва ҳам рӯҳӣ содир шуданаш мумкин аст.¹¹⁸ Агар аз ҳаёт маҳрум сохтани одами дигар бо таъсиррасонии ҷисмонӣ, аз ҷумла

¹¹⁷ Уголовный кодекс Республики Армения. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1349&lang=rus> (санаи муроҷиат: 28.04.2022).

¹¹⁸ Уголовное право России: Особенная часть / Под ред. А.И. Рарога. - 4 - е изд., перераб. и доп. - М.: Эксмо, 2010. - С. 29.; Уголовное право России. Часть Особенная / Под ред. Л.Л. Кругликова. - М., 2004, С. 22 - 23.

задан, захр додан, буғй кардан ва ғайра бошад, пас одамкушй бо таъсиррасонии рўхй – барои аз ҳаёт маҳрум кардани шахси дигар (ё одами ба бемории сактаи дил, фишори хун гирифторшуда), қасдан хабари бардурўғ ё рости воқеаҳои нохушро мерасонад, тарсонидан эътироф мешавад. Дар чунин ҳолатҳо аз ҳаёт маҳрум сохтани шахс ба ақидаи баъзе олимон ҳамчун одамкушй эътироф карда намешавад¹¹⁹.

Оқибати одамкушй дар фаро расидани марги одами дигар ифода мегардад. Дар ҳолати фаро нарасидани марги шахси дигар, кирдори қасдонаи шахс на ҳамчун ҷинояти хотимаёфта, балки ҳамчун сўйқасд ба одамкушй бандубаст карда мешавад.

Дигар нишонаи тарафи объективии одамкушй робитаи сабабии байни кирдор ва оқибати ҷиноят мебошад. Дар чунин ҳолат вақти фарорасии марги шахс ба эътибор гирифта намешавад. Муҳимаш он аст, ки қасди аз ҳаёт маҳрум кардани одами дигар равонакардашуда муайян карда шавад.

Субъекти ҷиноят – шахси мукаллафи ба синни 16 солагй расида.

Тарафи субъективии м. 305 КҶ ҶА гуноҳ дар шакли қасд содир мегардад. Мақсади ҷиноят аломати ҳатмии он буда, он дар шакли қатъ гардидани фаъолияти давлатй, сиёсй ва ҷамъиятй ифода мегардад. Ангезаи ҷиноят метавонад гуногун бошад.

Ҷумҳурии Қирғизистон баъди ба даст овардани истиқлолият ду маротиба, яъне 1 октябри соли 1997¹²⁰ ва баъдан 22 декабри соли 2016¹²¹ Кодекси ҷиноятии худро қабул намуд, ки бо якчанд навғониҳои худ дар байни кодексҳои давлатҳои аъзои ИДМ тафовут дорад. Бояд қайд намуд, ки дар Кодекси нав Ҷумҳурии Қирғизистон аз ҷинояти таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатй ва ё ҷамъиятй даст кашид ва ин кирдор бо моддаҳои умумии КҶ бандубаст мегарданд.

¹¹⁹ Ткаченко В.И. Квалификация преступлений против жизни и здоровья по советскому уголовному праву. - М., 1977. - С. 8.

¹²⁰ Уголовный кодекс Кыргызской Республики. [Захираи электронй]. – Манбаи дастрасй: <http://www.kgcentr.info/?pid=5&cid=1&nid=13> (санаи муроҷиат: 02.03.2022).

¹²¹ Уголовный Кодекс Республики Кыргызстан. - Бишкек, 2018.

Дар баробари Ҷумҳурии Қирғизистон Ҷумҳурии Қазоқистон низ ду маротиба қонуни ҷиноятӣ худро қабул намудааст. Ҷумҳурии Қазоқистон аввалин маротиба 16 июли соли 1997 ва баъдан 3 июли соли 2014 қонуни ҷиноятӣ худро дар таҳрири нав қабул намуд¹²².

Таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ дар Кодекси ҷиноятӣ нави Ҷумҳурии Қазоқистон дар шакли нав ва дар ду моддаи алоҳида, яъне моддаи 177 таҷовуз ба ҳаёти Президенти аввали Қазоқистон – Пешвои миллат ва моддаи 178 таҷовуз ба ҳаёти Президенти Ҷумҳурии Қазоқистон муқаррар карда шуд.

Таҷрибаи КҶ Ҷумҳурии Қазоқистон нишон медиҳад, ки таҷовуз ба ҳаёти арбоби ҷамъиятӣ ва арбоби давлатӣ ба истиснои Президенти аввал–Пешвои миллат ва Президенти Ҷумҳурии Қазоқистон дигар ҳамчун ҷиноят ба муқобили асосҳои сохтори конституционӣ ва аманияти давлат эътироф намешаванд. Дар сурати таҷовуз ба ҳаёти арбоби ҷамъиятӣ ва арбоби давлатӣ кирдор ҳамчун одамкушии оддӣ бандубаст карда мешавад.

Таҷрибаи Ҷумҳурии Украина ҷиҳати ба ҷавобгарию ҷиноятӣ кашидан барои таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ва ҷамъиятӣ дар байни давлатҳои аъзои ИДМ назаррас мебошад. Дар моддаи 112 КҶ ҚУ барои таҷовуз ба ҳаёти Президенти Украина, Раиси Парламенти Украина, вакилони халқии Украина, Сарвазири Украина, аъзоёни Девони вазирони Украина, Раис ё судяҳои Суди конституционӣ, Суди олий ё судҳои махсусгардонидашудаи Украина, Прокурори генералии Украина, Ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон, раиси Палатаи ҳисоб, раиси Бонки миллии Украина, раисони ҳизбҳои сиёсӣ ҷавобгарию ҷиноятӣ муқаррар намудааст. Бояд қайд намуд, ки КҶ ҚУ ягона санаде мебошад, ки ҷабрдидаи ҷинояти таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятиро бевосита дар сатҳи кодекс нишон додааст.

Объекти намудии м. 112 КҶ ҚТ амнияти миллии мебошад, на амнияти

¹²² Уголовный кодекс Кыргызской Республики от 2 февраля 2017 года №19. В редакции Законов Кыргызской Республики от 15.05.2019 г. - №62. - 28.02.2020 г. - №21. - 03.04.2020 г. - №34.

давлатӣ ба монанди дигар КҶ давлатҳои аъзои ИДМ. Амнияти миллӣ–ҳолати муҳофизатии манфиатҳои ҳаётан муҳими кишвар аз таҳдидҳои воқеӣ ва эҳтимолии дохиливу берунӣ фаҳмида мешавад.

Субъекти ҷинойти мазкур шахсе шуда метавонад, ки муқаллаф ва ба синни 14 солагӣ расидааст. Масъалаи субъекти ҷинойтро низ КҶ ҚУ дуруст ҳал намудааст ва сину соли онро бо субъекти ҷинойти одамқушӣ якхел муқаррар намудааст. Ҳол он ки дар дигар КҶ давлатҳои аъзои ИДМ барои таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ҷавобгарии ҷинойтӣ аз синни 16 солагӣ ва барои одамқушӣ аз синни 14 солагӣ ҷавобгарии ҷинойтӣ фаро мерасад.

Тарафи субъективии м. 112 КҶ ҚУ гуноҳ дар намудани қасд ифода мегардад. Мақсад аломати ҳатмии ҷинойт мебошад, яъне он бо мақсади ғаъолияти қорӣ ҷабрдидагон (қатъ кардани ғаъолияти қорӣ, қасосгирӣ) содир карда мешавад.

Ҳамин тавр, таҳлили муқоисавӣ–ҳуқуқии қонунгузориҳои ҷинойтии давлатҳои аъзои ИДМ–ро вобаста ба ҷавобгарии ҷинойтӣ барои таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ва арбоби ҷамъиятиро ҷамъбаст намуда, чунин ҳулосагирӣ намудан зарур аст, ки онҳо метавонанд баҳри минбаъд муқаммал намудани қонуни ҷинойтии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз аҳамият ҳолӣ набошанд:

а) КНҶ ИДМ дар фасли XIII «Ҷинойтҳо ба муқобили ҳокимияти давлатӣ» боби 31 «Ҷинойтҳо ба муқобили асосҳои сохтори конституционӣ ва амнияти давлат» таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятро ҳамчун акти террористӣ эътироф намуда онро дар моддаи 298 дар таркиби алоҳида пешбинӣ намуд. Бояд қайд намуд, ки дар моддаи 298 КНҶ ИДМ аслан таҷрибаи КҶ ИҶШС соли 1960 истифода гардидааст. Чи тавре муайян гардид КҶ ҚТ соли 1998 муқаррароти м. 298 КНҶ ИДМ–ро чандон ба инобат нагирифтааст ва ин ҳолат дар амалия татбиқи м. 310 КҶ ҚТ мушкилиҳои зиёдеро бавучуд оварда истодааст. Масалан, категорияи «таҷовуз» дар м. 310 КҶ ҚТ ҳамчун категорияи баҳододашаванда буда, зеро мафҳуми он ҳам

куштор ва ҳам расонидани зарар ба саломатӣ дар назар дошта мешавад. Таҷрибаи м. 298 КҶ ИДМ бошад ба таври мушаххас нишон медиҳад, ки чиноят танҳо дар намуди куштор содир карда мешавад.

б) Дар умум, тарафи объективи таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ дар кирдорҳои зерин зоҳир мегардад: а) таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ; б) таҷовуз ба ҳаёти арбоби ҷамъиятӣ (КҶ ҚТ, КҶ ФР ва ғайра); в) куштори президент (КҶ ҚА); г) қасдан расонидани зарари ҷисмонӣ ба Президент (КҶ ҚҶ); ғ) таҳқири оммавии Президент (КҶ ҚҶ); д) тӯҳмати Президент (КҶ ҚҶ); е) бо истифодаи ВАО ва дигар воситаҳои таъбу нашр таҳқир ва тӯҳмат намудани Президент (КҶ ҚҶ); ё) таҷовуз ба ҳаёти Президенти аввали Қазоқистон – Пешвои миллат; ж) таҷовуз ба ҳаёти Президенти Ҷумҳурии Қазоқистон;

в) Таҷрибаи Ҷумҳурии Ўзбекистон нишон медиҳад, ки таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё арбоби ҷамъиятӣ дар шакли таҷовуз ба Президенти Ҷумҳурии Ўзбекистон ифода гардидааст, ки нисбати м. 310 КҶ ҚТ доираи ҷабридагон мушаххас ва маҳдуд мебошад. Бояд қайд намуд, ки дар баробари таҷовуз ба Президенти Ҷумҳурии Ўзбекистон, қасдан расонидани зарари ҷисмонӣ ба Президенти Ҷумҳурии Ўзбекистон, таҳқири оммавӣ ва тӯҳмати Президенти Ҷумҳурии Ўзбекистон, ҳамчунин бо истифодаи ВАО ва дигар воситаҳои таъбу нашр ҳамчун таҷовуз ба Президенти Ҷумҳурии Ўзбекистон бандубаст карда мешавад, ки чунин ҳолат дар таҷрибаи дигар давлатҳои аъзои ИДМ дида намешавад. Ҳамчунин, объекти чинояти м. 158 КҶ ҚҶ васеъ буда, он фарогири муносибатҳои ҷамъиятӣ мебошад, ки ҳаёт саломатӣ ва обрӯву эътибори қисми Президенти Ҷумҳурии Ўзбекистонро ҳифз менамоянд. Аз кирдорҳои зикршуда таҳқири оммавӣ ва тӯҳмати Президенти ҚҶ ва таҳқири оммавӣ ва тӯҳмати Президенти ҚҶ бо истифодаи ВАО ва дигар матбуот дар КҶ ҚТ ҳамчун таркиби алоҳида (м. 137 КҶ ҚТ) баромад менамоянд.

г) таҷрибаи КҶ ФР нишон медиҳад, ки он бо ҷиҳатҳои манфии худ

наметавонад барои мукамалнамоии КЧ ҚТ хизмат кунад. Зеро он матнан бо м. 310 КЧ ҚТ мувофиқ мебошад.

д) дар байни КЧ давлатҳои аъзои ИДМ КЧ ҚО ягона кодексе мебошад, ки ҳаёти намоёнҳои давлати хориҷаро низ ҳифз менамояд. Таҷрибаи КЧ ҚТ нишон медиҳад, ки таҷовуз ба ҳаёти намоёнҳои давлати хориҷӣ дар моддаи алоҳида, яъне моддаи 402 КЧ ҚТ ҳамчун ҷинояти алоҳида пешбинӣ шудааст, ки вобаста ба объекти ҷиноят, яъне сулҳу амнияти инсоният, ҷойгиршавии он дуруст мебошад. Таҷрибаи КЧ ҚО нишон дод, ки он низ чандон мукамал набуда, ба монанди м. 310 КЧ ҚТ ислохталаб мебошад. Зеро дар он мафҳумҳои норавшан ба монанди арбоби давлатӣ, арбоби ҷамъиятӣ, таҷовуз ба ҳаёт дида мешаванд, ки ҳангоми бандубасти ҷиноят ба мушкилиҳо меоварад.

е) Дар Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Арманистон меъёри махсус вобаста ба ҷавобгарии ҷиноятӣ барои куштори арбоби давлатӣ, сиёсӣ ва ҷамъиятӣ дар м. 305 муқаррар шудааст. Вобаста ба объекти ҷиноят он танҳо ҳаёти арбоби давлатӣ, сиёсӣ ва ҷамъиятӣ эътироф гардидааст. Саломатӣ ба сифати объекти ин ҷиноят баромад карда наметавонад. Дар м. 305 КЧ ҚА арбоби сиёсӣ ҳамчун ҷабрдида эътироф шудааст, ки дар таҷрибаи ҚТ ва дигар давлатҳо дида намешавад.

ж) Субъекти таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ва арбоби ҷамъиятӣ дар бештари ҳолатҳо шахсе шуда метавонад, ки мукаллаф ва ба синни 16 солагӣ расидааст. Масъалаи субъекти ҷиноятро низ КЧ ҚУ дуруст ҳал намудааст ва сину соли онро бо субъекти ҷинояти одамкушӣ, яъне аз синни 14 солагӣ муқаррар намудааст. Ҳол он ки дар дигар КЧ давлатҳои аъзои ИДМ барои таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ҷавобгарии ҷиноятӣ аз синни 16 солагӣ ва барои одамкушӣ аз синни 14 солагӣ ҷавобгарии ҷиноятӣ фаро мерасад. Ҳамин тавр, таҷрибаи КЧ ҚУ барои мукамалнамоии м. 310 КЧ ҚТ аҳамияти хоса дорад.

з) таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ дар Кодекси ҷиноятии

нави Ҷумҳурии Қазоқистон дар шакли нав ва дар ду моддаи алоҳида, яъне моддаи 177 таҷовуз ба ҳаёти Президенти аввали Қазоқистон – Пешвои миллат ва моддаи 178 таҷовуз ба ҳаёти Президенти Ҷумҳурии Қазоқистон муқаррар карда шуд. Криминализатсияи таҷрибаи моддаи 177 КҶ Қазоқистон дар КҶ ҚТ амали саривақтӣ мебошад.

и) таҷрибаи Ҷумҳурии Украина чиҳати ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидан барои таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ва ҷамъиятӣ дар байни давлатҳои аъзои ИДМ назаррас мебошад. Бояд қайд намуд, ки КҶ ҚУ ягона санаде мебошад, ки ҷабрдидаи ҷинояти таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятиро бевосита дар сатҳи кодекс нишон додааст. Ба эътибор гирифтани таҷрибаи моддаи 112 КҶ Украина дар м. 310 КҶ ҚТ барои муқамалнамоӣ қонунгузорӣ ва дуруст бандубаст намудани кирдор аҳамияти хоса дорад;

к) Тарафи субъективии ин ҷиноятҳоро гуноҳ дар намуди қасди бевосита ташкил медиҳад. Аломати асосии ин таркиб мақсад мебошад. Мақсади ҷиноят дар м. 298 КНҶ ИДМ ва дигар давлатҳои аъзои ИДМ ҳамчун аломати ҳатмӣ буда, он бо мақсади қатъ намудани фаъолияти сиёсии арбоби давлатӣ ё арбоби ҷамъиятӣ содир карда мешавад. Дар м. 310 КҶ ҚТ бошад мақсади ҷиноят низ аломати ҳатмии он эътироф карда шудааст, лекин он аз мақсадҳои пешбинишуда фарқ дорад. Ҷинояти пешбинишудаи м. 310 КҶ ҚТ бо мақсади суст кардани асосҳои сохти конститусионӣ ё амнияти давлат, ҳамчунин бо мақсади қатъ гардонидани фаъолияти давлатӣ ё дигар фаъолияти сиёсӣ ё содир намудани ҷунин кирдор бинобар интиқом барои ҷунин фаъолият содир карда мешавад.

БОБИ 2. ТАҲЛИЛИ ҲУҚУҚӢ–ЧИНОЯТИИ УНСУРҲОИ ЧИНОЯТИ ТАЧОВУЗ БА ҲАӢТИ АРБОБИ ДАВЛАТӢ Ё ЧАМЪИЯТӢ

§1. Таҳлили ҳуқуқӣ–чиноятии объекти таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё чамъиятии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Мушаххаснамоии объекти чиноят метавонад ба сохти қонуни чиноятӣ ва бандубасти чиноят, муайян кардани дараҷа ва хусусиятҳои иҷтимоӣ ба чамъият хавфнокии зарар, ки дар натиҷаи чиноят ба амал омадааст, ба муайян кардани асосҳо ва маҳакҳои интиҳоби объекти ҳифзи ҳуқуқӣ–чиноятӣ ва воситаи ҳимояи онҳо таъсир расонад. Ба таври дақиқ муайян намудани объекти чиноят аҳамияти калони амалӣ дорад.

Ҳама гуна чиноят (аз ҷумла чиноятҳои, ки ба ҳамдигар бо бисёр ҷиҳатҳо мушобеханд) аз чинояти дигар бо ин ё он нишона фарқ мекунад. Хусусиятҳои фарқкунанда имкон медиҳанд, ки чиноятҳои бо ҳам алоқаманд фарқ карда шаванд ва меъёри ягонаи дурусти қонуни чиноятӣ барои бандубаст татбиқ карда шавад. Дар акси ҳол, бандубасти нодурусти амали ғайриқонунии чиноятӣ боиси хулосаи нодуруст дар бораи объекти чиноят мегардад.

Дар адабиёти ҳуқуқӣ–чиноятӣ, объекти чиноят ҳамчун ҳуқуқи субъективии инсон¹²³, меъёрҳои ҳуқуқӣ дар мавҷудияти воқеии онҳо¹²⁴, арзишҳо ҳамчун шартҳои мавҷудияти солими ҷомеа¹²⁵, манфиатҳои ҳаётан муҳими бо меъёрҳои ҳуқуқӣ ҳифз шуда¹²⁶, неъматҳои ҳуқуқӣ¹²⁷ ва дигар зухуротҳои¹²⁸ фаҳмида мешавад.

Бояд қайд намуд, ки дар масири солҳои дароз дар доктринаи ҳуқуқи чиноятӣ фикри ягонае буд, ки тибқи он чиноят ба муносибатҳои чамъиятӣ таҷовуз мекунад. Бидуни таҳлили бархӯрдҳои ақидаҳои мухталиф ба

¹²³ Feuerbach A. Lehrbuch des gemeinem in Dentscheand gültigen Peinlichen Rechts. - Lissen, 1847. - P.45.

¹²⁴ Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Лекции. Часть Общая. Т.1. - СПб., 1902. - С.47.

¹²⁵ Binding K. Die Normen und ihre Ubertretung. V.l. - Leipzig, 1922. - P. 329.

¹²⁶ Liszt F. Lehrbuch des Deutschland Strafrechts. - Berlin, 1911. - P.143.

¹²⁷ Welzel H. Das Deutschen Strafrechts. - Berlin, 1958. - P.4.

¹²⁸ Ниг.: Лохвицкий А. Курс русского уголовного права. - СПб., 1871; Кении К. Основы уголовного права. - М., 1949.

моҳияти объекти ҷиноят, мо ба хулосае омадем, ки объекти ҷиноят муносибатҳои ҷамъияти мебошанд, ки бо қонуни ҷиноятӣ ҳифз шудаанд.

Муносибатҳои ҷамъиятиро «ҳамчун объекти ҷиноят криминалистҳои хориҷӣ низ эътироф менамоянд»¹²⁹. Ҳангоми муайянсозии объекти ҷиноят дар адабиёти ҷиноятӣ–ҳуқуқии мамлакатҳои хориҷа баъзан ишорат ба ҳифзи муносибатҳои ҷамъиятӣ ба манфиати синфи меҳнаткаш ба назар мерасад. Масалан, Ф. Полячек ишора менамояд, ки объекти ҷиноят муносибатҳои ҷамъияти мебошанд, ки дар давлатӣ ҳалқӣ–демократӣ амал мекунанд ва барои манфиатҳои синфи меҳнаткаш аз ҷониби қонуни ҷиноӣ ҳифз карда мешаванд¹³⁰. Аз назари мо, ишора ба ҳифзи муносибатҳои ҷамъиятӣ «барои манфиати синфи меҳнаткаш» барзиёд аст, чунки дар муносибатҳои ҷамъияти, ки аз ҷониби қонуни ҷиноӣ ҳифз карда мешавад, манфиатҳои тамоми ҷомеа вобаста шудааст. Аз ин рӯ, ҳифзи муносибатҳои ҷамъиятӣ ин ҳифзи манфиатҳои меҳнаткашон мебошад.

Ҳамин тариқ, қонуни ҷиноӣ ҳамчун объекти ҷиноӣ муносибатҳои ҷамъиятиро эътироф менамояд. Дар баробари он баъзе аз муаллифон ҳамчун объекти умумӣ муносибатҳои ҷамъиятиро эътироф намуда, чунин меҳисобанд, ки ҳамчун объекти бевоситаи ҷиноят на муносибатҳои ҷамъиятӣ, балки ин ё он манфиатҳои давлатӣ¹³¹, ё ифодаи моддии муносибатҳои ҷамъиятии мувофиқ¹³² ва ё моликият ба маънии маҷмӯи ашёҳо¹³³ ва ё ҳуди ашёҳо, моддаҳо ва ё одамон¹³⁴ баромад менамоянд.

Муқаррароти маъмулан эътирофгардида оиди объекти ҷиноят барои як қатор муаллифон характери декларативӣ дорад. Бо эътирофи он дар шакли умумӣ дар бисёр ҳолатҳо аз он даст кашида ва объекти ҷиноӣ моликият, ашё,

¹²⁹Шуберт Л. Об общественной опасности преступного деяния. - М., 1960. - С. 23; Реннеберг И. Объективная сторона преступления. - М., 1956. - С.30.

¹³⁰ Полячек Ф. Состав преступления по чехословацкому уголовному праву. - М., 1960. - С.63.

¹³¹ Уголовное право. Общая часть. / Под ред. Н.Д. Дурманова. - М., 1943. - С.111.

¹³² Уголовное право. Общая часть. / Под ред. А.А. Герцензона. - М., 1948. - С.291.

¹³³ Михайлов М.П. Уголовная ответственность за кражу личного имущества и разбой. - М., 1958. - С.46; Утевский Б.С., Вышинская З.А. Практика применения законодательства по борьбе с хищениями социалистического имущества. - М., 1954. - С.21.

¹³⁴ Курс советского уголовного права. Т.4 / Под ред. А.А.Пионтковского. - М.,1970. - С.163.

предметҳои моддӣ ва ғайраро ном мебаранд.

Ин ақибгардиҳо, чи хеле ки М.И. Федоров қайд менамояд, асосан бо ду намуди гуногун маънидод карда мешаванд: иловаи дигар падидаҳо ба объекти сӯйқасд ба ғайр аз муносибатҳои ҷамъиятӣ ва падидаҳои, ки муносибатҳои ҷамъиятӣ намебошанд (масалан, бо моликият, ашёҳо, шароитҳо, муассисаҳо, таҷҳизот, ҳосилот ва дигар объектҳои моддӣ)¹³⁵.

Пеш аз ҳама бояд қайд намуд, ки ин гуна тафсири объекти ҷиноят аз нуқсони мантиқӣ азоб мекашад, зеро ҷуноне ки маълум аст, ақидае, ки умуман дуруст аст, аз ҷумла ҳам дуруст мебошад. Агар зеро объекти умумии ҳамагуна ҷиноят муносибатҳои ҷамъиятӣ эътироф гарданд, дар ин сурат дар як вақт ҳамчун объекти ҷиноятҳои алоҳида эътирофи ин ё он предмети ҷаҳони моддӣ номумкин аст. Ғайр аз ин, ҷунин фаҳмиши объекти ҷиноят моҳиятан эътирозро ба миён меорад. Ба ин нигоҳ накарда, дар адабиёти ҳуқуқӣ ҷунин ақида васеъ паҳн шудааст, ки объекти бевоситаи ҷиноят муносибатҳои ғайриҷамъиятӣ низ шуда метавонанд.

Бо фурӯпошии Иттифоқи Шӯравӣ, барҳам хурдани идеологияи ҳукмрони ҳизби комунист ва қабул намудани қонунгузории нави ҷиноятӣ дар назарияи илми ҳуқуқи ҷиноятӣ масъалаи объекти ҷиноят ҷун муносибати ҷамъиятӣ низ мавриди баҳс қарор гирифт. Масалан, А.В. Наумов қайд менамояд, ки назарияи муносибатҳои ҷамъиятӣ ҷун объекти ҷиноят дар замони муосир ҷавобгӯи талабот нест. Бинобар ин, бояд дар баробари муносибатҳои ҷамъиятӣ ашёҳоро низ ҷун объектҳои мустақил эътироф намуд¹³⁶. Ҳамчунин Г.П. Новоселов ба он ақида аст, ки «объекти ҷиноят – он чизе, ки ба муқобили он кирдорҳои ҷиноятӣ равона гаштааст, яъне шахсони алоҳида ё гурӯҳи шахсон, неъматҳои моддӣ ё ғайримоддӣ, ки зеро ҳимояи ҳуқуқи ҷиноятӣ аз таҷовузи ҷинояткорона қарор дода

¹³⁵ Федоров М.И. Понятие объекта преступления по советскому уголовному праву //Ученые записки Пермского университета. Т. XI. Вып.4. Кн.: 2. - Пермь, 1957. - С. 181.

¹³⁶ Наумов А.В. Практика применения Уголовного кодекса Российской Федерации: комментарий судебной практики и доктринальное толкование. - Волтерс Клувер, 2005. - С. 6.

шудаанд»¹³⁷.

Олимони ватанӣ А.И. Сафаров, Ш.Н. Саидов, Н.А. Қудратов дуруст менависанд, ки ин гуна фикрронӣ як навъ мудерн намудани масъалаи омӯзиши объекти ҷиноят ва ҷалби диққати муҳаққиқин ба ин самт мебошад. Чунки омӯзиши адабиёти илмии солҳои охир доир ба масъалаи объекти ҷиноят нишон медиҳад, ки муносибатҳои ҷамъиятӣ чун объекти ҷиноят муҳимияти худро гум накардааст ва ҳамагуна неъматҳои муҳими ҷамъиятии муосирро дар бар гирифтааст¹³⁸.

Таърифи умумии объекти ҷиноят ҳамчун муносибатҳои ҷамъиятӣ нуқтаи ибтидоии муайян кардани аломатҳо ва моҳияти ҳуди муносибатҳои ҷамъиятӣ ва муайян кардани объекти ҷиноят дар сатҳи таҷовузи мушаххас мебошанд.

Мушаххаснамоии объекти ҷиноят, дар навбати худ, имкон медиҳад, ки дараҷа ва хусусиятҳои иҷтимоии зарари ҷамъиятӣ, ки дар натиҷаи ҷиноят расонида шудааст, асос ва меъёрҳои интихоби объекти ҳифзи ҳуқуқӣ–ҷиноятӣ ва воситаҳои ҳимояи онҳо, инчунин қоидаҳои умумии сохти қонунгузориҳои ҷиноятӣ ва бандубасти ҷиноятҳоро муайян созанд. Ҳалли бисёр масъалаҳои ҳуқуқӣ–ҷиноятӣ пеш аз ҳама, аз муайянияти моҳияти объекти ҷиноят ва таърифҳои мафҳуми ӯ вобаста аст.

Дар назарияи ҳуқуқи ҷиноятӣ, объекти ҷиноят одатан ба тариқи амудӣ (вертикалӣ) ва уфуқӣ (горизонталӣ) тасниф карда мешавад¹³⁹. Ба таври амудӣ, объекти ҷиноят ба се намуд: умумӣ, хелӣ ва бевосита тасниф карда мешавад. Пас аз қабули ҚҚ ҚТ дар соли 1998, объекти ҷиноят ба таври амудӣ ба чор намуд тасниф карда мешавад: умумӣ, хелӣ, намудӣ ва бевосита. Ин пешниҳодро аввалин маротиба Е.А. Фролов ибрози ақида намуда буд ва пешниҳод кард, ки дар дохили объекти хелӣ объекти ба ном

¹³⁷ Уголовное право. Общая часть: Учебник для вузов / Под ред. И.Я. Козаченко. - М., 2008. - С.213.

¹³⁸ Ниг.: Сафаров А.И., Саидов Ш.Н. Қудратов Н.А. Ҷиноятҳои иқтисодӣ. - Душанбе, 2015. - С. 6.

¹³⁹ Фойницкий И.Я. Курс уголовного права. Часть особенная. Посвяательства личные и имущественные. - СПб., 1900. - С. 6-7; Таганцев Н.С. Курс лекций по русскому уголовному праву: Лекции. Общая часть. Т.1. - М., 1994. - С. 178.

намудӣ, ки ба объекти хелӣ ҳамчун қисм ва ё ба ибораи дигар, ҳамчун як намуд ба хел мансуб донист¹⁴⁰.

Н.А. Қудратов менависад, ки барои пурра муайн намудани моҳияти ҷиноят бояд таҳлиро аз объекти он оғоз намуд. Объекти ҷиноят – ин муносибатҳои муҳими ҷамъияти мебошанд, ки аз ҷониби қонунгузори ҷиноятӣ мавриди ҳифз қарор гирифтаанд. Таҳлили Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон медиҳад, ки он низ низоми қорзинагии таснифи ҷиноятҳоро муқарар намудааст. Вобаста ба ин, объекти ҷиноят аз рӯи таснифоти вертикалӣ ба объекти умумӣ, хелӣ, намудӣ ва бевосита ҷудо мешавад¹⁴¹.

Объекти умумии ҷиноят мувофиқи банди аввали моддаи 2 КҶ ҚТ маҷмӯи манфиату неъматҳое, ки аз ҷониби Ҷумҳурии Тоҷикистон ба зери ҳифзи давлатӣ гирифта шудааст, мебошад. Яъне объекти умумии ҷиноят, мутобиқи банди 1 м. 2 КҶ ҚТ ҳуқуқи озодиҳои инсон ва амнияти ҷамъиятӣ, соҳти конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон, сулҳ ва амнияти башарият дар якҷоягӣ мебошад. Яъне маҷмӯи ҳамин манфиату неъмату боигарихое, ки дар ин меъёри Кодекси номбаршуда объекти умумии ҷиноятро ташкил мекунад¹⁴². Хусусияти хоси объекти умумии ҷиноят дар он, ки кадоми ҷиноят содир нашавад, қатъи назар ба кадом объекти бевосита таҷовуз накунад, ба объекти умумии ҷиноят низ зарар мерасонад.

Ба сифати объекти хелии ҷинояти таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятии ҚТ ҳокимияти давлатӣ баромад мекунад. Зеро, объекти хелии ҷиноят аз муносибатҳои ҷамъияти якхела иборат буда, ва дар номи фасли Қисми махсуси КҶ вобаста аз арзиши объект нишон дода шудааст. Таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар фасли фасли XIII КҶ ҚТ, ки ҷиноятҳо ба муқобили ҳокимияти давлатӣ ном дорад,

¹⁴⁰ Фролов Е.А. Спорные вопросы учения об объекте преступления: Сб. учен. тр. - Свердловск, 1968. Вып. 10. - С. 203-204.

¹⁴¹ Қудратов Н.А. Ҷиноятҳо ба муқобили ҳуқуқи ва озодиҳои конституционии инсон ва шаҳрванд. - Душанбе, 2013. - С. 16.

¹⁴² Ҳуқуқи ҷиноятӣ. Китоби дарсӣ Зери таҳрири номзади илми ҳуқуқ, дотсент Ҳ.С. Салимов ва номзади илми ҳуқуқ, дотсент Н.А. Ғаффорова. - Душанбе: Ирфон, 2011. - С. 98.

мустаҳкам карда карда шудаанд. Аз ин бармеояд, ки объекти хелии таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятии Ҷумҳурии Тоҷикистон муносибатҳои ҷамъиятӣ дар самти фаъолияти қонунӣ ва муътадили ҳокимияти давлатӣ мебошад.

Ҳокимият ин қобилият ва имконияти амалӣ кардани иродаи давлатӣ, бо расонидани таъсири муайнкунанда ба фаъолият, рафтори одамон, гурӯҳҳои иҷтимоӣ бо тавассути муқарраротҳо, қоидаҳои умумии рафтори муқарраршуда, ки дар меъёрҳои ҳуқуқӣ пешбинӣ шудаанд, инчунин татбиқи чораҳои маҷбуркунии давлатии бо қонун асосёфта нисбати қонуншиканон мебошад¹⁴³.

Дар фарҳанги истилоҳоти ҳуқуқ ҳокимияти давлатӣ ҳамчун воситаи асосии амалӣ гардонидани ҳокимияти давлатӣ фаъолияти мураттаби мақомоти давлатӣ буда, маҳз ба воситаи онҳо халқ ҳокимияти давлатии ба ӯ тааллуқдоштаро ба амал мебарорад, маънидод шудааст. Ҳокимияти давлатӣ барои муътадилгардонии ҳаёту фаъолияти ҷомеа, татбиқ ва ҳифзи ҳуқуқи озодии инсон ва шаҳрванд зарур аст¹⁴⁴.

Ифодаи мафҳум ва моҳияти ҳокимияти давлатӣ аз омилҳои зиёди иҷтимоӣ вобаста аст. Яке аз онҳо – таъиноти иҷтимоӣ ҳокимияти давлатӣ мебошад, ки онро ё зӯроварии муташаккилонаи синфӣ ва ё таъмини некӯаҳволии ҷомеа ташкил медиҳад. Назарияи марксистӣ ҳокимияти давлатиро ҳамчун «зӯроварии муташаккилонаи як синф барои паҳш кардани синфи дигар»¹⁴⁵ таъриф дода, онро бо мафҳуми «диктатураи синфӣ» алоқаманд мекунад. Фаҳмиши ҳокимияти давлатӣ тавассути зӯроварӣ ба дигар назарияҳо ва мутафаккирон низ хос аст. Бештари мутафаккирон (Т. Гоббс, Р. Иеринг, Л. Гумплович ва диг.) ҳокимияти давлатиро **ҳамчун**

¹⁴³ Ниг.: Советский энциклопедический словарь / Науч.-ред. совет: А.М. Прохоров (пред.). - М.: «Советская Энциклопедия», 1981. - С. 232.

¹⁴⁴ Фарҳанги истилоҳоти ҳуқуқ (Нашри дуюм). Зери таҳрири академики Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори илми ҳуқуқ, профессор, Ҳуқуқшиноси шоистаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Маҳмудов М.А. Душанбе: «ЭР-граф», 2009. - С. 484.

¹⁴⁵ Маркс К. Энгельс Ф. Сборник сочинений. - Т.4. М.: Издательство политической литературы, 1955-1974 г.г. - С. - 447.

аломати асосии давлат бо истифодаи зӯроварии муташаккилона вобаста мекарданд¹⁴⁶.

Ба ҳокимият Макс Вебер низ мароқ зоҳир намудааст. Ӯ ҳокимиятро чунин таъриф медиҳад: «ҳокимият ҳар гуна имконияте мебошад, ки дар дохили муносибатҳои иҷтимоии мазкур, новобаста аз муқовимат, новобаста аз он ки чунин имконият ба чӣ асос ёфтааст, ба амал бароварда мешавад». Ё ба таври дигар М. Вебер андешаҳоро мушаххас гардонида, ҳокимиятро ҳамчун қобилияти як инфирод дар шароити муайяни иҷтимоӣ ба амал баровардани иродаи худ новобаста аз муқовимати каси дигар тавсиф менамояд¹⁴⁷.

Мутафаккирони форсу тоҷик (Низомулмулк, Заҳирӣ, Кайковус) нисбати ҳокимияти давлатӣ якбора ду усули (ду нигоҳи) таҳлилро исгифода мебаранд. Аз як тараф, ҳокимият воситаи таъмини тартиботи устувори ҷомеа ҳисоб мешавад. Аз тарафи дигар, аҳамияти арзишии ҳокимият, алоқамандии он бо ахлоқ талқин гардида, дар асоси он ақидаи «шоҳи одил» ва назарияи «идоракунии боадолат» пешниҳод мешаванд, ки имконияти ҳокимиятдориро бо ҳислатҳои ахлоқии шоҳ ва амалдорони давлатӣ алоқаманд мекунанд¹⁴⁸.

Профессор Р.Ш. Сотиволдиев менависад, ки ҳокимияти давлатӣ — намуди ҳокимияти иҷтимоӣ буда, мазмуни иҷтимоӣ–иродавӣ дорад, дар институтҳои давлативу ҳуқуқӣ ифода мегардад ва барои идоракунии ҷомеа истифода мешавад. Ҳокимияти давлатӣ дорои якчанд хусусиятҳост. Якум, ҳокимияти давлатӣ дар айни замон ҳокимияти сиёсӣ аст, бо сиёсат ва сиёсатмадорӣ, идоракунии давлатӣ алоқаманд мебошад. Дуюм, ҳокимияти давлатӣ тавассути дастгоҳи махсуси ҳокимиятӣ, яъне мақомоти давлатӣ амалӣ мешавад ва маҳз барои ҳамин ҳокимияти давлатӣ номида мешавад.

¹⁴⁶ Сотиволдиев Р.Ш. Назарияи умумии ҳуқуқ ва давлат. Китоби дарсӣ барои донишҷӯёни факултаи ҳуқуқшиносӣ. - Душанбе, 2003. - С. 270.

¹⁴⁷ Ниг.: Вебер М. Политика как призвание и профессия // Избранные произведения. - М.: Прогресс, 1990. - С. 646; Вебер М. Власть и политика [пер. с нем. Б. М. Скуратова, А. Ф. Филиппова; вступ. ст. А.Ф. Филиппова; комм. Т. А. Дмитриева, А. Ф. Филиппова]. - М.: РИПОЛ классик, 2018. - 432 с.; Меньшиков В.В. М. Вебер о власти // Человек. Сообщество. Управление. - 2012. - №1. - С. 41-48.

¹⁴⁸ Сотиволдиев Р.Ш. Асари зикршуда. - С. 270.

Сеюм, ҳокимияти давлатӣ бо имкони истифодаи маҷбурсозии давлатӣ вобаста аст. Чорум, ҳокимияти давлатӣ тавассути ҳуқуқ расмӣ мегардад¹⁴⁹.

Ҳамин тавр, аз нигоҳи ҳуқуқи чиноятӣ мафҳуми «ҳокимияти давлатӣ» иборат аст аз: 1) бартарияти сиёсӣ (ваколати ҳокимияти давлатӣ); 2) системаи мақомоти давлатӣ ва шахсони мансабдори онҳо, инчунин фаъолиятҳое, ки онҳо иҷро мекунанд; 3) фарқи байни мақомоти ҳокимияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мақомоти тобеи ҳокимияти давлатӣ дар маҳалҳо вобаста салоҳият ва ваколат.

Барои он ки ҳокимияти давлатӣ ба маънои аслиаш ҷой дошта бошад ва аз тарафи шахрвандон (ҷомеа) эътироф гардад, он бояд ҷавобгӯи ду талаботи асосии ҳуқуқӣ бошад: 1) қонунӣ будани ҳокимият ва 2) шакли расмӣ доштани он. Қонунӣ будани ҳокимияти давлатӣ маънои онро дорад, ки сарчашмаи ҳокимият дар қонун (конститутсия) муайян шудааст. Яъне, танҳо субекти (дорандаи) ҳокимият, ки шакли ифодаи ҳуқуқӣ дорад, сарчашмаи ҳокимият эътироф мегардад. Чунончи, мувофиқи моддаи 6 Конститутсияи Тоҷикистон: «Дар Тоҷикистон халқ баёнгарии соҳибхитиёрӣ ва сарчашмаи ягонаи ҳокимияти давлатӣ буда, онро бевосита ё ба воситаи вакилони худ амалӣ мегардонад». Ҳама гуна ҳокимияти зиддиқонунӣ, ки бидуни ин сарчашма пайдо мешавад, ҳокимияти ғасбшуда эътироф мешавад ва арзи вучуд дошта наметавонад¹⁵⁰.

Мақомоти ҳокимияти давлатӣ тавассути ширкати бевоситаи шахрвандони кишвар таъсис дода мешавад. Ташкилу фаъолияти мақомоти намояндагӣ, иҷроия ва судӣ бо иштироки бевосита ва ё бавоситаи халқи Тоҷикистон сурат мегирад. Халқ дар ташкили ҳокимияти давлатӣ бевосита тавассути интихобот ширкат намуда, мақсаду маром ва орзуи ормони худро бо интихоби дуруст ва овоздиҳии озоди худ амалӣ мекунад. Мутобиқи қонунҳои конститутсионӣ дар бораи интихоботи Президенти Ҷумҳурии

¹⁴⁹ Ҳамон ҷо. - С. 270-271.

¹⁵⁰ Ҳамон ҷо. - С. 273.

Тоҷикистон, интихоби вакилони Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олӣ, Қонуни конституционӣ «Дар бораи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва амсоли онҳо интихобот сарчашмаи ягона ва асосии ташкили ҳокимияти давлатӣ маҳсуб мешавад. Омили муайянкунандаи мақоми қонунии вакил ва Президент маҳз раъи мардуми Тоҷикистон мебошад. Ҳамзамон бо ин, тибқи қонун бо пешниҳоди Президент парламенти кишвар Ҳукуматро ташкил медиҳад. Халқ нақши худро дар ташкили ҳокимият бевосита гузошта, ба ҳокимияти интихобшуда тибқи қонунҳо ваколат медиҳад ва тавассути онҳо ба идоракунии бавосита даст меёбад. Ҳамин тавр, халқи Тоҷикистон бавосита тавассути намояндагони худ, ки вакилии онҳоро бар дӯш доранд ва ё Президенти кишвар, ки роҳбарии давлат ба ӯ супурда шудааст, дар идоракунии кишвар ширкат меварзад. Дар ташкил кардан ва ба роҳ мондани фаъолияти мақомоти намояндагӣ, иҷроия ва судӣ шаҳрвандони Тоҷикистон ҳуқуқи баробари ширкат доранд. Ҳокимияти судӣ низ тавассути пешниҳоди мақомоти иҷроия аз ҷониби ҳокимияти қонунгузор – Маҷлиси миллӣ тасдиқ карда мешавад. Ҳамин тавр, дар ташкили тамоми шохаҳои ҳокимияти давлатӣ нақши бевосита ва ё бавоситаи халқи Тоҷикистон мавҷуд аст¹⁵¹.

Ҳамин тавр, таҳти мафҳуми ҳокимияти давлатӣ ҳамчун объекти ҳелии таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ин воситаи қонунии амалӣ гардонидани фаъолияти мақомоти давлатӣ буда, маҳз ба воситаи онҳо халқ ҳокимияти давлатии ба ӯ тааллуқдоштаро ба амал мебарорад. Бо содир шудани таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятии Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолияти ҳокимияти давлатӣ халалдор, суст ё фалаҷ мегардад, ки он ба таври муътадил ва дар асоси муқарраротҳои пешбининамудаи қонунгузорӣ фаъолият намуда наметавонад.

¹⁵¹ Тафсири илмию оммавии Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон. Зери таҳрири Раиси Суди конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон, академики Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор Маҳкам Маҳмудзода. - Душанбе: Шарқи Озод, 2009. - С. 52.

Объекти намудии ҷиноят аз муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки дар боби Қисми махсуси ҚЧ муқаррар шудаанд, таркиб ёфтааст¹⁵². Таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар боби 29 ҚЧ ҚТ, ки ҷиноятҳо ба муқобили асосҳои сохти конституционӣ ва амнияти давлат ном дорад, пешбинӣ шудааст. Ин гурӯҳи ҷиноятҳо ба асосҳои сохтори конституционӣ ва амнияти давлат таҷовуз мекунад, ки дар як вақт онҳо ба сифати объекти намудии (вобаста ба номи боби ҚЧ) ин гурӯҳи ҷиноятҳо баромад мекунад.

Дар адабиёти илмӣ–ҳуқуқӣ вобаста ба мафҳуми асосҳои сохтори конституционӣ ягонафикрӣ вучуд надорад. Асосҳои сохтори конституционӣ ҳамчун падидаи нав бо ба даст овардани истиқлолияти давлатӣ ва қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон алоқаманд буда, он узвҳои муҳимтарини сохтори ҷамъият, шакли давлат, алоқамандии манфиатҳои кули байни инсон ва шаҳрванд ва ҷамъияту давлатро дар сатҳи олии ҳуқуқӣ муқаррар ва танзим менамояд.

Асосҳои сохтори конституционӣ ҳамчун институти ҳуқуқӣ дар боби якуми Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон инъикос гардида, фарогирандаи чунин арзишҳои муносибатҳо мебошад: шакл ва моҳияти давлат; рамзҳои давлатӣ; арзиши олий эътироф шудани ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд ва дахлнопазирии ҳуқуқҳои фитрии он; соҳибхитӣҳои халқ ва шаклҳои он; тақсимнашаванда ва дахлнопазир будани марзи давлатӣ, соҳибхитӣӣ, истиқлолият ва тамомияти арзии Тоҷикистон; дар асоси равияҳои гуногуни сиёсату мафкуравӣ инкишоф ёфтани ҳаёти ҷамъиятӣ; дар таҷзияи он амалӣ гаштани ҳокимияти давлатӣ; эътибории олии ҳуқуқӣ ва мустақиман амал намудани Конститутсияи Тоҷикистон; Қисми таркибии низоми ҳуқуқии

¹⁵² Шарипов, Т.Ш., Азимов, Н.Б., Камолов, З.А., Насриддинов, М.Н. Ҳуқуқи ҷиноятӣ. Қисми умумӣ: курси мухтасари лексияҳо. – Душанбе, 2010. – 256 с.; Шарипов, Т.Ш., Сафарзода, А.И., Камолов, З.А., Холиқов, Ш.Л. Ҳуқуқи ҷиноятӣ. Қисми умумӣ: курси мухтасари лексияҳо. – Душанбе, 2018. – 224 с.; Шарипов, Т.Ш., Сафарзода, А.И., Камолов, З.А., Холиқов, Ш.Л., Зокиров, З.Х., Зиёбоева, М.Н. Ҳуқуқи ҷиноятӣ: қисми умумӣ // Нашри 4-ум, тақмилдодашуда. – Душанбе, 2019. – 223 с.; Шарипов, Т.Ш., Азимов, Н.Б., Камолов, З.А., Насриддинов, М.Н. Ҳуқуқи ҷиноятӣ. Қисми махсус: курси мухтасари лексияҳо. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2011. – 173 с.

ҷумхуриро ташкил кардани санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф кардааст; сиёсати сулҳҷӯёнаи хориҷии Тоҷикистон; асоси иқтисодии Тоҷикистонро ташкил кардани гуногуншаклии моликият, баробарҳуқуқӣ ва ҳифзи ҳуқуқии ҳамаи шаклҳои моликият дар шакл ва мазмуни олии ҳуқуқӣ муқаррар шудаанд¹⁵³. Бояд қайд намуд, ки ҳамаи ин муносибатҳо ва арзишҳо бевосита таҳти ҳимояи боби 29 КҶ ҚТ қарор дода нашудаанд. Баъзеи ин муносибатҳо ва арзишҳо тавассути бобҳои 16, 19, 26, 27, 31 ва 34 КҶ ҚТ ҳифз карда шудаанд.

Вобаста ба боби 29 КҶ ҚТ ба таркиби асосҳои сохтори конституционӣ ҳамчун объекти намудӣ истисноа карда шудаанд, сохти конституционии давлат, дахлнопазирии арзӣ, ҳокимияти давлатӣ, тамомияти арзии Ҷумҳурии Тоҷикистон, баробарҳуқуқии инсон ва шаҳрванд, фаъолияти давлатӣ ё дигар фаъолияти сиёсӣ дохил мешаванд, ки КҶ ҚТ онҳоро дар моддаҳои 305–313 аз таҷовузи қинояткорона ҳифз намудааст.

Асосҳои сохтори конституциониро бархе аз муаллифон ҳамчун муносибатҳои ҷамъиятӣ баррасӣ мекунанд¹⁵⁴. Аммо аксар вақт нуқтаи назарҳои ифода карда мешаванд, ки тибқи онҳо асосҳои сохтори конституционӣ принципҳои ва меъёрҳои муайян мебошанд¹⁵⁵, на ин ки муносибати ҷамъиятӣ.

Дар соҳаи ҳуқуқи қиноятӣ, охири пешниҳод ҷобачогузориро (ислоҳпазирӣ) талаб мекунад: агар принципҳои сохтори конституциониро ҳамчун принцип ва муқаррарот, талабот ва ғайра эътироф намоем, пас муқаррароти боби 29 Кодекси қиноятӣ принципҳои, муқаррарот ва талаботро ҳимоя мекунанд. Аммо онҳо ҳамчун объекти ҳифзи ҳуқуқӣ қарор

¹⁵³ Имомов А.И. Ҳуқуқи конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе: Эр-граф, 2012. - С. 96

¹⁵⁴ Қудратов Н.А. Қиноятҳо ба муқобили асосҳои сохтори конституционӣ ва амнияти давлат. Нашри дувум. Бо тағйири иловаҳо. - Душанбе, 2020. - С. 19.

¹⁵⁵ Ниг.: Гавриленко В.Г., Никитенко П.Г., Яденевич Н.И. Энциклопедия конституционного права / Серия: «Право», приложение к журналу «Право и экономика». - Минск, 2000. - С. 212; Конституционное право: словарь / сост. Л.В. Жильская, П.В. Иванов, К.М. Сарсенов, А.А. Смольяков. - СПб.: Изд-во СПб ун-та МВД России, 2010. - С. 149; Гальвина И.Н. Охрана и защита основ конституционного строя Российской Федерации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - Челябинск, 2006. - С. 7.

намегиранд, зеро онҳо як муқаррароти меъёрӣ, тавсиф, модели муносибатҳои ҷамъиятии дилхоҳ мебошанд, на худӣ муносибатҳои ҷамъиятӣ.

Аз тарафи дигар, қонуни ҷиноятӣ маҳз муносибатҳои ҷамъиятиро ҳифз мекунад. Ин ба мафҳуми дар боло овардашудаи сохтори конституционӣ ҳамчун маҷмӯи муносибатҳои муайяни ҷамъиятӣ қомилан мувофиқ аст. Аз ин рӯ, асосҳои онро бояд якхела баррасӣ кард.

Назариҳои ҳуқуқи конституционӣ таснифҳои гуногуни асосҳои сохтори конституциониро пешниҳод мекунад. Ҳамин тавр, М.В. Баглай ҷаҳор нави онҳоро ҷудо кардааст: пояҳои инсондӯстонаи сохтори конституционӣ; хусусиятҳои асосии давлат (ФР, ҚТ); асосҳои иқтисодӣ ва сиёсии сохтори конституционӣ; асосҳои ташкили ҳокимияти давлатӣ¹⁵⁶.

Асосҳои сохтори конституционӣ унсурҳои муҳими сохтори ҷамъиятиро, шакл ва моҳияти давлат, муносибати манфиатҳои умумии байни шахс, шаҳрванд, ҷамъият ва давлатро дар сатҳи олии ҳуқуқӣ муайян ва танзим мекунанд. Меъёрҳои ҳуқуқи конституционӣ тавассути муайян кардани ин алоқамандӣ моҳияти иҷтимоию сиёсии ҷомеа, асосҳои иҷтимоию иқтисодӣ ва сиёсати давлатиро муайян ва танзим менамояд.

Дар илми ҳуқуқшиносӣ ва амалия мафҳуми ягонаи асосҳои сохтори конституционӣ вучуд надорад, илова бар ин, он ба таври гуногун маънидод карда мешавад. Ҳамзамон, таҳлили муназзами қори олимони ватанӣ ва хориҷӣ ба мо имкон медиҳад, ки мафҳуми сохтори конституционӣ дорои мазмунҳои зерин мебошад: аввалан, он ҳамчун як системаи муттаҳидшудаи муносибатҳои асосии сиёсӣ, ҳуқуқӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ мебошад, ки дар Конституция ва дигар меъёрҳои конституционӣ муқаррар шудаанд. Ба ин маъно, истилоҳи «сохтори конституционӣ» аслан худӣ ҳамон истилоҳи «сохтори давлатӣ» мебошад; дуввум, он ҳамчун шакли муайяни ташкили

¹⁵⁶ Баглай М.В. Конституционное право Российской Федерации. – М.: Инфра-М: Норма, 1997. - С. 116.

давлат, ки дар Конститутсияи он пешбинӣ шудааст, фаҳмида мешавад; сеюм, ҳамчун ҳолати ин муносибатҳо ё талаботҳо, ки давлатро конституционӣ тавсиф мекунад, тобеияти давлатро ба қонун таъмин мекунад, ба мустаҳкам намудани муносибатҳои одилона, инсондӯстона ва ҳуқуқии байни инсон, ҷомеаи шахрвандӣ ва давлат мусоидат менамояд¹⁵⁷.

Е.И. Козлова ва О.Е. Кутафин чунин мешуморанд, ки «Соҳторе, ки дар конститутсияи давлат мустаҳкам шудааст, соҳтори конституционии он мегардад ... Аммо, як концепсияи дигари соҳтори конституционӣ вучуд дорад ... на ба ҳамаи давлатҳо вобастагӣ дорад, балки танҳо ба чунин шакл, тарзи ташкили он, ки хусусиятҳои дақику муайян дорад ва имкон медиҳад, ки онро давлати конституционӣ шуморем»¹⁵⁸.

О.Г. Румянцев дар монографияи худ «Асосҳои соҳтори конституционии Русия» пешниҳод менамояд, ки «асосҳои соҳтори конституционӣ ҳамчун таҳти ҳимояи давлат қарор доштани муносибатҳои асосии иҷтимоӣ– ахлоқӣ ва қоидаҳои сиёсӣ ҳуқуқии оқилона ва одилонаи ҷомеа дар назар дошта мешавад. Онҳо хусусиятҳои асосии соҳтори ҷамъиятӣ, ҳокимият, шакли идорақунӣ, соҳтори давлатӣ, низоми сиёсиро муайян мекунад»¹⁵⁹. О.Г. Румянцев концепсияи асосҳои соҳтори конституциониро ба принципҳои фалсафӣ ва ахлоқӣ асос медиҳад. Хусусияти предметӣ, хусусияти институтсионалӣ ва ҷанбаҳои дигари асосҳои соҳтори конституционӣ ҳамчун як ҷузъи ҷудонашавандаи соҳтори конституционӣ аз ҷониби муаллиф мавриди баррасӣ қарор дода намешаванд.

Имомов А.И. чунин менависад: – асосҳои соҳтори конституционӣ яке аз муҳимтарин институтҳои ҳуқуқӣ конституционӣ гардиданд. Қаблан онҳо

¹⁵⁷ Ниг.: Приешкина О.В. Принципы конституционного строя Украины: системный подход и содержательное наполнение // государство и право. - Киев, 2010. - № 50. - С. 148; Скрипнюк О. Конституционный строй в Украине: методологические проблемы развития и совершенствования в контексте конституционной модернизации (на украинском языке) // Вестник Академии правовых наук Украины. - 2012. - № 4. - С. 124-125.

¹⁵⁸ Козлова Е.И., Кутафин О.Е. Конституционное право России: учебник. 4-е изд., перераб. и доп. - М.: ТК Велби, Проспект, 2007. - С. 94.

¹⁵⁹ Румянцев О.Г. Основы конституционного строя России. - М.: Юрист, 1994. - С.28.

ба шумораи институтҳои давлатӣ-ҳуқуқӣ шомил карда нашуда буданд. Пайдоиши онҳо бевосита аз ҷониби Тоҷикистон соҳиб шудани истиқлолияти давлатӣ ва муқаррар намудани принципҳои куллан нави ташкил ва ҷаъолияти ҷамъият ва давлат, мақоми инсон ва шаҳрванд ва иттиҳодияҳои онҳо мебошад. Гузашта аз ин, асосҳои сохтори конституционӣ, ҳамчун як ниҳоди мустақили ҳуқуқи конституционӣ, ҳамзамон манбаи пайдоиши як қатор дигар институтҳои ҳуқуқӣ конституционӣ мебошад. Чунин ниҳодҳо соҳибхитиёрии давлатӣ, давлати демократӣ, давлати ҳуқуқӣ, давлати дунявӣ, давлати ягона, рамзҳои давлатӣ, соҳибхитиёрии мардум, даҳлатнопазирии ҳуқуқу озодиҳои инсон, гуногунандешии сиёсӣ ва идеологӣ, тақсимооти ҳокимият, асосҳои иқтисодӣ ва ғайра мебошанд. Ҳамаи ин ниҳодҳо дар маҷмӯъ ва ҳар қадом дар алоҳидагӣ вазъ ва сифатҳои муайяни ҷомеа, давлат ва шахсро танзим мекунанд¹⁶⁰.

Асосҳои сохтори конституционӣ ҳамчун объекти ҳифзи ҳуқуқи ҷиноятӣ муносибатҳои ҷамъиятӣ мебошанд, ки баҳри таъмини: а) риояи принципҳои сохтори давлатӣ ва ҷамъиятӣ, ки дар боби 1 Конституцияи ҚТ муқаррар шудааст; б) баробарии шаҳрвандон; в) вазъи ҳифзи шахс, ҷамъият ва давлат аз таҳдидҳои экстремистӣ¹⁶¹.

Яке аз тавсифи асосҳои сохтори конституционӣ дар волоияти ҳуқуқии он на фақат нисбати дигар бобҳои Конституция, балки қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, санадҳои Президент ва Ҳукумат мебошад. Қонунҳо ва дигар санадҳои ҳуқуқие, ки хилофи Конституцияанд, эътирофи ҳуқуқӣ надоранд, – гуфта шудааст дар банди дуюми моддаи 10 Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Волоияти асосҳои сохтори конституционӣ на фақат нисбати санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, балки ба амал ва қарорҳои шахсони мансабдор, мақомотҳои давлатӣ, шаҳрвандон ва иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ низ

¹⁶⁰ Имомов А.И. Укрепление государственности и создание гражданского общества в Таджикистане. Монография. - Душанбе, 2003. - С. 13.

¹⁶¹ Хлебушкин А.Г. Уголовно-правовая политика Российской Федерации в сфере охраны основ конституционного строя. Дис... док. юрид. наук. - СПб., 2016. - С. 43.

пахн мегардад. Дар моддаи 100 Конститутсия махсус қайд карда шудааст, ки «Шакли идораи ҷумҳурӣ, тамомияти арзӣ, моҳияти демократӣ, ҳуқуқбунёдӣ, дунявӣ ва иҷтимоии давлат, ки қисми таркибии асосҳои сохтори конститусионӣ мебошанд тағйирнопазиранд». Ҳама гуна тағйиру иловаҳои Конститутсия танҳо бо роҳи раёспурсии умумихалқӣ сурат мегирад, ба шарте, ки барои гузаронидани он на камтар аз се ду ҳиссаи шумораи умумии вакилон розигӣ диҳанд. Дар он сурат Президент ва ӯ Маҷлиси намояндагон раёспурсиро таъин мекунанд.

Чунин чараёни мураккаб ба он мақсад равона гардидааст, ки асосҳои сохтори конститусионӣ ҳар чӣ бештар мўътадил гардад ва беасос тағйир наёбад.

Ҳамин тариқ, таҳлили ҳуқуқии институти асосҳои сохтори конститусионии ҚТ-ро ҳамчун объекти намудии таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ва дигар ҷинойтҳои боби 29 ҷамъбаст намуда, ба чунин хулоса омадан мумкин аст: «ҳамчун объекти ҳифзи ҳуқуқӣ–ҷинойтӣ таҳти мафҳуми асосҳои сохтори конститусионӣ мо метавонем муносибатҳои ҷамъиятии зеринро дохил намоем а) шакл ва моҳияти давлат; б) соҳибхитиёрии халқ ва шакли он; в) дахлнопазирӣ ва яқпорчагии қаламрави Тоҷикистон; г) рушди ҳаёти ҷамъиятӣ дар асоси гуногунандешии сиёсӣ ва идеологӣ; д) манъи ғасби ҳокимият; е) амалӣ намудани ҳокимияти давлатӣ дар асоси тақсимои он ба қонунгузорӣ, иҷроия ва судӣ; ж) сиёсати сулҳҷӯёна. Мундариҷаи ин ва дигар арзишҳо дар боби 1 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон асосҳои сохти конститусионӣ буда, ҳамчун яке аз намудҳои объектҳои намудии ҷинойт алайҳи асосҳои сохти конститусионӣ ва амнияти давлатӣ баромад мекунад.

Категорияи амнияти давлат дар баробари асосҳои сохти конститусионӣ ҳамчун объекти намудии ин ҷинойтҳо баромад менамояд. Зери мафҳуми амнияти давлат одатан ҳолати муҳофизатии манфиатҳои ҳаётан муҳими кишвар аз таҳдидҳои воқеӣ ва эҳтимолии дохиливу берунӣ фаҳмида

мешавад. Амнияти давлат бо манфиатҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон, яъне таъмини ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд; нигоҳдории ризоияти ҷомеа ва устувории сиёсӣ дар мамлакат; рушду устувории иқтисодиёти кишвар; тағйирнопазирии сохти конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла истиқлолияти давлатӣ, шакли идораи ҷумҳурӣ, тамомияти арзӣ, дахлнопазирии сарҳади давлатӣ ва ҷудонашаванда будани ҳудуди он; ҷаъолияти устувори ниҳодҳои давлатдорӣ, таҳким ва самаранокии ҷаъолияти онҳо; таъмини мучаҳҳазгардонӣ ва омодагии ҳарбии Қувваҳои Мусаллаҳ, дигар қўшунҳо ва воҳидҳои ҳарбии Ҷумҳурии Тоҷикистон; таҳкими ҳамкориҳои байналмилалӣ дар асоси ҳамшарикӣ алоқаманд мебошад¹⁶².

Объекти бевоситаи ҷиноят он манфиат ё неъматҳои мушаххасе, ки ба вай дар натиҷаи содир шудани ҷинояти мушаххас зарар расидааст. Яке аз хусусиятҳои хоси объекти бевоситаи ҷиноят дар он ки вай як қисми объекти намуди ро ташкил медиҳад. Ин ро он дарача воқеъӣ аст, ки дар баъзе ҳолатҳо объекти бевосита бо объекти намудӣ мутобиқ меояд. Муайян намудани объекти бевоситаи ҷиноят барои банду баст кардани он аҳамияти калон дорад. Барои он ки бо баробари муайян намудани объекти бевоситаи ҷиноят меъёри ҳуқуқие, ки бо мутобиқи он ашхос ҷинояткор ҳисоб карда мешавад, аниқ карда мешавад.

Дар адабиёти ҳуқуқӣ вобаста ба муайяннамоии объекти бевоситаи таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ақидаҳои гуногун ва ба ҳам зид дида мешаванд.

Н.А. Қудратов дар бораи объекти бевоситаи таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷунин менависад: «объекти асосии ҷиноятро муносибатҳои ҷамъиятӣ вобаста ба низоми сиёсии Тоҷикистон, ки аз асосҳои сохти конституционӣ ё амнияти давлат

¹⁶² Қудратов Н.А. Ҷиноятҳо ба муқобили асосҳои сохти конституционӣ ва амнияти давлат. Нашри дувум. Бо тағйиру иловаҳо. - Душанбе, 2020. - С. 19-20.

бармеоянд, такшил медиҳанд. Ба сифати объекти иловагӣ ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятии Ҷумҳурии Тоҷикистон баромад менамояд. Аломати ҳатмии объекти ҷиноят дар диспозитсияи м. 310 ҷабрдида аз ҷиноят мебошад. Ба сифати ҷабрдида аз ҷиноят арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ баромад мекунад. Мафҳуми ҳуқуқӣ–меъёрии арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ ҷой надорад. Ба арбоби давлатӣ ва ҷамъиятӣ шахсоне бояд дохил шаванд, ки пойдории ва ҳалли масъалаҳо вобаста ба асосҳои сохти конституционӣ ё амнияти давлат аз онҳо вобастагӣ дошта бошад»¹⁶³.

Пас аз таҳлили адабиёти марбута ба ҳулосае омадем, ки дар бораи объекти таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ дар илми ҳуқуқшиносӣ нуқтаи назари возеҳ, ҳамаҷониба ва ягона вучуд надорад ва ин масъала ба омӯзиши иловагӣ ниёз дорад.

А.Г. Хлебушкин, А.И. Рарог, Р.Р. Галиакбаров, А.Б. Беляев чунин мешуморад, ки ҷинояти мазкур ба низоми сиёсии давлат¹⁶⁴, А.В. Наумов – ба принципи конституционии гуногунондешии сиёсӣ ва низоми бисёрҳизбӣ зарар мерасонад¹⁶⁵.

В.В. Лунеев¹⁶⁶ ва Г.М. Минковский¹⁶⁷ асосҳои сохтори конституциониро ҳамчун объекти таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ эътироф намуда, заиф кардани амнияти давлат, инчунин қатъ гардидани фаъолияти давлатӣ ё дигар фаъолияти сиёсиро, ки як ҷузъи хусусияти ин ҷиноят мебошанд, нодида мегиранд.

А.В. Ханко менависад, ки объекти ин ҷиноят қонуни будани ҳокимияти давлатӣ ҳамчун асоси мавҷудият ва фаъолияти он, ба амал баровардани

¹⁶³ Ҳамон ҷо. - С. 43.

¹⁶⁴ Ниг.: Хлебушкин А.Г. Уголовно-правовая политика Российской Федерации в сфере охраны основ конституционного строя. Дисс. док. юрид. наук. - СПб., 2016. - С. 126; Российское уголовное право. Особенная часть / под ред. А.И. Чучаева. - М., 2012. - С. 312. Галиакбаров Р.Р. Уголовное право. Особенная часть. - М., 1999. - С. 439; Ветров Н.И. Уголовное право. Особенная часть. - М., 2000. - С. 373; Российское уголовное право. Особенная часть / под ред. М.П. Журавлева, С.И. Никулина. - М., 2000. - С. 361; Уголовное право России. Общая и особенная часть / под ред. В.К. Дуюнова. - М., 2008. - С. 570.

¹⁶⁵ Ниг.: Наумов А.В. Российское уголовное право. - В 3 т. Т. 3. Особенная часть. - М., 2011. - С. 352.

¹⁶⁶ Ниг.: Курс российского уголовного права. Особенная часть / под ред. В.Н. Кудрявцева, А.В. Наумова. - М., 2002. - С. 817.

¹⁶⁷ Ниг.: Уголовное право России. Общая и особенная часть / под ред. В.П. Ревина. - М., 2000. - С. 694.

вазифаҳои онҳо аз ҷониби ходимони давлатӣ ва ҷамъиятӣ мебошад, яъне асосҳои системаи сиёсии давлат; ба сифати объекти иловагӣ – ҳаёти ходими давлатӣ ё ходими ҷамъиятӣ баромад менамояд¹⁶⁸. М.И. Хавронюк зери объекти бевоситаи ин ҷинойт амнияти миллиро дар назар дорад ва объекти иловагии ҳатмӣ ҳаёти шахс мебошад»¹⁶⁹.

А.В. Седих объекти бевоситаи таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятиро таҳлил намуда, қайд мекунад, ки онҳо муносибатҳои ҷамъиятиё мебошанд, ки фаъолияти системаи сиёсӣ, амнияти дохилӣ ва хориҷии давлатро таъмин мекунанд¹⁷⁰. А.В. Седих дар баробари системаи сиёсӣ инчунин амнияти дохилӣ ва берунии давлатро ҳамчун объекти асосии ҷинойти таҳлилшаванда муайян менамояд, ки ба назари мо чандон дуруст нест. Амнияти дохилӣ ва хориҷии давлат мафҳуми васеъ аст ва онҳо аз гурӯҳи муносибатҳои ҷамъиятиё иборатанд, ки наметавонанд ҷузъи объекти м. 310 ҚҚ ҚТ бошанд. Аз ақидаҳои зикршуда мо мавқеи Н.А. Қудратовро оиди онки объекти асосии ҷинойтро муносибатҳои ҷамъиятӣ вобаста ба низомии сиёсии Тоҷикистон, ки аз асосҳои сохти конституционӣ ё амнияти давлат бармеоянд, ташкил медиҳанд, дастгирӣ менамоем. Ҳамин тавр, муайян намудани низомии сиёсии Тоҷикистон барои дарки дурусти объекти м. 310 ҚҚ ҚТ аҳамияти калон дорад.

Низомии сиёсии Тоҷикистонро Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки 6 ноябри соли 1994 қабул шудааст, муайян намудааст, ки дар он Тоҷикистон давлати соҳибхитӣ, демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва ягона буда, шакли идорааш президентӣ мебошад (м. 1) ва халқ баёнғари соҳибхитӣ ва сарчашмаи ягонаи ҳокимияти давлатӣ буда, онро бевосита ва ё ба воситаи вакилони худ амалӣ мегардонад (м. 6)

Системаи сиёсӣ дар заминаи иқтисодӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ, идеологӣ ва

¹⁶⁸ Комментарий к уголовному кодексу Российской Федерации (Постатейный). Под редакцией доктора юридических наук, А.И. Чучаева. - М., 2008. - С. 474.

¹⁶⁹ Научно-практический комментарий к уголовному Кодексу Украины. 3 издание. Под ред. М.И. Мельника, М.И. Хавронюка. - Киев, 2003. - С. 128.

¹⁷⁰ Седых А.В. Посвяительство на жизнь государственного или общественного деятеля по уголовному праву Российской Федерации. Дис. ... канд. юрид. наук. - Казань, 2007. - С. 10.

меъёрӣ (ҳуқуқӣ) ба вучуд меояд ва рушд мекунад. Шакли асосии танзими муносибатҳои сиёсӣ, ки сатҳи муайяни ташкили ҷомеа, мавҷудияти мӯътадил ва устувори институтҳои сиёсӣ ва тамоми низомро дар умум таъмин менамояд, заминаи меъёрӣ мебошанд. Асоси меъёрии низоми сиёсиро тамоми меъёрҳои гуногуни иҷтимоӣ ташкил медиҳанд. Дар механизми танзими иҷтимоии муносибатҳои сиёсӣ Конститутсияи ҚТ ва санадҳои меъёрии ҳуқуқии ҚТ нақши асосиро мебозанд, ки бо дигар принципҳо ва меъёрҳои иҷтимоӣ (ахлоқ, расму русум, анъана, меъёрҳо ва принципҳои, ки дар санадҳои иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ мавҷуданд) якдигарро пурра мекунанд.

Низоми сиёсии давлат дар адабиёти илмӣ бо мафҳуми «низомии сиёсии ҷомеа» ифода карда мешавад. Низомии сиёсӣ маҷмӯи аз ҳам ҷудонашавандаи ниҳодҳои сиёсӣ, муносибатҳои сиёсӣ, принципҳои ташкилоти сиёсии ҷомеа мебошад. Низомии сиёсӣ ташкили ҳокимият дар ҷомеа мебошад. Худи низомии сиёсӣ як қисми низоми иҷтимоӣ мебошад: вай бо дигар соҳаҳои ҷомеа – иқтисодӣ, ҳуқуқӣ, маънавӣ робитаи зич дорад. Мавқеи марказии низоми сиёсиро дар ҷомеа нақши роҳбарикунандаи сиёсат муайян мекунад. Ин низом аз мақомоти давлатӣ, ҳизбӣ ва ҷамъиятӣ ва созмонҳои иборат мебошад, ки ба ҳаёти сиёсии кишвар шомиланд. Вобаста аз дараҷаи иштирок дар ҳаёти сиёсӣ, ин созмонҳо ба гурӯҳҳои зерин тақсим карда мешаванд:

А) аввалан, инҳо воқеан ташкилотҳои сиёсӣ мебошанд. Ба онҳо давлат ва ҳизбҳои сиёсӣ дохил мешаванд. Ин созмонҳо бевосита ба сиёсат ҷалб карда мешаванд. Давлат дар идоракунии ҳаёти ҷамъиятӣ бисёр вазифаҳо дорад. Ҳизбҳои сиёсӣ тавассути намояндагони худ метавонанд дар мақомоти давлатӣ иштирок кунанд (парламент, ҳукумат), ба ҳаёти сиёсӣ ва шуурнокии мардум таъсири идеологӣ расонанд, ба муқобили ҳукумати мавҷуда баромад кунанд, барои ҳокимият мубориза баранд, манфиатҳои сиёсии баъзе қишрҳои ҷомеаро намояндагӣ кунанд;

Б) Дуюм, иттиҳодияҳои ғайри сиёсии шахрвандон вучуд доранд. Ба ин

созмонҳо созмонҳое дохил мешаванд, ки на бо сабабҳои бевоситаи сиёсӣ, балки бо сабабҳои иқтисодӣ ва дигар сабабҳо ташкил шудаанд. Инҳо ташкилотҳои касбӣ, кооперативӣ, ҷавонон, занон, динӣ, миллӣ-фарҳангӣ, экологӣ ва дигарҳо мебошанд. Ҳадафи фаъолияти онҳо, бар хилофи вазифаҳои сиёсӣ, ҳокимияти сиёсӣ нест. Онҳо фаъолияти асосии худро на дар соҳаи сиёсӣ, балки дар соҳаҳои иқтисодӣ ва фарҳангии ҳаёт ба амал меоранд. Бо вучуди ин, онҳо тавассути таъсир расонидан ба ҳокимияти давлатӣ манфиатҳои аъзои худро ҳимоя ва ё дастгирӣ мекунанд. Масалан, Иттифоқи саноатчиён ва соҳибкорон, Ассотсиатсияи фермерон ва ғайра, метавонанд дар сиёсат фаъолона иштирок намуда, манфиатҳои аъзоёни худро ҳимоя кунанд.

Низоми сиёсии ҷомеа як маҷмӯи фарогири институтҳои гуногуни сиёсӣ, созмонҳои иҷтимоӣ-сиёсӣ, шаклҳои таъсиррасонӣ ва муносибатҳои байни онҳо, ки тавассути ҳокимияти сиёсӣ амалӣ карда мешаванд.

Давлат дар ин низом мавқеи хосаро дорад, ки бо омилҳои зерин муайян карда мешавад¹⁷¹:

1) давлат заминаи васеи иҷтимоӣ дорад, манфиатҳои қисми зиёди аҳолиро ифода мекунад;

2) давлат ягона созмони сиёсӣ нест, ки дорои дастгоҳи идоракунӣ ва маҷбуркунӣ мебошад, ки салоҳияти худро барои тамоми шаҳрвандон паҳн менамояд;

3) давлат доираи васеи воситаҳои таъсиррасонӣ ба шаҳрвандони худро дорад, дар ҳоле ки имкониятҳои ҳамаи дигар ташкилотҳои сиёсӣ маҳдуданд;

4) давлат асоси ҳуқуқии фаъолияти тамоми низоми сиёсиро муқаррар менамояд, қонунҳоеро, ки тартиби ташкил ва фаъолияти дигар ташкилотҳои сиёсиро муайян мекунад ва фаъолияти ташкилотҳои гуногуни ҷамъиятиро

¹⁷¹ Политическая система государства и её формы [Махзани электронӣ] <https://foxford.ru/wiki/obshchestvoznanie/politicheskaya-sistema-gosudarstva-i-eyo-formy> (санаи мурочиат 04.01.2022).

манъ мекунад;

5) давлат дорои захираҳои бузурги моддӣ мебошад, ки онро баҳри татбиқи сиёсати хеш сарфа менамояд;

б) давлат дар доираи низоми сиёсӣ нақши муттаҳидкунанда дошта, «меҳвари» тамоми ҳаёти сиёсии ҷомеа мебошад.

Барои амалӣ намудани чунин омилҳо нақши арбоби давлатӣ ва арбоби ҷамъиятӣ калон мебошад. Ба арбобони давлат роҳбарон ва кормандони масъули мақомоти олий ва маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, роҳбарони вазорат ва идораҳо, ҳукуматҳои вилоят ва ноҳия, кормандони масъули дастгоҳи президенти ҶТ, дастгоҳи Ҳукумати ҶТ ва монанди инҳо, ки мунтазам ҷаъолияти сиёсӣ ва давлатии худро амалӣ мекунанд, дохил мебошанд. Ба монанди Президенти ҶТ, вазирон, вакилони МН МО ҶТ, аъзоёни ММ МО ҶТ, раисони Суди Олии ҶТ, Суди Олии иқтисодии ҶТ, Суди Конститусионии ҶТ, аъзоёни Ҳукумати ҶТ, Прокурори генералии ҶТ, сардори КДАМ, инчунин ҳамаи хизматчиёни давлатии категорияи «олий»¹⁷² ва ба арбоби ҷамъиятӣ пеш аз ҳама роҳбарони ҳизбҳои сиёсӣ, муовинони онҳо, роҳбарони ҳаракатҳои оммавӣ, ташкилотҳои динӣ, намоёндагони машҳури соҳаи ВАО, фарҳанг, илм, маориф дохил мешаванд, ки муътадилии низоми сиёсии давлат аз ин нафарон вобастагии бевосита дорад.

Системаи сиёсии ҷомеа ҳамаи равандҳои сиёсӣ, муносибатҳои сиёсӣ ва ҷаъолияти сиёсии одамонро фаро мегирад. Он хусусиятҳои гуногунро соҳиб буда, таркиби васеъ дорад. Таркиби иҷтимоии ҷомеа, ки аз синфҳо, гурӯҳҳои иҷтимоӣ, гурӯҳҳои маргиналӣ, умумиятҳои этникӣ, иҷтимоию демографӣ ва ғ. иборатанд, дар муносибати байниҳамдигарӣ бештар хосиятҳои сиёсӣ пайдо менамоянд. Системаи сиёсии ҷомеа низ як навъ батартибандозӣ ва такмилдиҳии муносибатҳои таркиботи иҷтимоии ҷомеа мебошад. Маҷмӯи таркиботи иҷтимоӣ ҳамчун субъекти сиёсат баромад менамояд. Онҳо низ

¹⁷² Қудратов Н.А. Ҷиноятҳо ба муқобили асосҳои сохтори конститусионӣ ва амнияти давлат. Нашри дуввум. Бо тағйири иловаҳо. - Душанбе, 2020. - С. 44.

кобилияти хулосабарории иҷтимоии сиёсӣ ва кабули қарори сиёсиро доранд. Дар навбати худ муносибатҳои сиёсии байни таркиботи иҷтимоии ҷомеа системаи сиёсии ҷомеаро ба сатҳи баландтари инкишоф мебароранд. Системаи сиёсӣ қисми соҳаи сиёсиро, ки аз ташкилотҳо ва институтҳои иҷтимоӣ иборатанд ва дар алоқамандии якдигар вазифаҳои сиёсиро дар асоси ягонаи конституционӣ ба амал мебароранд, дарбар мегирад. Ба системаи сиёсӣ иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва ҷунбишҳои сиёсӣ, ки мақсадашон муҳолифи конституция, дигар санадҳои қонунгузорӣ мебошанд, фаъолияти сиёсии онҳо хосияти ирриҷӣ доранд ва ба расмият шинохта нашудаанд, дохил намешаванд. Аммо онҳо ба системаи сиёсӣ таъсир расонида метавонанд. Онҳо, ки худ маҳсули тағйиротҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, идеологӣ ва фарҳангии ҷомеа мебошанд, дар аксар мавридҳо фаъолияти хешро ба манфиатҳои ҷомеаи шахрвандӣ мувофиқ мегардонанд. Аз ин хотир, онҳо низ дар системаи сиёсӣ то андозае инъикос меёбанд. Ҳеч набошад системаи сиёсӣ талабу дархостҳои онҳоро вобаста ба манфиатҳои умумии инкишоф, нигоҳ доштани консенсуси қувваҳои сиёсӣ ба инобат мегирад. Системаи сиёсӣ инкишофи пай дар пайи ҷомеа ва тартиботи иҷтимоиро таъмин менамояд. Системаи сиёсии ҷомеа манфиатҳои умумиятҳои гуногуни иҷтимоиро ифода менамояд, ки ба ин ё он восита ва ё шакле ба ҳокимият таъсир мерасонанд. Аз ин хотир, хосиятҳои асосии системаи сиёсиро, пеш аз ҳама манфиатҳои синфҳо ва гурӯҳҳои ҳоким муайян менамоянд¹⁷³.

Системаи сиёсии ҷомеаро маҳдудиятҳои дохилӣ низ ҳамроҳӣ менамоянд. Ба ҷумлаи чунин маҳдудиятҳо зиддиятҳои дохилӣ ва байниҳамдигарии унсурони системаи сиёсӣ мансубанд. Аз ин ҷост, ки системаи сиёсӣ майдони муборизаи манфиатҳо мегардад. Нерӯҳои гуногуни сиёсӣ барои тақсим намудан ва аз нав тақсим кардани доираи таъсиррасонӣ,

¹⁷³ Зокиров Г.Н. Сиёсатшиносӣ. Китоби дарсӣ бирои донишҷӯёни мактабҳои олий. Нашри сеюми пtkмилёфта. - Душанбе: «ЭР-граф», 2010. - С. 128.

барои ба даст овардани мавқеи беҳтар дар системаи ҳокимияти сиёсӣ байни худ дар рақобати доимӣ қарор доранд. Мубориза, махсусан дар байни қувваҳои сиёсии ҳукмрон ва оппозитсионӣ хосияти муташаккил пайдо менамояд. Яке мекӯшад, ки мавқеи худро аз даст надиҳад ва онро мустақкам намояд, дигаре бошад тамоми фаъолияти худро ба беҳтар намудани мақом ва нақши худ дар иерархияи ҳокимияти сиёсӣ равона месозад¹⁷⁴. Бинобар ин барои ба мақсад расидан ҷинойткорон кӯшиш менамоянд, ки ба ҳаёти шахсиятҳои, таҷовуз оваранд, ки низоми ҳокимиятӣ сиёсӣ аз онҳо вобастагии назаррас дорад.

Ҳамин тариқ, низоми сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун объекти бевоситаи таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятии Ҷумҳурии Тоҷикистонро гурӯҳи муносибатҳои ҷамъиятӣ ташкил медиҳанд, ки дар асоси қонун ва дигар меъёрҳои иҷтимоӣ фаъолияти мураббаби низоми ниҳодҳои давлат ва умуман ҷомеа ро таъмин менамояд, ки дар доираи он ҳокимияти сиёсӣ амалӣ карда мешавад ва ҳаёти сиёсии ҷомеа сураат мегирад.

Дар баробари объекти бевоситаи асосӣ дар таркиби м. 310 КҶ ҚТ объекти иловагӣ низ ҷой дорад. Дар ҷунин маврид объекти иловагӣ ҳаёт аст. Аммо, ин маънои онро надорад, ки ҳаёт дар ин ҷо объекти камарзиш ҳисобида мешавад. Бо назардошти мушаххасоти механизми расонидани зарар ба объекти ҷинойти мазкур, бо роҳи таҷовуз ба ҳаёти шахси мушаххас, зарар ба асосҳои сохтори конституционӣ расонида мешавад, зеро ҷинойткор мекӯшад, ки ҷабрдидаи бо меъёрҳои конституционӣ ҳифзшударо аз қори давлатӣ ва ҷамъиятӣ дур созад. Ҳамзамон, дар соҳаи илм оид ба интиқоли меъёри муқарраршуда барои таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ ба ба таркиби одамкушии бандубастшаванда пешниҳод шудааст¹⁷⁵ ва Ҷумҳурии Қирғизистон дар КҶ нави худ ин ҳолатро татбиқ намуд.

Расонидани зарар ба объекти иловагии ҷинойт (ҳаёти арбоби давлатӣ ё

¹⁷⁴ Зокиров Г.Н. Ҳамон ҷо. - С. 132.

¹⁷⁵ Ниг.: Павлов В.Г. Проблемы совершенствования российского уголовного законодательства // Проблемы уголовной политики, экологии и права. Сборник материалов международной научно-практической конференции 24–25 мая 2010 г., БИЭПП–БИИЯМС. - СПб., 2010. - С. 126.

чамъиятӣ) тарзи қисми ҷудонашавандаи расонидани зарар ба объекти асосӣ мебошад. Ҳангоми таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё чамъиятӣ зарар ба объекти асосӣ танҳо бо расонидани зарар ба объекти иловагӣ имконпазир аст ва аз ин рӯ, ин кирдор бояд тибқи м. 310 КҶ ҚТ бандубаст карда шавад.

Дар ҷинояти м. 310 КҶ ҚТ ҳаёти инсон таҳти Ҳимояи қонуни ҷиноятӣ қарор дорад, пеш аз ҳама аз нуқтаи назари нақши иҷтимоии шахсият ва сифатҳои инфиродии ӯ. Худи арбоби давлатӣ ё чамъиятӣ ҳамчун барандаи муносибатҳои чамъиятӣ баромад мекунад ва аз ин рӯ вай наметавонад объекти ҷиноят бошад.

Ҷабрдида аз ҷиноят. Давлат тибқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон амнияти ҳар як инсон ва шаҳрванд, ташкилотҳоро, новобаста аз шакли ташкилию ҳуқуқиашон, дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон таъмин мешавад. Давлат ҳимоя ва пуштибонии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистонро, ки берун аз ҳудуди он қарор доранд, кафолат медиҳад. Ҳангоми таъмини амният ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд метавонанд танҳо дар асоси қонунҳо ва то андозае, ки он барои ҳимояи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, саломатии аҳоли, ҳифзи тартиботи чамъиятӣ, сохти конституционӣ ва тамомияти арзӣ зарур аст, маҳдуд карда шаванд. Дар ин ҳолат, шаҳрвандон ва ташкилотҳо, новобаста аз шакли ташкилию ҳуқуқиашон, бо тартиби муқаррарнамудаи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон метавонанд оид ба маҳдуд карда шудани ҳуқуқу озодиҳои худ аз субъектҳои таъмини амният тавзеҳот гиранд.

Ҷабрдида аз ҷиноят барои бандубасти м. 310 КҶ ҚТ аҳамияти хоса дорад. Ҳангоми бандубасти ҷиноят вобаста ба хусусиятҳои ҷабрдида ба якҷанд ҳолатҳо диққат додан зарур аст: на ҳамаи таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё чамъиятӣ таркиби ҷинояти мазкурро ташкил медиҳанд. Аломатҳои ҳатмии таркиби ҷиноят бояд дар алоқамандии таҷовуз бо асосҳои сохти конституционӣ ё амнияти давлат бошад. Таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ, дар намуди истифодаи зӯрварие, ки барои ҳаёт ё саломатӣ хавфнок нест ё

хавфнок аст ё таҳдиди истифодаи зӯроварӣ, ҳамчунин таҳдиди несту нобуд кардани молу мулк нисбат ба намояндаи ҳокимият ё наздиконаш вобаста ба иҷрои вазифаашон таркиби ин ҷинойтро ташкил намедиҳад ва он бо 328 КҶ ҚТ бандубаст карда мешавад.

Шахсе, ки сарфи назар аз синну сол, ҳолати руҳӣ ва ҷисмонӣ ба ӯ аз ҷинойт зарари ҷисмонӣ, моддӣ, маънавӣ расонида шудааст, инчунин шахсе, ки ҳуқуқу манфатҳои ӯ зери таҳдиди бевоситаи сӯйқасд ба ҷинойт қарор гирифтааст, ҳамчун ҷабрдида эътироф карда мешавад. Ба сифати ҷабрдида ҳам шахсони воқеӣ ва ҳам шахсони ҳуқуқӣ баромад мекунанд. Шахси ҳуқуқӣ ҳамон вақт ҷабрдида эътироф карда мешавад, ки агар дар натиҷаи содир гардидани ҷинойт ба ӯ зарари моддӣ ё маънавӣ расида бошад. Дар ин сурат ҳуқуқ ва уҳдадорихои ҷабрдидаро намояндаи шахси ҳуқуқӣ амалӣ мекунад. Дар бораи ҷабрдида эътироф кардани шахси воқеӣ ё ҳуқуқӣ таҳқиқбаранда, муфаттиш ва прокурор баъди муқаррар кардани ҳодисаи ҷинойт ва воқеияти бар асари ҷинойт расидани зарар фавран қарор қабул карда, суд бошад таъинот мебарорад¹⁷⁶. Мутобиқи қонуни мурофиавии ҷинойтии пешина ба сифати ҷабрдида танҳо шахси воқеӣ баромад карда метавонист. Чунин эътироф мегардид, ки ба корхона, муассиса ва ташкилот зарари ҷисмонӣ ва маънавӣ намерасад. Дар мавриди аз ҷинойт ба шахси ҳуқуқӣ расидани зарари моддӣ, вай даъвогари граждани эътироф карда мешуд¹⁷⁷.

Бояд қайд намуд, ки зарари маънавӣ дар дучори ҳисси тарс, таҳқир дидан, аз даст додани ҷои қор, фош гардидани сирри оилавӣ, паҳн гардидани маълумоте, ки аз воқеият дур аст ва ғайра ифода ёфта метавонад. Зарари ҷисмонӣ дар расонидани захмҳо, лату кӯб, аз даст додани саломатӣ ва дигар азияти ҷисмонӣ ва зарари моддӣ бошад дар маҳрумиятҳо аз арзишҳои моддӣ, амвол ва ғайра ифода меёбад.

¹⁷⁶ Ҳуқуқи мурофиавии ҷинойтӣ. Китоби дарсӣ. Зери таҳрири дотсент Қудратов Н.А. - Душанбе, 2016. - С. 58.

¹⁷⁷ Ғозиев М.С. Мурофиаи ҷинойтӣ. - Душанбе: «Деваштич», 2009. - С.47.

Яке аз камбудихои асосии м. 310 КҶ ҚТ ин дарҷ нагардидани ҷабрдида дар диспозитсияи ин модда мебошад. Барои муайян намудани мафҳуми арбоби давлатӣ ва ҷамъиятии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳлили адабиёти ҳуқуқӣ ва қонунгузорӣ талаб карда мешавад.

Дяков С.В. таърифи зерини арбоби давлатӣ ва ҷамъиятиро медиҳад. Ба арбоби давлатӣ роҳбарон ва шахсони мансабдори мақомоти олии ва маҳаллӣ, муовинони тамоми сатҳҳо, роҳбарони вазорату идораҳо, роҳбарони маъмуриятҳои ҷумҳуриявӣ ва вилоятҳо, кормандони масъули Дастгоҳи Президент, дастгоҳи давлатӣ ва ғайра дохил мешаванд, ки мунтазам ва ғаёлона вазифаҳои давлатӣ ва сиёсии ҳудро амалӣ. Ба арбоби ҷамъиятӣ шахсоне дохил мешаванд, ки дар кори иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, ҳизбҳо, сарфи назар аз мавқеи расмӣ, ғаёлона иштирок мекунанд¹⁷⁸.

С.У. Дикаев пешниҳод менамояд, ки ба арбоби давлатӣ роҳбарони баландпояи кишвар, аъзои ҳукумат, вазирон, вакилони парлумон, вакилони ҳама сатҳҳо, роҳбарони маъмуриятҳо ва шахсони ба он монандро, ки салоҳияти қабули қарорҳои сиёсиро барои давлат ё минтақа доранд, дохил мешаванд. «Арбоби давлатӣ, пеш аз ҳама, шахсияти сиёсӣ аст, ки сиёсати дохилӣ ва хориҷии давлатро мустақим муайян мекунад ё ҳалли масъалаҳои глобалии аҳамияти сиёсиро муайян мекунад¹⁷⁹.

Қонуни ҷиноятӣ таърифи арбоби давлатиро намениҳад ва инчунин мафҳуми арбоби ҷамъиятиро низ муайян намекунад. Бояд қайд кард, ки ин масъала барои ба гурӯҳи муайяни шахсон мансуб донишмандони шахс ва эътироф намудани ӯ ҳамчун ҷабрдида дар натиҷаи содиркардани ҷинояти м. 310 КҶ ҚТ аҳамияти калон дорад. Аз ин рӯ, вобаста ба ин масъала гуногунондешӣ байни афкори олимони ба мушоҳида мерасанд. Ҳамин тавр,

¹⁷⁸ Дьяков С.В. Преступления против основ конституционного строя и безопасности государства: уголовно-правовое и криминологическое исследование. 2-е изд., испр. И доп. - СПб.: Издательство «Юридический центр-Пресс», 2012. - С. 92.

¹⁷⁹ Ниг.: Дикаев С.У. Уголовно-правовой анализ некоторых преступлений террористического характера (статьи 277 и 360 УК) // Проблемы совершенствования законодательства и правоприменительной деятельности: сборник трудов докторантов, адъюнктов и соискателей. Выпуск 16. - СПб.: Санкт-Петербургский университет МВД России, 2002. - С. 113–114.

ба ақидаи Е.А. Смирнов ҳангоми муайян кардани тааллуқ доштани чабрдида ба ҳайси як арбоби давлатӣ ба нақши иҷтимоии он, инчунин мавқеи иҷтимоӣ, мавқеъ дар низоми муносибатҳои ҷамъиятӣ диққат намудан зарур аст¹⁸⁰. Л.Д. Ермакова арбоби давлатиро ҳамчун шахси мансабдори роҳбарикунанда дар маъмурият муайян кардааст¹⁸¹.

А.С. Самойлов, Г.Б. Мирзоев, А.Н. Ежов мафҳуми «арбоби давлатӣ» – ро ба таври васеъ шарҳ медиҳанд. «Таҳти мафҳуми арбоби давлатӣ, менависанд, онҳо дар назария ва амалия роҳбарон ва шахсони масъули мақомоти олии ҳокимияти давлатӣ ва маъмурият, вакилони ҳама сатҳҳо, роҳбарони вазоратҳо ва идораҳо, роҳбарони маъмуриятҳо, кормандони дастгоҳи Президент, дастгоҳҳои сохторҳои ҳукуматӣ ва ғайра фаҳмида мешаванд»¹⁸². Ғайр аз он, А.С. Самойлов ва С.Н. Шарапов дар мафҳуми «арбобони давлатӣ» дигар хизматчиёни давлатиро шомил мекунад, ки тавассути фаъолияти худ сиёсати давлатро фаъолона татбиқ мекунанд¹⁸³.

Ю.М. Антонян ҳамчун арбоби давлатӣ танҳо он нафаронро эътироф менамояд, ки дар давлат мақоми баландро ишғол мекунанд: намоёндагони роҳбарияти олий, аъзои парламент ва ғайра. Бояд дар хотир дошт, ки арбобони давлатӣ на хизматчиёни давлатианд, балки кормандони рутбаҳои баландтар мебошанд. Муҳимтар аз ҳама, арбоби давлатӣ дорои сатҳи махсус

¹⁸⁰Ниг.: Смирнов Е.А. Особо опасные государственные преступления (Вопросы квалификации в связи с применением уголовно-правовой нормы). - Киев: КВШ, 1974. - С. 58.

¹⁸¹Ниг.: Ермакова Л.Д. Особо опасные государственные преступления. - М.: ВЮЗИ, 1982. - С. 52; Клягин В.С. Ответственность за особо опасные государственные преступления. - Минск: «Высшая школа», 1973. - 268 с.; Меньягин В.Д., Куриное Б.А. Научно-практический комментарий к закону об уголовной ответственности за государственные преступления. - М.: Госюриздат, 1961. - 114 с.; Богатиков Д.И., Бушуев И.А., Игнатов А.Н., Курляндский В.И., Михайлов М.П., Смирнов Е.А. Особо опасные государственные преступления / Общ. ред. В.И. Курляндского и М.П. Михайлова. - М.: Госюриздат, 1963. - 216 с.; Ответственность за государственные преступления. / Общ. ред. В.И. Курляндского и М.П. Карпушина. - М.: Юрид. лит-ра, 1965. - 292 с.

¹⁸²Ниг.: Самойлов А.С., Мирзоев Г.Б., Ежов А.Н. Уголовная ответственность против основ конституционного строя и безопасности государства: Лекция. - М.: Московск. городск. ин-т управлен. Правительства Москвы, Рос акад. адвокатуры, ООО «Печатный салон «Граница», 2004. - С. 27.

¹⁸³ Ниг.: Уголовное право Российской Федерации. Особенная часть: учеб, практикум / Ахметшин Х.М., Белый И.Ю., Бражник Ф.С., Бриллиантов А.В., Зателепин О.К., Казакова В.А., Лобов Я.В., Михлин А.С., Петухов Н.А., Самойлов А.С., Тарло Е.Г., Толкаченко А.А., Фирсаков С.В., Ходусов А.А., Шарапов С.Н., Шулепов Н.А., Яни П.С.; Под ред. А.С. Михлина. - М.: Юристъ, 2004. - С. 341.

ва бо аҳамияти корҳои иҷрошудааш баҳо дода мешавад¹⁸⁴. Дар навбати худ, Д.А.Савченко таҳти арбоби давлатӣ шахсеро эътироф менамояд, дар мансаби хеле муҳим фаъолият менамояд, ки ташаккул ва татбиқи сиёсати давлатӣ аз фаъолияти ӯ вобаста аст¹⁸⁵.

Кузнецов А.П., ба арбоби давлатӣ роҳбарон ва шахсони мансабдори мақомоти олии қонунгузорӣ, иҷроия ва судиро дохил мекунад, ки вазифаҳои давлатӣ ва сиёсиро барои татбиқи сиёсати давлатӣ иҷро мекунанд¹⁸⁶.

Дар қонунгузори ҚТ, аз ҷумла Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи амният»¹⁸⁷; Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон»¹⁸⁸ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат»¹⁸⁹ Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон»¹⁹⁰; Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон»¹⁹¹; Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизмати давлатӣ»¹⁹² ва дигар қонунҳо мафҳуми расмии арбоби давлатӣ ва арбоби ҷамъиятии ҚТ дода нашудааст.

¹⁸⁴Антонян Ю.М. Терроризм. Криминологическое и уголовно-правовое исследование. - М.: Изд-во «Щит-М», 2001. - С. 289.

¹⁸⁵ Савченко Д.А. Основы конституционного строя Российской Федерации и их уголовно-правовая защита: Учеб, пособие. - Новосибирск: СибАГС, 2000. - С. 100.

¹⁸⁶ Кузнецов А.П. Преступления против государственной власти (комментарий раздела X УК РФ). - М.: Российская академия юридических наук; изд-во «Вектор-Тис», 2005. - С. 40-41.

¹⁸⁷ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи амният” // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2011, №6. - м. 434; соли 2014. - №11. - м.646.

¹⁸⁸ Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон „Дар бораи мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон“ // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2005. - №7. - м. 398; - 2006. - №3. - м. 141; 2007. - №5. - м. 350. - №7. м. 652; 2008. - №12. қ-1. - м.981; - 2009. - № 5. - м.314; 2011. - №3. - м.150. - №6. - м.428; - 2012. - №8. - м.810; - 2013. - №7. - м.497. - м. 498. - №12. - м.876; - 2014. - №3. - м.139; ҚКҚТ аз 31.12.14. - №1166.

¹⁸⁹ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат // [Махзани электронӣ] <http://www.tajemb-eg.org/tj/2016-01-21-14-48-24/2016-01-21-14-56-54/546-қонуни-ҷумҳурии-тоҷикистон-дар-бораи-асосгузори-сулҳу-ваҳдати-миллӣ-пешвои-миллат.html>. (санаи мурочиат 04.01.2022)

¹⁹⁰ Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон” // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2001. - № 4. – м. 215; 2003. - №4. - м. 152; - 2008. - №1 қ. 1, м. 1; - 2009. - №12. - м.813.

¹⁹¹ Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон” // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2014. - №7. - қ.1, м.380.

¹⁹² Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи хизмати давлатӣ” // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2007. - №3. - м. 166. - №6. - м. 429.

Дар ҚТ феҳристи мансабҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон Бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 15 августи соли 2016 №737 тасдиқ шудааст ва Фасли I - мансабҳои давлатии ҳокимияти давлатӣ ном дошта, чунин мансабҳоро фаро мегирад: Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Раиси Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Раиси Маҷлиси намоёндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Муовини якуми Раиси Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Муовини якуми Раиси Маҷлиси намоёндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Муовини Раиси Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Муовини Раиси Маҷлиси намоёндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Раиси Кумитаи Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Раиси Кумитаи Маҷлиси намоёндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Раиси Комиссияи Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Раиси Комиссияи Маҷлиси намоёндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Муовини Раиси Кумитаи Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Муовини Раиси Кумитаи Маҷлиси намоёндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Узви Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вакили Маҷлиси намоёндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Раиси Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Раиси Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Раиси Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Муовини якуми Раиси Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Муовини якуми Раиси Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Муовини Раиси Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Муовини Раиси Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Муовини Раиси Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Судяи Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Судяи Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Судяи Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Судяи суди ҳарбӣ, Судяи суди Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, суди вилоят, суди шаҳри Душанбе, Судяи суди иқтисодии Вилояти Мухтори

Кӯхистони Бадахшон, суди иқтисодии вилоят, суди иқтисодии шаҳри Душанбе, Судяи суди шаҳр, ноҳия, Раиси Комиссияи марказии интиҳобот ва раёйпурсии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Муовини раиси Комиссияи марказии интиҳобот ва раёйпурсии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Узви Комиссияи марказии интиҳобот ва раёйпурсии Ҷумҳурии Тоҷикистон¹⁹³. Ба ақидаи мо, аз сабаби он ки объекти ҳелии таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ва ҷамъиятиро ҳокимияти давлатӣ ташкил медиҳад, эътироф намудани шахсоне, ки мансабҳои давлатии ҳокимияти давлатиро соҳиб мешаванд, ҳамчун арбоби давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон эътироф намудан ба мақсад мувофиқ аст.

Ба арбобони давлат роҳбарон ва кормандони масъули мақомоти олии ва маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва иҷроия, намоёндагони ҳалқии ҳамагуна дараҷа, роҳбарони вазорат ва идораҳо, ҳукуматҳои вилоятӣ ва ноҳиявӣ, кормандони масъули дастгоҳи президенти ҚТ, дастгоҳи ҳукуматӣ ва монанди инҳо, ки мунтазам ҷаъолияти сиёсӣ ва давлатии худро амалӣ мекунанд, дохил мебошанд.

Дар ҳуқуқи ҷиноятӣ ақидаҳои гуногун вобаста ба таърифи арбоби ҷамъиятӣ қой доранд. Бояд қайд кард, ки дар таърифи мафҳуми «арбоби давлатӣ» дар муқоиса бо мафҳуми «арбоби ҷамъиятӣ» муайяният ва возеҳият мавҷуд аст. «Арбоби ҷамъиятӣ, – менависад А.Н. Попов, «ин шахсест, ки дар иттиҳодияи ҷамъиятӣ роҳбарӣ мекунад»¹⁹⁴.

Баъзе муаллифон, масалан, А.С. Самойлов, Мирзоев Г.Б., Ежов А.Н. ба арбоби ҷамъиятӣ роҳбарон ё аъзои намоёни созмонҳои гуногуни ҷамъиятӣ шомил мекунанд¹⁹⁵.

¹⁹³ Феҳристи мансабҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 15 августи соли 2016. - №737. [Электрон. ресурс] // АДЛИЯ: Централиз. банк правовой информации Республики Таджикистан. Версия 7.0 / М-во юстиции Республики Таджикистан. Душанбе, 2016. 1 электрон. опт. диск (CD-ROM).

¹⁹⁴ Попов А.Н. Преступления против жизни, совершенные при отягчающих обстоятельствах, относящиеся к личности потерпевшего (пп. «б», «в», «г» ч. 2 ст. 105 УК РФ). - СПб.: С-Петербургск. юрид ин-т Генер. Прокуратуры Рос. Федерации, 2002. - С. 92.

¹⁹⁵ Самойлов А.С., Мирзоев Г.Б., Ежов А.Н. Уголовная ответственность против основ конституционного строя и безопасности государства: Лекция. - М.: Московск. городск. ин-т управлен. Правительства Москвы, Рос акад. адвокатуры, ООО «Печатный салон «Граница», 2004. - С. 28.

Ба андешаи мо, ба арбоби чамбиятӣ, ҳангоми тафсири м. 310 КҶ ҚТ набояд чунин шахсонро ба мисли рӯзноманигорон (намояндагони ВАО) дар бар гирад. Мафҳуми арбоби чамбиятӣ бо мафҳуми ҳар як шахрванд (шахс), ки ба фаъолияти иҷтимоӣ машғул аст, баробар нест.

Ба арбобони чамбиятӣ шахсоне, ки дар корҳои чамбиятҳои сиёсӣ, ҳизбҳо фаъолона иштирок мекунанд, дохил мебошанд ва дорои хусусиятҳои зеринанд: 1) шахрванди ҚТ; 2) аз номи як гурӯҳи ҷомеа ва ба манфиати ин гурӯҳи ҷомеа ҳам дар дохили давлат ва ҳам берун аз он амал мекунад; 3) инъикоси манфиатҳои гурӯҳҳои дахлдори ҷомеа дар соҳаҳои гуногуни ҷомеа (масалан, дар соҳаҳои иқтисод, фарҳанг, сиёсат) амалӣ мекунанд; 4) аз ҷониби аъзо ё иштирокчиёни иттиҳодияи чамбиятӣ интиҳоб ё таъин карда мешавад; 5) фаъолият ва ваколатҳои он ба тариқи Конститутсияи ҚТ ва санадҳои меъриии ҳуқуқӣ, инчунин оинномаи иттиҳодияи чамбиятӣ ба таври қатъӣ танзим карда мешаванд; 6) қодир аст, ки ба як қисми ҷомеа таъсир расонад.

Арбоби чамбиятӣ роҳбарон ва ходимони намоёни ҳизбҳои сиёсӣ, дигар иттиҳодияҳои чамбиятӣ, ҳаракатҳои оммавӣ, касбӣ, ташкилотҳои динӣ, дигар иттиҳодияҳои чамбиятии дорои аҳамияти ҷумҳуриявӣ ё маҳаллӣ мебошанд. Арбоби чамбиятиро дар заминаи функционалӣ ва сиёсӣ метавон ба намояндагони маъруф, бонуфуз дар ҷомеа намояндагони ВАО, фарҳанг, илм, маориф рабт дод¹⁹⁶.

Арбоби давлатӣ ё чамбиятӣ набояд намояндаи давлати хориҷӣ ё ташкилоти байналмилалӣ ё корманди ташкилоти байналмилалӣ, ки таҳти ҳимояи байналмилалӣ қарор дорад, бошад. Зеро чунин кирдор бояд бо моддаи 402 КҶ ҚТ, яъне ҳамчун ҳамла ба шахсон ва муассисаҳои таҳти ҳимояи байналмилалӣ қарордошта бандубаст карда мешавад. Таҷовуз ба ҳаёти хешу табори наздики арбоби давлатӣ ва ё чамбиятӣ низ таркиби ин

¹⁹⁶ Бриллиантов А.В., Курганов С.И. Комментарий к уголовному кодексу Российской Федерации (постатейный) / Под ред. А. В. Бриллиантова. - М.: Проспект, 2011. - 416 с.

чиноятро ташкил намедихад ва чунин таҷовуз бо моддаи 104 КҶ ҚТ бояд бандубаст карда шавад.

Ҳамин тавр аз таҳлили ҳуқуқӣ–чиноятӣ объекти таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба чунин хулосаҳо омадан мумкин аст:

1. Бандубасти чиноят, аз ҷумла таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ, як раванди фикрӣ дар асоси қонунҳои мантиқист, ки моҳияти он муайян кардани шахси мушаххас – ҳамчун субъекти чиноят, – нишонаҳои кирдори барои ҷамъият хавфнок, ки дар меъёри мушаххаси қонуни чиноятӣ пешбинӣ шудаанд, ва унсурҳои онҳо дар моддаҳои қисми махсус ва умумии КҶ ҚТ пешбинӣ шудаанд, мебошанд;

2. Маҷмӯи аломатҳои объективӣ ва субъективии таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ бояд тавре таҳия карда шаванд, ки имкони тафсири васеъ ва инъикоси мафҳуми амалҳоеро, ки моҳиятан аз таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ фарқ мекунанд, истисно накунанд. Дар робита ба ин, бояд хусусиятҳои асосии таркиби таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ муайян карда шавад, ки метавонанд объекти он, тарафи объективӣ, субъект ва тарафи субъективии чиноятро тавсиф кунад;

3. Объекти ҳелии таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятии Ҷумҳурии Тоҷикистон муносибатҳои ҷамъиятӣ дар самти фаъолияти қонунӣ ва муътадили ҳокимияти давлатӣ мебошад. Ҳамин тавр, таҳти мафҳуми ҳокимияти давлатӣ ҳамчун объекти ҳелии таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ин воситаи қонунии амалӣ гардонидани фаъолияти мақомоти давлатӣ буда, маҳз ба воситаи онҳо **ҳалқ** ҳокимияти давлатии ба ӯ тааллуқдоштаро ба амал мебарорад. Бо содир шудани таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятии Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолияти ҳокимияти давлатӣ ҳалалдор, суст ё фалаҷ мегардад, ки он ба таври муътадил ва дар асоси муқарраротҳои пешбиниамудаи қонунгузорӣ фаъолият намуда наметавонад;

4. Вобаста ба боби 29 КҶ ҚТ ба таркиби асосҳои сохтори конституционӣ ҳамчун объекти намудӣ истиқлолияти давлатӣ, сохти конституционии давлат, дахлнопазирии арзӣ, ҳокимияти давлатӣ, тамомияти арзии Ҷумҳурии Тоҷикистон, баробарҳуқуқии инсон ва шаҳрванд, фаъолияти давлатӣ ё дигар фаъолияти сиёсӣ дохил мешаванд, ки КҶ ҚТ онҳоро дар моддаҳои 305–313 аз таҷовузи ҷинояткорона ҳифз намудааст. Асосҳои сохтори конституционӣ унсурҳои муҳими сохтори ҷамъиятиро, шакл ва моҳияти давлат, муносибати манфиатҳои умумии байни шахс, шаҳрванд, ҷамъият ва давлатро дар сатҳи олии ҳуқуқӣ муайян ва танзим мекунад. Меъёрҳои ҳуқуқи конституционӣ тавассути муайян кардани ин алоқамандӣ моҳияти иҷтимоию сиёсии ҷомеа, асосҳои иҷтимоию иқтисодӣ ва сиёсати давлатиро муайян ва танзим менамояд. Ҳамин тариқ, таҳлили ҳуқуқии институти асосҳои сохтори конституционии ҚТ–ро ҳамчун объекти намудии таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ва дигар ҷиноятҳои боби 29 ҷамъбаст намуда, ба чунин хулоса омадан мумкин аст: «ҳамчун объекти ҳифзи ҳуқуқӣ–ҷиноятӣ таҳти мафҳуми асосҳои сохтори конституционӣ мо метавонем муносибатҳои ҷамъиятии зеринро дохил намоем а) шакл ва моҳияти давлат; б) соҳибхитиёрии халқ ва шакли он; в) дахлнопазирӣ ва яқпорчагии қаламрави Тоҷикистон; г) рушди ҳаёти ҷамъиятӣ дар асоси ғуноғунандешии сиёсӣ ва идеологӣ; д) манъи ғасби ҳокимият; е) амалӣ намудани ҳокимияти давлатӣ дар асоси тақсимои он ба қонунгузорӣ, иҷроия ва судӣ; ж) сиёсати сулҳҷӯёна. Мундариҷаи ин ва дигар арзишҳо дар боби 1 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон асосҳои сохтори конституционӣ буда, ҳамчун яке аз намудҳои объектҳои намудии ҷиноят алайҳи асосҳои сохтори конституционӣ ва амнияти давлатӣ баромад мекунад;

5. Мо объекти асосии ҷиноятро муносибатҳои ҷамъиятӣ вобаста ба низоми сиёсии Тоҷикистон, ки аз асосҳои сохти конституционӣ ё амнияти давлат бармеоянд, ташкил медиҳанд, дастгирӣ менамоем. Системаи сиёсӣ

дар заминаи иқтисодӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ, идеологӣ ва меъёрӣ (ҳуқуқӣ) ба вучуд меояд ва рушд мекунад. Шакли асосии танзими муносибатҳои сиёсӣ, ки сатҳи муайяни ташкили ҷомеа, мавҷудияти мӯътадил ва устувори институтҳои сиёсӣ ва тамоми низомро дар умум таъмин менамояд, заминаи меъёрӣ мебошанд. Асоси меъёрии низоми сиёсиро тамоми меъёрҳои гуногуни иҷтимоӣ ташкил медиҳанд. Дар механизми танзими иҷтимоии муносибатҳои сиёсӣ Конституцияи ҚТ ва санадҳои меъёрии ҳуқуқии ҚТ нақши асосиро мебозанд, ки бо дигар принципҳо ва меъёрҳои иҷтимоӣ (ахлоқ, расму русум, анъана, меъёрҳо ва принципҳои, ки дар санадҳои иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ мавҷуданд) якдигарро пурра мекунад. Низоми сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун объекти бевоситаи таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятии Ҷумҳурии Тоҷикистонро гурӯҳи муносибатҳои ҷамъиятӣ ташкил медиҳанд, ки дар асоси қонун ва дигар меъёрҳои иҷтимоӣ фаъолияти мураббаи низоми ниҳодҳои давлат ва умуман ҷомеаро таъмин менамояд, ки дар доираи он ҳокимияти сиёсӣ амалӣ карда мешавад ва ҳаёти сиёсии ҷомеа сурат мегирад;

6. Яке аз камбудҳои асосии м. 310 КҚ ҚТ ин дарҷ нагардидани ҷабрдида дар диспозитсияи ин модда мебошад. Барои муайян намудани мафҳуми арбоби давлатӣ ва ҷамъиятии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳлили адабиёти ҳуқуқӣ ва қонунгузорӣ талаб карда мешавад. Дар қонунгузори ҚТ мафҳуми расмии арбоби давлатӣ ва арбоби ҷамъиятии ҚТ дода нашудааст. Дар ҚТ феҳристи мансабҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 15 августи соли 2016 №737 тасдиқ шудааст ва Фасли I-и он мансабҳои давлатии ҳокимияти давлатӣ номдоранд ва дар асоси ин санад имкони муайян намудани шахсоне, ки ҳамчун арбоби давлатӣ баромад мекунад, мумкин аст;

7. Ба арбобони ҷамъиятӣ шахсоне, ки дар қорҳои ҷамъиятҳои сиёсӣ, ҳизбҳо фаъолона иштирок мекунад, дохил мебошанд ва дорои хусусиятҳои зеринанд: 1) шаҳрванди ҚТ; 2) аз номи як гурӯҳи ҷомеа ва ба манфиати ин

гурӯҳи чомае ҳам дар дохили давлат ва ҳам берун аз он амал мекунад; 3) инъикоси манфиатҳои гурӯҳҳои дахлдори чомае дар соҳаҳои гуногуни чомае (масалан, дар соҳаҳои иқтисод, фарҳанг, сиёсат) дар дӯш доранд; 4) аз ҷониби аъзо ё иштирокчиёни иттиҳодияи ҷамъиятӣ интиҳоб ё таъин карда мешавад; 5) фаъолият ва ваколатҳои он ба тариқи Конститутсияи ҚТ ва санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, инчунин оинномаи иттиҳодияи ҷамъиятӣ ба таври қатъӣ танзим карда мешаванд; 6) қодир аст, ки ба як қисми чомае таъсир расонад.

8. Арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ набояд намояндаи давлати хориҷӣ ё ташкилоти байналмилалӣ ё корманди ташкилоти байналмилалӣ, ки таҳти ҳимояи байналмилалӣ қарор дорад, бошад. Зеро чунин кирдор бояд бо моддаи 402 КҚ ҚТ, яъне ҳамчун ҳамла ба шахсон ва муассисаҳои таҳти ҳимояи байналмилалӣ қарордошта бандубаст карда мешавад. Таҷовуз ба ҳаёти хешу табори наздики арбоби давлатӣ ва ё ҷамъиятӣ низ таркиби ин ҷиноятро ташкил намедихад ва чунин таҷовуз бо моддаи 104 КҚ ҚТ бояд бандубаст карда шавад.

§2. Таҳлили ҳуқуқӣ–ҷиноятӣ тарафи объективӣ таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ

Тарафи объективӣ ва субъективӣ ҷиноят ҳарду як зухурот, яъне ҷиноятро дар бар мегиранд. Тарафи объективӣ танҳо раванди олами беруна, яъне берун аз шуури шахси ҳаракаткунандаро дар бар мегирад. Тарафи субъективӣ бошад равандеси, ки танҳо дар шуури инсон ҷараён меёбад. Аз ин рӯ тарафи объективӣ амали берунаи иродавии рафтори одам аст, ки дар он барои ҷамъият хавфнокии таҷовуз ба объекти бо қонуни ҷиноятӣ ҳифзшаванда ифода меёбад. Яъне рафтори иродавиест, ки дар олмаи объективӣ зоҳир мегардад¹⁹⁷.

¹⁹⁷ Шарипов Т.Ш., Азимов Н.Б., Камолов З.И., Насриддинов Н. Ҳуқуқи ҷиноятӣ. - Душанбе, 2010. – С. 46.

Тарафи объективии ҷиноят ҷараёни ягонаеро дар худ тавсиф медиҳад, ки ҳар яке аз онҳо ба қонуниятҳои умумӣ тобеъ мебошанд. Ҳаракат (беҳаракатӣ) аз як тараф – ин унсури аввали ҷараён мебошад, ки ба муносибатҳои ҷамъиятии ҳамчун объекти ҷиноят баромадкунанда ва оқибат, ки аҳамияти ҷиноӣ–ҳуқуқӣ доранд, таъсири манфӣ мерасонад. Аз тарафи дигар ба ҷамъият хавфнокии ҳаракат (беҳаракатӣ), ки ба тағйирот ва вайроншавии ин муносибатҳо ба объекти таҷовуз меорад – ин сабаби тағйири қайдшуда, давраи аввали пайдоиши оқибат мебошад. Баҳисобгирии мазмуни ҷамъиятӣ–ҳуқуқии оқибати ҷинояткорона ҳангоми бандубасти ҷиноят имконият медиҳад, ки намуди ҳаракати ҷинояткорона ва дараҷаи ба ҷамъият хавфнокии он, инчунин намуд ва андозаи ҷазои дахлдор муайян карда шавад.

Дуруст бандубаст кардани кирдор ҳамчун аломати тарафи объективии таркиби ҷиноят муҳим аст, ҳангоми баҳодиҳии оқибат ҳамчун аломати унсури таркиби ҷиноят, аҳамияти ҳуқуқии он на танҳо дар алоқамандӣ бо ҳаракати сабабшуда, инчунин бо алоқамандӣ бо объекти ҷиноят, менависад А. Мамедов¹⁹⁸.

Аз ин лиҳоз, тарафи объективии ҷиноят амали зоҳирии кирдори барои ҷамъият хавфноке, ки ба объекти аз ҷониби қонуни ҷиноятӣ ҳифзгардида таҷовуз мекунад ва дар натиҷаи ин таҷовуз ба он объект зарар мерасад, ифода мешавад. Тарафи объективии ҷиноят воқеияти ошкоро, зоҳиран амалкунанда бошад ҳам, дарк кардани он хеле мушкил аст. Барои он ки унсури ҷиноят, чӣ хеле, ки дар боло қайд шуда буд, дар тарафи ботинии ғайбӣ аст, яъне дар фикру андеша, дар ҳаёли он шакли муайянро мегирад ва пас аз вай зоҳиран ҷомаи амал мепӯшад. Аз дигар тараф, тарафи объективии ҷиноят чун объекти даркшаванда хеле мураккаб бошад ҳам, бо осонӣ ошкор кардан мумкин аст. Тарафи объективӣ аз кирдор (ҳаракат ё

¹⁹⁸ Мамедов А. Соотношение и взаимосвязь объекта и объективной стороны преступления // Уголовное право. - 1999. - № 2. - С. 56.

беҳаракатӣ), оқибати барои ҷамъият хавфнок ва аз робитаи сабаби байни кирдор ва оқибати барои ҷамъият хавфнок иборат аст¹⁹⁹.

Вобаста ба тарафи объективӣ В.Н. Кудрявтсев қайд мекунад: «Амали инсон ин ягонагии аломатҳои субъективӣ ва объективӣ мебошад. Вай дар як вақт ҳам субъективӣ ва ҳам объективӣ мебошад, зеро ин зухуроти хусусиятҳои дохилии инсон аст ва ҳамзамон як шакли таъсири мутақобилаи инсон бо воқеияти беруна мебошад»²⁰⁰.

Аҳамияти тарафи объективии ҷиноят, – навиштааст Г.В. Тимейко, дар навбати аввал аз он иборат аст, ки дар доираи ҷиноят он асоси объективии ҷавобгарии ҷиноятӣ мебошад²⁰¹.

Тарафи объективии ҷиноят ҳамчун амали рафтори инсон як қатор аломатҳо дорад, ки онҳоро ба ду категория тақсим кардан мумкин аст: ҳатмӣ ва интиҳобӣ. Дар таркибҳои расмӣ кирдор аломати ҳатмӣ мебошад, дар таркибҳои моддӣ – кирдор, оқибати ҷиноят ва робитаи сабабӣ байни кирдор ва оқибат.

Таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ ба категорияи ҷиноятҳои мансуб аст, ки таркиби расмӣ доранд. Барои тарафи объективии ҷинояти м. 310 ҚЧ ҚТ лаҳзаи ниҳони амал аллақай дар моддаи зикршуда тавсиф карда шудааст. Қонунгузор «содир намудани кирдорро ҳамчун асоси мустақил ва кофӣ барои эътироф кардани ҷинояти хотимаёфта» қайд намуда, оқибати ҷиноятро берун аз доираи модда гузоштааст. Аммо, дар моддаи 310 ҚЧ ҚТ мавҷуд набудани оқибатҳои мушаххас маънои онро надорад, ки чунин амал безарар аст.

Тарафи объективи ҷиноят дар кирдор дар намуди таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятии Ҷумҳурии Тоҷикистон, яъне дар шакли куштор ё сӯйиқасд ба куштор ифода мегардад, зеро таҳти мафҳуми таҷовуз дар

¹⁹⁹ Ҳуқуқи ҷиноятӣ. Китоби дарсӣ Зери таҳрири номзоди илми ҳуқуқ, дотсент Ҳ.С. Салимов ва номзоди илми ҳуқуқ, дотсент Н.А. Фафорова. - Душанбе: Ирфон, 2011. - С. 102.

²⁰⁰ Кудрявцев В.Н. Объективная сторона преступления. – М.: Госюриздат, 1960. - С. 10.

²⁰¹ Тимейко Г.В. Общее учение об объективной стороне преступления. - Ростов н/Д.: Изд-во Ростовск. ун-та, 1977. - С. 15.

хукуқи ҷиноятӣ одатан «куштор», сӯиқасд ба куштор» ва ҳамчунин «расонидани зарар» фаҳмида мешавад.

О.Ю. Звонарев чунин мешуморад, ки кирдори ба ҷамъият хавфнок дар таркиби таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ ба таври возеҳ таҳия карда нашудааст, аз ин рӯ, вай пешниҳод менамояд, ки қонунгузор бояд аз истилоҳи "таҷовуз ба ҳаёт" даст кашад ва тарафи объективии ин ҷиноят дар шакли "куштори қасдона" ифода карда шавад²⁰².

Э.Ф. Побегайло ва С.В. Бородин дар навбати худ қайд мекунанд, ки "вобаста ба табиати ҳукукии худ, "таҷовуз ба ҳаёт "... сӯиқасд ба куштор аст, ки қонунгузор дар таркиби махсус бо мақсади пешгирии умумӣ гузоштааст»²⁰³.

С.В. Дяков вобаста ба тарафи объективии таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ чунин менависад: «таҷовуз ба ҳаёт маънои содир кардани амалҳои мустақимро, ки барои куштани арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ равона карда шудааст, сарфи назар аз он, ки муваффақ буданд ё не дар бар мегирад. Дар ин ҷо, қонунгузор бо назардошти хатари амали террористӣ лаҳза ба охир расидани ҷиноятро ба марҳилаи сӯиқасд гузаронид. Ҳодисаи воқеии марг ё сӯиқасд ба ҳаёти ин шахсон бо аломатҳои таркиби ҷинояти анҷомдодашударо фаро гирифта, бандубасти иловагиро бо ҷиноятҳои одамкушӣ (м.105 КҶ ФР ё м. 104 КҶ ҚТ)) ё қасдан расонидани зарар ба саломатӣ (м. 111, 112 КҶ ҚТ ва КҶ ФР) талаб намекунад²⁰⁴».

Ақидаи С.В. Дяковро дастгирӣ намуда, ҳамзамон қайд менамоем, ки объективан оқибатҳои воқеии таҷовуз инҳоянд: фаро расидани марг, ба саломатии дараҷаи гуногуни зарар расонидан. Имконияти умуман нарасонидани зарар ба саломатӣ низ ҷой дорад, вақте таҷовуз оқибатҳои

²⁰² Звонарев О.Ю. Уголовная ответственность за посягательства на жизнь государственного или общественного деятеля. - Донецк, 2005. - С. 86.

²⁰³ Побегайло Э.Ф. Умышленные убийства и борьба с ними. - Воронеж, 1965. - С. 78; Бородин С.В. Квалификация убийств по советскому уголовному праву. - М., 1963. - С. 51.

²⁰⁴ Дяков С.В. Преступления против основ конституционного строя и безопасности государства: уголовно-правовое и криминологическое исследование. 2-е изд., испр. и доп. - СПб.: издательство «Юридический центр-Пресс», 2012. - С. 92.

нишондодашударо бавучуд намеоварад (масалан, террорист аз яроқи оташфишон тир холӣ мекунад, вале тири ӯ хато мехурад). Ин ҳолат барои бандубасти ҷиноят таъсир намерасонад, зеро дар ҳама ҳолатҳо нишонаҳои ҳамлаи террористии анҷомёфта мавҷуданд, мавҷудияти гуноҳ дар сурати мавҷуд набудани оқибатҳои зараровар аз ҷониби суд ҳангоми баҳогузорию дараҷаи хавфнокии ҷамъиятии субъект ва ҷазо додани ӯ ба назар гирифта мешавад.

Дигар олимон, «таҷовуз ба ҳаёт» ва «ба саломатӣ зарар расонидан»—ро аксар вақт мафҳумҳои синонимӣ меҳисобанд. Ба фикри онҳо, қонунгузор дар ҷинояти таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ на танҳо куштор ё сӯиқасд ба онро, балки аз он зиёдтарро дар назар дорад. Масалан, П.Ф. Гришаев ва М.П. Журавлев, П.С. Елизаров, С.И. Дементев дар баробари кирдорҳои зикршуда, таҳти ин мафҳум расонидани зарари вазнин ба саломатӣ; расонидани зарари вазнин ба саломатӣ, ки ба ҳаёт таҳдид мекунад ва боиси марги ҷабрдида мегардад, мефаҳманд²⁰⁵.

Тарафи объективии ҷинояти баррасишаванда таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ва ҷамъиятӣ мебошад. Мафҳуми "таҷовуз" дар банди 5 қарори Пленуми Суди Олии ИҷШС аз 22 сентябри соли 1989 таҳти № 9 "Дар бораи татбиқи қонунҳо оид ба ҷавобгарӣ барои таҷовуз (сӯиқасд) ба ҳаёт, саломатӣ ва шаъну шарафи кормандони милиса, дружиначиёни халқӣ ва инчунин хизматчиёни ҳарбӣ вобаста ба иҷрои вазифаҳои худ оид ба ҳифзи тартиботи ҷамъиятӣ": ин куштор ё сӯиқасд ба куштори ин шахсон мебошад²⁰⁶.

Яке аз ҷунин мисоли маъмули таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ин сӯиқасд ба ҷони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон мебошад. Собиқ сарвазири Ҳукумати ҶТ Абдумалик Абдуллоҷонов бо кадом роҳе, ки набошад, ҳатто тавассути бори дигар ба хуну хок оғушта кардани

²⁰⁵ Ниг.: Гришаев П.Ф., Журавлев М.П. Преступления против порядка управления. - М., 1963. - С. 30; Елизаров П.С. Преступления против порядка управления. - Киев, 1964. - С. 29.; Дементьев С. Об ответственности за посягательство на жизнь, здоровье и достоинство работников милиции и народных дружинников // Социалистическая законность. - 1963. - № 4. - С. 43.

²⁰⁶ Ниг.: Сборник постановлений Пленумов Верховного Суда Российской Федерации по уголовным делам. - М., 2006. - С. 291.

сарзамини тоҷикон, баҳри ба сари қудрат омадан пайти мувофиқ мечуст. Қабл аз сафари Эмомалӣ Раҳмон ба вилояти Суғд, бо дастуру ҳидояти А. Абдулоҷонов, бародараш Абдуллоев Абдуллоҳофиз бо зодаи ҷамоати Қистакӯз, намояндаи олами ҷиной Абдушукуров Хуршед Абдуҳафизович, лақабаш «Хуршеди Тайсон», вохӯрда дар бораи ташкил ва гузаронидани амали террористӣ нисбати Президенти ҚТ маслиҳату машварат мекунад. Ба охири аз номи бародараш ваъдаи маблағи калони пулӣ ва таъин дар вазифаи сарравғани давлатиро медиҳад. Интиҳоби «Хуршеди Тайсон» барои анҷоми ин сӯиқасд тасодуфӣ набуд. Аввали моҳи апрели ҳамон сол бародари «Тайсон» – Абдушукуров Ҷамшед Абдуҳафизович дар муассисаи ислоҳотии № 19–и шаҳри Хучанд бетартибии дастичамъии маҳбусонро ташкил кард ва ҳангоми барқарор намудани низом дар маҳбусхона кушта шуда буд. «Хуршеди Тайсон» баъди ин воқеа дар ҳама ҷой ошкоро давлату ҳукуматро ҳақорату нафрин мехонд ва қасам мехӯрд, ки интиқом хоҳад гирифт. Ҳамин омил боиси афтидани ин ҷинояткор ба доми ҷинояткорони бузургтар гардид. Вохӯрии машваратии охири А. Абдуллоев бо «Хуршеди Тайсон» 29 апрели соли 1997 баргузор гардид. Бегоҳии ҳамон рӯз «Хуршеди Тайсон» гурӯҳи ҷиноии худро ҷамъ намуда, ба Дӯстбобоев Фирдавсӣ Абдусатторович, Қаландаров Ориф Одилҷонович, Зокиров Одил Юсупович норинҷак медиҳад ва вазифадор мекунад, ки рӯзи дигар ҳангоми вохӯрии Президент бо сокинони шаҳри Хучанд ҷониби ӯ партоянд. 30-юми апрели соли 1997, тахминан соати 10.30 – 10.50 Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон аз бинои маъмурии Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Б. Ғафуров баромада, пиёда ба самти бинои театри Камоли Хучандӣ равона шуд. Тахминан 18–20 қадам то бинои театр фосила боқӣ монда буд, ки сӯиқасд ба ҷони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон содир карда шуд²⁰⁷.

²⁰⁷Сӯиқасд дар Хучанд, сӯиқасд алайҳи тамоми тоҷикистониён буд [Махзани электронӣ] <http://tajmigrant.com/suyiqasd-dar-xuchand-suyiqasd-alajxi-tamomi-tojikistoniyon-bud.html> (санаи мурочиат 10.02.2022)

Авчгирии содиршавии чинояти таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ва арбоби ҷамъиятии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо мақсади сушт кардани асосҳои сохти конститусионӣ ё амнияти давлат, ҳамчунин бо мақсади қатъ гардонидани фаъолияти давлатӣ ё дигар фаъолияти сиёсӣ ё содир намудани чунин кирдор бинобар интиқом барои чунин фаъолият (акти террористӣ) содир шудааст, солҳои 1992–1997 мебошад. Шахсиятҳое, ки солҳои ҷанги шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон (1992 – 1997) аз тарафи аъзои Ташкилоти террористии ҳизби наҳзати исломӣ ба таври ваҳшиёна кушта шуданд²⁰⁸:

1. Нурулло Ҳувайдуллоев – аввалин Прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Субҳи 24 августи соли 1992 дар роҳ ба сӯи қор аз ҷониби силоҳбадастони ТТЭ ҲНИ бераҳмона ба қатл расонда шуд;

2. Моёншо Назаршоев – муовини Раиси Шурои Вазирони Ҷумҳурии Тоҷикистон. 10 марти соли 1994 дар назди манзили истиқоматиаш бераҳмона кушта шуд. Қатли ӯ замоне иттифоқ афтод, ки бояд даври аввали музокирот оид ба сулҳ (шаҳри Москва, апрели соли 1994)–ро роҳбарӣ мекард. Ин кори душманони миллати тоҷик – ҲНИТ ба хотири ҳалал расондан ба раванди сулҳ буд;

3. Мунавваршо Назриев – муовини Сарвазир Ҷумҳурии Тоҷикистон. 21 марти соли 1994 дар роҳи Душанбе – Фарм мавриди ҳамлаи гурӯҳи силоҳбадастони ин ташкилоти террористӣ қарор гирифт. Дар натиҷаи террор ва мунфачир кардани мошини хизматиаш ҷон бохт.

4. Ҳайдар Қосимов – Қаҳрамони ИҶШС. Соли 1993 дар 71 — солагӣ, пас аз оташ задани манзили зисташ дар ноҳияи Вахшу фирорӣ шудани хонаводааш ба ноҳияи Қумсангир, аз сӯйи размандағони бераҳми ҲНИТ ба қатл расидааст. Қотилони наҳзат барои он Ҳ.Қосимро куштанд, ки муқобили идеология ва ҳадафҳои зиддимиллиашон баромад карда буд.

²⁰⁸ МИЛЛАТКУШУ ТАМАДДУНСҶЗОН. Миллати аз дасти ин гурӯҳи хунхор азияткашидаи тоҷик аниқ медонанд, ки онҳо кистанд ва ҳадафшон чист [Махзани электронӣ] <http://khovar.tj/2020/05/millatkushu-tamadduns-zon-millati-az-dasti-in-gur-i-hunhor-aziyatkashidai-to-ik-ani-medonand-ki-on-o-kistand-va-adafashon-chist/> (санаи мурочият 10.06.2022).

5. Муҳаммад Осимӣ – Президенти АИ Ҷумҳурии Тоҷикистон. 27 июли соли 1996 вақте ба кор рафтанд, дар роҳ аз чониби нохалафони наҳзатӣ бо шеваи ниҳоят бераҳмона ва ваҳшиёна кушта шуд. Бо қатли олим ин қотилони хуношом гумон доштанд илму дониш ва маърифату пешрафти Тоҷикистонро мекушанд. Саркардагони ин созмони террористӣ иқрор карданд, ки ин ҷинояти мудҳиш кори дасти террористони наҳзатист.

6. Минҳоч Ғуломов – доктори илми тиб, академик. 6 майи соли 1996 ин олими шинохта, ки узви вобастаи Академияи илмҳои тибби ИҶШС буд, аз дасти қотилони наҳзатӣ бераҳмона ба қатл расонда шуд.

7. Юсуф Исҳоқӣ – ходими сиёсӣ ва ҷамъиятӣ, ҷарроҳи номвар, ректори ДДТТ. 6 май дар як рӯз бо Минҳоч Ғуломов ба шаҳодат расид. Юсуф Исҳоқӣ аз ҷумлаи маъруфттарин олимони соҳаи тибби муосири тоҷик ва нобиғагони давр буд, ки дар айни камолоти эҷодӣ аз дасти ҷинояткорони наҳзатӣ ваҳшиёна ба қатл расонида шуд;

8. Сайф Раҳимзоди Афардӣ – раиси Кумитаи телевизион ва радиои назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон (1997–2000). Марги ӯ дар таърихи 20 майи соли 2000 ҷомеаи кишвар, бахусус, аҳли фарҳангу зиёи мамлакатро такон дод. Ин шахсияти баркамолро тақрибан соати 21:30 — и ҳамон рӯз дар назди даромадгоҳи бинои истиқоматиаш чанд нохалафи зиёикуши аз ҷониби ТТЭ ҲНИ бо зарби тир ба ҳалокат расониданд;

9. Фатҳуллоҳон Шарифзода – муфтии Тоҷикистон. Соли 1995 ба таври ваҳшиёна кушта шуд. Сабабашро наҳзатиён дар баромадҳои зидди манфиатҳои худ мебинанд;

10. Карим Юлдошев – мушовири давлатии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба сиёсати хориҷӣ. Дипломати соҳибтаҷриба 7 июли соли 2001 аз чониби зархаридони наҳзат қатл гардид. Ин куштори фармоишӣ нимаи ҳамон рӯз дар назди даромадгоҳи манзили истиқомати марҳум сурат гирифт, ки омилони асосии он аз ҷониби гурӯҳи ТТЭ ҲНИ мебошанд.

11. Охонлаъл Оламов – вазири нақлиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Мисли

даҳҳо нафарони аз чониби наҳзатиҳо рабудашуда, гурӯҳе соли 1993 ўро аз хонааш бурданд, ки то ҳол бенишон аст.

12. Абдурахим Раҳимов – Вазири фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон. 8–уми сентябри соли 2001 дар назди манзили истиқоматияш бо услуби барои террористони наҳзатӣ маъмул ба қатл расонида шуд. Ў роҳбарии комиссияи давлатӣ оид ба таҷлили ҷашни Истиқлолиятро ба ўҳда дошт.

13. Тағойхон Шукуров – раиси суди ноҳияи Ғозималик (ҳоло Хуросон).

Одатан, таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ва ҷамъиятӣ кирдори ҷинояткоронаи субъект мебошад. Дар ин ҳолат, кирдор маҷмӯи ҳаракатҳои муайяни субъект мебошад, ки ба куштани арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ равона карда шудааст. Г.В. Тимейко менависад: «Таъсири ҷисмонӣ ба объекти бо қонун ҳифзшаванда яке аз шаклҳои маъмултарини кирдори ҷиноятӣ мебошад. Зиёда аз 90% шумораи умумии ҷиноятҳои дар моддаҳои Қисми махсуси Кодекси ҷиноятӣ пешбинишуда тавассути таъсири ҷисмонӣ содир карда мешаванд. "Мо боварӣ дорем, ки онҳо ҳама ба таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ва ҷамъиятиро низ дар бар мегиранд"²⁰⁹.

Н.А. Қудратов дуруст қайд менамояд, ки омӯзиши таҷрибаи судии нишон дод, ки дар 80 фоиз ҳолатҳо тарафи объективии ҷинояти таҳлилгардида дар марги арбоби давлатӣ ва ҷамъиятӣ ифода ёфтааст, дар дигар ҳолатҳо 20% таҷовуз ба оқибатҳои дигар оварда расонидааст, аз ҷумла зарари вазнин ба саломатӣ, зарари миёна ба саломатӣ, ки ба ҳаёти ҷабрдидагон таҳдид намекунанд²¹⁰. Масалан, куштори Муродалӣ Шерализода (узви парлумон, 5 майи соли 1992), Нурулло Ҳувайдуллоев (прокурори генералии Тоҷикистон, 24 августи соли 1992), Моёншо Назаршоев (муовини сарвазири Тоҷикистон, 10 март 1994), Сафаралӣ Кенчаев (собиқ – Раиси Шӯрои Олӣ, Раиси Кумитаи Парлумон оид ба

²⁰⁹Тимейко Г.В. Общее учение об объективной стороне преступления. - Ростов н/Д.: Изд-во Ростовск. ун-та, 1977. - С. 48.

²¹⁰ Қудратов Н.А. Категория «посягательство» в составе объективной стороны посягательства на жизнь государственного или общественного деятеля Республики Таджикистан // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. Душанбе. - 2018. - № 9. - С. 196-202.

конунгузорӣ ва ҳуқуқи инсон, раҳбари Ҳизби сотсиалистии Тоҷикистон, 30 март соли 1999), Муҳаммад Осимӣ (23 сол президенти Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон буд, 29 июли соли 1996), Кадриддин Аслонов (вакили Шӯрои Олӣ, собиқ раиси Шӯрои Олӣ, соли 1992), Саидшо Шоев (вакили Шӯрои Олӣ, соли 1993), Мирзо Саидов (сардори штаби бригадаи таъиноти махсуси Вазорати мудофияи Тоҷикистон, полковник, 18 феввали соли 1994), Рамазон Рачабов (муовини вазири мудофияи Тоҷикистон, полковник, 15 июни 1994), Мунаввара Назриева (ҷонишини раиси Шӯрои вазирон, 20 октябри 1994), Садриддин Абдурахимов (собиқ мушовири президент оид ба дин, 13 феввали 1995), Изатулло Куганов (вакили Маҷлиси Олӣ (парламент), фармондеҳи полки Вазорати мудофия, полковник, 12 июни соли 1995), Махмадшариф Холов (Директори Театри ҷумҳуриявии ҷавонон, 16 ноябри соли 1995), Фатҳулло Шарипов (Муфтии мусалмонони Тоҷикистон, 22 январ соли 1996), Мухтор Бобоев (вакили Маҷлиси Олӣ, раиси Ҳизби ислоҳоти сиёсӣ ва иқтисодӣ, 9 март 1996), Юсуф Исҳоқӣ (ректори донишгоҳи тиббӣ, узви вобастаи Академияи илмҳои Тоҷикистон, 6 майи соли 1996), Маҳмуд Идиев (роҳбари дастгоҳи раиси н. Тоҷикобод, 1 августи соли 1996), Карим Юлдошев (мушовири давлатии Президенти Тоҷикистон оид ба масъалаҳои байналмилалӣ, 17 июли соли 2001)²¹¹. Дар миёни қурбониён нафароне ҳастанд, ки дараҷаҳои гуногуни зарар ба саломатӣ гирифтанд. Масалан, 30 апрели соли 1997, ҳангоми сӯйқасд ба ҳаёти Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Эмомалӣ Раҳмон аз пой чапаш захм гирифтааст²¹². Илова бар ин, 16 феввали соли 2000 кӯшиши сӯйқасд ба ҷони раиси шаҳри Душанбе Маҳмадсаид Убайдуллоев бо мақсади ноустувор кардани вазъ дар кишвар пеш аз интихоботи парлумонии 27 феввали соли 2000 содир шуд. Худи Маҳмадсаид Убайдуллоев осеб надид. Шамсулло

²¹¹ Ҳамон ҷо. - С. 196-202.

²¹² Ниг.: Эмомали Раҳмон // [Маҳзани электронӣ] https://ru.wikipedia.org/wiki/Раҳмон,_Эмомали (санаи муроҷиат: 10.01.2022); Андрей В. История одного покушения. - Индекс/Досье на цензуру, 01.11.1997. - №2; Виктория Г., Игорь Р. Покушение на Эмомали Рахмонова. - Независимая газета, 05.05.1997. - №80 (1405).

Чабборов, муовини вазири амнияти Тоҷикистон, ки дар дохили мошин буд, дар чои ҳодиса ба ҳалокат расид²¹³.

Ақидаҳое низ мавҷуданд, ки мувофиқи онҳо таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ва ҷамъиятӣ метавонад дар намуди ҳам ҳаракат ва ҳам беҳаракатӣ содир карда шавад²¹⁴.

Беҳаракатии ҷинояткорона ҳам монанди ҳаракати ҷинояткорона яке аз аломатҳои асосии тарафи объективии ҷиноят мебошад. Беҳаракатии ҷинояткорона ин рафтори ғайриҳуқуқӣ ва ба ҷамъият хавфноке, ки дар иҷро накардан аз ҷониби шахсе, ки аз рӯи меъёрҳои муайян ўҳдадор буд ё ин ҳаракатҳоро аз рӯи ҳолатҳои муайян метавон иҷро кунад, ифода меёбад. Дар замони муосир, ки илму техника хеле инкишоф ёфтааст ва дар ҳамаи соҳаи ҳаёти ҷамъиятӣ васеъ ҷорист дараҷаи хавфнокии беҳаракатии ҷинояткорона хеле калон аст.

Монанди ҳаракати ҷинояткорона беҳаракатии ҷинояткорона ҳам як шакли таъсиррасонии одам ба атрофи воқеъӣ мебошад. Фақат фарқи онҳо дар он, ки аввалаш ғаёлона ва дуюмаш ғайриғаёлона таъсир мерасонад, яъне субъекти ҷиноят вазифаҳои худро иҷро намекунад ва дар оқибати ин беҳаракатӣ ба объектҳои аз ҷониби қонуни ҷиноятӣ ба ҳифз гирифта шуда зарар мерасад. Лекин барои ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидани ашхосе, ки ба беҳаракатии ҷинояткорона роҳ медиҳад, ду ҳолати зайл муқаррар карда шуданаш лозим: а) шахс ҳаракатҳои муайяне, ки аз қонуну зерқонунҳо, аз фармони қонунии роҳбар бармеояд, иҷро накардааст; б) шахс аз рӯи касбу қораш ва вазифаи хизматиаш баъзе ҳаракатҳоро бояд ва метавонист иҷро кунад, лекин иҷро накардааст²¹⁵.

Яке аз шартҳои шахсро барои беҳаракатҳои ҷиноятқориаш ба

²¹³ В Душанбе произошло покушение на мэра города // [Махзани электоронӣ] <http://www.ng.ru/news/8987.html> (санаи муроҷиат 14.01.2022).

²¹⁴ Ниг.: Сотула О.С. Кримінальна відповідальність за посягання на життя державного чи громадського діяча. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. - Харків-2003. - С. 71; Седых А.В. Посягательство на жизнь государственного или общественного деятеля по уголовному праву Российской Федерации. Дис... канд. юрид. наук. - Казань, 2007. - С. 98.

²¹⁵ Ҳуқуқи ҷиноятӣ. Китоби дарсӣ Зери таҳрири номзоди илми ҳуқуқ, дотсент Ҳ.С. Салимов ва номзоди илми ҳуқуқ, дотсент Н.А. Ғаффорова. - Душанбе: Ирфон, 2011. - С. 106.

чавобгарии ҷиноятӣ кашидан дар он аст, ки ба илоҷи иҷро кардани ўҳдадории худ буданаш нигоҳ накарда, онро иҷро накардааст. Агар шахс ўҳдадории худро бо сабабҳои воқеӣ иҷро накарда бошад дар оқибати он ба манфиатҳои муайян зарар расида бошад ҳам, беҳаракатии он ҷиноят ҳисоб карда намешавад. Бояд қайд кард, ки беҳаракатии ҷинояткорона ҳам аз рӯи психофизиологӣ монанди ҳаракати фаъол бо майли субъекти ҷиноят содиршуда рафтори иродавӣ мебошад. Барои ҳамин монанди ҳаракати фаъоли ҷинояткорона агар шахс ўҳдадории худро дар натиҷаи таҳдиди ҷисмонӣ ё рӯҳӣ ё ин ки дар натиҷаи қувваи муқовиматнопазир иҷро накарда бошад дар оқибати он ба манфиатҳои бо КҶ ҚТ ба ҳифз гирифта шуда, зарар расида бошад ҳам, ҷиноят ҳисоб карда намешавад²¹⁶.

О.С. Сотула менависад, ки таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ва ҷамъиятӣ дар шакли беҳаракатӣ низ содир шуданаш мумкин аст. Шахсе аз ҷумлаи кормандони соҳаи тиб, ки вазифадор аст дар доираи вазифаҳои касбии худ ба арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ кӯмак расонад, дарк мекунад, ки ҳаёти ӯ дар хатар аст, аммо кӯмак намекунад ва чунин ёри тиббиро намерасонанд. Дар шакли беҳаракатӣ ин ҷиноят инчунин аз ҷониби шахсе содир карда мешавад, ки ба ўҳдадорихои мансабӣ ӯ ба қор даровардани механизмҳои дахлдор ва дастгоҳҳои огоҳикунанда дар роҳи оҳан ва истгоҳҳои роҳи оҳан, дар бандарҳои баҳрӣ ва дарёӣ, дар майдонҳои ҳавопаймоӣ дохил мешаванд, ва шахс ин вазифаҳоро бо мақсади таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ҷамъиятӣ ба таври дахлдор иҷро накардааст²¹⁷.

Ба воситаи беҳаракатӣ ҳама гуна таҷовузро содир кардан ғайриимкон аст. Он ҳамеша бо таъсири фаъоли ҷисмонӣ ба ҷабрдида (оташ задани ҷинояткор, тарқиш, ҷароҳати қорд ва ғайра) алоқаманд аст. Тавсифи таҷовузи ба ҷамъият хавнок ҳамчун асоси мудофияи заруриро тавсиф намуда, Б.В. Сидоров қайд мекунад, ки ҳамла ҳамчун як раванди

²¹⁶ Ҳамон ҷо. - С. 106.

²¹⁷ Сотула О.С. Кримінальна відповідальність за посягання на життя державного чи громадського діяча. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. - Харків-2003. - С. 71-72.

тачовузкорона ва рафтори таҳқиромезона мебошад, ки аз лаҳзаи бавучуд омадардани хатари воқеӣ аз тарафи таҷовузкунанда ба манфиатҳои қонунан ҳифзшудаи ҷабрдида оғоз мегардад. "Ин хатар бояд воқеӣ бошад, ки дар амалҳои мушаххаси ҳамлагар равшан ифода шудааст, ва аз ниятҳои таҷовузкоронаи шахс шаҳодат медиҳад"²¹⁸.

М.В. Туретский бар он ақида аст, ки ақти террористӣ мумкин аст дар шакли беҳаракатӣ содир карда шавад ва таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ва ҷамъиятӣ ва он як намуди ақти террористӣ мебошад²¹⁹.

Ҳамин тавр, куштори арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ бо мақсади суғат кардани асосҳои сохти конституционӣ ё амнияти давлат, ҳамчунин бо мақсади қатъ гардонидани фаъолияти давлатӣ ё дигар фаъолияти сиёсӣ ё содир намудани чунин кирдор бинобар интиқом барои чунин фаъолият (ақти террористӣ) бо беамалӣ дар ҳолатҳои суғат мегирад, ки шахси гунаҳкор ӯҳдадориҳои андешидани чораҳои пешгирии марғро иҷро накунад. Масалан, духтур ба шахси захмидор ё бемор, ки арбоби давлатӣ ё ҷамъият аст, кӯмаки тиббиро бо мақсади суғат кардани асосҳои сохти конституционӣ ё амнияти давлат, ҳамчунин бо мақсади қатъ гардонидани фаъолияти давлатӣ ё дигар фаъолияти сиёсӣ ё содир намудани чунин кирдор бинобар интиқом барои чунин фаъолият (ақти террористӣ), намерасонад, ки боиси марғи онҳо мегардад. Ғайр аз он, гунаҳкор дар ин ҳолатҳо имконияти воқеӣ барои иҷрои ӯҳдадориҳои ба зиммаи ӯ гузошташударо дошт ва дидаву доништа онро иҷро накард.

Амалияи тафтишотӣ ва судӣ аз он шаҳодат медиҳанд, ки таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ва ҷамъиятии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шакли беҳаракатӣ умуман содир нашудааст, он танҳо дар шакли ҳаракати фаъол дар намуди куштор, сӯйиқасд ба куштор, расонидани зарари вазнин ба саломатӣ содир гардидааст.

²¹⁸ Ниг.: Уголовное право России. Общая часть: Учебник для вузов / Под ред. Ф.Р. Сундурова. - Казань: Изд-во Казанск. ун-та, 2003. - С. 336.

²¹⁹ Турецкий М.В. Особо опасные государственные преступления. - М.: Изд-во Московск. ун-та, 1965. - С. 25-26.

Таркиби ҷинояти таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ва ҷамъиятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба гуруҳи ҷиноятҳо бо таркибҳои кӯтоҳқардашуда дохил мешавад. Ҷиноят аз лаҳзаи содир кардани кирдоре, ки бевосита ба куштори арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ равона шудааст, новобаста аз он, ки марг воқеан рух додааст, анҷомёфта ҳисобида мешавад. Агар шахси гунаҳгор куштори шахси дигарро содир кунад ва саҳван боварӣ дошта, ки вай арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ мебошад, ҷиноят бояд ҳамчун сӯиқасд ба ҷинояти м. 310 КҶ ҚТ бандубаст карда шавад.

Қаблан бархе аз олимони изҳор доштанд, ки ҷинояте, ки барои он ҷавобгарии ҷиноятӣ барои куштори арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ муқаррар шудааст, аз лаҳзаи марги арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ анҷомёфта ба ҳисоб меравад²²⁰.

Меъёри дахлдори Кодекси намунавии ҷиноятии ИДМ соли 1996 (моддаи 298) таҳлил намуда, ба хулоса омада метавонем, ки муаллифони ин лоиҳа низ бо ақидаи болозикр мувофиқанд²²¹.

Қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон бо назардошти хатари таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ, лаҳзаи хотима ёфтани ҷиноятро ба марҳилаи сӯиқасд рабт додааст. Таҷовуз ба ҳаёт маънои содир кардани кирдорҳои мустақимро, ки барои куштани арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ, новобаста аз оқибатҳои воқеӣ, равона карда шудааст, дар назар дорад.

Таркиби ҷинояти таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ баъзан дар назарияи ҳуқуқи ҷиноятӣ ба таркибҳои кӯтоҳқардашуда дохил карда шудааст²²². Ин чунин таркибе мебошад, ки дар он лаҳзаи хотима ёфтани ҷиноят аз тарафи қонунгузор ба давраи нисбатан барвақттар (пештар) гузаронида шудааст, яъне пештар аз оғози он кирдорҳое, ки мазмуни асосии тарафи объективи ҷиноятро ташкил медиҳанд.

²²⁰ Уголовное законодательство Украинской ССР / Под ред. В.В. Сташиса. – М.: Юр. лит., 1971. - С. 130.

²²¹ Дьяков С. В. Государственные преступления (против основ конституционного строя и безопасности государства) и государственная преступность. - М.: Издательство НОРМА, 1999. - С. 161.

²²² Ҳамон ҷо. - С. 161.

Н.А. Қудратов қайд менамояд, ки таркиби қинояти мазкур аз рӯи сохти таркибиаш кӯтоҳкардашуда мебошад. Зеро қиноят аз лаҳзаи таҷовуз, новобаста аз оқибаташ хотимаёфта дониста мешавад²²³.

Бо тафсири ин масъала, комилан номуайян аст, ки чӣ тавр ва чаро давраи тайёрӣ ё сӯиқасд ба қиноят ва баъзан марҳилаи ошкоркунии қасд ҳамчун қинояти анҷомшуда ҳисобида мешавад, зеро амалҳои қиноятии қаблӣ (тайёрӣ ба қиноят ва сӯиқасди қиноят) дар ҳама ҳолатҳо то ба охир расидани қинояти анҷомёфта пеш меоянд ва наметавонад қинояти пурра ҳисобида шавад.

Ин масъаларо баррасӣ намуда, бояд ёдоварӣ кард, ки дар соли 1951 А.Н. Трайнин навишта буд: «Қонун таркибҳои «кӯтоҳкардашударо» намедонад ва донитан ҳам наметавонад. Қонун тамоми таркибҳоро бо унсурҳои мувофиқ пур кардааст. Як чизи дигарро ба назар гирифтани лозим аст: фарқи таркибҳои "кӯтоҳкардашуда" мантиқан маъноӣ мавҷудияти як дараҷаи миёнаи таркибҳоро дорад, ки дар зери он "таркиби кӯтоҳкардашуда" меистад ... Аммо, ба ҳама маълум аст, ки таркибҳои миёнаи муқаррарӣ вучуд надоранд ва вучуд дошта ҳам наметавонанд: таркиби қиноят тавре, ки дар қонун ифода ёфтааст, ҳамон тавр мемонад»²²⁴.

Ҳама қиноятҳои бо таркиби кӯтоҳкардашуда, аз ҷумла таркиби таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ ҳамчун қинояти хотимаёфта танҳо дар ҳолатҳои эътироф мешавад, ки кирдори аз ҷониби субъект содиршуда аломатҳои таркиби қинояти хотимаёфтаре дошта бошанд ва тавсифи онҳо дар моддаи дахлдори КҚ ҚТ пешбинӣ шуда бошад.

Ҳангоми таҳлили сохти таркибии чунин қиноятҳо набояд дар бораи "интиқоли лаҳзаи анҷоми қиноят ба давраи ошкоркунии қасд" суҳанронӣ кард, ки ин худ аз худ ғайриимкон аст, зеро тавре, ки дар боло қайд карда шуд, қинояти хотимаёфта ин қинояти хотимаёфта аст ва фаъолияти

²²³ Қудратов Н.А. Қиноятҳо ба муқобили асосҳои сохтори конституционӣ ва амнияти давлат. Нашри дуввум. - Душанбе, 2020. - С. 46.

²²⁴ Трайнин А.Н. Состав преступления по советскому уголовному праву. - М.: Госюриздат, 1951. - С. 99.

чиноятӣ қаблӣ ин амали пешинаи чиноятӣ ва ҳар яке аз онҳо давраҳои фаъолияти чиноятӣ, ки ба аломатҳо ва хусусиятҳои хоси худ, ки дар меъёрҳои дахлдори Қонуни чиноятӣ ҷой дода шудаанд, мебошанд.

Мувофиқи м. 33 КҶ чинояти хотимаёфта эътироф мешавад, агар кирдори содирнамудаи шахс тамоми аломатҳои таркиби чинояти пешбинигардидаро дошта бошад. Дар КҶ ҳамаи таркибҳои чиноятҳо вобаста ба сохти конструксиявиашон ҳамчун чиноятҳои хотимаёфта ифода ёфтаанд.

Таҳлили дахлдори чиноятҳо, ки баъзе муаллифон чиноятҳо бо таркиби кӯтоҳкардашуда ном мебаранд, ба хулосае меорад, ки дар чунин ҳолатҳо мо дар бораи чиноятҳои сухан меронем, ки қонунгузор оқибати ба ҷамъият хавфнокии чиноятро берун аз ҷаҳорҷӯбаи таркиби чиноят ҷой додааст, яъне ҳамчун чиноятҳо бо таркиби расмӣ²²⁵. Чиноятҳо бо таркиби расмӣ аз лаҳзаи содир кардани кирдори ба ҷамъият хавфноке, ки дар Кодекси чиноятӣ тасвир шуда хотимаёфта ҳисоб мешаванд оқибати ба ҷамъият хавфнокӣ аз ҳудуди таркиби чиноят бароварда шудааст.

Профессор О.А. Чуваков бар он ақида аст, ки таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлати ё арбоби ҷамъиятӣ аз рӯи сохти таркибиаш ба таркиби расмӣ–моддӣ дохил мешавад. Аломатҳои таркиби расмӣ метавонад дар амалҳои фаъоли гунаҳкорон, ки бар зидди манфиатҳои амнияти миллии давлат бо роҳи кӯшиши куштани ҷабрдида содир карда мешаванд, ҷой дошта бошанд. Аломатҳои таркиби моддӣ дар ҳолате ба амал меоянд, ки ҷабрдида дидаю доништа аз ҳаёт маҳрум карда шавад, дар ҳолате, ки мақсади он расонидани зарар ба манфиатҳои амнияти миллии давлат бошад²²⁶. Мавқеи О.А. Чуваков, бо назардошти хусусияти дугонаи объекти чиноят, дар асоси объекти бевосита ва иловагӣ дуруст мебошад.

Таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлати ё арбоби ҷамъиятӣ бояд аз лаҳзаи

²²⁵ Уголовное право Украинской ССР на современном этапе. Часть общая. - К.: Наукова думка. 1985. - С. 77.

²²⁶ Чуваков О.А. Посягательство на жизнь государственного или общественного деятеля в системе преступлений против основ национальной безопасности Украины. - Правовая держава, 2009. - № 11. - С. 147-152.

содир намудани ҳаракатҳо, ки ба маҳрум кардан аз ҳаёт ва сӯиқасд ба ҳаёти чабрдида хотимаёфта доништа шавад. Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки таркиби м. 310 КҶ ҚТ расмӣ мебошад, яъне, ҷинойт аз лаҳзаи содир кардани ҳаракат сарфи назар аз оқибатҳои он анҷомёфта ҳисобида мешавад.

Чӣ хеле, ки маълум аст тарафи объективи ҷинойт ғайр аз се аломатҳои ҳатмӣ боз бо якчанд аломатҳои факултативӣ тавсиф карда мешавад. Ба аломатҳои факултативӣ инҳо мансубанд:– ҷои содир шудани ҷинойт; вақти содир шудани ҷинойт; тарзи содир намудани ҷинойт ва олоғи содир намудани ҷинойт. Дар саҳифаҳои адабиётҳои махсус вазъи содир шудани ҷинойтро ҳам яке аз аломатҳои иловагӣ эътироф мекунанд, ки ин нодуруст аст. Барои он ки вақт, ҷой ва олоғи содир шудани ҷинойт дар маҷмӯи худ вазъи содир шудани ҷинойтро ташкил мекунад²²⁷.

Таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлати ё арбоби ҷамъиятӣ бо тарзҳои гуногун – ба марг расонидан ё сӯиқасд ба куштор тавассути силоҳи оташфишон ё яроқи сард, дастгоҳҳои тарканда, воситаҳои кимиёвӣ, биологӣ, электромагнитӣ, радиоактивӣ ва инчунин даҳлати равонӣ ё тиббӣ содир карда мешавад. Аз ин рӯ, дар диспозитсияи м. 310 КҶ ҚТ оид ба таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлати ё арбоби ҷамъиятӣ зарурияти нишон додани якчанд тарзҳои содиркунии ҷинойт шарт нест, зеро тарзи содир намудани ҷинойтро танҳо дар он сурат дар моддаи дахлдор нишон додан мумкин аст, ки як таркибро аз дигараш фарқ кунем ва ё он ба банду бастии ҷинойт таъсир расонад.

Таҳти мафҳуми тарзи содир намудани ҷинойт бар ақидаи И.Ш. Жордания ин - «ҷустуҷӯ, мутобиқсозӣ, истифодаи асбобҳо, дигар воситаҳои моддӣ ва қувваҳои моддӣ, бо кӯмак ва шарофати он натиҷаи ҷинойтӣ ба даст оварда мешавад, мебошад».²²⁸

²²⁷ Ҳуқуқи ҷинойтӣ. Китоби дарсӣ Зери таҳрири номзоди илми ҳуқуқ, дотсент Ҳ.С. Салимов ва номзоди илми ҳуқуқ, дотсент Н.А. Фафорова. - Душанбе: Ирфон, 2011. - С. 110.

²²⁸Жордания И.Ш. Структура и правовое значение способа совершения преступления. - Тбилиси: Сабчота Сакарвело, 1977. - С. 56.

Н.И. Панов менависад, ки тарзи содир намудани ҷиноят, пеш аз ҳама, барои кирдори ҷиноятӣ ҳамчун рафтори ғайбӣ, иродавӣ ва кирдори ба ҷамъият хавфноки шахс мебошад. Он гувоҳӣ медиҳад, ки ҷӣ гуна шахс амали ба ҷамъият хавфнокро иҷро мекунад, кадом тарзҳо, усулҳо ва василаҳоро барои он иҷро менамояд²²⁹.

Барои субъект тарзи содиркунии таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлати ё арбоби ҷамъиятӣ воситаи расидан ба ҳадафи муайян мебошад. Сатҳи эҳтимолияти пайдоиши оқибатҳои зараровар аз амалҳои гуногун якранг нест, аммо ҳуди амалҳо вобаста ба дараҷаи эҳтимолияти пайдоиши оқибатҳои зараровар баландтар ва хатарноктар аст. Гузашта аз ин, дараҷаи вазнинӣ ва хусусияти оқибатҳои он бештар аз усулҳои ҷинояти содирнамудаи субъект вобаста аст.

Тарзи содиркунии ҷиноят ҳамчун аломати тарафи объективии ҷиноят мустақиман ба ҳаракат (беҳаракатӣ) алоқаманд аст, менависад Н.И. Панов, – ба ӯ муайянияти сифатӣ медиҳад, возеҳ месозад, мушаххас мекунад, фардикунонида мешавад, ки дар натиҷаи он ҳаракати (беҳаракатии) ҷиноятӣ дода мешавад ва дар акси ҳол, хусусиятҳои устувори инфиродӣ мавҷуданд, ки онро аз дигар амалҳо фарқ мекунанд²³⁰.

Бояд қайд кард, ки дар қонун тарзҳои содир намудани таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлати ё арбоби ҷамъиятӣ пешбинӣ нашудаанд, бинобар ин онҳо метавонанд ҳеле гуногун бошанд ва аз ин рӯ, ба дараҷаи ҷинояти дар м. 310 КҶ ҚТ пешбинишуда таъсир расонида наметавонанд.

Дар ҳолате, ки таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлати ё ҷамъиятӣ бо тарзи хавфи умумӣ ба амал ояд, пас вобаста ба оқибатҳои он, гунаҳкорро метавон барои таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлати ё арбоби ҷамъиятӣ ва қасдан куштани ду ё якчанд шахс ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашид; агар таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлати ё арбоби ҷамъиятӣ ва одамкушию, ки бо тарзи ба ҳаёти

²²⁹ Панов Н.И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность. - Харьков: Вища шк. Изд-во Харьковск. ун-та, 1982. - С. 117.

²³⁰ Панов Н.И. Асари зикршуда. - С. 117.

бештари одамон хатарнок содир шуда бошад, кирдор бо банди дахлдори қисми 2 м. 104 КЧ ҚТ бандубаст карда мешавад.

Чой ва вақти таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлати ё ҷамъиятӣ ба тарз танҳо дар якҷоягӣ бо дигар ҳолатҳои дорой хусусияти объективӣ таъсир расонида, барои бандубасти м. 310 КЧ ҚТ аҳамият надоранд.

Агар вақти содир кардани ҷиноят дар баъзе ҳолатҳо ба дараҷаи хатарнокии ҷиноят таъсир кунад, дар баъзе ҳолатҳо ба бандубасти ҷинояти содиршуда бевосита таъсир менамояд. Масалан, таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлати ё арбоби ҷамъиятӣ қатъи назар шабона содир мешавад ё рӯзона бо моддаи дахлдор бандубаст карда мешавад. Лекин дар мавриди таъин кардани ҷазо ҷиноят дар вақти шабона ё рӯзона содир шудааст ба эътибор гирифта мешавад.

Таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ дар Кодекси ҷиноятии нави Ҷумҳурии Қазоқистон дар шакли нав ва дар ду моддаи алоҳида, яъне моддаи 177 таҷовуз ба ҳаёти Президенти аввали Қазоқистон – Пешвои миллат ва моддаи 178 таҷовуз ба ҳаёти Президенти Ҷумҳурии Қазоқистон муқаррар карда шуд. Ба ақидаи мо стифодаи таҷрибаи Ҷумҳурии Қазоқистон барои мукамалнамояи тарафи объективи таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ ва криминализатсия намудани ҷиноятҳои нав аҳамияти калон дорад.

Бо мақсади тақвияти асосҳои сохтори конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон, истиқлолияти давлатӣ ва тамомияти арзӣ, якпорчагии Ватан, пойдориву бардавомии давлати Тоҷикистон, таҳкими демократия, таъмини рушди иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ, ҳифзи арзишҳои таърихӣ давлатдорӣ миллӣ, фароҳам овардани шароити зиндагии арзанда ва инкишофи озодона барои ҳар як инсон, 25 декабри соли 2015 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат қабул гардид, ки вазъи сиёсӣ ва ҳуқуқии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллатро ҳамчун бунёдгузори давлати соҳибистиклоли

Тоҷикистон, сулҳ ва ваҳдати миллӣ муқаррар мекунад.

Мувофиқи қ. 1 м. 1 Қонуни мазкур Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат шахсияти барҷастаи таърихӣ миллат мебошад, ки дар иҷтимоӣ шонздаҳуми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон Сарвари давлат интиҳоб гардида, дар бунёди низоми давлатдорӣ Тоҷикистони соҳибистиқлол, барқарорсозии соҳти конституционӣ, ба даст овардани сулҳу ваҳдати миллӣ саҳми беназир гузошта, тибқи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 1994 дар асоси овоздиҳии умумихалқӣ аввалин Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон интиҳоб шуда, дар эъмори давлати соҳибхитӣ, демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва иҷтимоӣ нақши арзанда гузошта, миллатро аз парокандагӣ, давлатро аз нестшавӣ ва халқро аз ҷанги шаҳрвандӣ раҳо намуда, дар рушди сиёсӣ, иқтисодиву иҷтимоӣ ва таърихиву фарҳангии давлати мустақили Тоҷикистон хизматҳои бузурги тақдирсоз намудааст²³¹.

Ба сифати Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон – Эмомалӣ Раҳмон, ки барои халқи Тоҷикистон хизматҳои бузургу беназир кардааст, эътироф карда мешавад.

Бо қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат дар назди қонуни ҷиноятӣ масъалаи ҳифзи ҳуқуқӣ–ҷиноятӣ таҷовуз ба ҳаёти Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат ба миён омадааст. Ҳарчанд Қонун соли 2015 қабул шуда бошад ҳам, то ҳол дар КҶ ҚТ моддаи алоҳида вобаста ба таҷовуз ба ҳаёти Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат ҷой надорад. Бинобар ин пешниҳод карда мешавад, ки дар КҶ ҚТ барои таҷовуз ба ҳаёти Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат ҷавобгарии ҷиноятӣ дар шакли модда алоҳида пешбинӣ карда шавад.

Моддаи Таҷовуз ба ҳаёти Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои

²³¹ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат // <http://www.tajemb-eg.org/tj/2016-01-21-14-48-24/2016-01-21-14-56-54/546-қонуни-ҷумҳурии-тоҷикистон-дар-бораи-асосгузори-сулҳу-ваҳдати-миллӣ-—-пешвои-миллат.html> (санаи мурочиат 10.01.2022).

миллат

Таъовуз ба ҳаёти (куштори) Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, агар ин кирдор бо мақсади суғуст кардани асосҳои сохти конституционӣ ё амнияти давлат, ҳамчунин бо мақсади қатъ гардонидани фаъолияти давлатӣ ё дигар фаъолияти сиёсӣ ё содир намудани чунин кирдор бинобар интиқом барои чунин фаъолият (акти террористӣ) содир шуда бошад...

Бояд қайд намуд, ки агар дар асоси феҳристи мансабҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 15 августи соли 2016 №737 тасдиқ шудааст шахсони зеринро, яъне Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Раиси Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Раиси Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Муовини якуми Раиси Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Муовини якуми Раиси Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Муовини Раиси Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Муовини Раиси Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Раиси Кумитаи Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Раиси Кумитаи Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Раиси Комиссияи Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Раиси Комиссияи Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Муовини Раиси Кумитаи Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Муовини Раиси Кумитаи Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Узви Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вакили Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Раиси Суди конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Раиси Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Раиси Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Муовини якуми Раиси Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Муовини якуми Раиси Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии

Тоҷикистон, Муовини Раиси Суди конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Муовини Раиси Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Муовини Раиси Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Судяи Суди конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Судяи Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Судяи Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Судяи суди ҳарбӣ, Судяи суди Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, суди вилоят, суди шаҳри Душанбе, Судяи суди иқтисодии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, суди иқтисодии вилоят, суди иқтисодии шаҳри Душанбе, Судяи суди шаҳр, ноҳия, Раиси Комиссияи марказии интиҳобот ва раёйпурсии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Муовини раиси Комиссияи марказии интиҳобот ва раёйпурсии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Узви Комиссияи марказии интиҳобот ва раёйпурсии Ҷумҳурии Тоҷикистон мо ҳамчун арбоби давлатӣ эътироф намоем, ба як ҳолат бояд диққат дод. На аз ҳамаи шахсони зикршуда пойдории асосҳои сохтори конституционӣ ва амнияти давлат вобаста аст. Баръакс дар ин рӯйхат номгӯй шахсони мансабдоре, ки бевосита ба таъмини амнияти давлатӣ фаъолиятшон вобастааст, дохил карда нашудааст, маслан, вазири мудофия, раиси КДАМ, прокурори генералӣ, раиси Бонки миллии Тоҷикистон ва ғайра.

Бо сабаби он ки мафҳуми арбоби давлатӣ ва арбоби ҷамъиятӣ мафҳуми васеъ мебошад ва на аз ҳамаи онҳо пойдории асосҳои сохтори конституционӣ ва амнияти давлат вобаста аст, пешниҳод мегардад, ки диспозитсияи моддаи 310 КҶ ҚТ дар шакли зерин пешниҳод карда шавад:

Моддаи 310¹. Таҷовуз ба ҳаёти (куштори) Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ё дигар арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ, ки таъмини амнияти давлатӣ аз онҳо вобастааст

Таҷовуз ба ҳаёти (куштори) Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ё дигар арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ, ки таъмини амнияти давлатӣ аз онҳо вобастааст, агар ин кирдор бо мақсади суғурта кардани асосҳои сохти конституционӣ ё амнияти давлат, ҳамчунин бо мақсади қатъ гардонидани фаъолияти давлатӣ

ё дигар фаъолияти сиёсӣ ё содир намудани чунин кирдор бинобар интиқом барои чунин фаъолият (акти террористӣ) содир шуда бошад, бочазо дода мешавад.

Ҳамин тавр аз таҳлили ҳуқуқӣ–ҷиноятӣ тарафи объективии таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба чунин хулосаҳо омадан мумкин аст:

1. Таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ ба категорияи ҷиноятҳои мансуб аст, ки таркиби расмӣ доранд. Барои тарафи объективии ҷинояти м. 310 КҶ ҚТ лаҳзаи ниҳони амал аллакай дар моддаи зикршуда тавсиф карда шудааст. Қонунгузор «содир намудани кирдорро ҳамчун асоси мустақил ва кофӣ барои эътироф кардани ҷинояти хотимаёфта» қайд намуда, оқибати ҷиноятро берун аз доираи модда гузоштааст. Аммо, дар моддаи 310 КҶ ҚТ мавҷуд набудани оқибатҳои мушаххас маъноӣ онро надорад, ки чунин амал безарар аст;

2. Объективан оқибатҳои воқеии таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ инҳоянд: фаро расидани марг, ба саломатии дараҷаи гуногуни зарар расонидан. Имконияти умуман нарасонидани зарар ба саломатӣ низ ҷой дорад, вақте таҷовуз оқибатҳои нишондодашударо бавҷуд намеоварад (масалан, террорист аз яроқи оташфишон тир ҳолӣ мекунад, вале тири ӯ хато меҳурад). Ин ҳолат барои бандубасти ҷиноят таъсир намерасонад, зеро дар ҳама ҳолатҳо нишонаҳои ҳамлаи террористии анҷомёфта мавҷуданд, мавҷудияти гуноҳ дар сурати мавҷуд набудани оқибатҳои зараровар аз ҷониби суд ҳангоми баҳогузориҳои дараҷаи хавфнокии ҷамъиятии субъект ва чазо додани ӯ ба назар гирифта мешавад.

3. Куштори арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ бо мақсади суст кардани асосҳои сохти конститутсионӣ ё амнияти давлат, ҳамчунин бо мақсади қатъ гардонидани фаъолияти давлатӣ ё дигар фаъолияти сиёсӣ ё содир намудани чунин кирдор бинобар интиқом барои чунин фаъолият (акти террористӣ) бо беамалӣ дар ҳолатҳои сурат мегирад, ки шахси гунаҳкор ӯҳдадори

андешидани чораҳои пешгирии маргро иҷро накунад;

4. Таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлати ё арбоби ҷамъиятӣ бояд аз лаҳзаи содир намудани ҳаракатҳо, ки ба маҳрум кардан аз ҳаёт ва сӯиқасд ба ҳаёти ҷабрдида хотимаёфта доништа шавад. Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки таркиби м. 310 КҶ ҚТ расмӣ мебошад, яъне, ҷинойт аз лаҳзаи содир кардани кирдор, сарфи назар аз оқибатҳои он, анҷомёфта ҳисобида мешавад;

5. Қой ва вақти таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлати ё арбоби ҷамъиятӣ ба тарз танҳо дар якҷоягӣ бо дигар ҳолатҳои дорои хусусияти объективӣ таъсир расонида, барои бандубасти м. 310 КҶ ҚТ аҳамият надоранд;

6. Бо қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат дар назди қонуни ҷинойтӣ масъалаи ҳифзи ҳуқуқӣ–ҷинойтии таҷовуз ба ҳаёти Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат ба миён омадааст. Ҳарчанд Қонун соли 2015 қабул шуда бошад ҳам, то ҳол дар КҶ ҚТ моддаи алоҳида вобаста ба таҷовуз ба ҳаёти Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат қой надорад. Бинобар ин пешниҳод карда мешавад, ки дар КҶ ҚТ барои таҷовуз ба ҳаёти Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат ҷавобгарии ҷинойтӣ дар шакли модда алоҳида пешинӣ карда шавад;

7. Моддаи 310 КҶ ҚТ дар таҳрири нав пешниҳод карда мешавад:
Моддаи 310¹. Таҷовуз ба ҳаёти (куштори) Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ё дигар арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ, ки таъмини амнияти давлатӣ аз онҳо вобастааст

Таҷовуз ба ҳаёти (куштори) Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ё дигар арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ, ки таъмини амнияти давлатӣ аз онҳо вобастааст, агар ин кирдор бо мақсади суст кардани асосҳои сохти конституционӣ ё амнияти давлат, ҳамчунин бо мақсади қатъ гардонидани фаъолияти давлатӣ ё дигар фаъолияти сиёсӣ ё содир намудани чунин кирдор бинобар интиқом барои чунин фаъолият (акти террористӣ) содир шуда бошад, бо ...ҷазо дода мешавад.

§3. Таҳлили ҳуқуқӣ–ҷиноятӣ нишонаҳои субъективии таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ

Тарафи субъективии ҷиноят ин фаъолияти рӯҳии (психикӣ) шахс буда, бевосита бо содиршавии ҷиноят алоқаманд мебошад. Тарафи субъективии ҷиноят мазмуни психологӣ ба ҷамъият хавфнокии кирдорро дорад, аз ин рӯ, он (дар муносибат бо тарафи объективӣ) унсури дохилии ҷиноят ба ҳисоб меравад. Тарафи объективии ҷиноят, ки мазмуни воқеии ҷиноятро ташкил медиҳад, мумкин аст, ки ҳамеша аз ҷониби ҷабрдида, шоҳид ва дигар ашхос бевосита дарк шавад. Лекин тарафи субъективии ҷиноят, азбаски дар рӯҳиёти (психикаи) гунаҳкор ҷараён меёбад, узвҳои ҳисқунандаи одамон бевосита қобилияти дарк намудани онро надоранд. Вай танҳо ба воситаи таҳлилу баҳодиҳии рафтори шахси ҳуқуқвайронқунанда ва ҳолатҳои содиршавии ҷиноят дарк карда мешавад. Мазмуни тарафи субъективии ҷиноят бо ёрии ҷунин аломатҳои ҳуқуқӣ, ба монанди гуноҳ, ангега, мақсад ва ҳаяҷон (эмотсия) ошкор мегардад. Аломатҳои ҳуқуқии мазкур аз ҷиҳати органикӣ байни худ дар алоқамандӣ қарор доранд²³².

Роҳу тарзҳои муайян кардани аломатҳои субъективӣ ҳангоми бандубасти м. 310 КҶ ҚТ инҳоянд:

а) шакли гуноҳ, ки бевосита дар м. 310 КҶ ҚТ нишон дода шудааст;

б) мавҷудияти ангега ва (ё) мақсад (ҳамчун қасд барои ин фаъолият содир шудани ҷиноят) дар диспозитсияи м. 310 КҶ ҚТ, ҳамчун аломати ҳатмии тарафи субъективӣ.

Дар диспозитсияи м. 310 КҶ ҚТ қонунгузор ба сифати аломати ҳатмии ҷиноят оқибати таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятиро нишон намедиҳад. Ҳангоми содир намудани ҷиноятҳо бо таркиби расмӣ,

²³² Ҳуқуқи ҷиноятӣ. Китоби дарсӣ Зери таҳрири номзади илми ҳуқуқ, дотсент Ҳ.С. Салимов ва номзади илми ҳуқуқ, дотсент Н.А. Ғафқорова. - Душанбе: Ирфон, 2011. - С. 122.

мундариҷаи қасд ҳамеша дар дарки ба ҷамъият хавфнок будани ҳаракат (беҳаракатӣ) ва хоҳони содир намудани ҷиноят ифода меёбад. «Ҷунин қасд» ба ақидаи П.С. Дагел ва Р.И. Михеев, – қасди бевосита буда, танҳо ба ҷиноятхое таалуқ дорад, ки таркибашон расмӣ аст». Ҷунин ҷиноятҳо бо қасди бавосита содир карда намешаванд, зеро мазмуни иродавии онҳо дар шакли дидаву доништа иҷозат додани қонун, ки ба оқибатҳои ба ҷамъият хавфнок алоқаманд аст ва танҳо ба тарафи объективии таркибҳои моддӣ дохил карда мешаванд, ифода меёбад²³³. Аз ин рӯ, ҷинояти пешбиниамудаи м. 310 ҚҶ ҚТ аз лаҳзаи содир кардани кирдоре, ки баҳри ҳаёт маҳрум кардани арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ нигаронида шудааст, хотимаёфта доништа мешавад. Оқибатҳои ҷинояти таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ аз кирдор ҷудонопазиранд, онҳо гӯё ба як воҳиди ягона муттаҳид шудаанд.

Тарафи субъективӣ бо шакли гуноҳи қасдона дар намуди қасди бевосита²³⁴ тавсиф меёбад. Сӯиқасд кирдори охири барои амалӣ намудани қасд, хулосаи бавучудомада ва азми содир намудани ҷиноят мебошад. "Ин ҳамчун як акт пазируфта мешавад" навиштааст Б.С. Волков, ки танҳо бо нияти мустақим иҷро шуда, бо мақсади ба даст овардани натиҷаи хатарноки иҷтимоӣ амалӣ шудааст. Мақсад ба даст овардани натиҷаи ба ҷамъият хавфнок, аломати конструктивии фаъолияти пешакии ҷиноят, аз ҷумла сӯиқасд мебошад. Бо дидаву доништа тайёри надидан ва сӯқасд накардан содир намудани ҷиноят ғайриимкон аст»²³⁵. Аз ин рӯ, шакли гуноҳ дар таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ танҳо қасди бевосита мебошад.

Тарафи субъективии ин ҷиноятро Н.А. Қудратов таҳлил намуда, ҷунин менависад: – тарафи субъективии таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё

²³³ Дагел П.С., Михеев Р.И. Теоретические основы установления вины: Учеб, пособие. - Владивосток: Дальневост. гос. ун-т, 1975. - С. 39.

²³⁴ Қасди бевосита - ҷиноят бо қасди бевосита содиршуда эътироф мешавад, агар шахс ба ҷамъият хавфнок будани ҳаракати (беҳаракатии) худро дарк карда, имконият ё ногузирии фаро расонидани оқибати барои ҷамъият хавфнокии онро пешбинӣ намуда, хоҳони фаро расидани он бошад (қ. 1 м. 28 ҚҶ ҚТ).

²³⁵ Волков Б.С. Мотивы преступлений: (Уголовно-правовое и социально-психологическое исследование). - Казань: Казанск. ун-т, 1982. - С. 100.

чамъиятӣ қасди бевосита ташкил медиҳад. Аломати асосии ин таркиб мақсад мебошад, яъне мақсади сушт кардани асосҳои сохти конституционӣ ё амнияти давлат, ҳамчунин бо мақсади қатъ гардидани фаъолияти давлатӣ ё дигар фаъолияти сиёсӣ ё содир намудани чунин кирдор бинобар интиқом (ангезаи чиноят) барон чунин фаъолиятро ташкил медиҳад²³⁶.

С.В. Дяков ин чиноятро таҳлил намуда, онро ҳамчун ҳамлаи террористӣ баҳо медиҳад. Ҳамин тавр, ба ақидаи ин муҳаққиқ, ҳамлаи террористӣ бо қасди бевосита содир мешавад, яъне субъект ба чамъият хавфнокии таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё чамъиятиро дарк менамояд ва мехоҳад онро содир кунад. Ҳамин тавр, амали террористӣ дар ин ҳолат ҳамчун «чораи мувофиқ» барои фаъолияти фаъоли давлатӣ ва сиёсӣ, ки қабрида анҷом медиҳад, ё ҳамчун қасд барои амалӣ намудани он баромад мекунад²³⁷. Ҳамчун амали террористӣ будани таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё чамъиятиро Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди терроризм» эътироф менамояд. Қонуни мазкур ҳамчун амали террористӣ бевосита содир намудани чиноятҳои дорои хусусияти террористиро дар шакли тарқиш, ... содир намудани дигар амалҳои, ки боиси хавфи ҳалокати одамонро доранд, ... ҳисоб намудааст.

Ҳангоми қасди бевосита аз ҷониби шахс дарк намудани ба чамъият хавфнок будани ҳаракат (беҳаракатии) аҳамияти калон дорад. Дарк намудани ба чамъият хавфнокии ҳаракат (беҳаракатӣ) чун қоида дарк намудани зиддиҳуқуқии кирдори содир мешудагиро низ дар назар дорад. Аз рӯи ин масъала дар адабиёти ҳуқуқӣ ақидаҳои гуногун баён шудаанд. Як қатор олимони ба мафҳуми қасд дарки зиддиҳуқуқии кирдорро низ дохил кунонидаанд²³⁸. Вале қисми зиёди олимони дар он ақидаанд, ки дарк

²³⁶ Қудратов Н.А. Чиноятҳо ба муқобили асосҳои сохтори конституционӣ ва амнияти давлат. Нашри дуввум. - Душанбе, 2020. - С. 47.

²³⁷ Дяков С.В. Преступления против основ конституционного строя и безопасности государства: уголовно-правовое и криминологическое исследование. 2-е изд. - СПб.: Издательство «Юридический центр-Пресс», 2012. - С. 94-95.

²³⁸ Пиантовский А.А. Учение преступлений по советскому уголовному праву. - М. Госюриздат. - С. 350.

намудани зиддхукукии кирдор аломати ҳатмийи элементи интеллектуалии қасд намебошад, зеро имконияти қасдона содир намудани ҷиноят бе донишгани манъ будани чунин кирдор бо қонуни ҷиноятӣ ҷой дорад²³⁹. Элементи интеллектуалии гуноҳи қасдона ба сифати аломати ҳатмӣ танҳо дарки ба ҷамъият хавфнок будани кирдори содиршавандаро пешбинӣ намудааст, на зиддхукукӣ будани онро, ҳол он ки дар бисёр ҳолатҳо ҳангоми содиршавии ҷиноятҳои қасдона, зиддхукукии кирдор дарк карда мешавад, дар баъзе ҳолатҳо қонунгузор онро ба мазмуни қасд дохил кардааст²⁴⁰.

Вобаста ба м. 310 ҚҚ ҚТ гунаҳкор дарк мекунад, ки ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятии ҚТ дар робита ба фаъолияти давлатӣ ё ҷамъиятии ӯ таҷовуз меоварад, ногузирии имконияти фаро расидани марғи ҷабрдидаро дар натиҷаи ҳаракатҳои худ пешбинӣ менамояд ва хоҳони содир кардани чунин ҳаракат намебошад. Ғайр аз он, гунаҳкор, инчунин мақсади махсусро – суғт кардани асосҳои сохти конституционӣ ё амнияти давлат ё фаъолияти давлатӣ ё ҷамъиятии худро қатъ гардонидани ҷабрдида ё ангега интиқом барои чунин фаъолиятро ба роҳбарӣ мегирад. Мавҷудияти ҳадафи махсус ва ангега имконияти содир намудани ҷиноятро бо қасди бавосита истисно менамояд.

Агар таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ ҳамчун одамқушӣ ё сӯиқасд ба одамқушӣ баҳо дода шавад, пас дар асоси Қарори пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҷрибаи судӣ оид ба парвандаҳои марбут ба одамқушӣ», №21 аз 26 июни соли 2009 тарафи субъективии м. 310 ҚҚ ҚТ гуноҳ дар намуди ҳам қасди бевосита ва қасдӣ бавосита ифода мегардад. Зеро дар Қарори пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҷрибаи судӣ оид ба парвандаҳои марбут ба одамқушӣ» омадааст, ки бояд ба эътибор гирифт, ки агар ҷинояти одамқушӣ, ки ҷавобгарӣ барои он

²³⁹ Комментарий к Уголовному кодексу РФ. - М.: Вердикт, 1996. - С. 36.

²⁴⁰ Ҳукуки ҷиноятӣ. Китоби дарсӣ Зери таҳрири номзади илми ҳуқуқ, дотсент Ҳ.С. Салимов ва номзади илми ҳуқуқ, дотсент Н.А. Ғаффорова. - Душанбе: Ирфон, 2011. - С. 131.

дар моддаи 104–и КҶ ҚТ пешбинӣ шудааст, ҳам бо қасди бевосита ва ҳам бо қасди бавосита содир гардад, пас сӯиқасд ба одамкушӣ танҳо бо қасди бевосита содир мешавад, яъне ҳаракатҳои гунаҳгор аз он шаҳодат медиҳанд, ки ӯ ба амал омадани маргро пешбинӣ намуда, хоҳони фарорасии он буд, вале оқибати марговар бо сабабҳои аз ӯ вобастанабуда, то ба охир расонида нашудааст (мисол, бо сабаби муқобилияти саҳт нишон додани ҷабрдида, даҳолати шахсони дигар, сари вақт ба ҷабрдида расонидани ёри тиббӣ ва ғайра)²⁴¹.

Мавқеи Суди олии ҚТ чандон дуруст нест. Зеро одамкушӣ бо қасди бевосита содир карда намешавад. Қиноят бо қасди бавоситаи содиршуда эътироф мешавад, агар шахс ба ҷамъият хавфнок будани ҳаракати (беҳаракати) худро дарк карда, имконияти фаро расидани оқибати барои ҷамъият хавфнокии онро пешбинӣ намуда, фаро расидани оқибатро нахоста, вале дидаю дониста ба ин оқибатҳо роҳ дода бошад ё ба онҳо безътиноёна муносибат карда бошад (қ. 3 м. 28 КҶ ҚТ). Натиҷаи одамкушӣ ин мавҷуати марг мебошад. Дар қасди бавосита гунаҳгор фаро расидани оқибатро намехоҳад, яъне мақсади асосии ӯ одамкушӣ нест, балкӣ дигар оқибат аст. Бо қасди бавосита содир шудани одамкуширо бештари олимон рад мекунанд²⁴².

Пешбинӣ намудани оқибати барои ҷамъият хавфнок аломати дигари қасди бевосита буда – ин тасаввуроти зеҳнии гунаҳгор оиди он зарарест, ки кирдори ӯ ба муносибатҳои ҷамъиятии таҳти ҳифозоти қонуни қиноятӣ

²⁴¹ Қарори пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи таҷрибаи судӣ оид ба парвандаҳои марбут ба одамкушӣ”. №21 аз 26 июни соли 2009.

²⁴² Ниг.: Геворгян, В.М. Уголовно-правовая и криминологическая характеристика убийства по найму: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2008. – 29 с.; Ивченко, О.С. Проблема мотива и цели убийства в уголовном праве России: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2002. – 18 с.; Маляев, К. В. Уголовно-правовая охрана жизни: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Нижний Новгород, 2005. – 35 с.; Мустафазаде, А.Г. Квалификация убийства по мотиву и цели: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2004. – 30 с.; Нафиев С.Х. Корыстное убийство: понятие, виды, квалификация (уголовно-правовые и криминологические аспекты): дис. ... канд. юрид. наук. – Челябинск, 1999. – 207 с.; Павлуцкая, С.В. Убийства, совершаемые при отягчающих обстоятельствах, характеризующих особенности субъективной стороны: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Владивосток, 2009. – 27 с.; Смирнов, В. А. Уголовно-правовая характеристика целей убийства, предусмотренных ч. 2 ст. 105 УК РФ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Томск, 2012. – 23 с.

қарор гирифта мерасонанд. Ҳангоми қасди бевосита ибораи «пешбинӣ намудан» ҳолатҳои зеринро дар назар дорад, ки моҳиятан мазмуни онро ташкил медиҳанд: яқум, тасаввурот оиди мазмуни воқеии тағйиротҳои дар объекти таҷовуз бавучудоянда; дуҷум, фаҳмидани аҳамияти иҷтимоии онҳо, яъне зарараш барои ҷамъият; сеҷум, дарки вобастагии сабабу натиҷаи миёни кирдор (ҳаракат ё беҳаракатӣ) ва оқибати барои ҷамъият хавфнок ҷойдошта.

Мавҷудияти қасди бевосита дар таркиби таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ аз он шаҳодат медиҳад, ки амалҳои гунаҳгор бевосита ба он равона гардидаанд, ки марғи ҷабрдида бавучуд ояд. Ба ибораи дигар, дар асоси таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ он амали шахси гунаҳгор меистад, ки барои ноил шудан ба ҳадафи (оқибат) банақшагирифташуда равона шудааст ва онро ба эътибор мегирад ва пешбинӣ мекунад.

Чӣ хеле аз таърифи дар қ. 2 м. 28 ҚҚ ҚТ додашуда бармеояд, қасди бевосита бо пешбинӣ намудани имконият ё ногузирии фаро расидани оқибати барои ҷамъият хавфнок тавсиф меёбад, яъне мувофиқи таърифоти қонунгузори қасди бевосита, пешбинӣ намудани оқибат, мумкин аст духела бошад: аз ҷониби гунаҳкор пешбинӣ намудани имконият ё ногузирии фаро расидани оқибати барои ҷамъият хавфнок²⁴³. Вобаста ба м. 310 ҚҚ ҚТ гунаҳкор ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ таҷовуз меоварад ва имконият ё ногузирии фаро расидани марғро ҳамчун оқибати ҷиноят пешбинӣ менамояд. Фаро расидани марғ барои бандубаст бо м. 310 ҳатмӣ нест. Дар натиҷаи таҷовуз ба ҳаёт арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ метавонад, ки зинда монад, яъне қормандони тибб ўро наҷот медиҳанд ё дар натиҷаи дигар ҳолатҳо.

Унсури дигари қасди бевосита лаҳзаи иродавист, ки бо хоҳони фаро расидани оқибати барои ҷамъият хавфнок тавсиф меёбад. Қасди бевосита ба ҷиноятҳои бо таркиби материалӣ алоқаманд аст. Аз ин рӯ, хоستان дар қасди бевосита танҳо бо оқибати барои ҷамъият хавфнок алоқаманд мебошад.

²⁴³ Ҳуқуқи ҷиноятӣ. Асари зикршуда. - С. 132.

Аммо бештари ҷиноятҳо, аз ҷумла таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ таркиби расмиро моликанд, ки дар онҳо оқибат берун аз доираи таркиб мондааст.

Мақсад ва ангега дар таркиби м. 310 КҶ ҚТ аломати ҳатмии тарафи субъективӣ мебошад. Таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ бо мақсади суст кардани асосҳои сохти конституционӣ ё амнияти давлат, ҳамчунин бо мақсади қатъ гардонидани фаъолияти давлатӣ ё дигар фаъолияти сиёсӣ ё содир намудани ҷунин кирдор бинобар интиқом барои ҷунин фаъолият (акти террористӣ) содир карда мешавад. Агар куштор ё сӯйқасд ба куштори арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ мақсад ё ангегаи нишондодашударо надошта бошад, ин гуна ҳаракат бояд ҷун таҷовуз ба шахсият банду баст карда шавад.

Психология таълим медиҳад, ки ҳаракати инсон ҳамеша бо ангегаҳои муайян вобастагӣ дошта ва барои ноил шудан ба мақсади муайян равона карда шудааст. Баҳои дуруст додани ҳама гуна рафтори инсон бе ба ҳисоб нагирифтани мақсаду ангегаҳои он номумкин аст. Ангега ва мақсад зухуроти психикӣ буда, дар якҷоягӣ бо гуноҳ аломати тарафи субъективии ҷиноятро ташкил медиҳад²⁴⁴.

Баҳодиҳии ҳама гуна рафтори ҳуқуқии ҷиноятӣ, бе дарназардошти ангегаву мақсадҳои он, ғайриимкон аст. Дар м. 310 КҶ ҚТ, ангега ва мақсад аломатҳои ҳатмии тарафи субъективии ҷиноят мебошанд. Инҳо ду ҷузъи рафтори субъект мебошанд, ки аз якдигар вобастаанд ва якдигарро муайян мекунанд. Ба ақидаи профессор Шарипов Т.Ш. ин мафҳумҳои психологӣ байни худ хеле зич алоқамандӣ доранд. Инсон аз рӯи талаботҳои муайян амал карда, дар аввал дарк накардани рағбати худро ҳис намуда, баъдан кӯшиши бошууронаро барои қонеъ кунонидани талаботи хеш ба харҷ медиҳад. Дар ин замина мақсади рафтор ташаккул меёбад. Мақсади ҷиноят дар заминаи ангегаи ҷинояткорона ба вучуд омада ва дар якҷоягӣ онҳо

²⁴⁴ Ҳуқуқи ҷиноятӣ. Асари зикршуда. - С. 132.

мақсад ва ҳамон базаеро ташкил медиҳанд, ки дар он гуноҳ чун фаъолияти муайяни интеллектуалӣ ва иродавии субъект бо ҷиноят алоқаманд ва дар лаҳзаи содиршавии он тавлид меёбад²⁴⁵.

Ангезаи ҷиноят ин нияти фаҳмидашудае мебошад, ки субъект онро ба роҳбарӣ гирифта, ҷиноят содир мекунад. Дар м. 310 КҶ ҚТ ангезаи ҷиноят ҳамчун интиқом (қасд) содир намудани ин ҷиноят пешбинӣ шудааст. Мафҳуми интиқом дар қонунгузори ҚТ пешбинӣ нашудааст. Интиқом дар мазмуни м. 310 КҶ ҚТ ҳамчун норозигӣ ё номувофиқати бо сиёсат (фаъолият), амал ё беамалии содирнамудани арбоби давлатӣ ё ҷамъиятиро дар назар дорад (масалан, рад кардани ҷабрдида аз иҷрои ягон амал ба манфиати гунаҳгор ё хешовандони ӯ).

Т.Ю. Маркова қайд мекунад, ки «танҳо ҳамон таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ бо моддаи 277 КҶ ФР (м. 310 КҶ ҚТ З.М.) бандубаст карда мешавад, ки бо фаъолияти қонунии сиёсиву иҷтимоии ӯ алоқаманд аст»²⁴⁶. Ҳамин тавр, куштори пешвоён ва роҳбарони мазҳабҳои қалбақӣ (ба монанди пешвои салафихо), ҳизбҳои экстремистиву террористӣ ва гурӯҳҳои берун аз қонун, наметавонад ҳамчун таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ эътироф карда шавад, ҳатто агар ин шахсон дар ҷомеа маъруф бошанд ва пайравони онҳо зиёд бошанд. Ҳамчунин, таҷовуз ба ҳаёти ҷинояткорони обрӯманд ё шахсе, ки барои содир кардани ҷиноятҳо мавриди ҷустуҷӯ қарор гирифтааст, ҳамчун таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ эътироф карда неамешавад. Таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ бо сиёсат ва фаъолияти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ алоқаманд бошад.

Ба ақидаи мо, ҳангоми содир кардани таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ, илова бар ангезаи интиқом барои фаъолияти давлатӣ ё дигар фаъолияти сиёсӣ, инчунин дигар ангезаҳо низ метавонанд ҷой дошта

²⁴⁵ Ҳамонҷо. - С. 148.

²⁴⁶ Маркова Т.Ю. Убийство в связи с осуществлением лицом служебной деятельности или выполнением общественного долга: дис... канд. юрид. наук. - М., 2003. - С. 133-134.

бошанд, ба монанди: ҳасад, нафрат, ғазаб, бадбинӣ ва ғ. Ин ангезаҳо хусусияти ҳатмӣ надоранд ва барои бандубаст таъсир намерасонанд. Лекин муайян кардани онҳо ба таври иловатан барои бандубаст метавонад аҳамияти калон дошта бошад.

Дар назарияи ҳуқуқи ҷиноятӣ, пешниҳоди аломатҳои бандубастшаванда дар таркиби таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ вобаста ба содир намудани он аз рӯи ангезаҳои бадбинии сиёсӣ, идеологӣ, наҷодӣ, миллӣ ё мазҳабӣ, ҳамчунин аз нигоҳи бадбинӣ ё кинаю адоват ба ягон гурӯҳи иҷтимоӣ ҷой дорад²⁴⁷. Бо назардошти санксияи моддаи 310 КҶ ҚТ (он ҷазои махсусан вазнинро пешбинӣ намудааст), ворид намудани аломати бандубастшаванда мувофиқи мақсад нест.

В.А. Навротский чунин мешуморад, ки ангезаҳои таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ ҳамеша бо фаъолияти давлатии ҷабрдида вобастаанд:

- 1) қасос барои фаъолияти давлатӣ;
- 2) мартабаи баланди мансабӣ;
- 3) манфиат;
- 4) муносибати душманона ба давлати дахлдор²⁴⁸.

Ангеза дар ин ҷо маҳз ҳамон унсури таркиби ҷиноят аст, ки тибқи он куштори оддии фармоишӣ аз куштори арбоби давлатӣ ё ходими ҷамъиятӣ фарқ карда шудааст; амали иҷроқунанда ва ташкилқунандаи ҷиноят ва монанди инҳоро фарқ қунад. Ҳамин тавр, дар баъзе ҳолатҳо, ангеза дар муайян кардани амалҳои ҷиноӣ ҳамчун таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё арбоби давлатӣ аҳамияти ҳалқунанда дорад.

А.Ф. Бантишева мегӯяд, ки ангезаи рафтори ҷиноятӣ, барангехтани таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ маҳз фаъолияти давлатии

²⁴⁷ Ревина В.В. Экстремизм в российском уголовном праве: дис. ... канд. юрид. наук. - М., 2010. - С. 161.

²⁴⁸ Навроцкий В.А. Уголовное право Украины: Особенная часть: Курс лекций. - М.: Знание, 2000. - С. 46.

чабрдида мебошад, ки бо ин ё он сабаб гунаҳгорро қонеъ намекунад²⁴⁹. Дар ин ҳулосаронӣ, муносибати рӯҳии шахсе, ки ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ таҷовуз кардааст, ба таври кофӣ муайян карда нашудааст, зеро худ аз худ ҳама гуна фаъолият наметавонад ангезаи содир кардани кирдорҳои ҷинойтӣ бошад, танҳо ният ба он метавонад муносибати манфӣ нисбати ин фаъолият гардад.

Дар илми ҳуқуқшиносии муосир, ба назари мо, ҷанбаҳои иҷтимоиву психологии тарафи субъєктивии ин категорияи ҷинойтҳо вобаста ба куштор ҳамчун василаи универсалии таъсир ба давлат ва дигар муносибатҳои ҷамъиятӣ ба таври кофӣ инъикос наёфтаанд. Бахусус барои ангезаи рафтори ҷинойтӣ, ки бо таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ алоқаманд аст, дахл дорад. Дар ин ҷо на ангезаи шахсони алоҳида, ки одамкушии ин категорияро содир мекунанд, балки худ ангезаҳо ҳамчун мазмун, моҳияти субъєктивии ин рафтор дар назар дошта шудааст.

Ҳамин тавр, ангезаҳои содир намудани ҷинойти таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ, ба истиснои ҳамчун интиқом содир намудани ҷинойт, аломати ҳатмии тарафи субъєктивии ин ҷинойт нестанд ва ба бандубасти он таъсир намерасонад. Аммо, муайян кардани онҳо барои муайян кардани гуноҳи субъєкт ва исботи он, баҳодиҳии дараҷаи хавфи ҷамъиятии ҷинойт, инчунин муайян кардани шартҳои содир намудани ҷинойт ва таҳияи чораҳои махсус барои пешгирии онҳо аҳамияти калон дорад. Ангезаҳое, ки тавассути онҳо таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ ба амал омада метавонад, инҳо буда метавонанд: ангезаҳои хусусияти ҷунунӣ (девонагӣ), ангезаҳои худшиносӣ, додани аҳамияти махсус ба фаъолият, мансаб, рақобати сиёсӣ, интиқом ба фаъолияти давлатӣ ё ҷамъиятӣ, ангезаҳои манфиатбинона, мазҳабӣ ва амсоли инҳо. Дар баъзе ҳолатҳо, ангезаи иловагии таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ ҳавасмандии одамон барои зуҳури марг

²⁴⁹ Бантышев А.Ф. Уголовная ответственность за особо опасные преступления против государства (основы квалификации): Монография.- К.: Изд-во НА СБУ, 2000.- С. 87.

(некрофилия) мебошад.

Мақсади чиноят ин аз тарафи гунаҳкор тасаввурот дар бораи оқибат мебошад, ки гунаҳкор ҳангоми содиркунии чиноят ҳосил шудани онро мехоҳад. Таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ бо мақсади сушт кардани асосҳои сохти конституционӣ ё амнияти давлат, ҳамчунин бо мақсади қатъ гардонидани фаъолияти давлатӣ ё дигар фаъолияти сиёсӣ содир карда мешавад. Аз ин бармеояд, ки амалҳои, ки барои аз ҳаёт маҳрум кардани арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ, ки бо дигар ангезаҳо ва бо мақсадҳои дигар содир шудаанд, мутобиқи моддаи мазкур боиси ҷавобгарии чиноятӣ намегарданд.

Субъекти чиноят яке аз аломатҳои асосии таркиби чиноят мебошад. Чиноят доимо аз тарафи шахси мушаххас содир карда мешавад. Шахсе, ки чиноят содир кардааст субъекти чиноят номида мешавад. Ҳар як чиноят ҳамчун кирдори барои ҷамъият хавфнок аз тарафи одамон ва дар байни одамон содир карда мешавад. Аз ин рӯ, танҳо шахсе, ки кирдори ба ҷамъият хавфнок содир мекунад, субъекти чиноят эътироф карда мешавад.

Барои бандубасти ҳар як чиноят на ҳама нишонаҳои фарқкунандаи шахсият, ки кирдори мушаххасро содир кардааст, балки танҳо баъзе аз онҳо, ки дар таркиби чиноят пешбинӣ шудаанд, аҳамият дорад²⁵⁰. Вобаста ба таркиби таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ чунин аломатҳо синну соли чинояткор ва мукаллафӣ мебошанд.

Барои бандубасти ин чиноят миллат, мансубияти наҷодӣ, эътиқод ба дин, вазъи иҷтимоӣ, молу мулк ё мақоми расмӣ гунаҳгор, инчунин фаъолиятҳои қаблии ӯ аҳамият надоранд, бинобар ин, субъекти чиноят шахрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон, шахрванди хориҷӣ ё шахси бешаҳрванд буда метавонад.

Кирдор ва гуноҳ бо шахсияти субъекти чиноят алоқаманд буда, танҳо

²⁵⁰ Трайнин А.Н. Состав преступления по советскому уголовному праву. - М.: Госюриздат, 1951. - С. 217.

тавассути он онҳо мавҷудияти худро дар чаҳони беруна пайдо мекунад; аз ин рӯ, умуман, шахсияти субъект аз таркиби ҷинойти содиршаванда ҷудонопазир мебошад.

Субъекти ҷинойт будан – яъне дар содир кардани ҷинойт гунаҳкор будан аст. Аз рӯи қоидаҳои умумии ҳуқуқи ҷинойтӣ субъекти ҷинойт ин шахсе, ки барои содир кардани ҷинойт ҷавобгар аст. Аз бисёр хусусиятҳои хоси шахсияти ҷинойткор ҳуқуқи ҷинойӣ хусусиятҳоеро ҷудо кардааст, ки барои ҳал кардани масъалаи ҷавобгарии ҷинойӣ бештар аҳамиятнок мебошанд. Ба ин хусусиятҳо синну сол ва мукаллафӣ дохил мешаванд. Синну сол ва мукаллафӣ аломатҳои асосии субъекти ҷинойт мебошанд, чунки онҳо дар ҳамаи таркиби ҷинойтҳо дида мешаванд²⁵¹.

Субъекти м. 310 Кодекси ҚЧ ҚТ умумӣ, яъне шахси воқеии мукаллафи ба 16 солагӣ расида шуда метавонад. Амалия нишон медиҳад, ки асосан м. 310 ҚЧ ҚТ аз ҷониби аъзоёни ташкилотҳои экстремистии террористӣ (ҲНИТ, Ҳизб–ут–Таҳрир, Ансоруллоҳ) ё оппозитсияҳо ё бо супориши онҳо содир ё ташкил карда шудааст.

Шахсони ҳуқуқӣ дар ҚТ (корхонаҳо, муассисаҳо, мақомоти давлатӣ ва ҷамъиятӣ) наметавонанд субъекти ҷинойт бошанд ва пешниҳоди ҷавобгарии ҷинойтии шахсони ҳуқуқӣ дар кодексҳои нави ҷинойтии давлатҳои пасошӯравӣ асоснок рад карда шуда аст. Мушкilot дар он аст, ки таҷрибаи сатҳи ҷинойткорӣ дар ҚТ нишон медиҳад, ки таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ асосан бо супориши ташкилотҳои экстремистиву террористӣ содир мешаванд. Дар ҚЧ ҚТ «Принсипи ҷавобгарии фардӣ» амал мекунад ва маънои онро дорад, ки ҳеҷ кас таҳти ҷавобгарии ҷинойтӣ қарор гирифта наметавонад, ба ҷуз аз кирдори ҳаракат ё беҳаракатии шахсии худ. Аз ин рӯ, дар ҳоли ҳозир барои эътирофи шахси ҳуқуқӣ ҳамчун субъекти ҷинойт асос вучуд надорад. Моҳияти принсипи ҷавобгарии фардӣ дар он

²⁵¹ Ҳуқуқи ҷинойтӣ. Китоби дарсӣ Зери таҳрири номзоди илми ҳуқуқ, дотсент Ҳ.С. Салимов ва номзоди илми ҳуқуқ, дотсент Н.А. Ғаффорова. - Душанбе: Ирфон, 2011. - С. 112.

ифода мешавад, ки мавриди ҷавобгарии ҷиноятӣ ва ҷазо танҳо шахсони ҷиноят содиркарда қарор мегиранд. Ҷавобгарӣ ба шахсони дигар, ки кирдори мушаххасро содир накардаанд (мисол, волидайн, васӣ) вогузор намешавад.

Ғайр аз он, дар КҶ Латвия, ки аз 1 апрели соли 1999 эътибор пайдо кардааст ва м. 12 «ҷавобгарии шахси воқеӣ ҳамчун намояндаи шахси ҳуқуқӣ» ном дорад, чунин омадааст: «Ҷавобгарӣ барои амали ҷиноятӣ дар амали шахси ҳуқуқӣ шахсе ба дӯш дорад, ки ин амалро ҳамчун намояндаи шахси ҳуқуқии дахлдор ё аз номи худ ё ҳангоми хидмат дар шахси ҳуқуқӣ содир кардааст, инчунин ҳамчун шарик дар содир намудани ҷиноят иштирок кардааст»²⁵².

Ҷавобгарии ҷиноятӣ шахсони ҳуқуқӣ дар низоми англо–америкой ва баъзе давлатҳои низоми ҳуқуқии романо–олмонӣ иҷозат дода шудааст ва тавре ки дар адабиёти ҳуқуқӣ дуруст қайд шудааст, амалияи ин кишварҳо нишон ва шаҳодат аз он медиҳад, ки «татбиқи ин ҳолат ба бисёр мушкилот ва имконнопазирӣ» оварда мерасонад²⁵³.

Муҳаққиқони соҳаи ҳуқуқшиносӣ ба ин мушкилот ва имконнопазир будани эътирофи шахсони ҳуқуқӣ ҳамчун субъекти ҷиноят дар охири асри XIX – ибтидои асри XX ишора карда буданд. «Субъект, – қайд намуда буд Л.С. Белогриц-Котляревский, – танҳо инсоне буда метавонад, ки шахси дорои иродаи масъулиятнок аст. Ҳамин тариқ, субъекти ҷиноят шахси мукаллафе мебошад, ки кирдори ғайриқонунӣ содир мекунад ... Аз ин рӯ, субъекти ҷиноят инҳо буда наметавонад: а) ҳайвонҳо, ҳамчунтн мавҷудоте, ки аз иродаи ақл маҳруманд ва б) шахсони ҳуқуқӣ, ба монанди субъектҳои қалбакӣ, ки ирода надоранд ва онро ифода карда наметавонанд. Шубҳае нест, ки шахси ҳуқуқӣ, гарчанде як ниҳоди воқеӣ бошад ҳам, лекин он субъекти сохта буда иродаи мустақиман надорад»²⁵⁴.

²⁵² Познышев С. В. Учебник уголовного права. Очерк основных начал общей и особенной части науки уголовного права. - М.: 1923. - С. 50.

²⁵³ Ҳамон ҷо. - С. 50.

²⁵⁴ Ниг.: Белогриц-Котляревский Л. С. Очерки русского уголовного права. Общая и особенная часть: Лекции. - К.-Х.: Южно-русское книгоизд. Ф.А. Йогансона, 1896. - С. 64-65; Белогриц-Котляревский

Аммо агар шахси ҳуқуқӣ иродаи мувофиқ нашошта бошад, пас он гуноҳ низ надорад, ки бе он ҷавобгарии ҷиноятӣ ва татбиқи ҷазои ҷиноятӣ номумкин аст ва кӯшиши таҳияи баъзе меъёрҳо барои муайян кардани гуноҳи шахси ҳуқуқӣ тавассути пайдо кардани як навъи «миёна» бо гуноҳи кормандонаш, ҳамчун як амалӣ хушку холӣ, бе ягон сабаби воқеиро мемонад. Агар дар шахси ҳуқуқӣ унсури тарафи субъективии ҷиноят «гуноҳ» дида нашавад, пас он ба принципи ҷавобгарии гунаҳкорӣ муҳолифат мекунад. Принципи гунаҳкорӣ дар қ. 2 ва 3 м. 7 КҶ ифода ёфтааст. Мувофиқи қ. 2 м. 7 КҶ «шахс танҳо барои кирдори барои ҷамъият хавфнок ва оқибати хавфнокӣ ҷамъиятии ба вуқӯъ пайвастанӣ он, ки гуноҳи ӯ нисбати он тасдиқ шудааст, ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида мешавад».

Дар ҳақиқат С.В. Познишев менависад, ки масалан, дар маҷлиси умумии шахси ҳуқуқӣ дар бораи содир кардани ҷинояти муайяншуда қарор қабул шуда бошад ва ё ҳамаи ё баъзе аъзои он ин ҷиноятро содир кунанд, он гоҳ гуноҳи ҳар кас албатта фардӣ хоҳад буд: як нафарро дар маҷлисғанаб бурд ва аз моҳияти қор огоҳ нашуда ба қабули қарор ҳамроҳ шуд, нафари дигаре ба таври ҳилаву найранг диққати дигаронро ба қабули қарор ҷалб кард. Ҳама ин гунаҳкориро омехта кардан ва аз онҳо ягон чизи муайянро ба даст овардан номумкин аст ... Агар мо иқрор шавем, ки афроде, ки шахси ҳуқуқиро ташкил медиҳанд, бояд бо айби худ ҷавоб диҳанд, пурсида мешавад, ки барои ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидани шахсони ҳуқуқӣ пас чи боқӣ мондааст. Он гоҳ ин танҳо ҷавобгарӣ мувофиқи қоидаҳои умумии шарикӣ дар ҷиноят хоҳад буд²⁵⁵.

Аммо агар, ба ҳар ҳол, мо ҷонибдори ҳимояи гунаҳгории шахси ҳуқуқӣ бошем, пас чунин саволи ногузир ба миён меояд: кӣ бояд ҳамчун асос айбдор шавад – касоне, ки бештар ё камтар гунаҳгоранд ва ё онҳое, ки қомилан бегунаҳанд. Бо вучуди ин, дар ҳар сурат, вайрон кардани принципи

Л.С. Учебник русского уголовного права. Общая и особенная части. - К.-Х.: Южнорусское книгоизд. Ф.А. Йогансона, 1903. - С. 108-109.

²⁵⁵ Познишев С.В. Учебник уголовного права. Очерк основных начал общей и особенной части науки уголовного права. - М., 1923. - С. 50.

конуни ҷиноятӣ оид ба ҷавобгарии гунаҳгорона ҷой дорад ва дар робита ба ин С.В. Познишев хулосаи дуруст додааст: «Агар ба ҷавобгарии ҷиноятии шахси ҳуқуқӣ вобаста ба андозаи гуноҳгории ӯ масъалагузорӣ намоем, саволе ба миён меояд, ки гуноҳи аъзоёни ин шахси ҳуқуқӣ гуноҳӣ онҳое, ки бештар гунаҳкоранд ва ҳамаро идора кардаанд ё гуноҳи шахсони камтар гунаҳкор, ки ба ҷиноят бепарвоёна муносибат намудаанд, эътироф мешавад?. Агар ҳолати аввал қабул карда шавад, дар он сурат шахсони гуноҳашон камтар бештар аз ҳад ба ҷавобгарӣ кашида мешаванд, ки ба принципҳои асосии таъини ҷазо муҳолифат мекунад. Агар хулосаи дуюмро баъзибор гирем, ба баръакси қор дучор мешавем, ки дар ин ҳолат низ принципҳои асосии таъини ҷазо мувофиқат намекунад. Аз ҷониби дигар, ҷазо, ки дар маҷмӯъ ба шахси ҳуқуқӣ гузошта мешавад, метавонад боиси ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидани аъзои беғуноҳи он гардад²⁵⁶.

Субъекти ҷиноят танҳо шахсе мебошад, ки қобилияти дарк намудани ҳолатҳои воқеӣ ва хатари ҷамъиятии кирдори худро дорад ва ба онҳо роҳбарӣ карда тавонад, яъне шахси мукаллаф бошад. Агар, шахсе, ки ҳангоми содир намудани кирдори барои ҷамъият хавфнок дар ҳолати номукаллафӣ буд, яъне дар асари бемории рӯҳии доимӣ, парешонҳолии муваққатии рӯҳӣ, заъфи ақл ва ё ҳолати дигари бемории рӯҳӣ хусусияти воқеӣ ва хавфнокии ҷамъиятии ҳаракат ё беҳаракатии худро дарк ё онро идора карда наметавонист, ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида намешавад.

Мувофиқи м. 24 мафҳуми номукаллафӣ аз рӯи ду аломат муайян карда мешавад: 1 аломатҳои тиббӣ (биологӣ); 2 аломати рӯҳӣ (ҳуқуқӣ). Мавҷуд будани парешонҳолии бемории рӯҳӣ дар шахс аломати тиббӣ (биологӣ) эътироф карда мешавад. Дар вақти содир кардани ҷиноят агар шахс ҳаракатҳои худро нафаҳмад ва он кирдорҳоро саришта карда натавонад, аломати рӯҳӣ (ҳуқуқӣ) номида мешавад. Шахси номукаллаф субъекти

²⁵⁶ Дьяков С.В. Государственные преступления (против основ конституционного строя и безопасности государства) и государственная преступность. - М.: Издательство НОРМА, 1999. - С. 52.

чиноят шуда наметавонад. Барои дониستاني шахс ҳамчун номукаллаф ҳар ду ин аломатҳоро бояд муқаррар кард. На ҳар бемории рӯҳӣ номукаллаф шуда метавонад. Фаъолияти бемории рӯҳӣ аз рӯи дараҷаи вазниниаш ҳар хел мешавад. Дар зери мафҳуми аломати тиббии номукаллафӣ ҳуқуқи чиноятӣ намудҳои гуногуни бемориҳои рӯҳиро фаҳмида мешавад. Дар ҳамаи ҳолатҳое, ки барои муфаттиш, суд нисбати мукаллафии шахс шаклу шубҳа ба миён ояд, ҳатман экспертизаи судӣ– психологӣ гузаронидан лозим меояд. Дар асоси хулосаи экспертизаи психологӣ шахс пурра ҳамчун мукаллаф ё номукаллаф дониста мешавад²⁵⁷.

Ҳолати мавҷуда А.Н. Трайнинро бо он ақида овардааст, ки мукаллафӣ берун аз доираи таркиби чиноят ҷой дорад. Ба ақидаи ӯ «Албатта, ҳеч шакке нест, ки субъекти чиноят танҳо шахси мукаллаф бошад. Дар ҷое, ки мукаллафӣ мавҷуд нест, ҷавобгарии чиноятӣ низ наметавонад вучуд дошта бошад, ҳамин тавр, ҳуди масъалаи таркиби чиноят низ. Аз ин рӯ, мукаллафӣ ҷузъи таркиби чиноят нест ва асоси ҷавобгарии чиноятӣ шуда наметавонад; мукаллафӣ шартӣ зарурии субъективӣ, шартӣ субъективии ҷавобгарии чиноятӣ мебошад: қонуни чиноятӣ чинояткорро на барои он, ки ӯ рӯҳан солим аст, балки ба шартӣ рӯҳан солим будани ӯ ҷазо медиҳад. ... мукаллафӣ пеш аз таркиб ҷой дорад, доимо дар беруни таркиб мемонад»²⁵⁸.

Субъекти чиноят фақат шахси мукаллаф шуда метавонад. Мукаллафӣ дар қатори расидан ба синну соли муайян дар қонун пешбинишуда яке аз шартҳои асосии ҷавобгарии чиноятӣ ҳисоб ёфта ва яке аз аломатҳои умумии субъекти чиноят шуморида мешавад. Ҳар як шахси рӯҳан солим, яъне ҳар як шахсе, ки қобилияти фикрӣ ва иродавӣ дошта бошад, бошууруна рафтор намуда, кирдори худро идора мекунад. Аз ин рӯ, вай барои ҳаракати кирдорҳои худ, аз он ҷумла барои кирдорҳои ба ҷамъият содиркардааш

²⁵⁷ Ҳуқуқи чиноятӣ. Китоби дарсӣ Зери таҳрири номзади илми ҳуқуқ, дотсент Ҳ.С. Салимов ва номзади илми ҳуқуқ, дотсент Н.А. Фаффорова. - Душанбе: Ирфон, 2011. - С. 117.

²⁵⁸ Трайнин А.Н. Состав преступления по советскому уголовному праву. - М.: Госюриздат, 1951. - С. 74.

ҷавобгар мебошад. Дар асоси ин гуфтаҳо маълум мешавад, ки барои шахсро субъекти ҷиноят ҳисоб кардан мукаллафӣ роли муҳимро мебозад²⁵⁹. Мукаллафӣ ин ҳолати ҳуқуқии субъект, хусусияти ҷудонашавандаи он мебошад. Дар қонунгузории ҷиноятӣ мафҳуми мукаллафӣ ба таври алоҳида шарҳ дода нашудааст, барои ҳамин аз рӯи мафҳуми номукаллафӣ, ки дар м. 24 КҶ ҚТ пешбинӣ шудааст, маънои онро ба таври зерин муайян кардан мумкин аст. Шахсе, ки дар вақти содир кардани ҷиноят қобилияти фаҳмидан ва саришта кардани кирдори ба ҷамъият хавфнок ва оқибатҳои онро дарк намуда, идора карда метавонад, мукаллафӣ номида мешавад.

Мукаллафӣ низ ба мисли номукаллафӣ аз рӯи критерияи тиббӣ тавсиф дода мешавад. «Фарқи онҳо танҳо дар он аст, ки ҳангоми муайян кардани номукаллафӣ критерияҳои тиббӣ бевосита дар қонун пешбинӣ шудаанд, критерияҳои тиббӣ мукаллафӣ бошад, ҳама вақт дар назар гирифта мешавад. Мукаллафӣ ин заминаи зарурӣ барои муқаррар кардани ҷавобгарии ҷиноятии шахс ва гуноҳи ӯ мебошад. Танҳо баъди муқаррар кардани мукаллафӣ масъалаи ҷавобгарӣ ба миён меояд. Яъне агар шахси солим кирдори худро фаҳмида, ба онҳо роҳбарӣ кунад, шахси мукаллаф эътироф карда мешавад. Агар шахс кирдорҳои худро нафаҳмад ва онҳоро дар вақти содир кардани ҷиноят саришта карда натавонад, номукаллаф эътироф карда мешавад»²⁶⁰.

Мувофиқи қонунҳои миллии давлатҳои мухталиф, субъекти таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ танҳо шахсе мебошад, ки дорои нишонаҳои умумии субъекти ҷиноят (синну сол ва мукаллафӣ) аст.

Ҷавобгарии ҷиноятӣ барои таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ аз синни шонздаҳсолагӣ фаро мерасад. Бо муқаррар намудани синну соли ҷавобгарии ҷиноятӣ барои таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ аз шонздаҳсолагӣ, қонунгузор хусусиятҳои равонии ноболиғро ба

²⁵⁹ Ҳуқуқи ҷиноятӣ. Асари зикршуда. - С. 116.

²⁶⁰ Ҳуқуқи ҷиноятӣ. Асари зикршуда. - С. 116.

роҳбарӣ гирифтааст, яъне ба чамбият хавфнокии ин кирдор аллакай дар зехни ноболиғ инъикос ёфтааст.

Н.А. Қудратов менависад, ки амалия нишон медиҳад, ки ҷинояти пешбиниамудаи м. 310 КҶ ҚТ асосан бо фармоиши ташкилотҳои экстремистиву террористӣ содир карда мешавад. Синну соли субъект, ба фикри ӯ, бо мазмуни м. 23 КҶ ҚТ мувофиқат намекунад. Агар таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё чамбиятиро мо ҳамчун куштор баҳо диҳем, пас тибқи моддаи зикргардида барои куштор ҷавобгарӣ аз ҷордаҳсолагӣ оғоз мешавад. Дар асоси м. 23 КҶ ҚТ барои куштори арбоби давлатӣ мо наметавонем аз синни шонздаҳсолагӣ поёнро ба ҷавобгарию ҷиноятӣ кашем. Амалияи ҷалб кардани таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё чамбиятӣ ба таври возеҳ дар Кодекси ҷиноятии Қазоқистон (моддаи 15), Кодекси ҷиноятии Украина (моддаи 22) пешбинӣ шудааст. Дар асоси ин, пешниҳод карда мешавад, ки ба қисми 2 м. 23 КҶ ҚТ оид ба ворид намудани м. 310 ҷораҳо андешида шавад²⁶¹.

Т.Ю. Маркова бар он ақида аст, ки синну соли ҷавобгарию ҷиноятию субъекти таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё чамбиятиро, бо назардошти он, ки ин як шакли куштор мебошад, аз синни 14 солагӣ муқаррар карда шавад²⁶².

Чунин ба назар мерасад, ки танҳо то аз синни шонздаҳ шахс, чун қоида, ба камолоти психологӣ ва иҷтимоӣ мерасад, ки он имкон медиҳад ин аҳамияти иҷтимоӣ ва хусусияти кирдори худро дарк кунад ё аз содир намудани кирдор худдорӣ кунад, ки дар бораи ноболиғони ба ин синну сол нарасида рабт додан мумкин нест.

Аммо, ҳангоми баррасии тасвири психологии субъекти ҷинояти

²⁶¹ Қудратов Н.А. Квалификация «посягательство на жизнь государственного или общественного деятеля» Республики Таджикистан по субъективным признакам // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. - Душанбе, 2019. - № 3. - С. 191-195.

²⁶² Ниг.: Маркова Т.Ю. Убийство в связи с осуществлением лицом служебной деятельности или выполнением общественного долга: дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Т.Ю. Маркова; Московск. гос. юрид. акад. - М., 2003. -С. 179.

тачовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ Т.Ю. Маркова ба чунин омилҳо ишора мекунад: а) мавҷудияти ақидаҳои сиёсӣ ва эътиқоди устувор, чун қоида, тамоюли экстремистӣ; б) хоҳиши дифоъ аз ин нуқтаи назар ва эътиқод, ҳатто агар он бо ҷони рақибони сиёсӣ идеологӣ ва баъзан ҳаётии шахсии онҳо вобаста бошад. Ў ба он диққат додааст, ки таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ «аксаран бо ёрии усулҳо ва воситаҳои махфии мушаххас сурат мегирад, ки онро одатан шахсоне, ки таълими махсус гирифтаанд, содир мекунанд»²⁶³.

Чунин ба назар мерсад, ки ноболиғони то синни шонздаҳсола он сатҳи рушди психологиро надоранд, ки ба онҳо имкон диҳад, ки ба амалҳои худ огоҳона муносибат кунанд, дар бораи рафтори худ ҷавоб диҳанд ва онро идора кунанд. Ноболиғони аз 16–сола боло гумон аст, ки чунин хислати равонӣ ва ё чунин тайёрии касбӣ, ки Т.Ю. Маркова ба он ишора мекунад, дошта бошанд.

Таҷрибаи судии омӯхтаи мо, нишон медиҳад, ки таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ аз ҷониби ноболиғони то синни шонздаҳсола объективона содир карда намешавад. Ба сифати далелҳо ба манфиати мавқеи нишондодашуда бояд чунин ҳолатҳо зикр карда шаванд: аввалан, ба ноболиғон ангезаи ҷиноятӣ, ки бо мақоми (мавқеи) дахлдори субъекти таҷовуз, ки барои онҳо на арзиш ва на маъноӣ шахсӣ надорад, хос нест; дуввум, барои содир намудани ин кирдор, одатан, як қатор ҷорабиниҳои тайёрӣ вобаста ба хароҷоти назарраси моддӣ заруранд.

Ҷинояти пешбиниамудаи м. 310 ҚҚ ҚТ ба категорияи ҷиноятҳои махсусан вазнин тааллуқ дорад, ки дар асоси қ. 5 м. 18 ҚҚ ҚТ кирдорҳои қасдан содиршавандае, ки ҷазои ҳадди аксар барои онҳо дар ҳамин Кодекс зиёда аз дувоздаҳ соли маҳрум сохтан аз озодӣ ё ҷазои қатл пешбинӣ гардидааст.

Синну соли субъект, ба фикри мо, бо мазмуни тарафи объективии м.

²⁶³ Ниг.: Маркова Т.Ю. Асари зикршуда. - С. 176.

310 КҶ ҚТ мувофиқат намекунад. Об'ективан оқибатҳои воқеии таҷовуз фаро расидани марг ва ба саломатии ҷардида дараҷаи гуногуни зарар расонидан бошад, пас синну соли субъекти ҷинойт низ бо ҷинойтҳои одамкушӣ (м. 104 ва расонидани зарари вазнин ё дараҷаи миёна ба саломатӣ моддаҳои 110–111 КҶ ҚТ) мувофиқ бошад. Дар асоси м. 23 КҶ ҚТ шахсе, ки дар вақти содир намудани ҷинойт ба синни ҷордахсолагӣ расидааст, барои содир намудани ҷинойтҳои зерин ба ҷавобгарии ҷинойтӣ кашида мешаванд: одамкушӣ (м. 104), қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ (м.110), қасдан расонидани зарари миёна ба саломатӣ (м. 111) ҳамин тавр пешниҳод карда мешавад, ки синнуисоли ҷавобгарии ҷинойтӣ барои таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ аз 14 солагӣ муқаррар карда шавад.

Ҳамин тавр, аломатҳои тарафи субъективии таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятиро, ба монандӣ: гуноҳ, ангега ва мақсад таҳлил ва баррасӣ намуда, ба хулосаҳои зерин омадан ба мақсад мувофиқ аст:

1. Вобаста ба м. 310 КҶ ҚТ гунаҳкор дарк мекунад, ки ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятии ҚТ дар робита ба фаъолияти давлатӣ ё ҷамъиятии ӯ таҷовуз меоварад, ногузирии имконияти фаро расидани марги ҷабрдидаро дар натиҷаи ҳаракатҳои худ пешбинӣ менамояд ва хоҳони содир кардани чунин ҳаракат мебошад. Ғайр аз он, гунаҳкор, инчунин мақсади махсусро – суғат кардани асосҳои соҳти конституционӣ ё амнияти давлат ё фаъолияти давлатӣ ё ҷамъиятии худро қатъ гардонидани ҷабрдида ё ангега интиқом барои чунин фаъолиятро ба роҳбарӣ мегирад. Мавҷудияти ҳадафи махсус ва ангега имконияти содир намудани ҷинойтро бо қасди бавосита истисно менамояд.

2. Мавҷудияти қасди бевосита дар таркиби таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ аз он шаҳодат медиҳад, ки амалҳои гунаҳгор бевосита ба он равона гардидаанд, ки марги ҷабрдида ба вучуд ояд. Ба ибораи дигар, дар асоси таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ он амали шахси гунаҳгор меистад, ки барои ноил шудан ба ҳадафи (оқибат) банақшагирифташуда

равона шудааст ва онро ба эътибор мегирад ва пешбинӣ мекунад.

3. Дар диспозитсияи м. 310 КҶ ҚТ қонунгузор ба сифати аломати ҳатмии ҷинойт оқибати таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятиро нишон намедихад. Ҳангоми содир намудани ҷинойтҳо бо таркиби расмӣ, мундариҷаи қасд ҳамеша дар дарки ба ҷамъият хавфнок будани ҳаракат (беҳаракатӣ) ва хоҳони содир намудани ҷинойт ифода меёбад. Аз ин рӯ, ҷинойти пешбиниамудай м. 310 КҶ ҚТ аз лаҳзаи содир кардани кирдоре, ки баҳри ҳаёт маҳрум кардани арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ нигаронида шудааст, хотимаёфта дониста мешавад. Оқибатҳои ҷинойтии таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ аз кирдор ҷудонопазиранд, онҳо гӯё ба як воҳиди ягона муттаҳид шудаанд.

4. Мақсад ва ангеа дар таркиби м. 310 КҶ ҚТ аломати ҳатмии тарафи субъективӣ мебошад. Таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ бо мақсади суғат кардани асосҳои сохти конституционӣ ё амнияти давлат, ҳамчунин бо мақсади қатъ гардонидани фаъолияти давлатӣ ё дигар фаъолияти сиёсӣ ё содир намудани ҷунин кирдор бинобар интиқом барои ҷунин фаъолият (акти террористӣ) содир карда мешавад. Агар куштор ё сӯйқасд ба куштори арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ мақсад ё ангеаи нишондодашударо надошта бошад, ин гуна ҳаракат бояд ҷун таҷовуз ба шахсият банду баст карда шавад.

5. Ангеаи ҷинойт ин нияти фаҳмидашудае мебошад, ки субъект онро ба роҳбарӣ гирифта, ҷинойт содир мекунад. Дар м. 310 КҶ ҚТ ангеаи ҷинойт ҳамчун интиқом (қасд) содир намудани ин ҷинойт пешбинӣ шудааст. Мафҳуми интиқом дар қонунгузори ҚТ пешбинӣ нашудааст. Интиқом дар мазмуни м. 310 КҶ ҚТ ҳамчун норозигӣ ё номувофиқати ро бо сиёсат (фаъолият), амал ё беамалии содирнамудани арбоби давлатӣ ё ҷамъиятиро дар назар дорад (масалан, рад кардани ҷабрдида аз иҷрои ягон амал ба манфиати гунаҳгор ё хешовандони ӯ).

6. Ба ақидаи мо, ҳангоми содир кардани таҷовуз ба ҳаёти арбоби

давлатӣ ё ҷамъиятӣ, илова бар ангезаи интиқом барои фаъолияти давлатӣ ё дигар фаъолияти сиёсӣ, инчунин дигар ангезаҳо низ метавонанд ҷой дошта бошанд, ба монанди: ҳасад, нафрат, ғазаб, бадбинӣ ва ғ. Ин ангезаҳо хусусияти ҳатмӣ надоранд ва барои бандубаст таъсир намерасонанд. Лекин муайян кардани онҳо ба таври иловатан барои бандубаст метавонад аҳамияти калон дошта бошад.

§4. Фарқияти таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ аз таркибҳои ба он монанд

Таркиби ҷинояти таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ аз он шаҳодат медиҳад, ки он ба якҷанд таркибҳои дигари моддаҳои дахлдори КҶ ҚТ монандӣ дошта, ҳангоми бандубасти кирдори содиршуда ҷудо кардани онҳо донишмандони донишҳои назариявӣ ва амалиро талаб мекунад. Таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ бо ҷиноятҳои одамкушӣ (м. 104 КҶ ҚТ), терроризм (м. 179 КҶ ҚТ), истифодаи зӯроварӣ ба муқобили намояндаи ҳокимият (м. 328 КҶ ҚТ) ва ҳамла ба шахсон ва муассисаҳои таҳти ҳимояи байналмилалӣ қарордошта (м. 402 КҶ ҚТ) аз рӯи баъзе унсурҳои таркиби ҷиноят ба якдигар монанд буда, дар баъзе ҳолатҳо ҳангоми муқарраркунии мувофиқати таркиби кирдори ба ҷамъият хавфнок бо таркибе, ки дар меъёри ҳуқуқи ҷиноятӣ пешбинӣ шудааст, яъне ҳангоми бандубасти ҷиноят, рақобати меъёрҳои бавучуд меоваранд. Ҳангоми бандубасти ин ҷиноятҳо ба инобат гирифтани ҳам бандубасти расмӣ ва ҳам бандубасти ғайрирасмӣ (илмӣ) аҳамияти хоса дорад, зеро муфаттиш, таҳқиқбаранда, прокурор ва судяҳо метавонанд ба саҳв роҳ надиханд.

Ҳамин тавр, дар алоҳидагӣ фарқияти таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ аз дигар ҷиноятҳои дида мебароем.

1. Фарқияти таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ аз одамкушӣ (м. 104 КҶ ҚТ). Ҷинояти одамкушӣ дар м. 104 КҶ ҚТ дар фасли

VII - Чиноятҳо ба муқобили шахсият ва боби 16 - чиноятҳо ба муқобили ҳаёт ва саломатӣ пешбинӣ шуда, аз ду қисм, қисми якум одамкушии оддӣ ва қисми 2 одамкушӣ бо ҳолатҳои вазнинкунанда иборат аст.

Бо қисми 1–и моддаи 104 КҶ одамкушии банду баст карда мешавад, ки аломатҳои бандубасткунандаи дар қисми 2–и моддаи 104 КҶ нишондода ва ҳолатҳои сабуккунандаи дар моддаҳои 105, 106 ва 107–и КҶ пешбинишударо надошта бошад, масалан, ҳангоми муноқиша ва занозанӣ (дар сурати набудани ҳиссиёти авбошӣ), аз рӯи рашк, ҳасад, хусумат, бадбинӣ, қасос, ки асос барои онҳо хафашавӣ, таҳқир, рафторҳои бадахлоқона ва ғайриқонунии қаблии ҷабрдида шуда бошад, инчунин куштор, ки бо хоҳиши ҷабрдида аз рӯи дилсӯзӣ, ҳангоми муайян накардани ангега ва мақсади куштор, дар сурати барнагардонидани қарз, дар заминаи хурофот, куштори мазҳабӣ ва қурбоникунии одамон, ки ба ангегаи бадбинии миллӣ, динӣ, наҷодӣ ва маҳалгарой алоқаманд намебошанд²⁶⁴.

Одамкушии, ки дар қ. 2 м. 104 КҶ ҚТ пешбинӣ шудааст бо чинояти м. 310 КҶ ҚТ вобаста ба ҷабрдидаи чиноят фарқ мекунад. Дар м. 104 КҶ ҚТ ҷабрдида аз чиноят инсони оддӣ бошад, ба сифати ҷабрдидаи м. 310 КҶ ҚТ инсоне баромад мекунад, ки арбоби давлатӣ ё ҷамъиятии Ҷумҳурии Тоҷикистон аст.

Дар б. «б» қ. 2 м. 104 КҶ ҚТ ҷавобгарии чиноятӣ барои одамкушии муқаррар шудааст, ки бо таркиби м. 310 КҶ ҚТ шабоҳати наздик дорад, яъне куштори шахс ё наздикони ӯ вобаста бо фаъолияти хизматӣ ва ё қарзи ҷамъиятиро иҷро кардани ӯ. Бо банди «б» қисми 2–и моддаи 104 КҶ куштори шахс ё наздикони ӯ, ки бо мақсади мамониат кардан барои аз ҷониби шахси мазкур ҷиҳати ба амал баровардани фаъолияти хизмати қонунии ҳуди ӯ ё иҷро намудани қарзи ҷамъиятӣ аз рӯи ангегаи қасос барои чунин фаъолият содир гардидааст, банду баст

²⁶⁴ Қарори пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи таҷрибаи судӣ оид ба парвандаҳои марбут ба одамкушӣ”. №21 аз 26 июни соли 2009.

карда мешавад.

Куштори шахс дар робита ба фаъолияти хизмати қонунии ҳуди ӯ ё иҷро намудани қарзи ҷамъиятӣ дар баробари объекти асосӣ – ҳаёт, ба объектҳои дигар – муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки ба шахс имконияти иҷрои фаъолияти хизмати қонунии ҳуди ӯ ё иҷро намудани қарзи ҷамъиятиро медиҳад, таҷовуз меоварад²⁶⁵.

Ҳаёти инсон вобаста дар м. 104 ҚЧ ҚТ объекти афзалиятнок, нисбат ба муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки иҷрои муқаррари фаъолияти хизмати қонунӣ ё иҷро намудани қарзи ҷамъиятиро таъмин мекунад, буда, дар қиояти таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ бошад, он пеш аз ҳама ҳокимияти давлатӣ мебошад²⁶⁶.

Ҷабрдида дар б. «б» қ. 2 м. 104 ҚЧ ҚТ шахсе мебошад, ки ба фаъолияти хизмати қонунӣ ё иҷро намудани қарзи ҷамъиятӣ, ҳамчунин ҳешовандони наздики ӯ шуда метавонанд.

Ба шахсони наздики ҷабрдида, дар баробари ҳешони наздиқаш, инчунин дигар шахсоне, ки бо ӯ муносибати ҳешутаборӣ доранд (ҳешони ҳамсар), ғайр аз он шахсоне, ки ҳаёт, саломатӣ ва некуаҳволии онҳо аз рӯи муносибатҳои шахсии ба миёномада ба ҷабрдида муҳим аст ва дар ин ҳусус гунаҳгор баръало огоҳ буд, дохил мешаванд.

Зери мафҳуми баамалбарории фаъолияти хизматӣ бояд ҳаракатҳои шахс, ки ба доираи ӯҳдадорихои хизмати ӯ дохил шуда, аз шартномаи меҳнатӣ (қарордод) бо корхона, дигар ташкилоти тибқи қонунгузорӣ бақайдгирифташудаи давлатию шахсӣ новобаста аз шакли моликиятшон, бо соҳибкорон, ки фаъолиятшон ба қонунгузори амалкунанда муҳолиф нест, ба вуқӯъ меояд, фаҳмида мешавад. Таҳти иҷрои қарзи ҷамъиятӣ бошад аз қониби

²⁶⁵ Борзенков Г.Н. Квалификация преступлений против жизни и здоровья: Учеб. практич. пособие. - М.: ИКД «Зерцало-М», 2005. - С. 42.

²⁶⁶ Маркова Т.Ю. Убийство в связи с осуществлением лицом служебной деятельности или выполнением общественного долга: дис... канд. юрид. наук. Моск. гос. юрид. акад. - М., 2003. - С. 23.

шаҳрванд амалӣ намудани ҳам вазифаҳои ба ӯҳдааш вогузошташуда ба манфиати ҷамъият ё манфиатҳои қонуни ҳифзшавандаи шахсони алоҳида, ҳам иҷрои дигар амалҳои ғоиданоки ҷамъиятӣ (пешгирӣ кардани ҳуқуқвайронкунӣ, ба мақомоти ҳокимияти давлатӣ хабар додан оид ба ҷиноятҳои тайёр шудаистода ё содиршуда ё дар бораи ҷои шахси барои ҳуқуқвайронкуниаш дар кофтукови ҷиноӣ қарордошта, додани нишондод аз тарафи шохид ё ҷабрдида, ки шахси ҷиноятсодирнамударо ғош месозанд ва ғайра) дониста мешавад²⁶⁷.

Г.Н. Борзенков қайд мекунад, ки «амалҳои дигари ҷабрдидаро ҳамчун амалҳои ғоиданоки ҷамъиятӣ эътироф кардан ҷоиз аст. Аммо дар ҳар сурат, ҷинояткор бояд огоҳ бошад, ки ҷабрдида вазифаи иҷтимоии худро иҷро мекард. Ин ангезаи кушторро муайян мекунад»²⁶⁸. Дар м. 310 ҚҶ ҚТ ангезаи ҷиноят ҳамчун интиқом (қасд) содир намудани ин ҷиноят мебошад.

Бо банди «б» қисми 2–и моддаи 104 ҚҶ танҳо куштори шахсе банду баст карда мешавад, ки дар асоси қонун амал карда бошад. Агар сабаби куштор ҳаракатҳои ғайриқонунии ҷабрдида шуда бошад (масалан, баромадан аз ҳадди ваколатҳои хизматӣ), чунин кирдор бо б. «б» қ. 2–и м. 104 ҚҶ банду баст карда намешавад.

Куштори арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ вобаста бо фаъолияти хизматӣ ва ё қарзи ҷамъиятиро иҷро кардани ӯ дар сурати мавҷуд набудани мақсади суғт кардани асосҳои соҳти конституционӣ ё амнияти давлат, ҳамчунин бо мақсади қатъ гардонидани фаъолияти давлатӣ ё дигар фаъолияти сиёсӣ ё содир намудани чунин кирдор бинобар интиқом (ангезаи ҷиноят) барои чунин фаъолият (акти террористӣ) на бо м. 310 ҚҶ ҚТ балки бо б. «б» қ. 2–и м. 104 ҚҶ ҚТ бояд

²⁶⁷ Қарори пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи таҷрибаи судӣ оид ба парвандаҳои марбут ба одамкушӣ”. №21 аз 26 июни соли 2009.

²⁶⁸ Борзенков Г.Н. Квалификация преступлений против жизни и здоровья: Учеб. практич. пособие. - М.: ИКД «Зерцало-М», 2005. - С. 42.

бандубаст карда шавад.

Ҳамчунин куштори хешовандони наздики арбоби давлатӣ ё чамбиятӣ ҳарчанд, ки бо мақсади пешбинишудаи м. 310 содир шуда бошад, бо б. «б» қ. 2–и м. 104 КҶ ҚТ бояд бандубаст карда шавад.

Фарқияти дигари м. 310 КҶ ҚТ аз б. «б» қ. 2–и м. 104 КҶ дар субъекти ҷиноят мебошад. Субъекти ҷиноят дар м. 310 КҶ ҚТ аз синни 16 солагӣ, субъекти б. «б» қ. 2–и м. 104 КҶ ҚТ бошад аз синни 14 солагӣ ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида мешавад.

Вобаста ба тарафи субъективии ҷиноят м. 310 КҶ ҚТ аз б. «б» қ. 2–и м. 104 КҶ ҚТ бо ҷой доштани мақсад ва ангезаи ҷиноят ҳамчун аломати ҳатмии таркиби ҷиноят тафовут дорад. Ҷинояти м. 310 КҶ ҚТ мақсади суст кардани асосҳои сохти конституционӣ ё амнияти давлат, ҳамчунин бо мақсади қатъ гардонидани фаъолияти давлатӣ ё дигар фаъолияти сиёсӣ ё содир намудани чунин кирдор бинобар интиқом (ангезаи ҷиноят) барои чунин фаъолият (акти террористӣ) содир карда мешавад. Бо дигар мақсад ва ангеза содир намудани ин ҷиноят, ба монанди ангезаи хусумати шахсӣ, кирдор ҳамчун одамкушӣ баҳо дода шуда²⁶⁹, бо м. 104 КҶ ҚТ ва дигар моддаҳои дахлдори боби 16 КҶ ҚТ бояд бандубаст карда шавад.

2. Фарқияти таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё чамбиятӣ аз терроризм (м. 179 КҶ ҚТ). Дар асоси Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 16 ноябри соли 1999 «Дар бораи мубориза бар зидди терроризм» таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё чамбиятӣ ҳамчун терроризм эътироф шудааст. Таҷрибаи қонугузори ҷиноятӣ замони шӯравӣ таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё чамбиятиро ҳамчун акти террористӣ медонист.

Дар м. 179 КҶ ҚТ терроризм, яъне содир намудани таркиш, сӯхтор, тирпарронӣ аз силоҳи оташфишон ё дигар кирдоре, ки боиси хавфи

²⁶⁹ Скляр С.В. Вина и мотивы преступного поведения. - СПб.: Юрид. центр Пресс, 2004. - С. 275.

марги одамон, расонидани зарари чиддӣ ба молу мулк ё ба миён омадани оқибатҳои дигари барои ҷамъият хавфнок мегардад, агар ин кирдор бо мақсади халалдор сохтани амнияти ҷамъиятӣ, ғаёлияти мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва сохторҳои низомӣ, тарсонидани аҳоли ё расонидани таъсир ҷиҳати аз ҷониби мақомоти ҳокимият қабул намудани қарор, инчунин таҳдиди анҷом додани кирдорҳои зикршуда бо ҳамин мақсад, ифода ёфтааст. Масъалаҳои мубориза бар зидди терроризм ба ғайр аз меъёрҳои дахлдори Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин Конвенсияи байналхалқии СММ «Дар бораи мубориза бо терроризми бомбавӣ» аз 15 декабри соли 1997²⁷⁰, Конвенсия «Оиди мубориза бо амалиётҳои ғайриқонуние, ки бар зидди амнияти авиатсияи шаҳрвандӣ равона шудааст» аз 23 сентябри соли 1971²⁷¹, Конвенсия «Дар бораи пешгирӣ ва ҷазои ҷиноятӣ ба муқобили ашхосе, ки дорои ҳимояи байналхалқӣ мебошанд, аз он ҷумла агентҳои дипломатӣ» аз 14 декабри соли 1973²⁷², ҳамчунин Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 16 ноябри соли 1999 «Дар бораи мубориза бар зидди терроризм», ки асосҳои мубориза бар зидди терроризмро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян мекунад.

Терроризм – ҷинояте мебошад, ки ба якчанд объект равона карда шудааст. Вай ба амнияти ҷамъиятӣ, ғаёлияти муътадили мақомоти ҳокимият, ҳамчунин ба ҳаёт ва саломатии шаҳрвандон, ходими ҷамъиятӣ ё намояндаи ҳокимият таҷовуз мекунад. Бо таъсири

²⁷⁰ Международная конвенция о борьбе с бомбовым терроризмом от 15 декабря 1997 года // Комментарий к сборнику международных и российских правовых актов о борьбе с терроризмом / под ред. А.И. Долговой, В.В. Милинчук. – М.: Российская криминологическая ассоциация, 2007. - С. 159-171.

²⁷¹ Конвенция о борьбе с незаконными актами, направленными против безопасности гражданской авиации от 23 сентября 1971 года // Международное право в документах: сборник международно-правовых актов и внутреннее законодательство Республики Таджикистан / сост.: Бобоев У.Х., Махмадшоев Ф.А., Менглиев Ш.М., Пулатов А.С. Салихов З. – Душанбе: Контракт, 2011. - С. 596-602.

²⁷² Конвенция о предотвращении и наказании преступлений против лиц, пользующихся международной защитой, в том числе дипломатических агентов от 14 декабря 1973 года // Комментарий к сборнику международных и российских правовых актов о борьбе с терроризмом / под ред. А.И. Долговой, В.В. Милинчук. – М.: Российская криминологическая ассоциация, 2007. - С. 104-109.

ваҳмангези худ терроризм ё ба доираи васеи шаҳрвандон ва чун қоида ба доираи номаълум, баъзан ба аҳолии тамоми шаҳрҳо ва ноҳияҳо ё ба ашхоси мансабдори мушаххас ва мақомоти ҳокимият, ки дорои ҳуқуқи қабул кардани қарорҳои ташкилӣ–идоракунии мебошанд, равона карда шудааст. Объекти асосии м. 310 КҶ ҚТ бошад, муносибатҳои ҷамъиятӣ вобаста ба низоми сиёсии Тоҷикистон, ки аз асосҳои сохти конституционӣ ё амнияти давлат бармеоянд, тақсил медиҳанд. Ба сифати объекти иловагӣ ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятии Ҷумҳурии Тоҷикистон баромад менамояд. Аломати ҳатмии объекти ҷинойт дар диспозитсияи м. 310 ҷабрдида аз ҷинойт мебошад. Ба сифати ҷабрдида аз ҷинойт арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ баромад мекунад. Мафҳуми ҳуқуқӣ–меъёрии арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ ҷой надорад. Ба арбоби давлатӣ ва ҷамъиятӣ шахсоне бояд дохил шаванд, ки пойдорӣ ва ҳалли масъалаҳо вобаста ба асосҳои сохти конституционӣ ё амнияти давлат аз онҳо вобастагӣ дошта бошад.

Яке фарқиятҳои м. 179 ва 310 КҶ ҚТ ин ҷабрдидагони ин ҷинойтҳо мебошад. Ф. Мирзоахмедов вобаста ба ин ҳолат чунин менависад: – дар содир намудани терроризм ба шумораи номуайяни одамон, яъне шахсони тасодуфӣ зарар расонида мешавад ва дар содир кардани таҷовузе, ки ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ нигаронида шудааст, зарар ба шахси мушаххас расонида мешавад, яъне вай танҳо метавонад арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ бошад²⁷³.

Тарафи объективии терроризм, ки дар қ.1–уми м.179 КҶ пешбинӣ шудааст, дар ду шакл зоҳир мегардад: а) содир намудани тарқиш, оташ ангехтан ва ё дигар кирдоре, ки боиси марги одамон, зарари калони моддӣ ва ё дигар оқибатҳои хавфнокро ба миён меорад; б) таҳдиди содир намудани чунин ҳаракатҳо. Агар шахси кирдори террористӣ

²⁷³ Мирзоахмедов Ф.А. Уголовная ответственность за терроризм по законодательству Республики Таджикистан и Российской Федерации (сравнительно-правовое исследование): дис... канд. юрид. наук. – М., 2016. - С. 142.

анҷомдиҳанда марги одамонро хоҳад ва ё бошуурона ба миён омадани чунин оқибатро фароҳам меорад, онгоҳ кирдори ӯ аз руи маҷмӯи ҷиноят бо м.м.104 ва 159–и КҶ банду баст карда мешавад.²⁷⁴

Ҷиноят бо шарте хотимаёфта ба шумор меравад, ки агар кирдорҳои дар боло зикршуда содир шуда бошанд ва боиси ба миён омадани хатари воқеъӣ гардида бошанд: марги одамон, расонидани зарари ҷиддӣ ба амвол, ба миён омадани оқибатҳои дигари барои ҷамъият хавфнок ва ё таҳдиди анҷом додани кирдорҳои зикршуда бо ҳамин мақсадҳо²⁷⁵.

Тарафи объективи ҷиноят дар кирдор дар намуди таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятии Ҷумҳурии Тоҷикистон, яъне дар шакли куштор ё сӯйиқасд ба куштор ифода мегардад. Таркиби ҷинояти мазкур аз руи сохти таркибиаш кӯтоҳқардашуда мебошад. Зеро ҷиноят аз лаҳзаи таҷовуз, новобаста аз оқибаташ хотимаёфта дониста мешавад.

Терроризм на танҳо бо м. 310 КҶ ҚТ, инчунин аз дигар ҷиноятҳои ба он бо аломатҳои объективӣ монанд (моддаи 255 КҶ ҚТ –қасдан несту нобуд ё вайрон кардани амвол, моддаи 309 КҶ Ҷумҳурии Тоҷикистон–таҳрибкорӣ (диверсия)) бо самти кирдор фарқ мекунад. Ҳангоми терроризм мақсади расонидани зарар ба соҳаи иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон вучуд надорад, чӣ тавре ки ин ҳангоми таҳрибкорӣ (моддаи 309 КҶ), ё ҳамчунин ҳангоми расонидани зарар ба амволи ғайр (моддаи 255 КҶ) ҷой дорад.

Дар Қарори пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҷрибаи аз ҷониби судҳо татбиқ намудани қонунгузорӣ оиди ҷавобгарӣ барои терроризм» аз 2 октябри соли 2003 №18 фарқи терроризм аз таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ оварда шудааст. Мувофиқи он терроризм аз акти террористӣ (моддаи 310 КҶ Ҷумҳурии Тоҷикистон) бо самти қасд фарқ мекунад, яъне ҳангоми акти

²⁷⁴ Тафсир ба Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон / Муҳаррири масъул Ҳ.Ҳ. Шарипов. - Душанбе. 2005. - С. 203.

²⁷⁵ Қарори пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи таҷрибаи аз ҷониби судҳо татбиқ намудани қонунгузорӣ оиди ҷавобгарӣ барои терроризм” аз 2 октябри соли 2003 №18.

таррористӣ таҷовуз ба ҳаёти ҷабрдида бинобар фаъолияти давлатӣ ё ҷамъиятӣ ё ҳамчун интиқом барои чунин фаъолиятҳо содир мегардад. Дар навбати худ терроризм ба шумораи номуайяни ашхос таҳдид ба амал меоварад ва мақсади вайрон намудани амнияти ҷамъиятӣ, тарсонидани аҳоли ё расонидани таъсир ҷиҳати аз ҷониби мақомоти ҳокимият қабул намудани қарорро дорад²⁷⁶.

Намудҳои муайянкунандаи терроризм дар қисмҳои 2 ва 4 м. 179 КҶ Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон дода шудаанд. Бо қисми 2 м. 179 КҶ терроризме, ки аз ҷониби гурӯҳи ашхос бо маслиҳати пешакӣ ё такроран содир шудааст, банду баст карда мешавад.

а) Ҷиноят аз ҷониби гурӯҳи ашхос бо маслиҳати пешакӣ он гоҳ содиршуда эътироф мешавад, ки агар дар он ду ва зиёда ашхос иштирок карда, дар хусуси якҷоя содир намудани ҷиноят пешакӣ маслиҳат карда бошанд (моддаи 39 қисми 2 КҶ Ҷумҳурии Тоҷикистон);

б) Такроран ҳамчун аломати бандубасткунанди қисми 2 моддаи 179 КҶ Ҷумҳурии Тоҷикистон–ин аз ҷониби шахс ду маротиба ё зиёда аз он содир намудани ҷинояти дар моддаи мазкур зикршударо мефаҳмонад, ки агар шахс барои содир намудани онҳо аз ҷавобгарии ҷиноятӣ озод карда нашуда бошад ё ин, ки доғи судиаш барои ин ҷиноят мувофиқи тартиби муқаррарнамудаи қонун барҳам нахӯрда ё бардошта нашуда бошад.

Бо қисми 4 моддаи 179 КҶ Ҷумҳурии Тоҷикистон кирдорҳои пешбининамудаи қисмҳои якум, дуум ё сеюми ҳамин модда, агар онҳо:

а) аз ҷониби гурӯҳи муташаккил содир гардида бошанд²⁷⁷;

б) дар алоқамандӣ бо таҳдиди истифодаи яроқи қатли ом, маводи радиоактивӣ ё иҷрои дигар кирдорҳои, ки ба ҳалокати оммавии одамон

²⁷⁶Қарори пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи таҷрибаи аз ҷониби судҳо татбиқ намудани қонунгузорӣ оиди ҷавобгарӣ барои терроризм” аз 2 октябри соли 2003. - №18.

²⁷⁷ Гурӯҳи муташаккил-гурӯҳи устувори ашхосе доништа мешавад, ки пешакӣ барои содир намудани як ё якчанд ҷиноят муттаҳид шудаанд.

оварда мерасонанд, содир шудаанд²⁷⁸;

в) дар ҳолати ретсидиви махсусан хавфнок содир шуда бошанд²⁷⁹;

г) аз беэҳтиётӣ боиси марги инсон ё ин ки дигар оқибатҳои вазнин гардида бошанд, банду баст карда мешаванд²⁸⁰.

Фарқияти дигари м. 310 КҶ ҚТ аз м. 179 КҶ дар субъекти ҷиноят мебошад. Субъекти ҷиноят дар м. 310 КҶ ҚТ аз синни 16 солагӣ, субъекти м. 179 КҶ бошад аз синни 14 солагӣ ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида мешавад. Ҳар як шахси мукаллафи ба синни 14–солагӣ расида субъекти ҷинояти терроризм шуда метавонад²⁸¹. Ба ин ҳам ашхоси алоҳида ва ҳам ашхоси мансабдор, хизматчиёни ҳарбӣ ва кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, инчунин аъзои гурӯҳҳои гуногуни ҷинояткори бандитӣ, экстримистӣ, миллӣ ва динӣ буда метавонанд²⁸².

Терроризм бо қасди бевосита бо ҳатман мавҷуд будани мақсадҳо – ҳалалдор сохтани амнияти ҷамъиятӣ, тарсонидани аҳолӣ ё расонидани таъсир ҷиҳати аз ҷониби мақомоти ҳокимият қабул намудани қарор, инчунин таҳдиди ба миён омадани оқибатҳои зикргардида, содир карда мешавад. Тарафи субъективии терроризм, ки аз беэҳтиётӣ боиси марги инсон ё ин ки дигар оқибатҳои вазнин гардида бошад, бо ду шакли гуноҳ тавсиф карда мешавад–бо қасди бевосита нисбати кирдорҳои

²⁷⁸ Ҳангоми содир намудани терроризм яроқи қатли ом - яроқҳои бо шартномаҳои байналхалқӣ манъшудаи ядрой, нейтронӣ, кимиёвӣ, биологӣ (бактериологӣ), иқлимӣ ба шумор меравад. Маводи радиоактивӣ - ин манъбаҳои паҳн кардани ионизатсия, воситаҳои радиоактивӣ ва маводҳои ядрой мебошанд.

²⁷⁹ Терроризм бо аломати дар ҳолати ретсидиви махсусан хавфнок дар сурате банду баст карда мешавад, ки агар он бо шартҳои дар қисми 3 моддаи 21 КҶ Қумҳурии Тоҷикистон пешбинишуда содир шуда бошад.

²⁸⁰ Ҳангоми кирдори террористӣ марги инсон танҳо аз беэҳтиётӣ ба амал омаданаҷ мумкин аст. Агар шахс қасдан ба марг расонида шуда бошад, он гоҳ кирдори содиршуда бо моддаи 104 КҶ Қумҳурии Тоҷикистон банду баста иловагиро талаб менамояд. Мафҳуми “дигар оқибатҳои вазнин” бо қонунгузории амалкунанда кушода нашудааст ва бояд дар ҳар ҳолати мушаххас бо таври алоҳида бо назардошти ҳамаи ҳолатҳои қор маънидод карда шавад ва вай метавонад дар ноором сохтани қори мақомоти ҳокимият ва идоракунӣ, дар қатъ кардани чорабиниҳои, ки аҳамияти муҳими сиёсӣ ё маданӣ- маърифатӣ доранд, фалаҷ сохтани қори нақлиёт, алоқа, объектҳои таъмини зисти шаҳрҳо ва маҳалҳои аҳолинишин, расонидани зарари ҷиддии моддӣ, паҳн намудани эпидемия, муташанниҷ намудани муносибатҳои миллӣ ва ғайраҳо зоҳир гардад.

²⁸¹ Сафаров Х.С. Терроризм: проблемы законодательного закрепления и квалификации (на материале Республики Таджикистан и стран СНГ): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Сафаров Хаетджон Саидамирович. – М., 2004. – 157 с.

²⁸² Қарори пленуми Суди Олии Қумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи таҷрибаи аз ҷониби судҳо татбиқ намудани қонунгузорӣ оиди ҷавобгарӣ барои терроризм” аз 2 октябри соли 2003. - №18.

террористӣ ва аз беэҳтиётӣ (чун саҳлангорӣ, ва ҳамчун бепарвой) нисбат ба дигар оқибатҳо.

Тарафи субъективии ҷинояти пешбиниамудаи м. 310 КҶ ҚТ ин бо қасди бевосита содир мешавад. Мавҷудияти қасди бевосита дар таркиби таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ аз он шаҳодат медиҳад, ки амалҳои гунаҳгор бевосита ба он равона гардидаанд, ки марги ҷабрдида ба вуҷуд ояд. Ба ибораи дигар, дар асоси таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ он амали шахси гунаҳгор меистад, ки барои ноил шудан ба ҳадафи (оқибат) банақшагирифташуда равона шудааст ва онро ба эътибор мегирад ва пешбинӣ мекунад.

Мақсади содиршавии ин ҷиноятҳо, чи тавре ки Имомов А.Х. дуруст қайд менамояд, вобаста ба КҶ ҚТ низ аз ҳамдигар фарқ мекунад. Агар терроризм бо мақсади ҳалалдор сохтани амнияти ҷамъиятӣ, фаъолияти мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва сохторҳои низомӣ, тарсонидани аҳоли ё расонидани таъсир ҷиҳати аз ҷониби мақомоти ҳокимият қабул намудани қарор, инчунин таҳдиди анҷом додани кирдорҳои зикршуда бо ҳамин мақсадҳо содир шавад, пас таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ бо мақсади бо мақсади сушт кардани асосҳои сохти конституционӣ ё амнияти давлат, ҳамчунин бо мақсади қатъ гардонидани фаъолияти давлатӣ ё дигар фаъолияти сиёсӣ ё содир намудани чунин кирдор бинобар интиқом барои чунин фаъолият (акти террористӣ) содир мешавад²⁸³. Як ҳолатро бояд қайд намуд, ки дар асоси мафҳуми терроризм, ки дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 16 ноябри соли 1999 «Дар бораи мубориза бар зидди терроризм» муқаррар шудааст, яке аз мақсадҳои асосии терроризм содир намудани таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ бо мақсади сушт кардани асосҳои сохти конституционӣ ё амнияти давлат, ҳамчунин бо мақсади қатъ гардонидани фаъолияти давлатӣ ё дигар фаъолияти

²⁸³ Имомов А.Х. Терроризм – форма организованной преступности. – Душанбе: -2003. – С. 100.

сиёсӣ ё содир намудани чунин кирдор бинобар интиқом барои чунин ғаёлият (акти террористӣ) мебошад. Аз ин бармеояд, ки КҶ ҚТ ҳангоми ҷобачогузори м. 179 ва 310 КҶ ҚТ ба иштибоҳ роҳ додааст. Дар доктринаи ҳуқуқи ҷиноятӣ бештари муҳаққиқон тарафдори он ҳастанд, ки терроризм ин ҷиноят ба муқобили асосҳои сохтори конституционӣ ва амнияти давлат мебошад²⁸⁴. Ақидаи мазкурро мо низ ҷонибдорӣ намуда, қайд менамоем, терроризм бояд дар боби ҷиноятҳо ба муқобили асосҳои сохтори конституционӣ ва амнияти давлат ҷой дода шавад.

Дар эзоҳи моддаи 179 КҶ Ҷумҳурии Тоҷикистон меъёри ҳавасмандкунандае, ки аз ҷавобгарии ҷиноятӣ озод мекунад, пешбинӣ гардидааст—шаҳсе, ки дар омодагии кирдори террористӣ иштирок дораду агар ӯ бо сари вақт огоҳ намудани мақомоти давлатӣ, ё бо роҳи дигар содир гардидани кирдори террористиро пешгирӣ кунад ва агар дар ҳаракатҳои ин шахс дигар таркиби ҷиноят мавҷуд набошад, аз ҷавобгарии ҷиноятӣ озод карда мешавад. Чунин ҳолат дар м. 310 КҶ ҚТ дида намешавад. Мавҷудияти чунин ҳолат бояд на танҳо дар моддаҳои алоҳида, балки дар Қисми умумии КҶ ҚТ ҳамчун меъёри ҳавасмандкунанда ҷой карда шавад.

3. Фарқияти тачовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ аз таҳдид нисбат ба кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ё хизматчиёни ҳарбӣ (м. 329 КҶ ҚТ). Таҳдиди куштан, расонидани зарар ба саломатӣ, вайрон ё несту нобуд сохтани молу мулк нисбати кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ,

²⁸⁴ Долгова А.И. Экстремизм и терроризм, террористические и иные экстремистские преступления: понятие, анализ, динамика. Экстремизм и другие криминальные явления. – М.: Российская криминологическая ассоциация, 2008. – 239 с.; Дьяков, С.В. Преступления против основ конституционного строя и безопасности государства: уголовно-правовое и криминологическое исследование. 2-е изд. – СПб.: Издательство «Юридический центр-Пресс», 2012. – 267 с.; Дьяков, С.В., Игнатъев А.А., Карпушин М.П. Ответственность за государственные преступления / Под ред. Л.И. Баркова. – М.: Юрид. лит., 1988. – 224 с.; Пономаренко, Е.В. Преступления против основ конституционного строя и безопасности государства. Учебное пособие. – М.: Издательство «Юрлитинформ», 2016. – 190 с.; Преступления против основ конституционного строя и безопасности государства: Учебное пособие / Под ред. А.П. Кузнецова. – Нижний Новгород: Нижегородская правовая академия, 2006. – 80 с.

хизматчиёни ҳарбӣ, ҳамчунин нисбати шахсони наздики онҳо бо мақсади монеъ шудан ба фаъолияти қонунии ин шахсон оиди муҳофизати тартиботи чамъиятӣ ё таъмини бехатарии чамъият ё аз рӯи интиқом, барои чунин фаъолиятшон содир шуда бошад, мувофиқи м. 328 КҶ ҚТ чиноят мебошад.

Моддаи мазкур дар КҶ Федератсияи Россия на ҳамчун таҳдид балки таъовуз ба ҳаёти кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ омадааст, ки ба ақидаи мо дуруст мебошад.

Корманди мақомоти ҳифзи ҳуқуқ – ин шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо тартиби муқаррарнамудаи қонунгузорию чорӣ вазифаи прокурор, муфаттиш, шахси таҳқиқбаранда, шахсе, ки фаъолияти ғаврӣ–чустучӯиро ба амал мебарорад, кормандони мақомоти қорҳои дохилӣ, ки ҳифзи тартиботи чамъиятӣ ва таъмини амнияти чамъиятӣ, иҷрои ҳукм, таъинот ва қарорҳои судҳо бо парвандаҳои чиноятӣ, қарорҳои мақомотҳои тафтишотӣ ва прокурорро амалӣ менамоянд, инчунин дигар вазифаҳои дар мақомот, ки барои он ҳифзи тартиботи ҳуқуқӣ мувофиқи қонунгузорию чорӣ яке аз вазифаҳои асосӣ ба ҳисоб меравад, иҷро мекунанд, эътироф карда мешавад. Мақомоти ҳифзи ҳуқуқ маҷмӯи мақомоти давлатие фаҳмида мешавад, ки вазифаи асосии онҳо аз мубориза бо ҳуқуқвайронкуниҳо ва таъмини қонуният, иборат мебошад. Хизматчию ҳарбӣ – ин шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар Қувваҳои мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон, дигар қисму сохторҳои ҳарбӣ, мувофиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ӯҳдадорию умумии ҳарбӣ ва хизматчию ҳарбӣ» аз 29 ноябри соли 2000–ум ва дигар қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон хизмати ҳарбиро ба амал мебарорад, эътироф карда мешавад²⁸⁵.

Вобастаба объекти хелӣ таркибҳои м. 310 ва 329 КҶ ҚТ яқранг мебошад, яъне ба сифати он ҳокимияти давлатӣ баромад мекунад.

Чинояти мазкур яқбора ба ду объект таъовуз мекунанд:

²⁸⁵ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ӯҳдадорию умумии ҳарбӣ ва хизмати ҳарбӣ” // Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2000. - №11. - м.539.

а) ҳаёти кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, хизматчиёни ҳарбӣ ё шахсони наздики онҳо;

б) фаёолияти мӯътадили мақомоти ҳифзи ҳуқуқ.

Тарафи объективи ин чиноят аз ҳаракатҳои қасдона иборат буда, яке аз унсурҳои асосиаш ин аст, ки таҳдид ба ҳаёти шахсони дар ин модда зикргардида вобаста ба фаёолияти онҳо, оид ба ҳифзи тартиботи ҷамъиятӣ ва таъмин намудани амнияти ҷамъиятӣ, содир мегардад. Таҳдиди куштан, расонидани зарар ба саломатӣ, вайрон ё несту нобуд сохтани молу мулк, шифоҳӣ ва хаттӣ аз тарафи ҳуди таҳдидкунанда ё тавассути каси дигар содир шуданаш мумкин аст. Таҳдид дар назди омма ва ё дар ҳолати ҳузур надоштани шахсони сеюм низ амалӣ шуда метавонад. Чиноят он вақт хотимаёфта ҳисобида мешавад, ки агар таҳдид шифоҳӣ баён шуда ва ё ки бо ин мазмун мактуб гирифта шуда бошад. Аз ҳаёт маҳрум намудан ё таҳдиди куштан намудани шахсони номбаршуда, агар дар асоси хусуматҳои шахсии тарафайн содир шуда бошад, бо моддаи 329 КҶ бандубаст карда намешавад, балки ин кирдор бо моддаи 104 ва дигар моддаҳои дахлдори КҶ, бандубаст карда мешавад²⁸⁶.

Тарафи субъективи таркиби чинояти мазкур дар шакли гуноҳи қасдона ифода мегардад. Таҳдид ба ҳаёти кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ танҳо бо қасди бевосита содир мегардад. Унсурҳои ҳатмии тарафи субъективи ин чиноят ангега ва мақсад мебошад. Мақсади чиноят – монегӣ намудан ба фаёолияти қонунии шахсони дар моддаи мазкур нишондодашуда мебошад. Ангегаи таҳдид ба ҳаёт, ин қасос барои аз ҷониби ҷабрдида поквичдонона иҷро намудани фаёолиятҳои қонунии ба зиммаи ӯ гузошташуда мебошад²⁸⁷.

Ҳамин тавр, м. 329 КҶ ҚТ аз 310 КҶ ҚТ бо объекти бевоситааш, тарафи объективӣ вамақсади чиноят аз ҳамдигар фарқ мекунанд. Объекти хелии

²⁸⁶ Тафсир ба моддаҳои алоҳидаи қисми махсуси Кодекси чиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон. зери назари Вазири корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, ҳуқуқшиноси шоистаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, генерал-полковники милитсия Қаҳҳоров А.А. - Душанбе, 2010. – С. 680.

²⁸⁷ Ҳамон ҷо. - С. 680.

чиноятҳо, субъект ва тарафи субъективӣ ба ҳамдигар шабеҳанд.

4. Фарқияти таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ аз ҷамла ба шахсон ва муассисаҳои таҳти ҳимояи байналмилалӣ қарордошта (м. 402 КҶ ҚТ). Ҷамла ба намояндаи давлати хориҷӣ ё корманди ташкилоти байналмилалӣ таҳти ҳимояи байналхалқӣ қарордошта ё аъзои оилаи бо ӯ истиқоматкунанда, инчунин ба биноҳои хизматӣ ё истиқоматӣ ё воситаи нақлиёти ашхосе, ки таҳти ҳимояи байналмилалӣ қарор доранд, агар ин ҳарактаҳо бо мақсади барангехтани ҷанг ё мураккаб сохтани муносибатҳои байналмилалӣ содир шуда бошанд, шахс мувофиқи м. 402 КҶ ҚТ ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида мешавад.

Дар КҶ ҚО таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ (акти террористӣ) дар моддаи 277 ҳамчун ҷиноят эътироф гардид. Мувофиқи моддаи мазкур акти террористӣ, яъне дар таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё арбоби ҷамъиятӣ, ҳамчунин намояндаи давлати хориҷӣ бо мақсади қатъ намудани фаъолияти хизматӣ ё сиёсӣ ё ҳамчун қасд вобаста ба фаъолияти он ифода мегардад²⁸⁸. Бояд қайд намуд, ки дар байни КҶ давлатҳои аъзои ИДМ КҶ ҚО ягона кодексе мебошад, ки ҳаёти намояндаи давлати хориҷаро низ ҳифз менамояд.

Дар сарсухани (дебочаи) Конвенсия «Дар бораи пешгирӣ ва ҷазои ҷиноятҳои, ки ба муқобили ашхоси таҳти ҳимояи байналхалқӣ қарордошта» аз 14 декабри соли 1973, чунин қайд карда шудааст, ки ҷиноятҳо ба муқобили ашхос ва муассисаҳои таҳти ҳимояи байналхалқӣ қарордошта, ба бехатарии онҳо таҳдид карда, муносибатҳои муътадили байналхалқиро зеро хатар менамояд, ки ин муносибатҳо барои ҳамкориҳои муътадил байни давлатҳо зарур мебошанд. Содир шудани чунин ҷиноятҳо дар ҳар як давлат ҷомеаи ҷаҳониро ба таҳлукаву тарс меафтанад. Ашхоси зерин мувофиқи моддаи 1-уми «Конвенсия дар бораи пешгирӣ ва ҷиноятҳои, ки ба муқобили

²⁸⁸ Уголовный кодекс Азербайджанской Республики. Режим доступа: URL: <http://www.crime.vl.ru/index.php?p=1318&more=1&c=&tb=1&pb=1> (Санаи муроҷиат: 02.03. 2022с.).

ашхоси таҳти Ҳимояи байналхалқӣ қарор дошта аз 14 декабри соли 1973», таҳти Ҳимояи байналхалқӣ гирифта мешаванд²⁸⁹: а) сарварони давлат ё мувофиқи Конститутсия иҷроқунандагони вазифаи онҳо сардори ҳукумат ё вазири қорҳои хориҷа, ки дар давлати хориҷа қарор доранд, инчунин аъзои оилаи онҳо, ки ҳамроҳи онҳо мебошанд; б) ҳамаи намояндагон ё шахсони мансабдори давлатӣ, инчунин ҳамаи қормандони ташкилотҳои байналхалқие, ки дар давлати хориҷа қарор доранд. Намудҳои алоҳида ва мушаххаси шахсони мансабдор ё намояндагони давлатӣ, дар давлати хориҷа, ки таҳти Ҳимояи байналхалқӣ қарор доранд, дар асоси муқараротҳои «Конвенсияи Венагӣ дар бораи муносибатҳои дипломатӣ»²⁹⁰ аз соли 1961, «Конвенсия дар бораи супориши махсус», аз соли 1969, «Конвенсияи Венагӣ дар бораи муносибатҳои консулгарӣ» аз соли 1963 ва инчунин дар асоси ҳолатҳои (муқаррароти) Конвенсияи дугарафа дар бораи муносибатҳои консулгарӣ, ки байни Тоҷикистон ва дигар давлатҳо ба имзо расида ба амал бароварда мешаванд²⁹¹.

Вобаста ба қабридаи қиноят моддаҳои 310 ва 402 ҚҚ ҚТ аз ҳамдигар фарқ доранд. Дар м. 402 ҚҚ ҚТ ба сифати қабридаи намояндаи давлати хориҷӣ ё қорманди ташкилоти байналмилалӣ таҳти Ҳимояи байналмилалӣ қарордошта ё аъзои оилаи бо ӯ истиқоматқунанда баромад меқунанд.

Дар раванди таҳлили фарқияти таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё қамбиягӣ аз қамла ба шахсон ва муассисаҳои таҳти Ҳимояи байналмилалӣ қарордошта (м. 402 ҚҚ ҚТ) муаллиф ба ҳулосае омадааст, ки таҷовуз ба ҳаёти намояндаи расмӣ давлати дигар дар ҳудуди ҚТ бо мақсади суғ қардани асосҳои соғти конституционӣ ё амниягӣ давлатии Тоҷикистон

²⁸⁹ Конвенция о предотвращении и наказании преступлений против лиц, пользующихся международной защитой, в том числе дипломатических агентов от 14 декабря 1973 года // Комментированный сборник международных и российских правовых актов о борьбе с терроризмом / под ред. А.И. Долговой, В.В. Милинчук. - М.: Российская криминологическая ассоциация, 2007. - С. 104-109.

²⁹⁰ Международное право в документах: сборник международно-правовых актов и внутреннее законодательство Республики Таджикистан / сост.: Бобоев У.Х., Махмадшоев Ф.А., Менглиев Ш.М., Пулатов А.С. Салихов З. - Душанбе: Контракт, 2011.

²⁹¹ Тафсир ба Кодекси қиноятии Қумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе: Глобус, 2006. - С. 509

содир шуда бошад, он бояд дар моддаи алоҳида дар боби 29 КҶ ҚТ дар шакли таҷовуз ба ҳаёти намояндаи расмии давлати хориҷӣ дар ҳудуди ҚТ криминализатсия карда шавад.

Вобаста ба субъекти ҷиноят моддаҳои 310 ва 402 КҶ ҚТ аз ҳамдигар фарқ надоранд.

Тарафи субъективии м. 402 КҶ ҚТ бо гуноҳ дар намуди қасд бо мақсади махсус содир карда мешавад, ки ба м. 310 КҶ ҚТ шабоҳат дорад. Лекин мақсади м. 402 КҶ ҚТ дигар аст. Мақсади ҳамла ба ашхос ё муассисаҳои таҳти ҳимояи байналҳалқӣ қарордошта ин иғвои ҷанг ё мураккаб сохтани муносибатҳои байналҳалқӣ мебошад, ки аз мақсади м. 310 КҶ ҚТ ба кулӣ фарқ дорад.

ХУЛОСА ВА ТАВСИЯҶО

Дар натиҷаи таҳқиқоти диссертатсионӣ хулосаҳои зерин пешниҳод карда мешаванд:

1. Омӯзиши таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки терроризм ва экстремизм ҳамқадами доимии инсоният мебошанд. Ҳанӯз дар асри 1–уми то мелод дар Иуде (Яҳудистон) мазҳаби ханҷардорон (секта сикарев) амал мекард, ки ҷонибдорони он дар ҳамкорӣ бо римиён донишмандон, устодон, аъёну ашрофон ва олимақомони яҳудиёнро несту нобуд мекарданд. Фома Аквинский ва падарони дини христианин бошанд, ақидаи қатли ҳокиме, ки ба фикри халқ душман ё хиёнаткор аст, иҷозат медоданд. Мазҳабҳои алоҳидаи дини ислом низ дар миёнаҳои асри пайдоиши хеш ба куштори халифаҳо ва сардорону мансабдорони тақсимотҳои маъмурӣ ва ҳарбию ҷонибдор буданд ва ба ин амал намояндагони онҳо даст мезаданд. Куштори шоҳон, вазирон оилаҳои онҳо ва дар умум инсон на танҳо дар Авесто, балки дар дигар сарчашмаҳои ҳуқуқии замони зардуштия гуноҳи вазнин (кабира) эътироф мегардид. Масалан, дар «Мулоҳизаи Рӯҳи хирад» куштор дар баробари дигар ҷиноятҳои махсусан вазнин номбар гардидааст: «Аз ҳақиме пурсиданд: «Қадам гуноҳ вазнинтар аст?», ӯ ҷавоб дод: «Аз ҳамаи гуноҳҳое, ки инсон мекунад куштори шахси порсо, тақводор, додгар, додрас...» [1 -М].

2. Дар давраи давлатдории Сомониён (асрҳои IX–X) содир намудани ҷиноятҳо ба муқобили давлат ва амирҳо (шоҳҳо, сарвари давлат) ба назар мерасиданд, ба монанди сарнагун кардани амирон (Нӯҳ ибни Наср аз ҷониби амакаш сарнагун карда шуд, Абдул–Малики I танҳо давлатро як рӯз ҳукмронӣ карда, аз ҷониби Алп-Тегин – сардори гвардияи туркӣ сарнагун карда шуд), куштори амир (соли 914, амир Аҳмади Сомониён аз ҷониби ситезачӯён аз посбони қаср кушта шуд), кӯшиши куштори амир (ҷонибдорони мазҳаби Қарматия ва рӯҳониёни мусулмон кӯшиши куштори

амири Наср II-ро ташкил намуданд) ва ғайра [2-М].

3. Темурнома (тузуки) сарчашмаи ҳуқуқи ҷинойтӣ буд ва он барои содир кардани ҷинойт бар зидди давлат ва шоҳигарӣ ҷазо муқаррар мекард. Дар бобҳои алоҳидаи он вобаста ба таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ чунин омада буд: - дар боби ҷазо бораи фарзандони худ, хешовандон, амирҳо ва вазирон сухан дар бораи дар бораи чунин ҷинойтҳо алайҳи давлат, ба монанди поймол кардани ҳокимияти олий аз ҷониби писарон, шӯриши наберагон ва дигар хешовандон бар зидди хон (шоҳ), ва даҳолати сардорон ба кори давлат меравад, ки таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ва ё ҷамъиятӣ аз ҷумлаи чунин ҷинойтҳо низ башумор мерафт. Новобаста аз он ки Темурнома ва дигар қоидаҳо амал мекарданд, чараҳои муборизаи династикӣ (ҷинойтҳои давлатӣ), ба монанди таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ва ё ҷамъиятӣ дар байни Темуриён афзоиш меёфт [2-М].

4. Соли 1958 дар маърузаи худ раиси кумитаи қонунгузорӣ пешниҳоди Шӯрои Олии ИҶШС аз 5 декабри соли 1958 дар лоиҳаи қонуни ҷинойтии умумиттифоқӣ дар бораи ҷавобгарии ҷинойтӣ барои ҷинойтҳои давлатӣ ва ҳарбӣ ба таври мушаххас қайд кард, ки қонунҳои қаблӣ (моддаи 8 Қонун дар бораи ҷинойтҳои давлатии соли 1927) тавсифи дақиқи мушаххаси чунин ҷинойтро ҳамчун амали террористӣ надоштанд ва дар амалия ба тафсири васеи ин муқаррароти мувофиқ оварда расонид. Дар м. 3 Қонуни 25 декабри соли 1958 (м. 63 КҶ РСС Тоҷикистон аз соли 1961) ҷавобгариро барои яке аз ҷинойтҳои хатарноки давлатӣ – амали террористӣ муқаррар кардааст. Тавре ки аллакай қайд шуд, ин модда, дар мувофиқа ба м. 8-и Қонуни ҷинойтҳои давлатӣ мафҳуми акти террористиро ба таври дақиқ муайян карда, аломатҳои объективӣ ва субъективии ҷинойтро нишон дод [3-М].

5. КНҶ ИДМ дар фасли XIII «Ҷинойтҳо ба муқобили ҳокимияти давлатӣ» боби 31 «Ҷинойтҳо ба муқобили асосҳои сохтори конституционӣ ва амнияти давлат» таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё арбоби ҷамъиятро

ҳамчун акти террористӣ эътироф намуда онро дар моддаи 298 дар таркиби алоҳида пешбинӣ намуд. Бояд қайд намуд, ки дар моддаи 298 КНҶ ИДМ аслан таҷрибаи КҶ ИҶШС соли 1960 истифода гардидааст. Чи тавре муайян гардид КҶ ҚТ соли 1998 муқаррароти м. 298 КНҶ ИДМ-ро чандон ба инобат нагирифтааст ва ин ҳолат дар амалия оид ба татбиқи м. 310 КҶ ҚТ мушкилиҳои зиёдеро бавучуд оварда истодааст. Масалан, категорияи «таҷовуз» дар м. 310 КҶ ҚТ ҳамчун категорияи баҳододашаванда буда, зери мафҳуми он ҳам куштор ва ҳам расонидани зарар ба саломатӣ дар назар дошта мешавад. Таҷрибаи м. 298 КНҶ ИДМ бошад ба таври мушаххас нишон медиҳад, ки қиноят танҳо дар намуди куштор содир карда мешавад [4-М].

6. Таҷрибаи Ҷумҳурии Ўзбекистон нишон медиҳад, ки таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё арбоби ҷамъиятӣ дар шакли таҷовуз ба Президенти Ҷумҳурии Ўзбекистон ифода гардидааст, ки нисбати м. 310 КҶ ҚТ доираи ҷабрдидагон мушаххас ва маҳдуд мебошад. Бояд қайд намуд, ки дар баробари таҷовуз ба Президенти Ҷумҳурии Ўзбекистон, қасдан расонидани зарари қисмонӣ ба Президенти Ҷумҳурии Ўзбекистон, таҳқири оммавӣ ва тўҳмати Президенти Ҷумҳурии Ўзбекистон, ҳамчунин бо истифодаи ВАО ва дигар воситаҳои таъбу нашр ҳамчун таҷовуз ба Президенти Ҷумҳурии Ўзбекистон бандубаст карда мешавад, ки чунин ҳолат дар таҷрибаи дигар давлатҳои аъзои ИДМ дида намешавад. Ҳамчунин, объекти қинояти м. 158 КҶ ҚҶЗ васеъ буда, он фарогири муносибатҳои ҷамъиятӣ мебошад, ки ҳаёт саломатӣ ва обрӯву эътибори қири Президенти Ҷумҳурии Ўзбекистонро ҳифз менамоянд. Аз кирдорҳои зикршуда таҳқири оммавӣ ва тўҳмати Президенти Ҷумҳурии Ўзбекистон ва таҳқири оммавӣ ва тўҳмати Президенти Ҷумҳурии Ўзбекистон бо истифодаи ВАО ва дигар матбуот дар КҶ ҚТ ҳамчун таркиби алоҳида (м. 137 КҶ ҚТ) баромад менамоянд [10-М].

7. Дар байни КҶ давлатҳои аъзои ИДМ КҶ ҚО ягона санаде мебошад, ки

ҳаёти намояндаи давлати хориҷаро низ ҳифз менамояд. Таҷрибаи КҶ ҚТ нишон медиҳад, ки таҷовуз ба ҳаёти намояндаи давлати хориҷӣ дар моддаи алоҳида, яъне моддаи 402 КҶ ҚТ ҳамчун ҷинояти алоҳида пешбинӣ шудааст, ки вобаста ба объекти ҷиноят, яъне сулҳу амнияти инсоният, ҷойгиршавии он дуруст мебошад. Таҷрибаи КҶ ҚО нишон дод, ки он низ чандон мукамал набуда, ба монанди м. 310 КҶ ҚТ ислоҳталаб мебошад. Зеро дар он мафҳумҳои норавшан ба монанди арбоби давлатӣ, арбоби ҷамъиятӣ, таҷовуз ба ҳаёт дида мешаванд, ки ҳангоми бандубасти ҷиноят ба мушкилиҳо меоварад [10-М].

8. Яке аз камбудии асосии м. 310 КҶ ҚТ ин дарҷ нагардидани ҷабрдида дар диспозитсияи ин модда мебошад. Барои муайян намудани мафҳуми арбоби давлатӣ ва ҷамъиятии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳлили адабиёти ҳуқуқӣ ва қонунгузорӣ талаб карда мешавад. Дар ҚТ феҳристи мансабҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 15 августи соли 2016 №737 тасдиқ шудааст ва мо метавонем онро ҳамчун асос ҷиҳати муқаррар намудани ҷабрдида ба инобат гирем. Ҳамчунин, аз сабаби он ки объекти хелии таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ва ҷамъиятиро ҳокимияти давлатӣ ташкил медиҳад, эътироф намудани шахсоне, ки мансабҳои давлатии ҳокимияти давлатиро соҳиб мешаванд, ҳамчун арбоби давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон эътироф намудан ба мақсад мувофиқ аст [6-М].

9. Мавҷудияти қасди бевосита дар таркиби таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ аз он шаҳодат медиҳад, ки амалҳои гунаҳгор бевосита ба он равона гардидаанд, ки марги ҷабрдида ба вучуд ояд. Ба ибораи дигар, дар асоси таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ он амали шахси гунаҳгор меистад, ки барои ноил шудан ба ҳадафи (оқибат) банақшагирифташуда равона шудааст ва онро ба эътибор мегирад ва пешбинӣ мекунад.

10. Таркиби ҷинойти таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ аз он шаҳодат медиҳад, ки он ба якчанд таркибҳои дигари моддаҳои дахлдори КҶ ҚТ монандӣ дошта, ҳангоми бандубасти кирдори содиршуда қудо кардани онҳо донишгари донишҳои назариявӣ ва амалиро талаб мекунад. Таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ бо ҷинойтҳои одамкушӣ (м. 104 КҶ ҚТ), терроризм (м. 179 КҶ ҚТ), истифодаи зӯроварӣ ба муқобили намояндаи ҳокимият (м. 328 КҶ ҚТ) ва ҳамла ба шахсон ва муассисаҳои таҳти ҳимояи байналмилалӣ қарордошта (м. 402 КҶ ҚТ) аз рӯи баъзе унсурҳои таркиби ҷинойт ба якдигар монанд буда, дар баъзе ҳолатҳо ҳангоми муқарраркунии мувофиқати таркиби кирдори ба ҷамъият хавфнок бо таркибе, ки дар меъёри ҳуқуқи ҷинойтӣ пешбинӣ шудааст, яъне ҳангоми бандубасти ҷинойт рақобати меъёрҳоро бавучуд меоваранд [9-М].

Хулосаву пешниҳодҳои диссертатсия барои таҳқиқи минбаъдаи ҷавобгарии ҷинойтӣ барои таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятии ҚТ ва тақмили минбаъдаи қонунгузорию ҷинойтии ва соҳавии Тоҷикистон дар давраи ташаккули давлатдорӣ, аз ҷумла ҳифзи амнияти давлатӣ аз таҷовузҳои ҷинойткорона хидмат карда метавонад.

Ҳамин тариқ, омузиши ҷавобгарии ҷинойтӣ барои таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятии ҚТ барои дар амалия татбиқ ва бандубаст намудани ин ҷинойт ва илми ҳуқуқи ҷинойтӣ аҳамияти муасири назариявиро амалӣ дорад.

ТАВСИЯҲО

Дар заминаи таҳқиқоти анҷомпазируфта чунин тавсияҳои илмӣ бо мақсади такмили қонунгузорию ҷиноятӣ дар самти ҷавобгарии ҷиноятӣ барои таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятии ҚТ манзур карда мешаванд:

1. Дар диспозитсияи м. 310 КҶ ҚТ қонунгузор ба сифати аломати ҳатмии ҷиноят оқибати таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятиро нишон намедихад. Ҳангоми содир намудани ҷиноятҳо бо таркиби расмӣ, мундариҷаи қасд ҳамеша дар дарки ба ҷамъият хавфнок будани ҳаракат (беҳаракати) ва хоҳони содир намудани ҷиноят ифода меёбад. Аз ин рӯ, ҷинояти пешбиниамудай м. 310 КҶ ҚТ аз лаҳзаи содир кардани кирдоре, ки баҳри ҳаёт маҳрум кардани арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ нигаронида шудааст, хотимаёфта доништа мешавад. Оқибатҳои ҷиноятии таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ аз кирдор ҷудонопазиранд, онҳо гӯё ба як воҳиди ягона муттаҳид шудаанд **[5-М]**.

2. Дар қисми 2 м. 23 КҶ ҚТ чунин илова карда шавад: “барои содир намудани ҷиноятҳои таҷовуз ба ҳаёти Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат (м. 310), таҷовуз ба ҳаёти Президенти ҚТ ё дигар арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ, ки таъмини амнияти давлатӣ аз онҳо вобаста аст (м. 310) ҷавобгарии ҷиноятӣ аз синни 14 солагӣ муқаррар карда шавад”. Зеро синну соли субъект, бо мазмуни тарафи объективи м. 310 КҶ ҚТ мувофиқат намекунад. Объективан оқибатҳои воқеии таҷовуз ин фаро расидани марг ва ба саломатии ҷардида дараҷаи гуногуни зарар расонидан мебошад, пас синну соли субъекти ҷиноят низ бо ҷиноятҳои одамкушӣ (м. 104 ва расонидани зарари вазнин ё дараҷаи миёна ба саломатӣ моддаҳои 110–111 КҶ ҚТ) бояд мувофиқ бошад **[6-М]**.

3. Дар м. 1 Қонуни ҚТ “Дар бораи муқовимат бо терроризм” мафҳуми терроризми сиёсӣ дар шакли зерин илова карда шавад: “терроризми сиёсӣ

яъне таъовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ, ки таъмини амнияти давлатӣ аз онҳо вобаста аст ва ин кирдор бо мақсади сусти кардани асосҳои соҳти конституционӣ ё амнияти давлат, ҳамчунин бо мақсади қатъ гардонидани фаъолияти давлатӣ ё дигар фаъолияти сиёсӣ ё содир намудани чунин кирдор бинобар интиқом барои чунин фаъолият (акти террористӣ) содир шуда бошад”.

4. Бо қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат дар назди қонуни ҷиноятӣ масъалаи ҳифзи ҳуқуқӣ–ҷиноятии таъовуз ба ҳаёти Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат ба миён омадааст. Ҳарчанд Қонуни дахлдор соли 2015 қабул шуда бошад ҳам, то ҳол дар ҚҶ ҚТ моддаи алоҳида вобаста ба таъовуз ба ҳаёти Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат ҷой надорад. Бинобар ин пешниҳод карда мешавад, ки дар ҚҶ ҚТ барои таъовуз ба ҳаёти Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат ҷавобгарии ҷиноятӣ дар шакли модда алоҳида пешиндӣ карда шавад.

5. Таҳлил ва омӯзиши ҷавобгарии ҷиноятӣ барои таъовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятии ҚТ-ро ҷамъбасти карда, пешниҳод мешавад, ки диспозитсияи моддаи 310 ва 310¹ ҚҶ ҚТ дар таҳрири зерин пешниҳод карда шавад: **[7-М]**

5.1. Моддаи 310. Таъовуз ба ҳаёти Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат

1. Таъовуз ба ҳаёти Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, боҷазо дода мешавад.

2. Кирдори пешбиниамудани қисми 1 моддаи мазкур агар:

А) Аз тарафи гуруҳи муташаккил;

Б) Боиси марғи инсон ё дигар оқибатҳои вазнин гардида бошад... ҷазо дода мешавад.

5.2. Моддаи 310¹. Таъовуз ба ҳаёти Президенти ҚТ ё дигар арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ, ки таъмини амнияти давлатӣ аз онҳо вобастааст

Таъовуз ба ҳаёти Президенти ҚТ ё дигар арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ, ки таъмини амнияти давлатӣ аз онҳо вобастааст, агар ин кирдор бо мақсади суст кардани амнияти давлат, ҳамчунин бо мақсади қатъ гардонидани фаъолияти давлатӣ ё дигар фаъолияти сиёсӣ ё содир намудани ҷунин кирдор бинобар интиқом барои ҷунин фаъолият содир шуда бошад, боҷазо дода мешавад.

2. Кирдори пешбиниамудани қисми 1 моддаи мазкур агар:

А) Аз тарафи гуруҳи муташаккил;

Б) Боиси марги инсон ё дигар оқибатҳои вазнин гардида бошад... ҷазо дода мешавад.

6. Асоснок карда шудааст, ки дар сатҳи м. 310 ҚҚ ҚТ меъёри ҳавасмандкунанда, яъне эзоҳ дар шакли зерин илова карда шавад. Дар мавридҳои, ки шахс ҳангоми тайёри ё сӯиқасд ба ҷиноят ихтиёран, саривақт огоҳ намудани мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ё ба таври дигар ба пешгирии содир намудани ин ҷиноят мусоидат кардааст, аз ҷавобгариӣ ҷиноятӣ озод карда шавад, ба шарте ки дар кирдори ӯ таркиби ҷиноят дигар мавҷуд набошад.

РЎЙХАТИ АДАБИЁТ (МАЪХАЗҲО)
ФЕҲРИСТИ САРЧАШМАҲОИ ИСТИФОДАШУДА

I. Санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва ҳуҷҷатҳои давлатӣ:

1. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994 бо тағйиру иловаҳо аз 26 сентябри соли 1999, 22 июни соли 2013 ва 22 майи соли 2016 (бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ) [Матн]. – Душанбе: Ганҷ, 2016. – 137 с.

2. Конвенция о борьбе с незаконными актами, направленными против безопасности гражданской авиации от 23 сентября 1971 года // Махзани мутамакази иттилоотӣ–ҳуқуқии ҶТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 11.03.2020).

3. Конвенция о предотвращении и наказании преступлений против лиц, пользующихся международной защитой, в том числе дипломатических агентов от 14 декабря 1973 года [Текст] // Комментированный сборник международных и российских правовых актов о борьбе с терроризмом / под ред. А.И. Долговой, В.В. Милинчук. – М.: Российская криминологическая ассоциация, 2007. – 870 с.

4. Конвенция о предотвращении и наказании преступлений против лиц, пользующихся международной защитой, в том числе дипломатических агентов от 14 декабря 1973 года [Текст] // Комментированный сборник международных и российских правовых актов о борьбе с терроризмом / под ред. А.И. Долговой, В.В. Милинчук. – М.: Российская криминологическая ассоциация, 2007. – 870 с.

5. Международная конвенция о борьбе с бомбовым терроризмом от 15 декабря 1997 года [Текст] // Комментированный сборник международных и российских правовых актов о борьбе с терроризмом / под ред. А.И. Долговой, В.В. Милинчук. – М.: Российская криминологическая ассоциация, 2007. – 870 с.

6. Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. – Душанбе: Қонуният, 2020. – 488 с.

7. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ӯҳдадории умумии ҳарбӣ ва хизмати ҳарбӣ» [Матн] // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2000, №11, мод.539; соли 2003, № 4, мод.146; № 8, мод. 461; соли 2004, № 2, мод.50; № 7, мод. 464; соли 2005, №3, мод. 117; соли 2006, №11, мод. 467; соли 2007, №7, мод. 659; соли 2010, №7, мод. 542; мод. 553; соли 2012,№12 қ1,мод.1014

8. Қонуни конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» [Матн] // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2014, №7қ.1 , мод.380

9. Қонуни конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон» [Матн] // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2005, №7, мод. 398; соли 2006, №3, мод. 141; соли 2007, №5, мод. 350, №7, мод. 652; соли 2008, №12, қ–1, мод.981; соли 2009, № 5, мод.314; соли 2011, №3, мод.150, №6, мод.428; соли 2012,№8,мод.810; соли 2013, №7, мод.497, мод. 498; №12,мод.876; соли 2014,№3,мод.139; ҚКҶТ аз 31.12.14с, №1166

10. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи амният» [Матн] // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2011, №6, мод. 434; соли 2014,№11,мод.646

11. Қонуни конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон» [Матн] // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2001, № 4, мод. 215; соли 2003, №4, мод. 152; соли 2008, №1 қисми 1, мод. 1; соли 2009, №12, мод.813)

12. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизмати давлатӣ» [Матн] // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2007, №3, мод. 166, №6, мод. 429; соли 2010, №3, мод.158; соли 2011, №6, мод. 452; соли 2012,№8,мод.834 ; №12 қ1,мод.1008; соли 2013, №7 мод., 542; №12,мод.905; соли 2014,№7қ.2,мод.425

13. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди терроризм» [Матн] // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 1999. – №11. – м. 275; 2005. – № 3. – м. 116; 2007. – №5. – м. 355; 2008. –№10. – м.802
14. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат // [Электрон. ресурс] // АДЛИЯ: Централиз. банк правовой информации Республики Таджикистан. Версия 7.0 / М–во юстиции Республики Таджикистан. Душанбе, 2016. 1 электрон. опт. диск (CD–ROM).
15. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики. Речаи дастрасӣ: URL: <http://www.crime.vl.ru/index.php?p=1318&more=1&c=&tb=1&pb=1> (Санаи мурочиат: 02.03. 2022 г.).
16. Уголовный кодекс Кыргызской Республики [Текст] от 2 февраля 2017 года №19. В редакции Законов Кыргызской Республики от 15.05.2019 г. – №62, 28.02.2020 г. – №21, 03.04.2020 г. – №34
17. Уголовный кодекс Кыргызской Республики. Речаи дастрасӣ: URL: <http://www.kgcentr.info/?pid=5&cid=1&nid=13> (Санаи мурочиат: 02.03.2022.).
18. Уголовный кодекс Республики Армения. Речаи дастрасӣ: URL: <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1349&lang=rus> (Санаи мурочиат: 28.04.2022).
19. Уголовный Кодекс Республики Узбекистан [Текст] // Утвержден Законом РУ от 22.09.94 г. – № 2012–ХП. – Ташкент, 2020.
20. Уголовный Кодекс Российской Федерации [Текст]. – М.: Инфра–М., 2019.
21. Қарори пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҷрибаи аз ҷониби судҳо татбиқ намудани қонунгузорӣ оиди ҷавобгарӣ барои терроризм» [Матн]. аз 2 октябри соли 2003. – №18.
22. Қарори пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҷрибаи судӣ оид ба парвандаҳои марбут ба одамкушӣ» [Матн]. Аз 26 июни соли 2009. – №21.

23. Феҳристи мансабҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. Бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 15 августи соли 2016. – №737 тасдиқ шудааст // Махзани мутамаркази иттилоотӣ–ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 11.03.2020).

24. Концепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018–2028 бо фармони Президенти ҚТ аз 6 феввали соли 2018, № 1005 тасдиқ шудааст // Махзани мутамаркази иттилоотӣ–ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 11.03.2020).

25. Модельный Уголовный кодекс для государств – участников СНГ / Принят постановлением Межпарламентской Ассамблеи государств–участников Содружества Независимых Государств. – Санкт–Петербург. – 17.02.1996 г. – С. 82.

II. Санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва ҳуҷҷатҳои давлатии аз эътибор соқитшуда

26. Воинский устав о наказаниях 1868 г. [Текст] // Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР 1917–1952 гг. – М., 1953. – 462 с.

27. Декрет ВЦИК 20 июня 1919 г. «Об изъятиях из общей подсудности в местностях, объявленных на военном положении» [Текст] // СУ, 1919 г. – №27. – Ст. 301

28. Декрет о суде №1, ноябрь 1917 г. [Текст] // СУ, 1917 г. – №4. – Ст. 50

29. Декрет СНК «Об аресте вождей гражданской войны против революции». От 28 ноября 1917 г. [Текст] // СУ. – №5.

30. Закон СССР «Об уголовной ответственности за государственные преступления», 25 декабря 1958 г. [Текст] // Сборник документов по истории

Уголовного законодательства СССР и РСФСР. (1953–1991). Ч. 1: Законодательство СССР. – Казань, 1992. – 197 с.

31. Кодекси ҷиноятӣ РСС Тоҷикистон [Матн]. – Душанбе: Ирфон, 1989. – 215 с.

32. Основные начала уголовного законодательства СССР и союзных республик. 31 октября 1924 г. [Текст] // Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР 1917–1952 гг. – М., 1953. – 462 с.

33. Основы уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик. От 25 декабря 1958 г. [Текст] // Сборник документов по истории Уголовного законодательства СССР и РСФСР. (1953–1991). Ч.1: Законодательство СССР. – Казань, 1992. – 197 с.

34. Положением о преступлениях государственных. 25 февраля 1927. [Текст] // Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР 1917–1952 гг. – М., 1953. – 462 с.

35. Постановление ВЦИК «О признании контрреволюционным действием всех попыток присвоить себе функции государственной власти» от 5 января 1918 г. [Текст] // Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР 1917–1952 гг. – М., 1953. – 462 с.

36. Постановление ЦИК СССР «О дополнении Положения о преступлениях государственных (контрреволюционных и особо для Союза ССР опасных преступлениях против порядка управления) статьями об измене Родине» от 8 июня 1934 г. [Текст] // Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР 1917–1952 гг. – М., 1953. – 462 с.

37. Постановлением СНК «О набатном звоне». От 30 июля 1918 г. [Текст] // СУ, 1918 г. – №57. – Ст. 628

38. Уголовное уложение 1903 г. [Текст] // Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР 1917–1952 гг. – М.,

1953. – 462 с.

39. Уголовный кодекс РСФСР [Текст] // СУ РСФСР. –1922. – № 15. – Ст.153.

40. Уголовный Кодекс Таджикской Советской Социалистической Республики. [Текст] // – Сталинабад: Таджикгосиздат, 1935. – 81с.

41. Уголовный кодекс Таджикской ССР. От 17 августа 1961 г. [Текст] // – Душанбе, 1961. – 215 с.

42. Уголовный Кодекс Узбекской ССР. 16 июня 1926 г. [Текст] // Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР 1917–1952 гг. – М., 1953. – 462 с.

43. Устав о наказаниях, налагаемых мировыми судьями 1864 г. [Текст] // Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР 1917–1952 гг. – М., 1953. – 462 с.

III. Монографияҳо, китобҳои дарсӣ, тафсириҳо, васоити таълимӣ, курси лексияҳо:

44. Азизкулова, Г.С. История государства и права Таджикистана [Текст] / Г.С. Азизкулова, Н.Х. Хакимов. – Душанбе, 2018. – 816 с.

45. Азизов, У.А. Становление и развитие институтов преступления и наказания на территории дореволюционного Таджикистана [Текст]. Монография. – Душанбе, Андалеб–Р, 2014. – 200 с.

46. Антонян, Ю.М. Терроризм. Криминологическое и уголовно–правовое исследование [Текст] / Ю.М. Антонян. – М.: Изд–во «Щит–М», 2001. – 305 с.

47. Баглай, М.В. Конституционное право Российской Федерации [Текст] / М.В. Баглай. – М.: Инфра–М: Норма, 1997. – 752 с.

48. Бантышев, А.Ф. Уголовная ответственность за особо опасные преступления против государства (основы квалификации) [Текст] / А.Ф. Бантышев. Монография.– К.: Изд–во НА СБУ, 2000.– 136 с.

49. Белогриц–Котляревский, Л.С. Очерки русского уголовного права [Текст] / Л.С. Белогриц–Котляревский. Общая и особенная часть: Лекции. – К.–Х.: Южно–русское книгоизд. Ф.А. Йогансона, 1896. – 618 с.
50. Белогриц–Котляревский, Л.С. Учебник русского уголовного права [Текст]. Общая и особенная части / Л.С. Белогриц–Котляревский. – К.–Х.: Южнорусское книгоизд. Ф.А. Йогансона, 1903. – 478 с.
51. Богатииков, Д.И., Бушуев И.А., Игнатов А.Н., Курляндский В.И., Михайлов М.П., Смирнов Е.А. Особо опасные государственные преступления [Текст] / Общ. ред. В.И. Курляндского и М.П. Михайлова. – М.: Госюриздат, 1963. – 216 с.
52. Борзенков, Г.Н. Квалификация преступлений против жизни и здоровья [Текст]: Учеб. практич. Пособие / Г.Н. Борзенков. – М.: ИКД «Зерцало–М», 2005. – 143 с.
53. Бородин, С.В. Квалификация убийств по советскому уголовному праву [Текст] / С.В. Бородин. – М., 1963. – 221 с.
54. Борьба с терроризмом [Текст] / Отв. ред. И.Л. Трунов – М.: Изд–во «Мир», 2004. – 520 с.
55. Бриллиантов, А.В., Курганов С.И. Комментарий к уголовному кодексу Российской Федерации (постатейный) [Текст] / Под ред. А. В. Бриллиантова. – М.: Проспект, 2011. – 416 с.
56. Буриев, И.Б. Действие мусульманского права в дореволюционном Таджикистане (VIII – начало XX вв.) [Текст] / И.Б. Буриев. – Душанбе, 1999. – 199 с.
57. Буриев, И.Б. История государства и права Таджикистана [Текст]. Т. 1, ч. 1–4 (от древнейших времен до начала XX века) / И.Б. Буриев. – Душанбе: Ирфон, 2007. – 244 с.
58. Вебер, М. Политика как призвание и профессия [Текст] / М. Вебер. Избранные произведения. М.: Прогресс, 1990. – 646 с.
59. Вебер, М. Власть и политика [Текст] [пер. с нем. Б. М. Скуратова,

А. Ф. Филиппова; вступ. ст. А.Ф. Филиппова; комм. Т. А. Дмитриева, А. Ф. Филиппова]. М.: РИПОЛ классик, 2018. - 432 с.

60. Ветров Н.И. Уголовное право [Текст]. Особенная часть / Н.И. Ветров. – М., 2000. – 766 с.

61. Волков, Б.С. Мотивы преступлений: (Уголовно–правовое и социально–психологическое исследование) [Текст] / Б.С. Волков. – Казань: Казанск. ун–т, 1982. – 152 с.

62. Гавриленко, В.Г. Энциклопедия конституционного права [Текст] / Серия: «Право», приложение к журналу «Право и экономика» / В.Г. Гавриленко, П.Г. Никитенко, Н.И. Яденевич. – Минск, 2000. – 858 с.

63. Галиакбаров, Р.Р. Уголовное право [Текст]. Особенная часть / Р.Р. Галиакбаров. – М., 1999. – 444 с.

64. Гафуров, Б. Тоҷикон. Таърихи қадимтарин, қадим, асри миёна ва давраи нав [Матн] / Б. Гафуров. – Душанбе: Ирфон, 1998. – 870 с.

65. Гафуров, Б.Г. Таджики: древнейшая, древняя, средневековая и новейшая история [Текст] / Б.Г. Гафуров. – Душанбе.: Ирфон. 1998. – 480 с.

66. Гафуров, Б.Г. Таджики: древнейшая, древняя, средневековая история [Текст] / Б.Г. Гафуров. – Душанбе.: Ирфон. 1989. – 480 с.

67. Ғозиев, М.С. Мурӯфияи ҷиноятӣ [Матн] / М.С. Ғозиев. – Душанбе: «Деваштич», 2009. – 290 с.

68. Гришаев, П.Ф., Журавлев М.П. Преступления против порядка управления [Текст] / П.Ф. Гришаев, М.П. Журавлев. – М., 1963. – 50 с.

69. Дагель, П.С., Михеев Р.И. Теоретические основы установления вины [Текст]: Учеб, пособие / П.С. Дагель, Р.И. Михеев. – Владивосток: Дальневост. гос. ун–т, 1975. – 167 с.

70. Долгова, А.И. Экстремизм и терроризм, террористические и иные экстремистские преступления: понятие, анализ, динамика. Экстремизм и другие криминальные явления [Текст] / А.И. Долгова. – М.: Российская криминологическая ассоциация. 2008. – 239 с.

71. Дьяков, С.В. Государственные преступления (против основ конституционного строя и безопасности государства) и государственная преступность [Текст] / С.В. Дьяков. – М.: Изд-во НОРМА, 1999. – 320 с.
72. Дьяков, С.В. Преступления против основ конституционного строя и безопасности государства: уголовно–правовое и криминологическое исследование [Текст] С.В. Дьяков. – СПб.: издательство «Юридический центр–Пресс», 2012. – 267 с.
73. Дьяков, С.В., Игнатъев А.А., Карпушин М.П. Ответственность за государственные преступления [Текст] / Под ред. Л.И. Баркова. – М.: Юрид. лит., 1988. – 224 с.
74. Елаян, Г.Ф. Основы мусульманского уголовного права [Текст] / Г.Ф. Елаян. – Махачкала, 2002. – 160 с.
75. Елизаров П.С. Преступления против порядка управления [Текст] / П.С. Елизаров. – Киев, 1964. – 80 с.
76. Ермакова, Л.Д. Особо опасные государственные преступления [Текст] / Л.Д. Ермакова. – М.: ВЮЗИ, 1982. – 96 с.
77. Жалинский, А.Э. Современное немецкое уголовное право [Текст] / А.Э. Жалинский. – М.: Велби, Проспект, 2006. – 560 с.
78. Жордания, И.Ш. Структура и правовое значение способа совершения преступления [Текст] / И.Ш. Жордания. – Тбилиси: Сабчота Сакарвело, 1977. – 233 с.
79. Звонарев, О.Ю. уголовная ответственность за посягательства на жизнь государственного или общественного деятеля [Текст] / О.Ю. Звонарев. – Донецк, 2005. – 258 с.
80. Зокиров, Г.Н. Сиёсатшиносӣ [Матн]. Китоби дарсӣ бирои донишҷӯёни мактабҳои оӣ. Нашри сеюми такмилёфта / Г.Н. Зокиров. – Душанбе: «ЭР–граф», 2010. – 520 с.
81. Зороастрийские тексты. Суждения Духа разума (Дадастан–и меног–и храд) [Текст] / Издание подготовлено О.М. Чунаковой. – М., 1997. –

351 с.

82. Имомов, А.И. Ҳуқуқи конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / А.И. Имомов. – Душанбе: Эр-граф, 2012. – 496 с.

83. Имомов, А.Х. Терроризм – форма организованной преступности [Текст] / А.Х. Имомов. – Душанбе, 2003. – 200 с.

84. Имомов, А.И. Укрепление государственности и создание гражданского общества в Таджикистане. [Текст]: монография / А.И. Имомов. – Душанбе, 2003. – 186 с.

85. Карпец, И.И. Уголовное право и этика [Текст] / И.И. Карпец. – М.: Юрид. лит., 1985. – 256 с.

86. Кении, К. Основы уголовного права [Текст] / К. Кении. – М., 1949. – 24 с.

87. Клягин, В.С. Ответственность за особо опасные государственные преступления [Текст] / В.С. Клягин. – Минск: «Вышэйшая школа», 1973. – 268 с.

88. Ковалевский, М.М. Историко-сравнительный метод в юриспруденции и приёмы изучения истории права [Текст] / М.М. Ковалевский – М.: Типография Ф.Б. Миллера, 1880. – 72 с.

89. Козлова, Е.И., Кутафин, О.Е. Конституционное право России. [Текст]: учебник. 4-е изд. / Е.И. Козлова, О.Е. Кутафин. – М.: ТК Велби, Проспект, 2007. – 592 с.

90. Комментарий к уголовному кодексу Российской Федерации (Постатейный). [Текст] / Под ред. А.И. Чучаева. – М., 2008. – 610 с.

91. Комментарий к уголовному Кодексу Российской Федерации (Постатейный). [Текст] / Под ред. А.И. Чучаева. – М.: Инфра-М, Контракт, 2009. – 610 с.

92. Конституционное право: словарь [Текст] / сост. Л.В. Жильская, П.В. Иванов, К.М. Сарсенов, А.А. Смольяков. – СПб.: Изд-во СПб ун-та МВД России, 2010. – 559 с.

93. Кудратов, Н.А. Теоретические основы уголовно–правовой охраны конституционного строя и безопасности государства [Текст]: монография / Н.А. Кудратов.– Душанбе: Бахманруд, 2019. – 135 с.
94. Кудрявцев, В.Н. Объективная сторона преступления [Текст]: монография / В.Н. Кудрявцев. – М: Госюриздат, 1960. – 244 с.
95. Кузнецов, А.П. Преступления против государственной власти (комментарий раздела X УК РФ) [Текст] / А.П. Кузнецов– М.: Российская академия юридических наук; изд–во «Вектор–ТиС», 2005. – 360 с.
96. Куринов, Б.А. Научные основы квалификации преступлений [Текст] / Б.А. Куринов. – М., 1984. – 181 с.
97. Курс российского уголовного права [Текст]. Особенная часть / под ред. В.Н. Кудрявцева, А.В. Наумова. – М., 2002. – С. 817.
98. Курс советского уголовного права [Текст]. Т.4 / Под ред. А.А.Пионтковского. – М.,1970. – 318 с.
99. Кудратов, Н.А. Ҷиноятҳо ба муқобили асосҳои сохтори конституционӣ ва амнияти давлат [Матн]: нашри дуввум / Н.А. Қудратов. – Душанбе, 2020. – 235 с.
100. Кудратов, Н.А. Ҷиноятҳо ба муқобили ҳуқуқ ва озодиҳои конституционии инсон ва шаҳрванд [Матн] / Н.А. Қудратов. – Душанбе, 2013. – 172 с.
101. Лохвицкий, А. Курс русского уголовного права [Текст] / А. Лохвицкий. – СПб., 1871;
102. Малиновский, А.А. Сравнительное правоведение в сфере уголовного права [Текст] / А.А. Малиновский. – М., 2002. – 370 с.
103. Маркс, К. Энгельс, Ф. Сборник сочинений. Т.4. [Текст] / К. Маркс, Ф. Энгельс. - М.: Издательство политической литературы, 1955–1974 гг. – 630 с.
104. Меншагин, В.Д., Куриное Б.А. Научно–практический комментарий к закону об уголовной ответственности за государственные

преступления [Текст] / В.Д. Меншагин, Б.А. Куриное. – М.: Госюриздат, 1961. – 114 с.

105. Михайлов, М.П. Уголовная ответственность за кражу личного имущества и разбой [Текст] / М.П. Михайлов. – М., 1958. – 155 с.

106. Муллаев, М.М. История уголовного права Таджикской ССР [Текст] / М.М. Муллаев. – Сталинабад: Изд-во Таджик, гос. ун-та, 1960. Ч. 1. – 159 с.

107. Муллаев, М.М.. Происхождение и реакционная сущность шариата [Текст] / М.М. Муллаев. – Душанбе: Ирфон, 1988. – 187 с.

108. Мӯҳсини, М. Дуври ҳуқуқи ҷазои умумӣ. Ҷ.1. [Матн] / М. Мӯҳсини. – Теҳрон: Чангал, 1391 х./2013. – 180 с.

109. Навроцкий, В.А. Уголовное право Украины [Текст]: Особенная часть: Курс лекций / В.А. Навроцкий. – М.: Знание, 2000. - 771 с.

110. Назаров, А.К. Уголовно-правовые нормы Корана и хадисов и их классификация по институтам уголовного права [Текст] / А.К. Назаров–Душанбе: Дакики, 2014. – 207 с.

111. Наумов, А.В. Практика применения Уголовного кодекса Российской Федерации: комментарий судебной практики и доктринальное толкование [Текст] / А.В. Наумов. - М.: Волтерс Клувер, 2005. – 708 с.

112. Наумов, А.В. Российское уголовное право [Текст]. – В 3 т. Т. 3. Особенная часть / А.В. Наумов. – М., 2011. – 704 с.

113. Научно-практический комментарий к уголовному Кодексу Украины [Текст]. 3 издание. Под ред. М.И. Мельника, М.И. Хавронюка. – Киев, 2003. – 1064 с.

114. Ёотамоҷ, Н. Таърихи ҳалқи тољик [Матн] / Н. Ёотамоҷ, Д. Довуди, С. Муллоҷоноҷ, М. Исомаҷоҷ. – Душанбе, 2011. – 303 с.

115. Ответственность за государственные преступления [Текст] / Общ. ред. В.И. Курляндского и М.П. Карпушина. – М.: Юрид. лит-ра, 1965. – 292 с.

116. Панов, Н.И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность [Текст] / Н.И. Панов– Харьков: Изд–во Харьковск. ун–та, 1982. – 161с.
117. Периханян, А.Г. Общество и право Ирана в Парфянский и Сасанидский периоды [Текст] / А.Г. Периханян. – М.: Наука, 1983. – 382 с.
118. Пионтковский, А.А. Курс советского уголовного права. [Текст]: учебник / А.А. Пионтковский. – М.: Наука, 1970. – 516 с.
119. Побегайло, Э.Ф. Умышленные убийства и борьба с ними [Текст] / Э.Ф. Побегайло. – Воронеж, 1965. – 206 с.
120. Познышев, С.В. Учебник уголовного права [Текст]. Очерк основных начал общей и особенной части науки уголовного права / С.В. Познышев. – М.: 1923. – 296 с.
121. Полячек, Ф. Состав преступления по чехословацкому уголовному праву [Текст] / Ф. Полячек. – М., 1960. – 280 с.
122. Пономаренко, Е.В. Преступления против основ конституционного строя и безопасности государства [Текст]. Учебное пособие / Е.В. Пономаренко. – М.: Издательство «Юрлитинформ», 2016. – 190 с.
123. Попов, А.Н. Преступления против жизни, совершенные при отягчающих обстоятельствах, относящиеся к личности потерпевшего (пп. «б», «в», «г» ч. 2 ст. 105 УК РФ) [Текст] / А.Н. Попов. – СПб.: С–Петербургск. юрид ин–т Генер. Прокуратуры Рос. Федерации, 2002. – 211 с.
124. Преступления против основ конституционного строя и безопасности государства [Текст]: Учебное пособие / Под ред. А.П. Кузнецова. – Нижний Новгород: Нижегородская правовая академия, 2006. – 80 с.
125. Реннеберг, И. Объективная сторона преступления [Текст] / И. Реннеберг. – М., 1956. – 88 с.
126. Российское уголовное право [Текст]. Особенная часть / под ред. А.И. Чучаева. – М., 2012. – 448 с.

127. Российское уголовное право [Текст]. Особенная часть / под ред. М.П. Журавлева, С.И. Никулина. – М., 2000. – 456 с.

128. Румянцев, О.Г. Основы конституционного строя России (понятие, содержание, вопросы становления). [Текст]: монография / О.Г. Румянцев. – М.: Издательство «Юрист», 1994. – 288 с.

129. Савченко, Д.А. Основы конституционного строя Российской Федерации и их уголовно–правовая защита. [Текст]: Учебное пособие. / Д.А. Савченко. – Новосибирск: СибАГС, 2000. – 216 с.

130. Самойлов, А.С. Уголовная ответственность за преступления против основ конституционного строя и безопасности государства. [Текст]: учебное пособие / А.С. Самойлов, Г.Б. Мирзоев, А.Н. Ежов. – М., 2004. – 72 с.

131. Сафаров, А.И. Чиноятҳои иқтисодӣ [Матн] / А.И. Сафаров, Ш.Н. Саидов, Н.А. Қудратов. – Душанбе, 2015. – 225 с.

132. Скляр, С.В. Вина и мотивы преступного поведения [Текст] / С.В. Скляр. – СПб.: Юридич. центр Пресс, 2004. – 326 с.

133. Смирнов, Е.А. Особо опасные государственные преступления. Вопросы квалификации в связи с применением уголовно–правовой нормы. [Текст]: учебное пособие / Е.А. Смирнов. – К.: НИ и РИО, 1974. – 180 с.

134. Сотиволдиев, Р.Ш. Назарияи умумии ҳуқуқ ва давлат [Матн]. Китоби дарси барои донишљӯёни факултаи ҳуқуқшиносӣ / Р.Ш. Сотиволдиев. – Душанбе, 2003. – 552 с.

135. Таганцев, Н.С. Курс лекций по русскому уголовному праву [Текст]: лекции. Общая часть / Н.С. Таганцев. – М., 1994. Т. 1. – 352 с.

136. Таганцев, Н.С. Уголовное уложение 22 марта 1903 г. [Текст] / Н.С. Таганцев. – Санкт–Петербург: Гос. тип., 1902. – 1122 с.

137. Тафсир ба Кодекси ҷиноятӣ Љумњурии Тоҷикистон [Матн] / Муъаррири масъул Ђ.Ђ.Шарипов. Душанбе. 2005. – 556 с.

138. Тафсир ба моддаҳои алоҳидаи қисми махсуси Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. Зери назари Вазири корҳои дохилии Ҷумҳурии

Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, ҳуқуқшиноси шоистаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, генерал–полковники милитсия Қаҳҳоров А.А. – Душанбе, 2010. – 780 с.

139. Тафсири илмию оммавии Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. Зери таҳрири Раиси Суди конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон, академики Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор Маҳкам Маҳмудзода. – Душанбе: Шарқи Озод, 2009. – 520 с.

140. Тимейко, Г.В. Общее учение об объективной стороне преступления [Текст] / Г.В. Тимейко. – Ростов н/Д.: Изд–во Ростовск. ун–та, 1977. – 215 с.

141. Ткаченко, В.И. Квалификация преступлений против жизни и здоровья по советскому уголовному праву [Текст] / В.И. Ткаченко– М., 1977. – 100 с.

142. Трайнин, А.Н. Состав преступления по советскому уголовному праву [Текст] / А.Н. Трайнин. – М.: Госюриздат, 1951. – 387 с.

143. Турецкий, М.В. Особо опасные государственные преступления [Текст]. – М.: Изд–во Московск. ун–та, 1965. – 89 с.

144. Уголовное законодательство Украинской ССР [Текст] / Под ред. В.В. Сташиса. – М.: Юр. лит., 1971.– 544 с.

145. Уголовное право [Текст]. Общая часть. / Под ред. Н.Д. Дурманова. – М., 1943. – 212 с.

146. Уголовное право [Текст]. Общая часть. / Под ред. А.А. Герцензона. – М., 1948. – 325 с.

147. Уголовное право [Текст]. Общая часть: Учебник для вузов/ Под ред. И.Я. Козаченко. – М., 2008. – 503 с.

148. Уголовное право России [Текст]. Общая и особенная часть / под ред. В.П. Ревина. – М., 2000. – 812 с.

149. Уголовное право России [Текст]. Общая часть: Учебник для вузов

- / Под ред. Ф.Р. Сундурова. – Казань: Изд-во Казанск. ун-та, 2003. – 648 с.
150. Уголовное право России [Текст]. Часть Особенная / Под ред. Л.Л. Кругликова. – М., 2004. – 880 с.
151. Уголовное право России. Общая и особенная часть. [Текст]: учебник / под ред. В.К. Дуюнова. – М.: РИОР, 2008. – 649 с.
152. Уголовное право России: Особенная часть. [Текст]: учебник / под ред. А.И. Рарога. 4-е изд. – М.: Эксмо, 2010. – 704 с.
153. Уголовное право Российской Федерации. Особенная часть [Текст]: учеб, практикум / Ахметшин Х.М., Белый И.Ю., Бражник Ф.С., Бриллиантов А.В., Зателепин О.К., Казакова В.А., Лобов Я.В., Михлин А.С., Петухов Н.А., Самойлов А.С., Тарло Е.Г., Толкаченко А.А., Фирсаков С.В., Ходусов А.А., Шарапов С.Н., Шулепов Н.А., Яни П.С.; Под ред. А.С. Михлина. – М.: Юристъ, 2004. – 605 с.
154. Утевский, Б.С., Вышинская З.А. Практика применения законодательства по борьбе с хищениями социалистического имущества [Текст] / Б.С. Утевский, З.А. Вышинская. – М., 1954. – 152 с.
155. Фойницкий, И.Я. Курс уголовного права [Текст]. Часть особенная. Посягательства личные и имущественные / И.Я. Фойницкий. – СПб., 1900. – 451 с.
156. Халиков, А.Г. Правовая система зороастризма (древнее право) [Текст] / А.Г. Халиков. – Душанбе: Маориф ва фарханг, 2005. – 488 с.
157. Халиков, А.Г. Древнее уголовное право таджиков (Зороастрийская эпоха) [Текст]: учеб. пособие. / А.Г. Халиков. – Душанбе: Джамаил, 2004. – 104 с.
158. Холиқов, А.Ғ. Таърихи давлат ва ӯқуқи Тоҷикистон [Матн]. Қисми 1 / А.Ғ. Халиков. – Душанбе: Матбуот, 2002. – 385 с.
159. Холиқов, А.Ғ. Таърихи давлат ва ӯқуқи Тоҷикистон [Матн]. Қисми 1 / А.Ғ. Халиков. – Душанбе: Эр-граф, 2014. – 380 с.;
160. Ҳуқуқи мурофиавии ҷиноятӣ [Матн]. Китоби дарсӣ. Зери таҳрири

дотсент Қудратов Н.А. – Душанбе, 2016. – 540 с.

161. Шарипов, Т.Ш., Салимов Ҳ.С., Сатторов Ғ.С., Камолов З.А., Сафаров А.И., Саидов Ш.Н., Икромов Ҷ.З. Барномаҳои таълимӣ аз фанҳои кафедраи ҳуқуқи ҷиноятӣ ва криминалистика [Матн]. – Душанбе: Матбааи ДМТ, 2012. – 263 с.

162. Шарипов, Т.Ш. Ҳуқуқи ҷиноятӣ. Қисми махсус: курси мухтасари лексияҳо [Текст] / Т.Ш. Шарипов, Н.Б. Азимов, З.А. Камолов, М.Н. Насриддинов. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2011. – 173 с.

163. Шарипов, Т.Ш. Ҳуқуқи ҷиноятӣ. Қисми умумӣ: курси мухтасари лексияҳо [Матн] / Т.Ш. Шарипов, Н.Б. Азимов, З.А. Камолов, М.Н. Насриддинов. – Душанбе, 2010. – 256 с.

164. Шарипов, Т.Ш. Ҳуқуқи ҷиноятӣ. Қисми умумӣ: курси мухтасари лексияҳо [Матн] / Т.Ш. Шарипов, А.И. Сафарзода, З.А. Камолов, Ш.Л. Холиқов. – Душанбе, 2018. – 224 с.

165. Шарипов, Т.Ш. Ҳуқуқи ҷиноятӣ: қисми умумӣ [Матн] / Т.Ш. Шарипов, А.И. Сафарзода, З.А. Камолов, Ш.Л. Холиқзода, З.Х. Зокиров, М.Н. Зиёбоева // Нашри 4–ум, такмилдодашуда. – Душанбе, 2019. – 223 с.

166. Шуберт Л. Об общественной опасности преступного деяния [Текст] / Л. Шуберт. – М., 1960. – С. 23;

167. Шустов, В.Е. Войны и сражения древнего мира [Текст] / В.Е. Шустов. – Ростов н/Д: Феникс, 2006. – 521 с.

168. Якубовский, А. Тамерлан: эпоха, личность, деяния [Текст] / А. Якубовский. – М.: Гураш, 1992. – 252 с.

IV. Мақолаҳои илмӣ ва маърузаҳо:

169. Андрей В. История одного покушения [Текст] / В. Андрей. – Индекс/Досье на цензуру, 01.11.1997. – №2

170. Виктория Г., Игорь Р. Покушение на Эмомали Рахмонова [Текст] / Г. Виктория, Р. Игорь. – Независимая газета, 05.05.1997. – №80 (1405)

171. Волженкин, Б.В. Предпосылки и концептуальные проблемы разработки модельного Уголовного кодекса для государств–участников СНГ [Текст] / Б.В. Волженкин // Вестник Межпарламентской ассамблеи. – СПб., 1995. – № 4. – С.37.

172. Гумбатов Т. Террор и терроризм: плоскость понятийной взаимодействия [Текст] / Т. Гумбатов // Научный журнал НПУ имени М.П. Драгоманова. Серия 22: Политические науки и методика преподавания социально–политических дисциплин. – 2013. – № 10. – С. 36-43

173. Дементьев С. Об ответственности за посягательство на жизнь, здоровье и достоинство работников милиции и народных дружинников [Текст] / С. Дементьев // Социалистическая законность. – 1963. – № 4. – С. 43-48

174. Дикаев С.У. Уголовно–правовой анализ некоторых преступлений террористического характера (статьи 277 и 360 УК) [Текст] / С.У. Дикаев // Проблемы совершенствования законодательства и правоприменительной деятельности: сборник трудов докторантов, адъюнктов и соискателей. Выпуск 16. – СПб.: Санкт–Петербургский университет МВД России, 2002. – С. 113–114.

175. Имомов А.Х. Терроризм ва экстремизм [Текст] / А.Х. Имомов // Дар ӯафтаномаи «Тољикистон» – № 4 (370) аз 27.01 соли 2005; – № 5 (371) аз 03.02.2005; – № 6 (372) аз 10.02.2005; – № 7 (373) аз 17.02.2005; – № 8 (374) аз 24.02.2005; – № 9 (375) аз 03.03.2005; – № 10 (376) аз 10.03.2005; – № 11 (377) аз 17.03.2005; – № 12 (378) аз 24.03.2005; – № 13 (379) аз 31.03.2005

176. Кудратов Н.А. Категория «посягательство» в составе объективной стороны посягательства на жизнь государственного или общественного деятеля Республики Таджикистан [Текст] / Н.А. Кудратов // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально–экономических и общественных наук. Душанбе. – 2018. – № 9. – С. 196–202.

177. Кудратов, Н.А. Классификация преступлений против основ конституционного строя и безопасности государства [Текст] / Н.А. Кудратов // Уголовная Юстиция / Russian Journal of Criminal Law. – Томск, 2017. – №9. – С. 9–15.

178. Кудратов Н.А. Квалификация «посягательство на жизнь государственного или общественного деятеля» Республики Таджикистан по субъективным признакам [Текст] / Н.А. Кудратов // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально–экономических и общественных наук. – Душанбе, 2019. – № 3. – С. 191–195

179. Кудратов Н.А. Объект и потерпевший в составе посягательства на жизнь государственного или общественного деятеля Республики Таджикистан: проблемы, доктрина и законодательство [Текст] / Н.А. Кудратов // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально–экономических и общественных наук. – Душанбе, 2019. – № 2. – С. 212–218;

180. Кудратов Н.А. Циноятҳо ба муқобили давлат дар таърихи давлатдорӣ тоҷикон [Матн] / Н.А. Кудратов // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. – Душанбе. 2019. – №2 (27). – С. 124–129;

181. Кудратов Н.А., Зоҳидова М.М. Таҳлили муқоисавӣ–ҳуқуқии ҷавобгарии ҷиноятӣ барои таҳрибкорӣ мувофиқи қонунгузори ҷиноятӣ тоҷикистон ва Украина вобаста ба объекти ҷиноят [Матн] / Н.А. Кудратов // Паёми Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон. – 2020. – №3. С.

182. Максимов В. Новое уголовное законодательство Азербайджанской Республики (вопросы общей части) [Текст] / В. Максимов // Уголовное право. – 2001. – №4. – С. 49-52

183. Мамедов А. Соотношение и взаимосвязь объекта и объективной стороны преступления [Текст] / А. Мамедов // Уголовное право. – 1999. – № 2. – С. 56-63

184. Меньшиков В.В. М. Вебер о власти [Текст] / В.В. Меньшиков // Человек. Сообщество. Управление. – 2012. – №1. – С. 41–48
185. Модельный Уголовный кодекс для государств – участников СНГ [Текст] // Правоведение. – 1996. – №1.
186. Павлов В.Г. Проблемы совершенствования российского уголовного законодательства [Текст] / В.Г. Павлов // Проблемы уголовной политики, экологии и права. Сборник материалов международной научно–практической конференции 24–25 мая 2010 г., БИЭПП–БИИЯМС. – СПб., 2010. – С. 126-129
187. Приешкина О.В. Принципы конституционного строя Украины: системный подход и содержательное наполнение [Текст] / О.В. Приешкина // Государство и право. – Киев, 2010. – № 50. – С. 148-158
188. Скрипнюк О. Конституционный строй в Украине: методологические проблемы развития и совершенствования в контексте конституционной модернизации (на украинском языке) [Текст] / О. Скрипнюк // Вестник Академии правовых наук Украины. – 2012. – № 4. – С. 122–129
189. Сафаров И.Д. Правовая система государства Саманидов [Текст] / И.Д. Сафаров // Государство и право. – Душанбе, 1997. – № 1. – С. 19–23.
190. Тимофеева Н. К вопросу об определении терроризма в работах зарубежных правоведов [Текст] / Н. Тимофеева // Вестник Российского университета дружбы народов. – 2008. – № 3. – С. 87-92
191. Туляков В.О. Сравнительный метод в науке уголовного права [Текст] / В.О. Туляков // Вестник Ассоциации уголовного права Украины, 2014. – № 1 (2). – С. 27-34
192. Федоров М.И. Понятие объекта преступления по советскому уголовному праву [Текст] / М.И. Федоров // Ученые записки Пермского университета. Т. XI. Вып.4. Кн.: 2. – Пермь, 1957. – С. 180-186
193. Фролов Е.А. Спорные вопросы учения об объекте преступления

[Текст] / Е.А. Фролов // Сборник ученых трудов. – Свердловск, 1968. Вып. 10. – С. 203–209

194. Чуваков О.А. Посягательство на жизнь государственного или общественного деятеля в системе преступлений против основ национальной безопасности Украины [Текст] / О.А. Чуваков // Правовая держава, 2009. – № 11. – С. 147–152.

V. Диссертация ва авторефератҳо:

195. Азизов, У.А. Эволюция институтов преступления и наказания на территории исторического и современного Таджикистана: историко–правовое исследование [Текст]: дис. ... д–ра. юрид. наук: 12.00.01 / У.А. Азизов. – Душанбе, 2015. – 413 с.

196. Гальвина, И.Н. Охрана и защита основ конституционного строя Российской Федерации [Текст]: автореферат дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / И.Н. Гальвина. – Челябинск, 2006. – 27 с.

197. Геворгян, В.М. Уголовно–правовая и криминологическая характеристика убийства по найму [Текст]: автореферат дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / В.М. Геворгян. – М., 2008. – 29 с.

198. Драгоненко, А.А. Соучастие в совершении убийства [Текст]: дис. канд. юрид. наук: 12.00.08 / А.А. Драгоненко. - Х., 2011. – 198 с.

199. Ивченко, О.С. Проблема мотива и цели убийства в уголовном праве России [Текст]: автореферат дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / О.С. Ивченко. – М., 2002. – 18 с.

200. Кудратов, Н.А. Уголовная ответственность за преступления, связанные с банкротством: проблемы теории, практики и законодательства [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Н.А. Кудратов. – М., 2012. – 226 с.

201. Кудратов, Н.А. Уголовно–правовая охрана основ конституционного строя и безопасности государства: проблемы доктрины, правоприменения и совершенствования законодательства [Текст]: дис. ...

док-ра. юрид. наук: 12.00.08 / Н.А. Кудратов. – М., 2021. – 539 с.

202. Кудратов, Н.А. Уголовно–правовая охрана основ конституционного строя и безопасности государства: проблемы доктрины, правоприменения и совершенствования законодательства [Текст]: автореферат дис. ... док-ра. юрид. наук: 12.00.08 / Н.А. Кудратов. – М., 2021. – 127 с.

203. Маликов, А.В. Проблемы типологии государства [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / А.В. Маликов. – М., 1998. – 148 с.

204. Маляев, К.В. Уголовно–правовая охрана жизни [Текст]: автореферат дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / К.В. Маляев. – Нижний Новгород, 2005. – 35 с.

205. Маркова, Т.Ю. Убийство в связи с осуществлением лицом служебной деятельности или выполнением общественного долга [Текст]: дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Т.Ю. Маркова. – М., 2003. – С. 179.

206. Мирзоахмедов, Ф.А. Уголовная ответственность за терроризм по законодательству Республики Таджикистан и Российской Федерации (сравнительно–правовое исследование) [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Ф.А. Мирзоахмедов. – М., 2016. – 194 с.

207. Мустафазаде, А.Г. Квалификация убийства по мотиву и цели [Текст]: автореферат дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / А.Г. Мустафазаде. – М., 2004. – 30 с.

208. Нафиев, С.Х. Корыстное убийство: понятие, виды, квалификация (уголовно–правовые и криминологические аспекты) [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / С.Х. Нафиев. – Челябинск. 1999. – 207 с.

209. Павлуцкая, С.В. Убийства, совершаемые при отягчающих обстоятельствах, характеризующих особенности субъективной стороны [Текст]: автореферат дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / С.В. Павлуцкая. – Владивосток, 2009. – 27 с.

210. Ревина, В.В. Экстремизм в российском уголовном праве [Текст]:

дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / В.В. Ревина. – М., 2010. – 188 с.

211. Сафаров, Х.С. Терроризм: проблемы законодательного закрепления и квалификации (на материалах Республики Таджикистан и стран СНГ) [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Х.С. Сафаров. – М., 2004. – 157 с.

212. Седых, А.В. Посягательство на жизнь государственного или общественного деятеля по уголовному праву Российской Федерации [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / А.В. Седых. – Казань, 2007. 228 с.

213. Сердюк, П.П. Теория уголовной ответственности в современном уголовном праве: сравнительно правовое исследование [Текст]. – Дис. ... док. юрид. наук: 12.00.08 / П.П. Сердюк.– Запорожье, 2013. – С. 11. 463 с.

214. Смирнов, В.А. Уголовно–правовая характеристика целей убийства, предусмотренных ч. 2 ст. 105 УК РФ [Текст]: автореферат дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / В.А. Смирнов. – Томск, 2012. – 23 с.

215. Сотула, А.С. Кримінальна відповідальність за посягання на життя державного чи громадського діяча [Текст]: Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук: 12.00.08 / О.С. Сотула. – Харків–2003. – 202 с.

216. Сотула, А.С. Уголовно–правовая охрана жизни человека в странах романо германской правовой семьи (сравнительное теоретико–правовое исследование) [Текст]: Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук (на украинском языке). 12.00.08 / О.С. Сотула. – Одесса, 2016. – 424 с.

217. Талезари, А.А. Становление и развитие институтов преступления и наказания в истории права Ирана [Текст]: автореферат дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / А.А. Талезари. – Душанбе, 2014. – 25 с.

218. Хлебушкин, А.Г. Уголовно–правовая политика Российской Федерации в сфере охраны основ конституционного строя [Текст]: дис. ... докт–ра. юрид. наук: 12.00.08 / А.Г. Хлебушкин. – СПб., 2016. – 480 с.

VI. Захираҳои электронӣ ва сомонаҳои интернетӣ:

219. Боевики ИГИЛ напали на погранзаставу в Таджикистан [Махзани электоронӣ] <https://www.dw.com/ru/боевики-иг-напали-на-погранзаставу-в-таджикистане/a-51130134> (Санаи мурочиат 04.01.2022)

220. В Душанбе произошло покушение на мэра города // [Махзани электоронӣ] <http://www.ng.ru/news/8987.html> (Санаи мурочиат 14.01.2012)

221. МИЛЛАТКУШУ ТАМАДДУНСӮЗОН. Миллати аз дасти ин гурӯҳи хунхор азияткашидаи тоҷик аниқ медонанд, ки онҳо кистанд ва ҳадафашон чист [Махзани электоронӣ] <http://khovar.tj/2020/05/millatkushu-tamadduns-zon-millati-az-dasti-in-gur-i-hunhor-aziyatkashidai-to-ik-ani-medonand-ki-on-o-kistand-va-adafashon-chist/> (Санаи мурочиат 10.06.2022)

222. Политическая система государства и её формы [Махзани электоронӣ] <https://foxford.ru/wiki/obshchestvoznanie/politicheskaya-sistema-gosudarstva-i-eyo-formy> (Санаи мурочиат 04.01.2022)

223. Савченко А.В. Понятие сравнительного уголовного права и общая характеристика основных современных правовых семей / Мультимедийный учеб. пособие «Уголовное право: Общая часть [Захираи электронӣ]. – Режим доступа – http://www.naiu.kiev.ua/books/mnp_krum_pravo_zag/Files/Lekc/T21/T21_P1.html. (санаи мурочиат 10.01.2022)

224. Сӯиқасд дар Хучанд, сӯиқасд алайҳи тамоми тоҷикистониён буд [Махзани электоронӣ] <http://tajmigrant.com/suyikasd-dar-huchand-suyikasd-alajxi-tamomi-tojikistoniyon-bud.html> (Санаи мурочиат 10.02.2022)

225. Терроризм: Таърихи пайдоиш ва механизми пешгирии он [Махзани электоронӣ] // <http://javonon.tj/news/politics/terrorizm-tarikhipaydoish-va-mekhanizmi-peshgirii-on/> (Санаи мурочиат 04.01.2022)

226. Эмомали Раҳмон // [Махзани электоронӣ] https://ru.wikipedia.org/wiki/Раҳмон,_Эмомали (Санаи мурочиат: 10.01.2022);

VII. Фарҳанг ва маҷмӯаҳо

227. Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР 1917–1952 гг. [Текст]. – М., 1953. – 462 с.
228. Сборник постановлений Пленумов Верховного Суда Российской Федерации по уголовным делам [Текст]. – М., 2006. – 560 с.
229. Фарҳанги истилоҳоти ҳуқуқ (Наشري дуюм) [Матн]. Зери таҳрири академики Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори илми ҳуқуқ, профессор, Ҳуқуқшиноси шоистаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Маҳмудов М.А. Душанбе: «ЭР–граф», 2009. – 620 с.
230. Энциклопедияи советии тоҷик [Матн]. Ҷилди 4. – Душанбе, 1983. – 780 с.
231. Советский энциклопедический словарь [Текст] / Науч.–ред. совет: А.М. Прохоров (пред.). – М.: «Советская Энциклопедия», 1981. – 587 с.

VIII. Адабиёти хориҷӣ

232. Binding K. Die Normen und ihre Ubertretung [Текст] / K. Binding. – Leipzig, 1922. – 563 p.
233. Feuerbach A. Lehrbuch des gemeinem in Dentscheand gültigen Peinlichen Rechts [Текст] / A. Feuerbach. – Lissen, 1847. – 463 p.
234. Global terrorism index 2016 [Текст]. – New York, 2017. – 124 p.
235. Global terrorism index 2017 [Текст]. – New York, 2018. – 136 p.
236. Global terrorism index 2019 [Текст]. – Sydney, 2019. – 101 p.
237. Ingthorsson R.D. The Natural vs. The Human Sciences: Myth, Methodology and Ontology [Текст] / R.D. Ingthorsson // Discusiones Filosóficas. – №. 22. – January–June. – 2013.
238. Liszt F. Lehrbuch des Deutschland Strafrechts [Текст] / F. Liszt. – Berlin, 1911. – P.143.
239. Wardlaw G. Political Terrorism: Theory, tactics, and counter measures [Текст] (Политический терроризм: теория, тактика и меры противодействия)

/ G. Wardlaw. – N.Y.: Press Syndicate of the University of Cambridge. – 1986. – 268 p.

240. Welzel H. Das Deutschen Strafrechts [Текст] / H. Welzel. – Berlin, 1958. – 264 p.

ФЕҲРИСТИ ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРЁФТИ ДАРАҶАИ ИЛМӢ

**Мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои илмии тақризшавандаи
тавсиянамудаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти**

Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷоп шудаанд:

[1-М]. Зоҳидова М.М., Қудратов Н.А. Терроризми сиёсӣ: мафҳум ва вижагиҳо [Матн] / М.М. Зоҳидова, Н.А. Қудратов // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. – 2020. - №4/1 (33). - С. 229-235.

[2-М]. Зоҳидова М.М. Ташаккул ва инкишофи ҷинояти таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ дар давраи тошӯравии давлатдорӣ тоҷикон [Матн] / М.М. Зоҳидова // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. – 2020. - №4/2 (34). - С. 285-293.

[3-М]. Зоҳидова М.М. Ташаккул ва инкишофи падидаи ҷиноятии таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ дар замони давлатдорӣ шӯрави [Матн] / М.М. Зоҳидова // Аҳбори Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон. Силсилаи илмҳои ҷомеашиносӣ. - 2020. - № 4 (85). - С. 111–121.

[4-М]. Зоҳидова М.М., Қудратов Н.А. Таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии ҷавобгарии ҷиноятӣ барои таҳрибкорӣ мувофиқи қонунгузори ҷиноятии Тоҷикистон ва Украина вобаста ба объекти ҷиноят [Матн] / М.М. Зоҳидова, Н.А. Қудратов // Аҳбори Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ. - 2020. -№ 3 (84). -С. 101-109.

[5-М]. Акилова М.М. (Зоҳидова М.М.) Таҳлили ҳуқуқӣ–ҷиноятии тарафи объективии таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ [Матн] / М.М. Акилова // Аҳбори Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон. Силсилаи илмҳои ҷомеашиносӣ. - 2022. - № 1 (90). - С.100-109.

II. Мақолаҳои илмие, ки дар нашрияҳои дигар ҷоп шудаанд:

[6-М]. Зоҳидова М.М., Мирзоева К.А. Особенности субъекта посягательства на жизнь государственного или общественного деятеля

Республики Таджикистан [Текст] / М.М. Зоҳидова, Қ.А. Мирзоева // 20 соли Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон: маводҳои конференсияи якуми илмӣ-амалӣ доир ба мавзӯи “Ҳуқуқ ва иқтисод”, 11 октябри соли 2019 / Зери таҳрири доктори илмҳои ҳуқуқ Меликов У.А., номзади илмҳои ҳуқуқ Кудратов Н.А. – Душанбе: “ДДТТ”, 2019. – С. 183-187.

[7-М]. Зоҳидова М.М., Кудратов Н.А. Уголовно-правовая характеристика объективной стороны диверсии [Текст] / М.М. Зоҳидова, Н.А. Кудратов // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. - Душанбе, 2018. - № 8. - С. 242–248.

[8-М]. Зоҳидова М.М., Кудратов Н.А. Проблемы определения непосредственного объекта разглашения государственной тайны [Текст] / М.М. Зоҳидова, Н.А. Кудратов // Вестник Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики. Серия общественных наук. - 2020. - №2 (83). - С.100-109.

[9-М]. Зоҳидова М.М., Мирзоева Қ.А. Фарқияти таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ аз ҷиояти одамқушӣ [Матн] / М.М. Зоҳидова, Қ.А. Мирзоева // Материалы второй научно-практической конференции по теме - Право и экономика: правовые проблемы цифровой экономики, 31 мая 2021 года / Под ред. доктора юридических наук Меликова У.А., кандидата юридических наук Кудратова Н.А. – Душанбе: - Бахманруд, 2021. – С. 176-179

[10-М]. Акилова М.М. Сравнительно-правовой анализ посягательства на жизнь государственного или общественного деятеля в уголовном праве СНГ [Текст] / М.М. Акилова // LX Международная научно-практическая конференция «Актуальные проблемы юриспруденции» сб. ст. по матер. LX международная научно-практическая конференция. – Новосибирск: СибАК, 2022. - № 7(59). – С. 29-34.